

HISTORIALLINEN TAPAUSTUTKIMUS LASTENSUOJELULAITOKSEN RAJOITTAMIS- JA KURINPITO- KÄYTÄNNÖISTÄ 1950-2000

Susanna Hoikkala

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia
4/2020

Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

HISTORIALLINEN TAPAUSTUTKIMUS LASTENSUOJELULAITOKSEN RAJOITTAMIS- JA KURINPITOKÄYTÄNNÖISTÄ 1950-2000

Susanna Hoikkala

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA,

joka Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi perjantaina 12. kesäkuuta 2020 klo 14.

Kyseessä on etäyhteydellä seurattava väitöstilaisuus

<https://helsinki.zoom.us/j/64272957076?pwd=UURiZnZ4UWtzSGh3K0xiMEpTdk8zZz09>

Helsinki 2020

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 4/2020

© Susanna Hoikkala ja Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca

Ulkoasu: Väinö Teittinen

Paino: Niini

Pdf-tiedosto:

<https://blogs.helsinki.fi/heikkiwaris/kaytantotutkimus/julkaisut/>

www.socca.fi/julkaisut

ISBN: 978-952-5616-91-0 (pdf)

ISBN: 978-952-5616-90-3 (nid)

Tutkimuksen ohjaajat

Mirja Satka

Professori

Valtiotieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Tarja Pösö

Professori

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Tampereen yliopisto

Esitarkastajat

Anneli Pohjola

Professori emerita

Lapin yliopisto

Markku Jahnukainen

Professori

Käyttäytymistieteiden tiedekunta

Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Marjo Kuronen

Professori

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia -sarjan kansainvälinen toimituskunta

Silvia Fargion, University of Trento

Marjaana Seppänen, University of Helsinki

Terhi Laine, The Helsinki Deaconess Institute

Edgar Marthinsen, University College in Trondheim

Lynette Joubert, University of Melbourne

Mirja Satka, University of Helsinki

The Faculty of Social Sciences uses the Urkund system
(plagiarism recognition) to examine all doctoral dissertations.

Tiivistelmä

Väitöskirjatutkimuksessa rajoittamis- ja kurinpitokäytännöillä tarkoitetaan laitosten järjestyksen tyyppillisestä ylläpitämisestä poikkeavia toimenpiteitä, joilla rajataan lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia tai kajotaan lapsen yksityisyyteen. Tässä tutkimuksessa niitä tulkitaan lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten hallinnan tapoina.

Tutkimuskysymyksinä ovat 1) millaisia rajoittamisen ja kurinpitämisen käytäntöjä lastensuojelulaitoksessa on eri aikoina ollut ja miten ne ovat organisoituneet oman aikansa yhteiskunnallisissa suhteissa sekä 2) miten niiden sääntely on muuttunut. Tutkimus kiinnittyy Dorothy E. Smithin teoreettismetodologiseen lähestymistapaan, jota käytetään rajoittamisen ja kurinpidon organisoitumisen sekä tutkittujen käytäntöjen toimeenpanoa ehdollistavien vallanomaisten hallinnan suhteiden tarkasteluun. Tutkittuja käytäntöjä tulkitaan lastensuojelulaitoksen toimijoiden arkipäiväisen elämän ja sitä määrittävien yhteiskunnallisten suhteiden kohtaamisena. Keskeisin yhteiskunnallinen suhde on sukupolvisuhde. Lisäksi sovelletaan heuristisesti Michel Foucault'n nykyisen historian ideaa.

Sosiaalityön oppialaan kuuluvan laadullisen tutkimuksen tutkimusstrategiana käytetään yhden tapauksen tutkimusasetelmaa, jossa yksi lastensuojelulaitos muodostaa tutkittavan tapauksen. Tapaustutkimuslaitoksesta ja arkistosta kerättyyn ensisijaiseen aineistoon sisältyy laitostyöntekijöiden tuottamia tekstejä, kuten rangaistuspäiväkirjoja, rajoituspäätöksiä, kokousmuistioita, päivittäisraportteja ja asiakasasiakirjaotteita. Sääntelysuhteita tarkastellaan ohjesääntö- ja lainsäädäntöaineiston sekä asiantuntijatekstien, kuten komiteamietintöjen, avulla.

Analyysissa paikannetaan ensin kolme keskeisintä murroskohtaa erittelemällä tutkittujen käytäntöjen jatkuvuuksia ja katkoksia. Toiseksi ne analysoidaan ajan ja paikan huomioivan tekstianalyysin ja kriittisen lähiluvun keinoin. Kolmanneksi käytäntöjen ja niiden sääntelyn muuntumista tarkastellaan koko tutkimusajanjaksolla.

Lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt ovat muuntuneet lähihistoriassa rangaistuspainotteisista kurinpitovallan käytännöistä huolenpitoa korostavan hoivaavan vallan toimenpiteisiin. Yksittäisistä käytännöistä esimerkiksi kurittaminen korvattiin eristämiskäytännöillä ja huumetestaus otettiin käyttöön uutena keinona. Kunnalliset ohjesäännöt toimivat tutkittujen käytäntöjen sääntelyperustana vuoteen 1983 asti, jonka jälkeen niistä on säädetty lastensuojelulaissa. Rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt sekä lasten ja työntekijöiden sukupolvisuhteet ovat muokkaantuneet uudelleen laitostoiminnan yleisen ammatillistumisen, demokratisoitumisen ja oikeudellistumisen myötä. Lastensuojelulaitoksen työntekijöiltä on edellytetty taitoa sovittaa yhteen arkiset tilanteet ja käytäntöjä organisoiva muodollinen sääntely sekä taitoa sopeuttaa ammatillista toimintaa uudelleen muuttuneissa tilanteissa.

Avainsanat

Lastensuojelun laitoshoido, rajoittaminen, kurinpito, lastensuojelun historia, hallinnan suhde, sukupolvisuhde

Abstract

In this PhD research, restrictive and disciplinary practices refer to procedures which differ from the usual regulative practices of everyday life in a children's residential care institution in child welfare. These practices restrict child's possibilities to act and participate or they violate the privacy of a child. In this study restrictive and disciplinary practices are interpreted as ways to govern children and young people within child welfare.

The two main research questions are as follows: 1) What kind of restrictive and disciplinary practices have there been in the children's residential care institution at different times and how have these practices been organized in the social relations of specific time? 2) How has their regulation changed? Theoretically and methodologically, the study adheres to the approach developed by Dorothy E. Smith. This approach has been used to explore the organization of restrictive and disciplinary practices as well as the distinctive forms of relations of ruling mediating their implementation. Practices under examination are interpreted as the intersection of the everyday life of residential care and the social relations governing it. The most important social relation is the generational relation. Furthermore, Michel Foucault's idea of a history of the present is applied heuristically.

In this qualitative social work research, a single case study design is applied as a research strategy. One children's residential care institution forms the case. Data collected from the case study institution and the archive contains textual documentary data such as the journals of punishments, the decisions of restraints, the memos of meetings, daily reports and the extracts of children's case files, produced by residential care workers. Regulative relations are examined by using the municipal guidelines and legislation as well as professional texts such as committee reports.

In the analysis, three key points of transformation are first located by exploring the continuities and discontinuities of practices under examination. Secondly, these moments are analysed by applying the method of textual inquiry and close reading, which takes into account definite places and times. Thirdly, the transformation of the practices under examination and their regulation are analysed during the time period of this research.

Restrictive and disciplinary practices have changed during the period under examination from the practices of punishment and disciplinary power to practices emphasizing care and caring power. For example, corporal punishments were replaced by various methods of isolation, and drug testing was implemented as a new practice. The municipal guidelines formed the regulative basis for practices under examination until 1983. Since then they have been regulated by child welfare legislation. Both practices under examination as well as the generational relations of children and residential care workers have been re-shaped by the professionalization, democratization and legalization of children's residential care. Residential care workers have been expected to integrate the events of everyday life and the formal regulative organization of practices. They have also been expected to adjust their professional activities accordingly.

Key words

Children's residential care, restriction, discipline, history of child welfare, relation of ruling, generational relation

Kiitokset

Tällä väitöskirjatyöllä on omanlaisensa historia niin kuin kaikilla opinnäytteillä on tapana olla. Ensimmäisten aihoiden luonnostelusta tähän kiitossanojen kirjoittamishetkeen on vierähtänyt jokunen vuosi. Sen aikana tutkimustani ovat tukeneet monet tahot. Lukuisa joukko on kommentoinut työtäni sen eri vaiheissa. Teitä on niin paljon, että kaikkien yksilöllinen kiittäminen tässä yhteydessä on mahdotonta.

Ilman viisaita, peräänantamattomia ja tutkimukseeni vankkumattomasti uskoneita ohjaajiani, professori Mirja Satkaa ja professori Tarja Pösöä, en olisi päässyt maaliin asti. Olette jaksaneet valaa uskoa työni valmistumiseen ja muistuttaa tutkimukseni aiheen tärkeydestä sekä siitä, että hyvä on riittävä. Kiitän molempia myös kansainväliseen yhteistyöhön kannustamisesta ja sen mahdollistamisesta. Mirjalle erityiskiitos houkuttelusta jatko-opintojen pariin ja tutkimusryhmääsi mukaan ottamisesta. Olet tukenut ajoittain kipeiltäkin tuntuneiden rajausten tekemisessä ja rönsyjen karsinnassa. Tarjaa kiitän erityisesti lastensuojelulaitostutkimuksen esikuvana toimimisesta sekä taidostasi tavoittaa ja sanoittaa ydinasioita etenkin silloin, kun niiden hahmottaminen tuntuu itsestä ylitsepääsemättömältä. Molemmille suuri kiitos siitä, ettette antaneet minun luovuttaa!

I am very grateful to Caroline McGregor (Professor at the National University of Ireland Galway) for your support with my PhD. Your valuable mentoring, particularly in respect to the methodology of a history of the present, has deepened my understanding of Foucault's work. You welcomed and hosted me most kindly during my exchange period at the Queen's University Belfast in spring 2008. Many thanks!

Olen kiitollinen tutkimukseni esitarkastajille sosiaalityön emeritaprofessori Anneli Pohjolalle ja erityiskasvatuksen professori Markku Jahnukaiselle huolellisesta paneutumisesta käsikirjoitukseeni. Teidän asiantuntevat huomionne ja kannustava palautteenne auttoivat työn loppuunsaattamisessa ja tekivät loppurutistuksesta inhimillisen. Lämmin kiitos sosiaalityön professori Marjo Kuroselle vastaväittäjäksi lupautumisesta.

Tätä tutkimusta ei olisi ilman vuosina 2006–2010 Helsingin yliopistossa toiminutta tutkimushanketta *Sukupolvisuhteita säätelevien institutionaalisten käytäntöjen muutos – tutkimus sosiaalis-oikeudellisen alalta*, jota Mirja Satka johti. Sain työskennellä tässä Helsingin yliopiston ja Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa kokoaikaisena tohtorikoulutettavana yhdessä professori Timo Harrikarin, lapsiasiavaltuutetun tehtävää parhaillaan hoitavan dosentti Elina Pekkarisen, yliopistonlehtori Johanna Moilasen ja yliopistonlehtori Maria Tapola-Haapalan kanssa. Olen kiitollinen teille kaikille jo aikaa sitten päättyneestä tutkimusryhmätyöskentelystä. Ystävyys on säilynyt senkin jälkeen. Olette kukin tahoillanne jaksaneet kannustaa työni loppuunsaattamisessa – kiitos siitä!

Tätä tutkimusta ei olisi myöskään ilman Tapauslaitosta ja sen avaintoimijoita. Suuri kiitos tutkimusaineiston keräämisen mahdollistamisesta. Otitte minut lämpimästi vastaan, päästitte koluamaan kaappejanne, loitte toimivat puitteet työskentelylle ja autoitte tutkimukseni etenemistä monin tavoin. Kiitos myös kaikille muille aineistonkeruussa auttaneille ja haastatteluihin osallistuneille.

Sain osallistua kahteen eri sosiaalityön valtakunnallisen tutkimusverkosto Sosnetin organisoimaan tutkijakouluun. Ensimmäisen ohjaajina toimivat professori Katja Forssén, professori Juha Hämäläinen, professori Tarja Pösö ja toisen professori Mirja

Satka, dosentti Irene Roivainen ja professori emeritus Kyösti Urponen. Kiitos kaikille tutkijakoulukollegoille ja ryhmien vetäjille! Erityisesti kiitän lastenkotitutkijoita YTT Tuija Erosta ja YTT Riitta Laaksoa sekä YTM Heli Niemeä, YTT Minna Niemeä, YTT Rosi Enroosia ja väitöskirjatutkija Tanja Tauroa keskustelukumppanuudesta eri yhteisissä menneiden vuosien aikana.

Dosentti Kaisa Vehkalahtea kiitän ystävyydestä ja historiantutkimuksen saloihin opastamisesta. Kaisan lempeän terävät huomiot olivat todella tärkeitä erityisesti silloin kun kipuilin menneen kuvailun ja tutkimuseettisten kysymysten kanssa. Kutsuit minut myös mukaan kansainvälisiin lapsuuden historian tutkimuskeskusteluihin. Yhteinen konferenssimatkamme Kaliforniaan (University of California, Berkeley) kesällä 2009 on jäänyt pysyvästi mieleeni.

Yhteiskuntapolitiikan laitos sekä sosiaalityön oppiaineen henkilökunta ja jatkokoulutettavat tarjosivat keskeisen työyhteisön yliopistotyöskentelyn aikana – kiitos siitä! Erityiset kiitokset emeritaprofessori Synnöve Karvinen-Niinikoskelle ja dosentti Pirkko-Liisa Rauhalalle. Synnöve rekrytoi minut maisteriksi valmistauduttuani hanketyöhön oppiaineeseen ja mahdollisti osaltaan jatko-opiskelijaksi hakeutumisen. Pirkko-Liisaa kiitän yhteistyöstä ikuisiksi ajoiksi mieleen painuneessa Udmurtia -projektissa ja kannustavasta suhtautumisesta nuorempaa kollegaa kohtaan. Tärkeästä tuesta kiitän myös professori Ilse Julkusta, yliopistonlehtori Aino Kääriäistä, professori Maritta Törröstä ja yliopistonlehtori Elina Virokannasta. Merkityksellisestä keskustelukumppanuudesta kiitän VTT Maija Jäppistä, VTT Petra Kouvosta, VTT Riikka Lämää ja VTT Ulla Siirtoa.

I had an opportunity to undertake an exchange period at the Queen's University Belfast in spring 2008. I want to thank the doctoral candidates at the time for welcoming me as a part of your group. Special thanks to Dr Kate O'Neill for your support during my stay and for your friendship. Kiitos myös Elina Kortetmaalle ja Heidi Aaltoselle erityisesti siitä, että vaihtokevääseen mahtui muutakin kuin tutkimustyötä.

Tämän tutkimuksen käynnistämiseen on kannustanut käytännön työskentely monessa lasten- ja nuorisokodissa. Lämmin kiitos kaikille!

Kiitos tutkimustani rahoittaneille Suomen Akatemialle, Emil Aaltosen säätiölle ja Helsingin yliopistolle.

Pidän tärkeänä sosiaalityön käytäntöyhteyden säilyttämistä. Silloin kun työni ei ole edennyt paperilla, tutkimusaiheen pohdinta on jatkunut lastenkodin ohjaajana, sijaishuollon asiakasohjauksen erityissosiaalityöntekijänä, kotimaisen ja kansainvälisen lastensuojelun vaikuttamistyön erityisasiantuntijana ja lastensuojeluasioita valtionhallinnossa hoitavana virkamiehenä. Kiitän myös Pelastakaa Lapset ry:tä ja Tiukula-säätiötä mahdollisuudesta toteuttaa tutkimustematiikkaani olennaisesti liittynyt kiinnipitoselvitys. Olen saanut myös syventää ymmärrystäni lapsen asemasta ja oikeuksista *Suostumus ja tahdonvastaisuus lastensuojelun päätöksenteossa – sosio-legalinen tarkastelu* -tutkimushankkeessa Tampereen yliopistolla. Kiitos kaikki!

Työn loppuunsaattamisessa kaksi viimeisintä työpaikkaani ovat olleet tärkeässä asemassa. Kiitän Lastensuojelun Keskusliiton toiminnanjohtaja Hanna Heinosta ja ohjelmajohtaja Miia Pitkästä myönteisestä suhtautumisesta tutkimustani kohtaan ja kirjoittamisjaksojen mahdollistamisesta. Loppurutistusajasta kiitän nykyistä työyhteisöäni sosiaali- ja terveysministeriön lapset ja nuoret -yksikössä ja erityisesti esimiestäni johtaja Elina Palolaa kannustamisesta!

Ystäviäni OTT Kirsi Pollaria ja OTM Pasi Pollaria kiitän ymmärtäväisestä luotsaa-

misesta lapsioikeuden maailmassa. Kirsiä ja hänen monen alan syväasiantuntijuuttaan ihailen suuresti. Olen ollut etuoikeutettu saadessani jakaa kanssasi väitöskirjaprosessiin liittyviä kokemuksia etenkin silloin, kun yhteydet akateemisiin yhteisöihin ovat olleet löyhät. Pasiin syvällinen tietämys sekä lasten oikeuksista että lastenkotityön sisällöstä on ollut minulle kovin tärkeä reflektiopinta. Kirsi ja Pasi jakoivat paneutua käsikirjoitukseeni loppuvaiheessa ja olen ikuisesti kiitollinen työtäni täsmentäneistä kommentteista. Erityisasiantuntija Taina Martiskainen ja johtava sosiaalityöntekijä Tiia Hipp ovat tarjonneet tärkeää kollegiaalista tukea ja ystävyyttä vuosien ajan. Kiitos, että olette!

Esitarkastusversion kielenhuoltoavusta kiitän toimittaja Ulla Ojalaa. Ystävälle ja johtavalle tuloksellisuustarkastajalle Sari Hanhiselle lämmin kiitos käsikirjoitukseni lukemisesta ja kannustavasta palautteestasi kalkkiviivoilla. Heikki Waris -instituuttia kiitän tutkimukseni julkaisemisesta. Ensimmäinen kytkökseni instituuttiin muodostui jo syksyllä 2002, jolloin sain tehdä pro gradu -tutkimustani Wariksen kehittäjien yhteisössä. Viimeisistä viikoista en olisi selvinnyt ilman Tiina Lehto-Lundenin merkittävää sparrausapua – suurkiitos Tiina!

Ystävät ovat kulkeneet kärsivällisesti rinnallani tutkimustyön ajan: kiitos ihan kaikille! Eeva Knaappilaa, Pekka Lainetta ja Anu Lehtoa sekä Riina Hiipakka-Lahtea ja Pekka Lahtea kiitän korvaamattomasta tuesta. Olette jaksaneet kuunnella väitöskirjastuskastelua ja asettaa asiat oikeisiin mittasuhteisiin. Lämpimät kiitokset anoppilaan Elisa ja Seppo Mikkolalle. Kummipoikani Walteri, Volli, Mikael, Calle ja Vilho ovat kasvaneet isoiksi tutkimustyöni aikana. Kiitos teille ja perheillenne siitä, että elämään on mahtunut kaikenlaista kivaa!

Sukuyhteisöt Hoikkalan mäellä Kunnaksessa ja Parikkalan Peltosaarella ovat minulle tärkeitä turvasatamia. Kiitän teitä kaikkia kollektiivisesti etenkin siitä, että olette suoneet tutkimuksesta vapaita hetkiä. Merkittävä osa läheisistäni on pitkien fyysisten etäisyyksien päässä ympäri maailmaa, mutta onneksi suhteet ovat säilyneet tiiviinä. Loma-aikojen tapaamiset ovat aina kovin odotettuja. Tutkimustyöni aikaan on mahtunut myös paljon surua ja luopumista etenkin rakkaista tädeistä ja enoista.

Siskoni Anne Hoikkala-Kiiha on elämäni tärkeä tukipilari – kiitos positiivisesta psykologiasta ja varauksettomasta tuesta! Sinulle ja miehellesi Timo Kiihalle erityiskiitos myös aina nopeasti tapahtuneesta englannin kielen huollosta. Mikael ja Elias – tädin kirja on nyt valmis!

Äitiäni Sisko Hoikkalaa kiitän kaikesta tuesta sekä ruoka- ja pyykinhuollosta etenkin silloin, kun vetäydyin lapsuuden kotini alakertaan kuukausiksi ensimmäisen viimeistely-yrityksen aikaan. Rupeama ajoittui isäni Erkki Hoikkalan viimeiseksi jääneeseen syksyyn. Elämä on ollut toisenlaista sen jälkeen.

Tutkimustyöni aikana Oona-rakas on ehtinyt varttua aikuiseksi ja perustaa oman perheen. Mummon muru Ada jaksaa muistuttaa elämän ihmeellisyydestä ja jatkuvuudesta huikeana pikkuneitinä. Aviomiestäni Villeä kiitän joustavuudesta sekä suunnattoman pitkästä pinnasta ja sietokyvystä – nyt koittaa aika ilman väitöskirjaa!

Heiniksellä koronakevään toukokuussa 2020

Susanna

Sisällys

1. JOHDANTO	8
2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	13
2.1. Dorothy E. Smith ja hallinnan suhteet.....	14
2.2. Nykyisen historia menneen tarkasteluorientaationa	18
2.3. Lastensuojelusta ja lastensuojelulaitoksista	20
2.4. Rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitostoinnassa.....	26
2.5. Sukupolvisuhde ja sukupolvivalta	33
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	36
3.1. Tutkimustehtävän täsmentäminen	36
3.2. Yhden tapauksen tutkimusasetelma	37
3.2.1. Tapauslaitos ja sen yleinen organisoituminen	40
3.3. Kentällä - tutkimusaineiston kerääminen	43
3.4. Valmiit tekstit tutkimusaineistona.....	46
3.5. Tekstiaineiston järjestäminen tutkimusaineistoksi.....	48
3.6. Toisiaan seuranneet analyttiset prosessit	53
3.6.1. Aineistolähtöinen avainmuutoskohtien paikannus	53
3.6.2. Kaksi tekstianalyysitasoa	56
3.7. Eettiset kysymykset.....	57
4. SIIRTYMÄ RUUMIIN KURITUKSESTA ERISTÄMISEEN	61
4.1. Tapauslaitoksen kasvatuskäytäntö 1950-luvun alussa	61
4.2. Ruumiillinen kuritus kielletään	69
4.3. Yksilön tarkkailutoiminta	73
4.4. 1950-luvun laitospäivätoiminnan suuri murros	76
4.5. Yhteenveto	87
5. RAJOITTAMIS- JA KURINPITOKÄYTÄNNÖT DEMOKRATISOITUVISSA SUKUPOLVISUHTEISSA.....	88
5.1. Yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä korostaneet kasvatuskäytännöt	89
5.2. "Pyjamaleikit" ja muut kontrollikeinot.....	93
5.3. Tapauslaitoksen päihdekontrolli	97
5.4. Kriisiytyneiden sukupolvisuhteiden hallinta	100
5.5. Laitospäivätoiminnan uudet tuulet	102
5.6. Yhteenveto	111

6. HOIVAAVAN VALLAN LAITOSKÄYTÄNNÖT	113
6.1. Vaikeahoitoisten lasten hoito- ja kasvatuskäytännöt	113
6.2. Huumetestaus päihdekysymyksen hallinnan strategisena keinona	124
6.3. Vierihoido ja eristäminen rajoja asettavina suojelukeinoina	129
6.4. Huolenpidollis-hoidollisten rajoittamiskäytäntöjen vahvistuminen	138
6.5. Yhteenvedo	146
7. LASTENSUOJELULAITOKSEN RAJOITTAVAT KÄYTÄNNÖT KURINPITOVALLAN JA HOIVAAVAN VALLAN YHDISTELMINÄ	148
7.1. Sukupolvisuhteissa tapahtuva rajoittaminen.....	148
7.2. Rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen diskursiiviset kehykset.....	154
7.3. Muuttuvat käsitykset lapsista ja ammattikasvattajista laitoskäytännöissä	159
8. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	162
8.1. Rajoittaminen, kurinpito ja suupolvisuhteiden murtumat.....	162
8.2. Tutkimusvalintojen arviointi ja tutkimuksen rajat	168
8.3. Tutkimuksen viestit nykyisiä rajoitustoimenpiteitä koskevaan keskusteluun.....	171
9. LÄHTEET	174
KUVIOT, TAULUKOT JA KUVAT	
Kuvio 1. Analysoitavat lastensuojelun sekä Tapauslaitoksen tekstityypit	49
Taulukko 1. Tapauslaitoksen käytäntöjä kuvaavat aineistot	50
Kuva 1. Rangaistuspäiväkirjan yleisimmät rangaistukset	55

1. Johdanto

Lastensuojelun perhe- tai laitoshoidona tapahtuvalla sijaishuollolla on vaativa yhteiskunnallinen tehtävä: lapsen suojeleminen silloin, kun se ei syystä tai toisesta ole muutoin mahdollista. (Esim. Heino 2014.) Sijaishuollolla tarkoitetaan voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007, jäljempänä LsL) 49 §:n 1 momentin mukaan ”huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella”. Suojelutehtävän toteuttaminen edellyttää lapsen hyvästä hoidosta, kasvatuksesta ja valvonnasta huolehtimista kulloinkin ajassa hyväksyttävänä pidettävien keinoin. Käytännössä tämä tarkoittaa lasten toiminnan ja käyttäytymisen ohjailua tavoilla, joissa yhdistyvät sekä suojelun että kontrollin elementit. Lastensuojelulaitos on lapsuuden yhteiskunnallinen instituutio, jossa tätä tehtävää toteuttavat lastensuojelu- ja kasvatustyön ammattilaiset. Tämän tutkimuksen aiheena ovat lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt ja niiden lähihistoria.¹

2010-luvun yhteiskuntapoliittista keskustelua ovat sävyttäneet keskustelut lastensuojelun kriisiytymisestä sekä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointipalvelujen toimimattomuudesta. (Esim. Alhanen 2014; STM 2013a.) Suomessa pääpaino on hyvinvointiorientoituneessa ja palveluita korostavan lastensuojelun mallissa, jossa perheiden ja lapsen tukeminen varhaisin, ehkäisevin avo- huollollisin keinoin kotona nähdään ensisijaiseksi (esim. Pösö & Huhtanen 2017). Vaikka viimeaikaisin ratkaisuin on pyritty vähentämään sijaishuollon tarvetta, kehityssuunta näyttää olevan päinvastainen: Sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten määrä on jatkuvasti kasvanut. Lastensuojelun laitoshuollossa olevien määrä on yli kaksinkertaistunut viimeisten reilun 20 vuoden aikana.²

Lastensuojelun sijaishuoltomuodoista perhehoito on asetettu ensisijaiseksi laitoshoidon nähden (laki lastensuojelulain 50 §:n muuttamisesta 316/2010). Perhe- ja laitoshoidon keskeinen ero liittyy niiden mahdollisuuteen käyttää rajoitustoimivaltaa: lastensuojelulain mukaisista rajoituksista vain yhteydenpidon rajoittaminen on mahdollista perhehoidossa. Lastensuojelun laitospalvelu- ja tuottava kenttä on viimeisten kahden vuosikymmenen aikana yksityistynyt ja hajautunut voimakkaasti (esim. Porko ym. 2018). Lastensuojelulaitokset tarjoavat luonteeltaan ja intensiteetiltään erilaisia ja porrastusperiaatetta myötäileviä palveluja ”perinteisestä” lastenkotitoiminnasta ”vaativan tason” palveluihin,

---

¹ Tätä tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia, tutkimusprojektit 110593/2005 ja 120137/2007.

² Kun vuonna 2005 kiireellisesti sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten ja nuorten kokonaismäärä oli 9313 ja laitoshuollossa 4847; vastaavat luvut olivat 12 740 ja 7173 vuonna 2018. Vuoteen 1995 verrattuna kiireellisesti sijoitettujen ja huostaanotettujen määrä on lähes kaksinkertaistunut (vuoden 1995 luku on 6392). Laitoshuollossa olevien määrä oli 3064 vuonna 1995 eli määrä on yli kaksinkertaistunut. (Kuoppala ym. 2019, 10.)

joihin lapset ohjautuvat lastensuojelun sosiaalityössä tehtyjen tarvearviointien perusteella.

Yksi tämän ajan tendenssi näyttää olevan se, että sijoitettujen lasten tilanteita kuvataan yhä haastavammiiksi ja moniongelmaisiksi: mielen häiriöiden yleistyminen ja vakavoituminen ovat lastensuojelukeskustelussa läsnä ja lisääntynyt psykologinen ja psykiatrinen tutkimus vahvistavat näitä käsityksiä. (Esim. Hukkanen 2002; Hukkanen ym. 2005; Kitinoja 2005; Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011; Manninen 2013; Pasanen 2001.) Lasten ”oirekuvia” diagnosoivat ja patologoisoivat ongelma- ja häiriöterminologista peräisin olevat käsitteistöt ovat ainakin osittain korvaamassa perinteisemmät tavat kuvata lasten ja heidän perheidensä pulmia. Tällöin monimutkaisia tilanteita osaltaan selittävät tekijät, kuten esimerkiksi yhteiskunnallinen huono-osaisuus (ks. Pösö 2004a), saattavat väistyä taka-alalle – joskin ylisukupolvisten ketjujen tunnistaminen ja tunnustaminen tuovat tähän tärkeää vastapuhetta. (Ks. keskustelusta myös Harrikari & Hoikkala 2008; Satka 2009, 2011)

Käsillä oleva tutkimus liittyy 1.11.2006 voimaan tulleeseen lastensuojelulain osittaisuudistukseen (laki lastensuojelulain muuttamisesta 583/2006), jonka sosiaalityön professori Timo Harrikari (2019, 326) on sittemmin määritellyt tärkeäksi merkkipaaluksi lastensuojelun historian ja suojelukysymyksen pitkässä linjassa.³ Tuolloin lastensuojelulakiin kirjattiin yksityiskohtaiset säännökset lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteistä. Uudistuksen taustalla olivat 1990-luvulla tapahtunut perusoikeussääntelyn uudistaminen ja lapsen perus- ja ihmisoikeuksien vahvistamispyrkimykset sekä sosiaali- ja terveystoiministeriön asettaman ns. sijaishuollon pakkotoimityöryhmän (STM 1998) työskentely. Suomi oli ratifioinut ja saattanut laintasoisesti voimaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 1991 (SopS 59 ja 60/1991). Lastensuojelulain osittaisuudistuksen keskeisenä tavoitteena oli selkiyttää lastensuojelulaitoksissa käytettävien, lasten perus- ja ihmisoikeuksiin kajoavien toimenpiteiden oikeudellista perustaa. Lisäksi kiinnitettiin huomiota lasten ja työntekijöiden oikeusturvaan, toimivallan käytön edellytyksiin ja valvontaan, sekä selkiytettiin kasvatukseen kuuluvien rajojen ja lastensuojelulain rajoitusten suhdetta. Lainsäätäjä halusi kitkeä lapsen itsemääräämisoikeutta rajaavien toimenpiteiden käyttöä rangaistuksina⁴. Itsemääräämisoikeus on Suomen perustuslaissa (731/1999) ja useissa eri ihmisoikeussopimuksissa suojattu keskeinen perusoikeus (esim. Pollari & Murto 2016, 210).

Samassa yhteydessä kyseiset käytännöt nimettiin uudelleen. Aiemmas-
ta lastensuojelulainsäädännöstä tutut käsitteet ”pakote”, ”rajoite” ja ”erityiset

3 Tutkimukseni käynnistäneen lainmuutoksen jälkeen on tullut voimaan uusi lastensuojelulaki (417/2007), jota on ennätetty täsmentää ja muuttaa yli 20 kertaa kesään 2020 mennessä. Toisin sanoen, lastensuojelun sääntelyssä on tapahtunut runsaasti muutoksia.

4 Tässä tutkimuksessa puhun rangaistuksesta kasvatuskäytäntöön liittyvänä asiana, en rikosoikeudellisena seuraamuksena.

rajoitukset” korvattiin käsitteillä ”yhteydenpidon rajoitus” ja ”rajoitustoimenpide”. Lainvalmistelun esitöiden mukaan uusi käsite kuvasi osuvasti kyseisten toimien käyttötarkoitusta ja tavoitetta:

”Esityksessä lastensuojelulain nykyiset käsitteet pakko ja rajoitus tai erityinen rajoitus ehdotetaan korvattavaksi käsitteellä rajoitustoimenpide. Rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on osaltaan pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Ehdotettu käsite kuvaa nykyistä paremmin toimenpiteen tavoitetta.” (HE 225/2004 vp, 4.)

Tämän sosiaalityön oppialaan kuuluvan laadullisen väitöskirjatutkimukseni käynnistyminen liittyi edellä mainittuun uudistukseen. Tuolloin aloin vuosia ruohonjuuritasolla lastensuojelulaitostyötä tehneenä pohtia konkreettisten laitostöiden ja niiden sääntelyn välistä dynamiikkaa. Lakiuudistuksessa minua askarrutti ensinnäkin se, miten se tulisi muuttamaan vuosien saatossa rutiinimaisiksi ”talon tavoiksi” vakiintuneet ”perinteiset” toimintatavat lain sääntelyä, periaatteita, ajattelutapaa ja diskursiivista todellisuutta vastaaviksi. Toiseksi olin kiinnostunut siitä, milloin ja miten uudistuksessa ensi kertaa säädellyiksi tulleet ”uudet” käytännöt, joilla oli jo sovelluksensa kentällä, olivat ilmaantuneet lastensuojelulaitosten keinovalikoimaan.

Kiinnostukseni aihepiiriä kohtaan juonsi omakohtaisesta käytännön työkokemuksesta sellaisissa lasten ja nuorten institutionaalisissa toimintaympäristöissä, joita Erving Goffman (1961) ja hänen seuraajansa (esim. Enell ym., 2018) kuvaavat totaalisiksi laitoksiksi. Työskentelin vuosituhannen vaihteen molemmin puolin mielenterveyshoitajan ja myöhemmin sosiaalityöntekijän koulutuksen saaneena ohjaajana ja hoitajana erilaisissa lastensuojeluyksiköissä ja suljetulla nuorisopsykiatrisella sairaalaosastolla. Vaikka lastensuojelulaitos ja psykiatrinen sairaala olivat toimintaperiaatteiltaan ja -tavoiltaan sekä toimintaa ohjaavilta lainsäädännöiltään merkittävällä tavalla erilaiset, niitä yhdistivät monet tutut laitoksen laitokseksi tekemisen tavat, kuten tarkkaan rytmitetty säännönmukainen arkinen toiminta ja tilallinen hallinta. (Esim. Pösö 2004a; Törrönen 1999.) Kummassakin puututtiin lasten ja nuorten autonomiaan aika ajoin hyvin konkreettisella tavalla, kuten lukituilla ovilla ja ikkunoilla tai muilla liikkumis- ja osallistumismahdollisuuksien rajaamisilla, yhteydenpidon sääntelyllä, päihteiden käytön kontrollilla, tavaroiden tarkastuksilla, kiinnipidoilla, eristämisillä ja psykiatrisella osastolla leposide-eristyksillä. Olin lastensuojelulaitostyöntekijänä toteuttanut käytäntöjä, joiden oikeudellinen perusta selkiytyi vasta vuonna 2006.

Tutkimuksessani olen kiinnostunut lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen historiasta; siitä, milloin ja millaiset toimintatavat tulevat syrjäytetyiksi ja korvataan joko kokonaan tai osittain uusilla. Aiemmat kotimai-

set ja kansainväliset tutkimukset valottavat tätä problematiikkaa tehdessään näkyväksi esimerkiksi siirtymiä kustodiaalisesta kurikasvatuksesta huolenpitoa ja terapeuttisuutta korostavaan kasvatukseen sekä ulkoisesta rajoittamispuheesta mielen sisäiseen. (Esim. Harrikari 2019; Kelly 1992; Levin 1998; Ojakangas 1997; Pekkarinen 2010; Pösö 1993, 2004a; Siltanen 1990; Vehkalahti 2008, 2009.) Tutkimuksellani täydennän jo olemassa olevaa tietopohjaa ja tuon siihen laitostyöntekijän näkökulman. Tulkiten tutkimieni rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen kertovan jotakin myös yleisimmistä yhteiskunnallisista lapsuuden ja nuoruuden sekä perheiden hallinnan tavoista ja periaatteista. (Esim. Satka ym. 2011.)

Keskustelu lastensuojelulaitosten käytännöistä ja lapsen asemasta niiden kohteena on erilaista nyt kuin tutkimukseni käynnistymisvaiheessa vuonna 2006. Lapsen asema lastensuojelussa ja etenkin sen laitosmuotoisessa sijaishuollossa on ollut viime vuosina vilkkaan julkisen keskustelun aihe, johon sijaishuollossa parhaillaan olevat tai aiemmin olleet lapset ovat tuoneet kokempohjaista perspektiiviä. (Esim. Vario ym. 2012.) Sen ytimessä ovat kysymykset lapsen hyvän kohtelun periaatteista ja työntekijöiden toimintatapojen lainmukaisuudesta. Tätä keskustelua ovat vauhdittaneet niin sijaishuollon menneisyyttä näkyväksi tehneet selvitykset (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016) kuin laillisuusvalvojien julkituomat epäkohdat.

Teoreettisesti ja metodologisesti tutkimukseni kiinnittyy kanadalaisen sosiologin professori emerita Dorothy E. Smithin (1926–) ja jossain määrin myös ranskalaisfilosofi Michel Foucault’n (1926–1984) tuotantoon. Smithin (esim. 1987, 1999) tapa teoretisoida yhteiskunnallista todellisuutta ja yhteiskuntatieteilijän mahdollisuuksia tavoittaa tietoa siitä luo tutkimukseni ontologisen ja epistemologisen pohjan. Historian tutkimuksen orientaationa hyödynnän Foucault’n tapaa problematisoida nykyisyyttä ja tulkita sitä nykyisen historiana tunnetun lähestymistavan kautta. (Esim. Castel 1994; Dean 1994; Harrikari 2019; Skehill 2004.) Lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten ja laitostyöntekijöiden välisten suhteiden tarkastelussa sovellan lapsuudentutkimuksen piirissä kehitettyä sukupolvisuhteen käsitettä (esim. Alanen 2001a; 2001b).

Tutkimusstrategiana käytän laadullista tapaustutkimusasetelmaa, jossa tapauksen muodostaa Tapauslaitokseksi kutsumani yksi lastensuojelulaitos. Tutkimukseni ensisijainen empiirinen aineisto koostuu kyseisessä laitoksessa tuotetuista teksteistä, jotka ulottuvat ajallisesti 1920-luvulta 2000-luvun vaihteeseen. Tässä raportissa olen rajannut ajallisen tarkastelun ja siten aineiston käytön sotavuosien jälkeiseen aikaan eli ajanjaksolle 1950–2000. Ensisijaista aineistoa olen täydentänyt toissijaisilla lähteillä, kuten ammattikirjallisuudella ja lainsäätämisaineistolla.

Tutkimusraporttini etenee siten, että aluksi tarkastelen tutkimukseni teoreettis-metodologista viitekehystä sekä keskiössä olevia laitoskäytäntöjä ja sukupolvisuhteen käsitettä aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Sen jälkeen

täsmennän tutkimustehtävän ja -kysymykset ja esittelen tutkimuksen käytännön toteutuksen: Tapauslaitoksen sekä empiirisen aineiston keruu-, organisointi- ja analyysivaiheet. Sitä seuraavat kolme empiiristä lukua sisältävät keskeisimpien murroskohtien analyysit, joissa kuvaan ja tulkiten Tapauslaitoksen paikallisia käytäntöjä. Rekonstruoin kolme ajallisesti erilaista tilannekuvaa ja olosuhteet, joissa käytännöt ja niitä koskeva ymmärrys ovat mahdollisesti muotoutuneet Tapauslaitoksessa aikansa yhteiskunnallisissa suhteissa. Viimeisessä empiirisessä luvussa analyysin taso vaihtuu: tarkastelen tapahtuneita muutoksia jäsentämällä tutkimieni rajoitus- ja kurinpitokäytäntöjen murroskohtien jatkumoa ja katkoksia nykyisen historian -ideaa heuristisesti soveltaen. Raportin loppuosassa esittelen johtopäätökset ja arvioin tutkimusprosessia.

2. Tutkimuksen lähtökohdat ja teoreettinen viitekehys

Väitöskirjatutkimustani voi luonnehtia käytäntösuuntautuneeksi sosiaalityön tutkimukseksi. Kyse on lastensuojelulaitoskäytäntöjä problematisoivasta, niistä liikkeelle lähtevästä ja niihin palaavasta tarkastelusta, jossa hyödynnän lähihistoriaa resurssina ja tulkintatyön apuna. Pidän lastensuojelun laitospäytäntöjen analyttistä tarkastelua tarpeellisena sosiaalityön kaltaiselle oppi- ja tutkimusalalle, jolla on kiinteät suhteet ammatilliseen toimintaan ja josta on moraalinen velvoite tietää. (Pekkarinen ym. 2013.)

Käytännön ja tutkimuksen vuorovaikutus on keskeinen sosiaalityön käytäntötutkimuksessa (*engl. practice research*), jossa voidaan käyttää monia tutkimuksellisia lähestymistapoja yhteiskunnallisten toimintojen kehittämiseen tarkoitetun tiedon tuottamisessa (Satka ym. 2016, 11; myös Satka ym. 2005). Tutkimukseni orientaatioissa on samankaltaisuutta sellaisen lähestymistavan kanssa, jota sosiaalityön professori Kirsi Juhila (2009, 51–52) nimittää käytännöistä liikkeelle lähteväksi tutkimukseksi. Juhilan mukaan käytännöistä liikkeelle lähtevässä tutkimuksessa asioita ei selitetä ensisijaisesti ylhäältä alas tai toisin päin. Hänen mukaansa (emt. 51) tällainen tutkimus ei ole rakenne- eikä yksilövetoista: ”Yhtäältä käytännöt ovat aina ainutlaatuisia, tässä ja nyt tapahtuvia, mutta toisaalta niissä toistetaan vakiintuneita määrittely- ja toimintatapoja, sillä vakiintunut toiminta tarvitsee jatkuvasti itseään uusintavia käytäntöjä pysyäkseen yllä.”

Teoreettisen näkökulman valinta tuottaa perustan tutkittavien ilmiöiden todellisuutta koskevan tiedon luonteen ymmärtämiseen, kuten Mäntysaari ym. (2009, 11) toteavat. Lastensuojelun historiatutkimusta olen tehnyt yhteiskuntatieteen viitekehyksestä käsin. Tutkimukseni ontologiset ja epistemologiset sitoumukset pohjaavat Dorothy E. Smithin tutkimusohjelmaan ja tapaan hahmottaa sosiaalista todellisuutta sekä ymmärtää ei-positivistisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen mahdollisuuksia tavoittaa totuutta ja tuottaa tietoa. Michel Foucault’n tuotannosta sovellan heuristisesti *nykyisen historian* ideaa menneen ajan tutkimuksen orientaationa ja käyttöteoreettisia käsitteellistyyksiä empiiristen valtasuhteiden nimeämiseen.

Lastensuojelulaitoksen käsitän erilaisissa yhteiskunnallisissa suhteissa muotoutuvaksi toimintaympäristöksi, jossa arkinen elämä, kuten tutkimani rajoittaminen ja kurinpito, toteutuu sijoitettujen lasten ja siellä työskentelevien ammattikasvattajien välisissä suhteissa. *Lapsena* pidän nykyisen ikärajamäärittelyn mukaisesti kaikkia alle 18-vuotiaita, mutta tiedostan alaikäisyyden

ikärajan vaihdelleen menneinä vuosikymmeninä.⁵ Tässä yhteydessä lähestyn lapsina kaikkia Tapauslaitokseen sijoitettuja tyttöjä ja poikia, jotka ovat erilaisissa vertais- ja keskinäissuhteissa lastensuojelulaitoksessa. Lasten ja työntekijöiden välisten suhteiden tarkastelussa hyödynnän yhteiskuntatieteellisen lapsuudentutkimuksen piirissä kehitettyä *sukupolvisuhteen* käsitettä. (Esim. Alanen 2001a; 2001b.) Se osoittautui merkittävimmäksi yhteiskunnalliseksi suhteeksi tutkimukseni alkuvaiheessa.

Valta on tutkimuksessani moniulotteisesti ja ontologisesti eri tavoin läsnä: se kytkeytyy Tapauslaitoksen lasten ja työntekijöiden vuorovaikutussuhteisiin ja -tilanteisiin, jolloin se voi saada voimankäytön ja väkivallan muotoja, sekä Tapauslaitoksen käytäntöjä organisoiviin hallinnan suhteisiin. Valta on yhtäältä näkyvää, kurinalaistavaa, hoivaavaa ja eri toimijoiden kohtaamisissa konkreettisesti toimintaa, ja toisaalta Tapauslaitoksen käytäntöjä organisoivaa hallintaa. *Hallinnan suhteilla* Smith (esim. 1987, 3) tarkoittaa ihmisten päivittäistä toimintaa organisoivia ja sosio-historiallisesti rakentuneita vallanomaisia suhteita, kuten tämän tutkimuksen kannalta olennaisia lasten ja aikuisten välisiä sukupolvisuhteita ja juridis-diskursiivisia sääntelysuhteita. (Satka & Skehill 2012.) Sekä Smith että Foucault tarjoavat välineitä vallan ja hallinnan tutkimiseen, mutta erilaisista tieteenfilosofisista lähtökohdista käsin. Aikomukseni ei ole sulauttaa heidän tutkimuksellisia välineitään yhteen, vaan soveltaa niitä tutkimukseni eri vaiheissa lähestymistapojen tieteenfilosofiset erot tunnustaen (ks. Skehill ym. 2013). Seuraavissa alaluvuissa paikannan ja täsmennän tutkimukseni teoreettista viitekehystä näistä lähtökohdista käsin.

2.1. Dorothy E. Smith ja hallinnan suhteet

Dorothy E. Smith jäsentää sosiaalista todellisuutta kahden ontologisesti erilaisen todellisuuden järjestyksenä ja niiden yhteen kytkeytymisenä.⁶ Hänen mukaansa on ensinnäkin olemassa päivittäinen maailma ja eletty todellisuus,

---

5 Täysi-ikäisyysraja alennettiin 21 vuodesta 20 vuoteen vuonna 1969. Vuodesta 1976 ikäraja on ollut 18 vuotta. (Ks. Pollari 2019, 50.) Kansallisessa lainsäädännössä määritellään alle 18-vuotias henkilö eli alaikäinen vajaanvaltaiseksi (laki holhoustoimesta 442/1999 2 §). Alaikäisen asemaa määrittää myös lapsenhuoltolaki, jossa säännellään lapsen huollosta, huoltajan tehtävästä sekä huollon päättymisestä, kun lapsi täyttää 18 vuotta (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 3.2 §, jäljempänä LHL).

6 Suomessa Dorothy E. Smith tunnetaan ennen kaikkea sukupuolen tutkijoiden keskuudessa. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa hänen tuotantoaan ovat soveltaneet esimerkiksi Mirja Satka (1995, 2000), Marjo Kuronen (1999, 2014), Ulla Jokela (2011), Maija Jäppinen (2015) ja Elina Virokannas (2017). Satka on kehittänyt käsitteellistyneen käytännön käsitettä analysoidessaan sosiaalityön kehittymistä Suomessa. Kuronen vuoden 1999 tutkimus koski äitiyden muotoutumista Suomessa ja Skotlannissa, Jokelan diakoniatyötä, Jäppisen väkivaltatyötä Venäjällä ja Virokannaksen huumeita käyttävien naisten palvelujärjestelmää.

joka koetaan välittömästi ja jossa fyysisesti sijaitsemme (Smith 1987, 89). Toinen maailma on päivittäistä maailmaa ja arkista todellisuutta järjestävistä hallinnan suhteista koostuva todellisuus (Smith 1987, 84, 108). Hallinnan suhteet ovat vallanomaisia, yksittäiset toimijat ja toimintapaikat yhdistäviä ja usein tekstivälitteisiä tiedon, informaation, sääntelyn ja kontrollin systeemejä sekä ylipaikallisia yhteiskunnallisen organisoitumisen muotoja (Campbell & Gregor 2002, 17; Satka 2000, 44; Satka 1995, 194; Satka & Skehill 2012; Skehill ym. 2013; Smith 1987, 56; Smith 1990a, 14; Smith 1999, 73, 77). Hallinnan koneistolla (engl. *ruling apparatus*) Smith (1990a, 2) viittaa johtamisen, politiikan, hallinnon, ammattilaisten ja älymystön muodostamaan suhteiden kokonaisuuteen. Smithin näkemyksen mukaan paikallisen ja rakenteellisen toisiinsa kietoutuminen on yhteiskunnallisten suhteiden perusominaisuus (Kuronen 2014, 91), ja tämän sidoksen löytäminen, avaaminen ja näkyväksi tekeminen on yhteiskuntatieteiden tutkijan keskeinen tehtävä (emt.; Smith 1987, 157).

Viittasin aiemmin siihen, että sekä Foucault että Smith tarjoavat välineitä vallan tutkimiseen. Foucault'n tunnetun valtakäsityksen mukaan valta ja tieto kietoutuvat erottamattomasti yhteen.⁷ Ne edellyttävät ja ruokkivat toisiaan, ja Foucault'n näkemyksen mukaan ”ei ole valtasuhdetta, jolle ei muodostuisi sitä vastaavaa tietokenttää eikä tietoa, joka ei edellyttäisi ja samalla muodostaisi valtasuhteita” (Foucault 2005b, 42).

Smith suhtautuu kriittisesti Foucault'n valta/tieto-käsitykseen. Hänen mukaansa se ei tavoita sitä, miten yhteiskunnallisissa suhteissaan aktiivisesti toimivat ihmiset tekevät vallankäytöstä ymmärrettävää arkisissa toiminnoissaan (esim. Smith 2005, 17–18). Smithin toimijakäsityksen mukaan ihmiset ovat aktuaalisia ja olemassa olevia eli ruumiillisia olentoja, ja he ja heidän toimintansa on aikaan ja paikkaan sijoittuvaa ja relationaalista (Smith 2005, 59). Tällöin valtaa ja tietoa voidaan jäljittää ihmisten konkreettisesta arkisesta toiminnasta (Smith 1990a, 79). Ihmisten tekemistä, kuten lastensuojelulaitoskasvatusta, tulkitaan relationaalisena prosessina. (Esim. Smith 2005, 59.) Smithille tiedon ja vallan kytkös on hallinnan suhteiden kytkös. Tutkimuksessa ni sovellan relationaalista käsitystä vallasta ja lähestyn sitä erilaisiin suhteisiin liittyvänä asiana (hallinnan suhteet, sukupolvisuhteet, hallintoon/organisaatioon liittyvät suhteet, lainsäädäntöön liittyvät suhteet, diskursiiviset suhteet, vertaissuhteet ja Tapauslaitoksen toiminnalliset suhteet, kuten työnjako).

---

7 Foucault'n valtakäsitys poikkeaa käsityksestä, jonka mukaan valta on kykyä pakottaa tai muutoin saada toinen toimimaan tietyllä tavalla (Kaisto ym. 2009, 22). Foucault'lle valta ei ole ominaisuus eikä kukaan ”omista” valtaa, vaan se on monisuuntaista ja samaan aikaan sekä rajaavaa että tuottavaa. (Esim. Foucault 2000; Kaisto & Pyykkönen 2010; Skehill 2003.) Vallankäyttö on yhtäältä repressiivistä, mutta toisaalta osa emansipatorista yksilöllisyyttä muokkaavaa ja elämän potentiaaleja vahvistavaa käytäntöä (ks. esim. Saurama 2002).

Smith korostaa tekstien, kielen ja diskurssien keskeisyyttä siinä, miten ihmiset jäsentävät päivittäistä elämäänsä ja miten yhteiskunnalliset hallinnan suhteet sitä määrittävät. (Satka & Skehill 2012; Kuronen 2014, 88; Smith 1990b.) *Diskurssi*⁸ on yhteiskunnallisesti organisoituneita käytäntöjä, tekstejä ja vallan järjestyksiä, jotka ohjaavat toimijan ajattelua, toimintaa ja kirjoittamista (Smith 1987, 214; Smith 2005, 224). Smith pitää postmodernia/poststrukturalistista diskurssikäsitteistä riittämättömänä, koska se kadottaa yhteyden aktuaaliseen toimijaan (tästä kritiikistä ks. Smith 1999, 96–130). Diskurssi on aktuaalisia käytäntöjä ja käytännön paikkoja, ei vain samaan muodostelmaan kuuluvia väittämiä ja niiden välisiä suhteita. Se materialisoituu toiminnaksi vasta silloin, kun toimija soveltaa esimerkiksi lakitekstiä tietyssä ajassa ja paikassa. (Esim. DeVault & McCoy 2002, 772; Satka & Skehill 2012; Smith 2001.) *Aktuaalisen* käsite viittaa diskursiivisen ulkopuoliseen todellisuuteen, jossa eläminen tapahtuu, ja jossa tekstejä luetaan ja tuotetaan (Smith 1999, 5).

Derek Layder (2006, 198) tulkitsee Smithin näkemystä siten, että eri tasoiset tekstit välittävät vallan ja kontrollin pyrkimykset hyväksytyiksi käytännöiksi. Smith (2005, 71–72) itse käyttää esimerkkinä poliisia, jonka fyysisen vallan ja voiman käyttö on tiukasti tekstivälitteisesti ohjattua. Tekstivälitteinen valta piiloutuu sen mahdollisuuteen standardoida toimintaa monipaikkaisesti. Lastensuojelulaki mahdollistaa ja edellyttää samankaltaisten hallinnollisten prosessien toteutumisen samankaltaisissa tilanteissa toimintapaikasta riippumatta. (Satka & Skehill 2012.) Tämä tapahtuu esimerkiksi silloin, kun lastensuojelulaitoksen työntekijä soveltaa voimassa olevaa lainsäädäntöä toiminnassaan tai kirjaa asiakasmuistiinpanoja. Organisaatioita ei kuitenkaan voida pelkistää tekstien toimeenpanijoiksi (Smith 2001, 175): diskurssit eivät määrää ennalta tai determinoi varsinaista toimintaa, mutta tarjoavat termejä ja käsitteitä, joiden myötä toiminta voi tulla institutionaalisesti⁹ ymmärrettäväksi (Smith 2005, 113). Esimerkiksi lastensuojelulaitoksissa työskentelevät joutuvat työssään sitoutumaan diskurssien käsitteellisiin raameihin (esim. DeVault & McCoy 2006, 44).

Smith on näkemyksiltään realistinen siinä, että hänen mukaansa täytyy voida nojata mahdollisuuteen, että tosiasiat voi kuvata niiden alkuperäisessä tarkoituksessa (Smith 1999, 97; myös esim. Kuronen 2014, 88). Käytännössä se tarkoittaa asiain tilan tarkkaa kuvaamista osana toimintaympäristöä. Smithin orientaation erottaa konstruktionismista se, että asioita ja ilmiöitä ei lähestytä

---

8 Smith toteaa lainanneensa käsitteen alun perin Foucault’lta, mutta kehittäneensä sitä Bakhtinin puhegenren teorialla mahdollistaakseen diskurssin tutkimisen yhteiskunnallisesti organisoituneena (Smith 1999, 133–156; Smith 2005, 127).

9 Instituutiolla viitataan Smithiä mukaillen sellaiseen toiminnalliseen kokonaisuuteen, joka on erikoistunut toteuttamaan tiettyä tehtävää, kuten lastensuojelua, ja joka on suhteellisten pysyvien yhteiskunnallisten suhteiden kokonaisuus (Smith 1987, 160; Kuronen 2014, 89).

konstruktioiden kautta organisoituneina (McCoy 2008, 710). Kyseessä ei siis ole konstruktioiden tutkimus, vaan sellaisten tiedon muotojen analyysi, jonka kautta ihmiset ja tilanteet tulevat institutionaalisesti ymmärrettäviksi (McCoy 2008, 710, 712). Sosiaalinen todellisuus ei ole vain toimijoiden antamia merkityksiä tai subjektiivisia ymmärryksiä, vaan on olemassa ihmisten elettyjen kokemusten luonteeseen vaikuttavia systeemisiiä ja rakenteellisia tekijöitä (Layder 1998, 89). Konstruktionismista erottaa myös todellisuuden materiaalisuuden korostaminen (Kuronen 2014, 87–88; Jokela 2011, 42–43; Jäppinen 2015, 62), jolloin tutkija tarkastelee ihmisten toiminnan mahdollistumista erilaisissa yhteiskunnallisissa hallinnan suhteissa (Smith 2005, 49–73). Smithin mukaan yhteiskunnallisten käytäntöjen uudelleenmuotoilu ja sekoittuminen tapahtuu moderneissa yhteiskunnissa usein tekstuaalisten ja diskursiivisten prosessien kautta (esim. Smith 2005; ks. myös DeVault 2008). Hän kehottaa tutkijaa analysoimaan tekstejä toiminnassa olevina, tiettyssä ajassa ja paikassa toimivien ihmisten työtä koordinoivina ja hallinnoivina artefakteina. Huomio on diskurssien kautta tapahtuvissa vallan käytännöissä, mutta kyseessä ei ole diskurssianalyysi, koska katse kohdistuu tekstejä elämässään käyttävien toimintaan ja toiminnan konkreettisiin materiaalsiin ehtoihin diskursiivisen kiinnostuksen sijasta.

Sovellan tutkimuksessani metodologisesti Smithin tekstianalyysivälineistöä, jossa keskeistä on ymmärrys aktiivisesti toimivasta tekstistä. (Smith 1999, 148–151.) Lainsäädäntö toimii keskeisenä lastensuojelulaitoksen arkielämää ja rakenteita toisiinsa kytkeväenä ja hallintaa välittävänä relationaalisena suhteena. Smithin ajattelua seuraten lainsäädäntö ei kuitenkaan itsessään muuta mitään vaan on olemassa potentiaalisena, *in potentia*: toteutuakseen se tarvitsee toimeenpanevia ja säännöksiä käytännössä soveltavia toimijoita.¹⁰ Lastensuojelulaitoksessa sen johtaja ja työntekijät ovat tässä suhteessa avainasemassa, koska heidän tehtävänsä on sovittaa työssään yhteen lasten kanssa kasvokkaisissa kohtaamisissa toteutuva arkinen hoito- ja kasvatustyö ja sen haasteet (ruohonjuuritason arjen todellisuus) sekä ammatillista toimintaa ohjaava sääntely (hallinnan ja lastensuojelun institutionaalinen todellisuus). He punnitsevat käytännön toimissaan esimerkiksi tavanomaisten kasvatuskeinojen ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden välistä rajaa. Tulkitsen lainmuutosta tapana, jolla julkisen toiminnan sääntelyä moderneissa yhteiskunnissa toteutetaan ja – toisaalta, miten tässä tapauksessa lastensuojelun ammatillisia käytäntöjä ja arjen toimintaa sekä toimijoita ohjataan lakien ja kirjallisten normien kautta (esim. DeVault 2008).

10 Tässä yhteydessä olen kiinnostunut lainsäädännöstä ennen kaikkea lastensuojelun ammattilaisten työhön konkreettisesti liittyvänä ja sosiaalis-oikeudellisen alueelle paikantuvana asiana. (Smith 2005, 66–67.) Ks. Sosiaalis-oikeudellisen käsitteen määrittelystä lapsen sijoituksen päätöksentekoon liittyen, jossa ovat läsnä sekä lainsäädäntö ja sosiaalityön käytäntö ja tieto (Burns ym. 2017, 4).

2.2. Nykyisen historia menneen tarkasteluorientaationa

Tutkimuksessani historian tutkimuksen orientaatio rakentuu yhteiskuntatieteen viitekehyksestä käsin, jolloin se ei ole historiantutkimusta siinä mielessä kuin se akateemisena tieteenalana, tutkimuksena ja oppiaineena määritellään. Historian professori Pirjo Markkola (2016) on erottanut historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen luonteen ja tavoitteet seuraavasti: historiantutkimukselle on tyypillistä realistisuuteen pyrkivä kattava kuvailu, ja se on idiografista, erityisyyttä korostavaa ja ainutkertaisten historiallisten tapahtumasarjojen rekonstruoimista ja ilmiöiden kuvailua, kun taas yhteiskuntatieteissä pyritään yleistettävyyteen ja yleisten lainalaisuuksien etsimiseen teoreettisia malleja soveltamalla.

Menneen ajan tutkimisen ja historiaan sijoittuvien tapahtumien selittämisen välineet ja mahdollisuudet ovat erilaisia. Yksi vakiintunut tarkastelutapa on ajanjakso- tai aikakausikohtainen periodisointi. (Kalela 2000, 124.) Tarkastelussa saatetaan erotella autonomian aika, sotien välinen jakso, sotien jälkeinen ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aika sekä lapsen edun ja oikeuksien vahvistumisen aika. Lastensuojelun kehittymistä on suomalaisessa tutkimuksessa jäsennetty tällä tavoin historiantutkija Panu Pulman (1987) jäsennyksen lisäksi esimerkiksi aate- ja oppihistorian (Hämäläinen 2007), lastensuojelulainsäädännön (Valjakka 2016) ja alaikäisiä rikoksentekijöitä koskevien lainsäätämiskäytäntöjen (Harrikari 2004a) kehittymistä koskien tai osana sosiaalihuollon historiaa ja sitä myötäileviä siirtymiä aina vaivaishoidosta sosiaalityöhön (Satka 1994, 1995, 2003; Toikko 2005).

Foucault lähestyy historiaa nykytilaa problematisoiden ja tulkiten sitä nykyisen historiana (*engl. a history of the present*) tunnetun lähestymistavan kautta (esim. Dean 1994). Foucault otti etäisyyttä perinteiseen historiantutkimukseen ja käytti historiaa tutkiakseen sitä, miten ihmisistä tehdään subjekteja subjektivistisen lähestymistavan sijaan. Hän oli filosofina kiinnostunut tulkitsemaan yksilöitä subjekteiksi muuttavia valtaprosesseja yleisellä tasolla, ja epistemologisesti tämä kiinnostus kohdistui etenkin ihmistieteisiin ja auttamisammatteihin liittyviin käytäntöihin ja institutionaalsiin järjestelyihin sekä vallan mikrodynamiikkaan. (Chambon 1999, 52.) Foucault kehitti tähän tarkoitukseen kaksi metodologisesti toisiaan täydentävää tutkimustapaa, arkeologian ja genealogian. Tiedonarkeologia kohdistuu diskursiivisten muodostelmien tutkimiseen erittelemällä niiden sisältämiä objekteja, subjekteja ja strategioita. Genealogia on sen sijaan väline diskurssien esiintymisen ja häviämisen sekä diskurssien välisten suhteiden paikantamiseen ajassa. (Esim. Skehill 2007, 458.) Jos arkeologia on metodi paikallisten diskurssien analyysiin, on genealogia taktiikka, joka tulkitsee niiden muutoksia ajassa (Foucault 2003, 10–11).

(Esim. Foucault 2005a; Harrikari 2019; Kaisto ym. 2009; Kauranen & Rantanen 2005; Satka & Skehill 2012.)

Nykyisen historia on kysyvä lähestymistapa, jossa tutkija tulkitsee omassa nykyisyydessään havainnoimiaan jälkiä jonkin itselleen merkityksellisen kysymyksen kannalta (Kettunen 2005, 14). Sosiologi Ilpo Helénin (2005, 93) mukaan genealogia on historian tutkimusta ja tietoista kirjoittamista nykyhetken kysymysten motivoimana, jolloin tutkija avaa tarkasteltavaksi jonkun nykyisen totuus-, valta- tai elämäntähtäyksen (emt. 95). Problematisoinnilla tarkoitetaan jonkin olemassa olevan asian, tavan, subjektiviteetin muodon tai ilmiön näkemistä sellaisena, että se vaatii osakseen puuttumista ja uudenlaista hallintaa (Helén 2005, 102; Kaisto ym. 2009, 27) ja itsestään selvänä pidettyjen käsitysten horjuttamista (Skehill 2007). Nykyisen historiaa soveltava tutkija etsii menneisyydestä kohtia, avainhetkiä tai muutoskohtia¹¹, joiden analysointi voi jollakin tavalla valottaa tutkitun asian nykytilaa. Nykyisen historia mahdollistaa hallinnan historiallisten olosuhteiden analyysin ilman itsestään selvänä pidettyä jatkuvuutta niiden välillä (Satka & Harrikari 2008, 647).

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut lastensuojelulaitoskäytäntöjen muuttumisesta. Jotta tutkija voi osoittaa jonkin muutoksen tapahtuneen, täytyy siitä kertovia asioita, tai tässä tapauksessa lastensuojelulaitoskäytäntöjä, verrata johonkin aiemmin vallinneeseen asiointitilaan. (Esim. Satka ym. 2011.) Esimerkiksi Mika Ojakangas (1997, 28) on käyttänyt vertailevaa rekonstruktiota kahden historiallisen käsitteitä ja käytäntöjä sisältävän muodostelman – mentaalihygienis-sopeuttavan ja kurinpidollis-vapauttavan – vastakkainasetteluun analysoidessaan ja tulkitessaan pedagogisen vallan historiaa. Historiallisella muodostelmalla hän puolestaan tarkoittaa tietyn tieteenalan eli pedagogiikan perimmäisten totuuksien tai pikemminkin vakavasti otettujen käsitysten sekä niiden pohjalta tehtyjen sovellutusten järjestelmää tietynä aikana (käytännöt vaikuttavat totuuksien sisältöön). (Emt., 28.)

Tuoreimmassa lastensuojelun historiateoksessa Timo Harrikari (2019) analysoi nykyisen historian ideaa soveltaen lasten suojelukysymystä ja sen hallinnan tapoja keskiajalta nykypäivään. Suojelukysymyksellä hän viittaa käyttäytymisen ohjailun tapoihin, joilla eri aikoina ja eri paikoissa lapsia on suojeltu tai pyritty suojelemaan (emt. 16). Harrikari (2019, 21–23) nojaa annalistihistorioitsijoiden ymmärrykseen monista historiallisista ajoista omilla tasoillaan ja rytmeissään kulkevinä ilmiöinä. Hänen tutkimuksessaan tiedonarkeologinen analyysi kohdistuu suojelukysymyksen historiallisten representaatioiden hyödyntämiseen sekä genealoginen analyysi historiallisten representaatioiden yhteiskunnallisten ehtojen hyödyntämiseen historiallisissa konteksteissaan

11 *Nykyisen historian tutkijat käyttävät myös tapahtuman ja tapahtumallistamisen käsitteitä, joista tapahtumalla tarkoitetaan käännekohtaa (Helén 2005, 96) ja tapahtumallistaminen paikantaa jonkin murroksen tapahtumisen ajassa ja tilassa (Foucault 2000, 226–229).*

(emt. 23). Hän analysoi lastensuojelua keskiajalle, uudelle ajalle, esimodernille, modernille ja toiselle modernille paikantuvana kysymyksenä ja hyödyntää avainhetkeä keskeisiin murroskohtiin viittaavana käsitteenä. Harrikarin (emt.) ajallisessa jaottelussa tutkimukseni paikantuu modernin ja toisen modernin aikakausille.

Tässä tutkimuksessa hyödynnän nykyisen historian -ideaa heuristisesti ja käytän sitä menneisyyden tarkasteluun nykyisen peilinä ja nykykäytäntöjen kriittisenä reflektiopintana, mutta en sovelta nykyisen historian lähestymistapaa sen tavanomaisessa merkityksessä. Olen ”korvannut” arkeologisen menetelmän Smithin hallinnan suhteiden analyysillä. Ratkaisulleni haen tukea Jutta Ahlbeck-Rehnin (2005, 262) pohdinnasta liittyen mikrohistoriaa ja genealogiaa yhdistäviin ja erottaviin piirteisiin. Hän toteaa sen liittyvän niiden erilaiseen käsitykseen todellisuudesta: mikrohistoriassa uskotaan ”todellisuuden historiallisten tekstien ulkopuolella, todellisuuteen, joka on tavoitettavissa, tutkittavissa, rekonstruoitavissa, ja josta voidaan saada tietoa”, kun Foucault’n perintöä noudattavan ajattelun mukaan ”totuus on diskursseissa ja historiallinen diskurssi luo oman totuutensa” (emt. 262).

Toisin sanoen: Foucault tarjoaa filosofisen näkökulman siihen, miten diskursiivinen valta toteutuu ajassa muuttuvissa käytännöissä, kun taas Smith tuo sosiologisen näkökulman ammatillisten lastensuojelukäytäntöjen organisoinnin tarkasteluun tietyssä paikassa. Smith mahdollistaa toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja toimintatapoja sääntelevän vallan näkyväksi tekemisen käytännöistä itsestään käsin eli tietyssä ajassa ja paikassa. Smithillä käytännön käsite viittaa materiaaliseen toimintaan ja työhön, kun taas Foucault’n tuotannossa käytäntö viittaa vakiintuneisiin tapoihin toimia ja muokata käyttäytymistä sekä näiden tapojen yleisempään organisointumiseen. (Ks. esim. Alhanen 2007; Kaisto ym. 2009, 27.) Foucault’n perinteessä muutoksen tutkiminen tarkoittaa tietämisen käytäntöjen tasolla tapahtuneiden siirtymien ja toiminnan tasolla tapahtuneiden muutosten perusteellista genealogista analyysia (Kaisto ym. 2009, 26). Foucault’n ajattelutavalla on mahdollista tavoittaa pitkällä aikavälillä laajempi ymmärrys valtasuhteiden historiallisesta muotoutumisesta. Smith siis mahdollistaa analyysin kiinnittämisen konkreettisiin työtapauksiin ja ajankohdan hallinnan tekstivälitteisiin suhteisiin, mutta Foucault’n nykyisen historian ideat ilmiöiden yhteiskunnallisten olosuhteiden tarkastelusta sekä jatkuvuudesta ja katkoksellisuudesta ovat hyödyllisiä muutosten asettamiseen pidemmälle aikavälille historian kulussa.

2.3. Lastensuojelusta ja lastensuojelulaitoksista

Lähestyn lastensuojelua yhteiskunnallisena lapsiin, nuoriin ja heidän perheisiinsä kohdistuvana sääntelyinstituutiona ja sen ammatillisina käytäntöinä (esim. Donzelot 1980; Satka & Skehill 2012; Saurama 2005), jonka systemati-

soitumisen juuret tavataan paikantaa 1800- ja 1900-luvun taitteeseen. Harrikarin (2012, 61) mukaan modernin lastensuojelun tunnusmerkkejä ja institutionalisoitumista kuvaavia tekijöitä ovat 1) yhteiskunnallistuminen (Suomessa valtiollistuminen), 2) juridisoituminen (positiivisoikeudellisessa merkityksessä kirjoitettu säädännäisoikeus), 3) erilliset, lasten suojelemiseen erikoistuneet käytännöt ja yksiköiden perustaminen ja hallinnointi, ja 4) tieteellisesti perustellun tiedon, interventioiden ja asiantuntijuuksien ilmaantuminen lasten suojelemiseen erikoistuneisiin käytäntöihin. (Ks. myös Harrikari 2019.)

1800-luvun lopussa kysymys lasten ja nuorten yhteiskunnallisesta huollosta nousi voimallisesti esiin teollistumisen ja kaupungistumisen aikaansaamien rakenteellisten muutosten myötä. (Esim. Harrikari 2019, 32; Hämäläinen 2007; Satka 2003, 74; Satka & Harrikari 2008; Saurama 2002; Vehkalahti 2008, 2009.) Samaan aikaan kriminaalipoliittiset reformit ja lapsuuskäsityksissä tapahtuneet muutokset erottivat lasten ja aikuisten laitoksia ja oikeudellisia käytäntöjä (Vehkalahti 2004, 16). Muiden lapsi- ja perheinstituutioiden kehittyminen ja kansainväliset vaikutteet, kuten pohjoismainen tiedonvaihto esimerkiksi ammatillisten laitostytäntöjen osalta, vaikuttivat suomalaisen lastensuojelun kehittymiseen. (Ks. myös esim. Sköld 2015, 14–15.) Lastensuojelu alkoi käsitteenä vakiintua itsenäistymisen (esim. Hämäläinen 2007, liite 1., 20; KM 1921), ja sijaishuolto sotien jälkeisellä ajalla. Sosiaalityön professori Juha Hämäläisen (2007) mukaan lastensuojelun toimintakokonaisuus koostuu lastensuojelua koskevista opillisista käsityksistä ja konkreettisista käytännöistä (emt., liite 1., 27).

Kodin ulkopuolella annettavan huollon muotoutumisen näkökulmasta 1800-luvun loppu oli merkittävä, koska silloin valettiin kivijalka ”pahantapaisille” lapsille tarkoitetulle valtiovetoiselle ja alaikäisten vankiloille vaihtoehdon tarjonnalle kasvatuslaitosjärjestelmälle. Kunnallisten järjestelmien vastuulle jäi ”siveellisessä suhteessa huonosti hoidettujen turvattomien” ja ”laiminlyötyjen” lasten huolto perhehoito- ja lastenkotitoimintaa tarjoamalla. (Esim. Harrikari 2004a, 2004b, 2019; Pulma 1987; Vehkalahti 2008, 2009.)

Erottelua turvattomiin ja pahantapaisiin oli tehty jo vuoden 1852 köyhäinhoitoasetuksessa (esim. Pulma 1987, 45), mutta se vahvistui 1900-luvun alussa toimineen suojelukasvatuskomitean myötä. Vuonna 1902 Keisarillinen Senaatti asetti komitean, jonka keskeisenä tehtävänä oli ”tutkia ja antaa lausuntonsa, mitenkä siveellisessä suhteessa huonosti hoidetuille ja pahantapaisille lapsille valtion puolelta hankittaisiin sovelias kasvatus” (KM 1905a, VI) ja tehdä ehdotus tarvittavasta lainsäädännöstä. Komitean asettamisen taustalla vaikutti etenkin alaikäisten rikollisuuden ja pahantapaisuuden lisääntyminen. (Ks. myös esim. Harrikari 2004a; Pekkarinen 2010; Pösö 1993; Valjakka 2016; Vehkalahti 2004, 2009.) Kansainvälisistä virikkeistä ammentanut kasvatusajattelu ja -toiminta kiteytyi alun perin italialaisten kriminologien esittämään suojelukasvatuksen ideaan, jossa keskeistä oli rikollisuuden torjunta ja yhteis-

kunnan suojeleminen pahantapaisuudelta (Satka 2003, 75) ja potentiaalisilta rikollisilta (ks. keskustelusta myös Ojakangas 1997, 257–258; Pekkarinen 2010, 18). Suojelukasvatusta pidettiin rikoksiin syylistyneiden ja muiden pahantapaisten lasten käyttäytymistä normalisoivana toimintatapana ja siten sillä vahvistettiin kasvatuksellista orientaatiota rangaistuskeskeisen käytännön sijaan.

Edellä mainitun suojelukasvatuskomitean kaksiosainen mietintö sisälsi ensimmäisen esityksen lastensuojelulaksi Suomessa (KM 1905). Norja oli näyttänyt tietä julkisen lastensuojelujärjestelmän ja -lainsäädännön luomisessa: maailman ensimmäinen lastensuojelulaki tuli siellä voimaan vuonna 1900 (Dahl 1985). Ruotsi ja Tanska seurasivat pian naapurimaataan, mutta Suomessa siihen kului vuosikymmeniä. Suomessa toinen yritys lastensuojelulain aikaansaamiseksi tapahtui vuonna 1918 asetetun komitean työskentelyn yhteydessä, jonka mietintö valmistui vuonna 1921 (KM 1921). Lastensuojelutoimia koskeneita säännöksiä sisältyi vuonna 1922 annettuun köyhäinhoitolakiin (145/1922), jonka myötä myös julkiset hoidolleantokokoukset kiellettiin (24 § 3 momentti). Samalla kunnat velvoitettiin ylläpitämään lastenkoteja (30 §), mikäli köyhäinhoitolautakunnan huolenpidossa olevia lapsia ei voitu sijoittaa sopiviin yksityiskoteihin.¹² Vuoden 1922 köyhäinhoitolakiin (145/1922) kirjatut periaatteet, laitosten eriyttäminen ja avohuollon ensisijaisuus, olivat ensimmäinen irtiotto totaalisesta vaivaistalo- ja kuripolitiikasta (Satka 1994, 274). Ensimmäinen lastensuojelulaki (52/1936) tuli voimaan 1.1.1937. Siinä jaottelu turvattomiin ja pahantapaisiin oli selkeä, mutta vuoden 1983 lastensuojelulaisissa (683/1983) kyseisestä jaottelusta luovuttiin.

Suomessa lastensuojelun laitoshuollolla on viitattu hyvin heterogeeniseen joukkoon erilaisia, eri kokoisia ja toimintaperiaatteiltaan eri tavoin painottuneita sekä eri tahojen ylläpitämiä laitoksia. Vuosien saatossa lastensuojelulaitoksiksi on luettu muun muassa erilaiset lastenkodit, orpokodit, nuorisokodit, vastaanottolaitokset, ammatilliset perhekodit¹³, kasvatustilat ja koulukodit sekä näihin rinnastettavat laitokset. Harrikarin (2004b, 22) mukaan laitosten muuttuvat nimitykset kuvastavat paitsi laitoksille annetun perustehtävän muutoksia, myös laitoksiin tulleiden lasten jaotteluperiaatteita.¹⁴

---

¹² Köyhäinhoitolaissa alaikäiseksi määriteltiin alle 16-vuotias (1 § momentti 3). Köyhäinhoitolautakunnan holhous ulottui 21 ikävuoteen taikka naimisiinmenoon asti (60 § 1 momentti).

¹³ Perhe- ja laitoshoidon välimaastoon sijoittuvat ammatilliset perhekodit syntyivät 1990-luvun alussa.

¹⁴ Lastenkotitutkija Riitta Laakso (2009) kuitenkin huomauttaa, että lastensuojelulaitosten toiminnan luonteen päättely nimen perusteella on nykyisin vaikeaa, ellei mahdotonta. Voimassa olevan lastensuojelulain esitöissä todettiin, että ”lastensuojelulaissa ei luetaisi tyhjentävästi lastensuojelulaitosten nimikkeitä, jotta erilaisten, lasten ja nuorten kannalta tarkoituksenmukaisen toiminnan monimuotoisuutta ja toiminnan edelleen kehittämistä ei tarpeettomasti kahlittaisi” (HE 252/2006 vp, 92).

Tapauslaitos edustaa kunnallisen lastensuojelun historiaa, jonka takia aiemmin kuvaamani jako valtio- ja kuntavetoiseen sijaishuoltotoimintaan on tämän tutkimuksen kannalta tärkeä tunnistaa. Valtiovetoiset kasvatuslaitokset toimivat vankeinhoitohallinnon alaisuudessa vuoteen 1918 ja kouluhallinnon alaisuudessa 1920-luvun puoliväliin saakka. Sen jälkeen ne siirtyivät hallinnollisesti sosiaaliministeriön lastensuojeluosaston alaisuuteen. Kasvatuslaitoksen käsite korvattiin vuonna 1947 koulukodilla (KM 1946). Nykyisin valtion omistamia ja THL:n kautta valtion ohjauksessa olevia koulukoteja on yhteensä viisi. Niiden lisäksi toiminnassa on kaksi yksityistä koulukotia. (Pekkarinen 2017.)

Lastensuojelulaitosten tehtävästä ja laitostyöstä

Vallankäyttö on lastensuojelulle ominainen piirre, ja kuten Erja Saurama (2005, 260–261) toteaa, se osuu muutoksia tavoittelevan sosiaalityön ytimeen. Sosiaalityön tavoitteena on saada aikaan muutoksia erilaisin tuen, kontrollin, sosialisointin, suojelun ja terapian keinoin (Sipilä 1989). Yksityisyyden alueelle tunkeudutaan lastensuojelun viranomaistoiminnan nimissä silloin, kun se nähdään välttämättömäksi lapsen suojelemiseksi ja lapsen edun turvaamiseksi. Lapsen ottaminen huostaan ja sijoittaminen sijaishuoltoon joko toiseen perheeseen tai lastensuojelulaitokseen ovat yksi merkittävimmistä ja kiistanalaisimmista yhteiskunnallisista toimenpiteistä siihen kytkeytyvän vallankäytön ja joissakin tapauksissa myös vastentahtoisten interventtioiden takia. (Enroos ym. 2016; Saurama 2002.) Lasten sijoitukset perustuvat lastensuojelulain mukaisiin päätöksiin. (Ks. esim. Hoikkala & Pösö 2019.) Sekä perhe- että laitoshoidossa on kyse julkisen vanhemmuustehtävän hoitamisesta (ks. Helavirta 2016): kun lapsi otetaan huostaan ja sijoitetaan pois omasta kodista, vanhemmuuden tehtävän hoitamisen vastuu muotoillaan uusiksi. Sijaishuoltotoiminta kietoo vaativalla tavalla yhteen julkisen ja yksityisen eli henkilökohtaisen elämän. (Laakso 2009; Kendrick ym. 2008, 84–85.)

Tutkimuksessani lastensuojelulaitos on yksi lasten yhteiskunnallisen huollon muoto, ja sen ammatilliset käytännöt tapa hallita julkisen ja yksityisen välimaastossa, ”sosiaalisen” alueella. (Donzelot 1980.) Sosiaalisen kontrollin teoriaperinteen valossa lastensuojelulaitoksen suojelutehtävän voi tulkita kaksisuuntaisena: lapsen suojelemisen ohella laitosten tehtävänä on suojata yhteiskuntaa poikkeaviksi ja vaarallisiksi määritellyiltä lapsilta. (Esim. Donzelot 1980; Enell ym. 2018; Pekkarinen 2010; Vehkalahti 2008, 2009.) Frost ym. (1999) kutsuvat Goffmanin ja Foucault’n kaltaisia teoretisoitunteja makroteoreettisiksi tavoiksi hahmottaa laitoshuoltoa osana yhteiskunnallista toimintaa.

Aiemmissa kotimaisissa tutkimuksissa lastensuojelulaitostyötä, sen toteuttamista ja tavoitteita on jäsennetty erilaisiin tutkimustraditioihin, tieteenaloihin ja ajallisiin raameihin kytkeytyen. Kaisa Vehkalahti (2008, 24–27) on erotellut kasvatuslaitoksia ja koulukoteja koskevien historiankirjoitusten kertomustyyppejä. Edistyskertomuksiin hän sijoittaa jatkuvan kehityksen ideaa ko-

rostavat historiankirjoitukset, jollaisia ovat esimerkiksi laitosten omat historia-teokset. Uhrikertomukset korostavat marginaaliin jääneiden ääntä ja ”raivon ja vastustuksen” tarinat toiminnan kohteiden toimijuutta. Vehkalahden jaottelun kolmannen tyyppin muodostavat kontrollitarinoiniin kuuluvat tutkimukset, jotka ovat korostaneet sosiaalista kontrollia ja kurinpidon roolia (kuten Goffman tai vankilakäytäntöjen historiaa kirjoittanut Foucault). Viime vuosina vahvistunut tutkimustendenssi, joka liittyy tietoisuuden lisääntymiseen sijaishuollossa menneinä aikoina tapahtuneesta kaltoinkohtelusta ja hyväksikäytöstä, kuuluu Vehkalahden neljanteen kertomustyyppiin.

Lastensuojelun ja sijaishuollon menneisyyden epäkohtia ja kaltoinkohtelua on kartoitettu laaja-alaisesti *historical*- tai *historic abuse* -käsitteen alle paikantuvana ilmiönä (esim. Sköld & Swain 2015). (Ks. myös kaltoinkohtelukeskustelusta Ferguson 2007.) Siirtymävaiheen oikeutta (engl. *transitional justice*) on nimitetty aikamme poliittiseksi trendiksi ja poliittisen legitimitetin vahvistuskeinoksi, jonka ominaispiirteitä ovat julkinen katuminen, anteeksipyyntö ja hyvitykset (Sköld 2015, 13–14). Suomessa on toteutettu lastensuojelun sijaishuollon kaltoinkohtelua koskeva selvitys (Hytönen ym. 2016). Valtio on vastannut sen myötä esiin tulleisiin epäkohtiin muun muassa esittämällä historiallisesti ainutlaatuisen anteeksipyyntön 20.11.2016 kaltoinkohtelua sijaishuollossa kokeneille, ohjaamalla voimavaroja sijaishuollon kehittämiseen ja uudistamalla lainsäädäntöä. Tutkijat muistuttavat, että kaltoinkohtelun estämiseksi täytyy ymmärtää ne tekijät, jotka mahdollistivat kaltoinkohtelun aiemmin (Kendrick & Hawthorn 2015, 180).

Ammatillisen sijaishuoltotyön käsitteellistämisen vähäisyys on tunnistettu niin kotimaisessa kuin kansainvälisessä keskustelussa (esim. Sallnäs 2000; Laakso 2009; Eronen & Laakso 2016). Suomelle on ominaista käytäntö, jossa kaikenikäisiä lapsia ja nuoria on sijoitettu sekä perhe- että laitoshoidon. Näin ollen lastensuojelulaitoksissa tehtävä työ ei ole vain tietyn tyyppisten tai tietynikäisten kanssa työskentelyä. Se tuo oman ulottuvuutensa myös sijaishuoltotyön sisällölliseen käsitteellistämiseen.

Laitostyö kategorisoidaan sisällöllisesti usein hoidoksi ja kasvatukseksi tai huolloksi ja huolenpidoksi. Aiemmassa ammattilaiskirjallisuudessa huoltoa on käytetty yleiskäsitteenä kasvatukselle, hoidolle, perushoidolle ja arvioinnille (Kyrönseppä & Rautiainen 1993, 63), hoitamisella on viitattu lapsen perushoittoon ja inhimillisten tarpeiden tyydytykseen sekä kehitys- ja mielen-terveyshäiriöitä korjaavaan työhön (emt. 49, 64–65) ja kasvatuksella lapsen iänmukaisen kasvun ja kehityksen tukemiseen (emt. 64). On puhuttu kotikasvatuksen korvaavasta tai korjaavasta kasvatuksesta. Hoidon käsitettä on pidetty huolenpitoa vahvempana ilmaisuna ja se on kytketty psykodynaamiseen ymmärrykseen (esim. Tervonen-Arnkil 1999) tai lääketieteellisiin puhetapoihin

(Anttonen & Zechner 2009, 16–19).¹⁵ Hoidon käsitteistö liittyy kiinnostavalla tavalla laitostyön käsiteelliseen kehykseen myös psykologisiin ja lääketieteellisiin perinteisiin kytkeytyvien tutkimusten näkökulmasta. Ne ovat viime aikoina lisänneet ymmärrystä lasten mielenterveyspulmista ja vahvistaneet käsitystä lastensuojelun ja psykiatrian aloihin kuuluvien kysymysten sekoittumisesta ja rajan liudentumisesta tekemällä näkyviksi lasten mielen häiriöiden ja mielen-terveyden ongelmien monimutkaistumista ja yleisyyttä lastensuojelulaitoksissa. (Esim. Pösö 2004a.)

Riitta Laakso (2009) on määritellyt lastenkotityön arkiseksi huolenpidoksi ja kotitapaisuuden elementtejä sisältäväksi toiminnaksi. Tarja Pösö (2004b, 210) taas pitää lastenkotitoiminnan ytimenä lasten arkielämän ja arjen hallintaa, arkipäiväisten tapahtumien sietämistä ja kestämistä sekä arjen tilanteisiin liittyvien selviämistaitojen tukemista. Kansainvälisessä keskustelussa hoidollisten, kiinnipitävien ja turvallisten lastenkotiympäristöjen rakentamismahdollisuuksien tarkastelussa on sovellettu Bionilta alun perin lähtöisin olevaa *containment*-käsitettä ja ajattelua (Ruch 2007, 660) sekä Donald Winnicottin ajatteluun pohjautuvaa teoretisointia kiinnipitävästä ympäristöstä (Steckley 2010).

Perinteistä laitostkasvatusta etenkin kasvatuslaitoksissa leimasi tiukka uskonnollisuus, kurinpito ja lasten palauttaminen aikuisten hallitsemaan järjestykseen kasvatuksen keinoin. (Vehkalahti 2009, 128–130.) Rangaistuksia perusteltiin seurauksena kurin, sääntöjen tai normien rikkomisesta ja järjestyksen vastustamisesta. Kaisa Vehkalahti (2008, 2009) on tulkinut Vuorelan kasvatuslaitoksessa tapahtuneen parantamisen, hoivan, koulutuksen ja valvonnan tavoitteena olleen ”uusien identiteettien” luomisen. Hän sovelsi hollantilaisten historiatutkijoiden Annemieke van Drenthin ja Francisca de Haanin (1999) kehittämää hoivaavan vallan (engl. *caring power*) käsitettä tulkitessaan yhteiskunnallista hoivaa modernien ja kurinalaisten subjektien luomisareenana. Hollantilaistutkijat ovat yhdistäneet hoivaavan vallan käsitteeseen Foucault’n moniulotteisen valtakäsityksen, sukupuolen, uskonnon ja hoivan sekä kehittäneet sitä naisvapaaehtoisten auttamis- ja hyväntekeväisyystyön historiaan liittyneessä tutkimuksessa.

Käsitteessä korostuu hoiva vallan tekniikkana ja muotona. Se tarjoaa keinon tarkastella vallan tuottavaa näkökulmaa repressiivisen valtakäsityksen rinnalla (esim. van Drenth & de Haan 1999; Vehkalahti 2008, 2009), jolloin vallankäytöllä nähdään olevan sen kohteena olevaa hyödyttäviä seurauksia. (Foucault 2005a; Foucault 2005b; Ojakangas 1997.) Vehkalahtien tutkimuk-

---

15 Kirsi Juhilan (2006, 155) mukaan ruumiillinen hoivatyö ei yleensä kuulu sosiaalityöhön toisin kuin hoidon tarpeiden huomaaminen ja niiden tapojen pohdinta, joilla tarpeisiin vastataan. Huolenpidolla ja hoivalla on käytäntö- ja käsitehistoriallinen yhteys, ja kuten Anttonen ja Zechner (2009, 17) kiteyttävät: ”Hoiva on käsite, joka sitoo yhteen erilaisia huolenpidon ulottuvuuksia.”

nessa se toimii sateenvarjokäsitteenä kasvatuslaitoksen arjessa tyttöjen uusien identiteettien luomiseen tarvituille hoivan ja kontrollin tekniikoille sekä identiteetin muodostukseen osallistuneiden toimijoiden ja luomisprosessien verkostolle (Vehkalahti 2008, 16). Kasvatuslaitostyttöjen identiteetin luomiseen pyrittiin yhdistämällä kodin elementtejä ja voimakkaita kurinpitokäytäntöjä, kovaa työtä ja rangaistuksia (Vehkalahti 2009, 130–132). Tässä strategiassa myös kurinpalautuksella oli kasvattava vaikutus (Annola 2011, 173). Tutkimuksessani Tapauslaitoksen osastoilla tapahtuva ammatillinen toiminta on monesti tasapainoilua kurin, järjestyksenpidon ja hoivan välillä, ja sen käsitteellistämässä sovellan hoivaavaa valtaa.

Hoivaavan vallan rinnalla on tärkeää tunnistaa Foucault'n tuotannosta tuttu kuri- ja kurinpitovallan käsite. Kurivalta on Foucault'lle eräs vallan harjoittamisen tapa, johon kuuluu erilaisia välineitä, keinoja, menetelmiä, soveltamistasoja ja kohteita. Foucault'n (2005b, 232) mukaan ”kurinpitovalta käyttää yksinkertaisia välineitä: hierarkkista tarkkailua, normaalistavaa rangaistusta sekä näiden yhdistämistä sille ominaisessa menetelmässä, tutkinnassa”. Kurivalta ja kurikäytännöt tähtäävät yksilöiden normalisointiin (Alhasen 2007, 60), ja ne liittyvät normaalin ja poikkeavan määrittelyyn. Sosiaalityön tutkijat ovat hyödyntäneet kurivallan ideaa ammatillisten käytäntöjen jäsentämisessä (esim. Donzelot 1980; Philp 1979; Chambon ym. 1999; Juhila 2009; Saurama 2002). He ovat olleet kiinnostuneita siitä, miten yhteiskunnallinen sääntely ilmenee normalisoinnin, moralisoinnin ja valvontakokonaisuuksien käytäntöjen kautta ja miten sosiaalityön ja lastensuojelun piirissä olevista asiakkaista, subjekteista, tehdään itseohjautuvia.¹⁶ (Esim. Juhila 2009, 52.)

2.4. Rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitostoiminnassa

Lastensuojelulaitosten odotetaan tarjoavan sijoitetuille lapsille ja nuorille arkista huolenpitoa, hoitoa ja kasvatusta (esim. Laakso 2009), ja samaan aikaan suojaavan heitä heidän omalta käytökseltään ja estävän heitä aiheuttamasta vaaraa itselleen tai muille. Rajoittamista ja rajojen asettamista voidaan lähestyä laajan katsantokannan mukaan ylipäänsä laitoksen rajojen sääntelynä suhteessa ympäröiviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan tai suppeammin ja tarkkarajaisemmin tiettyihin yksittäisiin toimenpiteisiin tai ammatillisiin työskentelytapoihin liittyen. Lastensuojelulaitostoiminnassa määritellään, tuotetaan

---

¹⁶ Filosofi Kai Alhanen (2007, 22) käyttää kasvatuslaitosta esimerkkinä subjektivoivasta instituutiosta, joka pyrkii muuttamaan toimintansa kohteena olevien ihmisten subjektiutta objektivoimalla heidät eli ottamalla heidät kasvatuslaitosinstituutioille tyypillisten ajattelu- ja toimintatapojen kohteeksi. Mika Ojakangas (1997, 220) on soveltanut kurivaltaa kasvatukseen ja pedagogiikan kentällä analysoidessaan siirtymää kurinpidollisesta terapeutitiseen valtaan.

ja ylläpidetään sijoitettujen lasten hyväksyttävänä pidettävää käyttäytymistä sellaisin rajoittavin, eristävin ja pakottavin käytännöin, jotka näyttäytyvät monin tavoin kiistanalaisina. Kansainvälisessä keskustelussa korostetaan kyseisten toimenpiteiden käsitteellistä epäselvyyttä (esim. Day 2002; Day ym. 2010; Nunno ym. 2008; Steckley 2010, 120; Steckley & Kendrick 2005, 2), toimiin liittyvän lainsäädännön kompleksisuutta ja käytännöllisten ohjeiden puutetta (esim. Day ym. 2010; Steckley & Kendrick 2008c, 152) sekä niitä koskevan tutkimustiedon niukkuutta (esim. Day 2002; Roy ym. 2019¹⁷). Käytäntöjen hoidollisuutta ja terapeuttisuu- tta on kyseenalaistettu eikä niiden vaikuttavuudesta ole riittävää näyttöä (Day 2002, 267; Steckley 2010, 121).

Aihepiiriä koskeva kotimainen keskustelu on toistaiseksi ollut niukkaa: kyseisiä käytäntöjä koskeva määrällinen, ammattikäytännöllinen ja kokemuksellinen tutkimus on pistemäistä eikä käytettävissä ole vakiintuneita tutkimuspohjaisia käsitteitä. Perinne niitä koskevaan keskusteluun on valitettavan ohut.

Suomessa yksittäisten toimenpiteiden määrittelyssä viitataan usein lastensuojelulainsäädännössä määriteltyihin toimenpiteisiin, joihin vuoden 1983 lastensuojelulaissa (683/1983) viitattiin käsitteillä ”pakotteet”, ”rajoitukset” ja ”erityiset rajoitukset”. Nyt voimassa olevassa lastensuojelulaissa (417/2007) niihin viitataan käsitteillä ”yhteydenpidon rajoittaminen” (62 §) ja ”rajoi- tustoimenpide”. Luku 11, jossa näistä toimenpiteistä säädetään, on otsikoitu ”rajoitukset sijaishuollossa”. Rajoitustoimenpiteitä ovat aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §), henkilöntarkastus (66 §) (esim. tavaroiden tarkastus) ja henkilönkatsastus (66 a §)¹⁸ (esim. huume- seulan ottaminen), omaisuuden ja

17 *Rajoittamis- ja eristämistoimenpiteistä on julkaistu ainakin kaksi kansainvälistä kirjallisuuskatsausta. Niistä ensimmäinen on kanadalaisen psykologin David M Dayn (2002) yhteensä 111 kansainväliseen artikkeliin vuosilta 1965–2001 perustuva meta-analyysi. Day eritteli seitsemän syytä toimenpiteiden käytön perusteina: estää lasta vahingoittamasta itseään, muita tai omaisuutta, vahvistaa yksikön sisäistä kontrollia, reagoida väkivaltaan, muiden vähemmän rajoittavien toimien tehottomuus sekä itsekontrollin ja selviytymiskeinojen lisääminen. Analyysin perusteella Day kyseenalaisti kyseisten toimien terapeuttisen hyödyllisyyden. Hän piti erityisesti ongelmallisina toimenpiteiden arvioinnin ja aggressiivisen käyttäytymisen ehkäisyyn tarkoitettujen vaihtoehtoisten toimintatapojen puutetta. (Day 2002, 274–275.) Toinen, Royn ym. (2019) kirjallisuuskatsaus, on tekijöidensä mukaan jatkoa edellä mainitulle julkaisulle. He analysoivat 2002–2017 väliselle ajalle sijoittuneista tutkimuksista (n=23) tekijöitä, jotka liittyivät laitosten (residential treatment centres) rajoitus- ja eristämistoimenpiteiden käyttöön ja kyseisten toimenpiteiden käytön vähentämiseen tähtääviin interventioihin. Tutkijat löysivät yhteensä 63 toimenpiteiden käyttöä selittävää muuttujaa, jotka he luokittelivat neljäksi pääkategoriaksi: lapseen, henkilökuntaan, ympäristöön ja ohjelmien implementointiin liittyviksi tekijöiksi. Analyysi osoittaa toimenpiteiden käytön selittyvän monenlaisilla asiakkaaseen, henkilökuntaan ja ympäristöön liittyvillä tekijöillä.*

18 *Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus erotettiin omiksi pykäliksi vuoden 2020 alussa voimaan tulleiden lastensuojelulain muutosten myötä (laki lastensuojelulain muuttamisesta 542/2019). Tätä ennen niistä säädettiin samassa pykälässä.*

lähetyksen tarkastaminen ja lähetyksen luovuttamatta jättäminen (67 §), kiinnipitäminen (68 §), liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §), eristäminen (70 §) ja erityinen huolenpito (71–73 §).

Lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteiden käytön yleisyydestä ei ole kansallisesti kattavaa, ajanmukaista ja kumuloituvaa tietoa. Määrällistä tietoa on saatavilla lähinnä Hanna Tarkkisen ja Hannele Forsbergin (2013) Pohjois-Suomen aluehallintoviraston toimialueella sijaitsevista yksityisistä lastensuojelulaitoksista vuonna 2010 tehtyjen rajoitustoimenpitepäätösten (N=603, yhteensä 56 laitoksesta) kautta sekä Etelä-Suomen aluehallintoviraston alueellaan toimivien kunnallisten (vuotta 2013 koskien, yhteensä 47 laitosta) ja yksityisten lastensuojelulaitosten (vuotta 2014 koskien, yhteensä 138 laitosta ja 174 asuinyksikköä) rajoituksista. Olen itse analysoinut Pelastakaa Lapset ry:n lastenkodeissa toteutettujen kiinnipitojen ratkaisuja (N=260) puolentoista vuoden ajanjaksolta (Hoikkala 2014). Kokemustietoa ovat keränneet Elina Ekholm (2013) sekä Maarit Valkonen ja Timo Pasanen (2012) intensiivishoidossa olleilta lapsilta ja nuorilta.

Tarkkisen ja Forsbergin (2013, 663) aineistossa yleisimmin käytetyt rajoitustoimenpiteet olivat omaisuuden ja lähetyksen tarkastus (N=126), kiinnipitäminen (N=119) ja henkilönkatsastus (N=99). Etelä-Suomen aluehallintoviraston tarkasteluissa useimmin käytettyjä rajoitustoimenpiteitä olivat henkilönkatsastukset, kiinnipidot ja henkilöntarkastukset. (Etelä-Suomen aluehallintovirasto 2013; Stenroos 2015.) Valviran vuonna 2012 teettämän itsemääräämisoikeuden toteutumista sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa koskeneen selvityksen mukaan eniten lastensuojelussa käytettyjä rajoitustoimenpiteitä olivat liikkumisvapauden rajoittaminen (22 %), huume-testit (14 %) ja fyysinen kiinnipitäminen (11 %). (Valvira 2013a.)

Hyödynnän erilaisten rajaamisen, rajoittamisen ja rajojen asettamisen muotojen tarkastelussa sekä niitä koskevan aiemman tutkimuksen esittelyssä Tarja Pösön (2004a, 105) koulukotietnografisessa tutkimuksessa esittämää kategorisointia, jossa hän jaotteli ne tilalliseen, sosiaaliseen, psykologiseen ja ammattikäytännölliseen muotoon. Nämä rajaamisen erilaiset muodot olivat konkretisoituneet selkeimmin koulukotien lähihoitoyksiköissä, jotka edustivat vuosituhanen vaihteen suljetun hoidon muotoa.

Psykologisella rajoittamisella Pösö (2004a, 105) tarkoittaa nuorten sisäisten rajojen vahvistamiseen liittyvää puhetta ja toimintaa. Hän havaitsi koulukodissa siirrytyn ulkoisesta sisäiseen kontrollipuheeseen, psykiatrisvai-
kutteiseen puhetapaan ja ongelmien tulkitsemiseen sairauksiksi. Ne olivat korvanneet aiemmin koulukotitoiminnassa korostetun ulkoisen kurinpidon. Ulkoisella kurinpidolla ja kurinalaisuuteen ohjaamisella on pitkät perinteet etenkin koulukodeissa, joiden kurinpitajärjestelmien malleina toimivat kansainväliset esimerkit ja vankilamaailma. Kurinpidon tavoitteena on ollut järjestyksen yllä-

pitäminen ja sen epäonnistumisesta on seurannut kurinpalautusta tai kuritusta. (Laitala & Puuronen 2016, 130–134.)

Tilallinen rajoittaminen on fyysistä ja konkreettista ulkoisten rajojen asettamista sekä tilallista sulkemista. Varhaisemmassa koulukotitutkimuksessaan Pösö (1993, 73) totesi tilallisuuden liittyvän lastensuojelulaitoksiin niiden sijainnin ja sisäisten toteutusten ja järjestelyiden perusteella. Laitostoiminnassa säännellään rajoja suhteessa ympäröiviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Laitoksen itsessään voi ymmärtää yhteisönä, joka sulkee sisäänsä ja eristää niin lapset ja nuoret kuin työntekijätkin. (Ks. myös Törrönen 2006.) Tapa sijoittaa varsinakin alaikäisille rikoksentekeijöille suunnatut kasvatuslaitokset maantieteellisesti etäälle kasvukeskuksista on vanha. (Esim. Laitala & Puuronen 2016, 113–119.)

Tämäntyyppisiä yksilöt ympäröivästä yhteiskunnasta eristäviä yhteisöjä on usein analysoitu hyödyntämällä Erving Goffmanin (1961) käsitettä totaalin laitoksen. (Esim. Enell ym. 2018, 22–23; Laitala 2019.) Goffman (1961) erottelee totaalisesta laitoksesta tunnuspiirteitä mielisairaalaetnografiaan perustuen ja symbolisen interaktionismin viitekehyksestä käsin. Hänen mukaansa totaalisesta laitoksesta tunnusmerkistöön kuuluivat mm. seremonialliset rutiinit, selkeät ja toisistaan erilliset toiminta-alueet (nukkuminen, työ, vapaa-aika), toimijoiden tarkka erottelu (työntekijät ja asiakkaat), kontaktien rajaaminen ulkomaailmaan sekä ajatus laitokseen joutuneiden riistetyistä minuuksista. (Ks. Goffman 1969.) Tämä sopeuttaminen tapahtui konkreettisesti esim. vaatteiden vaihdolla ja muilla yksilön instituution kehykseen sopeuttavilla toimilla. Lastensuojelulaitoksen toiminta rakentuu usein tarkkaan ajallisesti rytmitetyn, tilallisesti kontrolloidun ja toiminnallisesti säädellyn arjen varaan. Tarja Pösön (1993, 2004a) koulukotitutkimukset sekä Maritta Törrösen (1999)¹⁹ ja Riitta Laakson (2009) lastenkotitutkimukset ovat esimerkkejä etnometodologisista ja etnografista tutkimusperinnestä hyödyntäneistä tutkimuksista, joissa on käytetty ajan²⁰, tilan²¹ ja toiminnan käsitteitä analyttisinä viitekehyksinä.

Pösön (2004a, 41) tutkimuksessa tilallinen rajaaminen liittyi koulukodin osastokohtaisten tilojen ja rajojen asettamiseen suljetussa tilassa, jolloin nuo-

19 Törrönen (1999, 24) viittaa tilalla rakennuksiin ja tilajärjestelyihin, ja paikan käsitteellä lasten arkisen toiminnan keskukseen. Hän hyödyntää Harveyn (emt., 50) jaottelua absoluuttisiin (rakennukset, sijainti, käyttötarkoitus), relatiivisiin (tilajärjestelyt, ihmiset tilassa ja tilan käyttötavat) ja relationaalsiin (yhteiskunnalliset suhteet ja niihin liittyvät sääntelyt ja hierarkian määrittelykäytännöt) tiloihin. Törrösen (emt. 72–73) mukaan tilojen hallinta tapahtuu valtasuhteita ilmentävin hierarkkisin järjestyksin.

20 Ajallisuus liittyy esimerkiksi vuosi- ja vuodenaikarytmiin, kuten koulun lukuvuosirytmiiin, viikoittaisiin ja päivittäisiin rytmeihin (Pösö 1993, 84, 86–88).

21 Tilaan liittyvät käytännöt ovat olleet tutkimuksen kohteena muissakin lapsuuden instituutioissa, kuten päiväkodissa (Paju 2013, 70–75; Siippainen 2018). Tämänkaltaisissa ympäristöissä lasten ja aikuisten tilojen erottaminen on liitetty sukupolvijärjestyksen tuottamiseen sekä vuorovaikutuksen kerrokselliseen jäsentymiseen päiväkotiympäristössä (Paju 2013, 87).

ren mahdollisuuksia liikkua rajattiin. Suomessa ei ole tällä hetkellä sellaisia suljettuja ja ”secure care”- tai ”secure accommodation” -käsitteen alla kulkevia laitoksia kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa (esim. Harris & Timms 1993; O’Neill 2001) ja Ruotsissa (esim. Enell ym. 2018) lukuun ottamatta lapsen arkiympäristöstään määrääjäksi kokonaan erottavia erityisen huolenpidon yksiköitä, jotka edustavat kaikkein suljetuinta toimintamuotoa nykyisessä lastensuojelussa²². Pösö (2004a) viittaa *ammattikäytännöllisellä rajoittamisella* tapaan, jonka tavoitteena on mahdollistaa intensiivinen työskentelysuhde tilallisesti suljetussa yksikössä. Rajoittaminen niissä kohdistuu lapsen kehoon ja liikkumiseen, vapauteen ja yksityisyyteen sekä sisältää lapsen käyttäytymisen systemaattista tarkkailua.²³

Sosiaalinen rajoittaminen oli näissä yksiköissä selkeää eli nuoriin pyrittiin vaikuttamaan vuorovaikutusta rajoittamalla ja säätelemällä. Tämä tarkoitti esimerkiksi sitä, että yhteydenpitomahdollisuuksia kavereihin kavennettiin (Pösö 2004a, 105).

Suomalaisessa erityisen huolenpidon käytännössä korostetaan huolenpitoa keskeisenä toimintaperiaatteena, ja se erottaa erityisen huolenpidon ainakin käsitteellisesti rangaistus- tai säilömisulottuvuutta korostavasta sulkemisesta (Pösö ym. 2010). Claes Levin (1998) tulkitsee ruotsalaista koulukotikäytäntöä koskevassa analyysissään laitostoimintaa yrityksenä kasvattaa nuoria institutionaalisessa ympäristössä palkatun henkilökunnan turvin ja saattaa heitä

---

22 Erityiseen huolenpitoon voidaan sijoittaa yli 12-vuotias lapsi 30 vuorokaudeksi päätöksellä, jonka tekemiseksi tarvitaan kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemukseen perustuva arvio (lastensuojelulaki 417/2007 72 § 2 mom.). Sijoitusta voidaan tarvittaessa jatkaa siten, että kokonaissijoitus kestää yhteensä 90 vuorokautta. Erityisen huolenpidon toteuttamisen edellytyksenä on, että laitoksella on käytettävissään riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus. Tarvainen & Kekoni (2015, 179) pohtivat tämän moniammatillisen asiantuntemuksen tuottamaa hyötyä tilanteessa, jossa lapsi on tilallisesti ”ulkoistettu” normaalista elämänpäristään ja sijoitettu ulkopuolisesta maailmasta ja nuoren arkisesta elämänmenosta irrallaan olevaan yksikköön.

23 Elina Pekkarinen (2010) rakensi väitöstutkimuksessaan yksilön positioitumista tarkastelevan viitekehyksen, joka pohjautui Roy Bhaskarin sosiaalisen toiminnan transformatiivisen mallin ja Edwin M Lemertin yhteisöreaktion teorian yhdistämiseen. Sen avulla Pekkarinen osoitti, miten yhteisön normit ja säännöt rajoittavat yksilön toimintamahdollisuuksia sekä vaikuttavat toiminnan ulkoiseen määrittelyyn ja yksilön positioitumiseen. Yhteisöreaktion teorian valossa hän esitti kysymyksen siitä, ovatko pyrkimys kodinomaisuuteen ja toisaalta empiirisesti havaittu lisääntynyt rajaaminen kuten ulkoisen olemuksen normittaminen ja kehokontrolli omiaan tuottamaan sijoitetuille lapsille sellaisen kontrollin ja autonomian välisen ristiriidan, jossa on mahdotonta sopeutua vallitseviin normeihin (emt. 161). Tämän pohjalta hän pohti sitä, että nuoren olo saattaa helpottaa suljetulla osastolla, jossa sisäisen elämismaailman ja autonomian toiveet voi turvallisesti kytkeä pois päältä, ja lapsi voi suojaautua näin rakenteen ja toimijuuden ristiriidan tuomalta identiteettikriisiltä (emt. 161).

normaaliin perhe-elämään. Hänen mukaansa koulukotitoiminnassa on jätetty paljon tilaa vallan harjoittamiselle ja sen piilofunktioille. Rangaistuksen ja hoitamisen retoriikan alle voi peittyä käytäntö, joka on jotain muuta.

Sijaishuollon pakkotoimia pohtineen työryhmän mietinnössä ja lastensuojelulain osittaisuudistuksen esitöissä tuodaan esiin, ettei suljetun hoidon käsitteen käyttäminen ja käytäntö vastaa nykyistä perus- ja ihmisoikeussääntelyä (STM 1998; HE 225/2004 vp.). Tästä syystä niissä ehdotettiin erityisen huolenpidon käsitteen käyttöönottoa ja vakiinnuttamista²⁴. Erityisen huolenpidon käytäntöä lain voimaan tulon jälkeen tutkineet Taru Kekoni, Manu Kitiñoja ja Tarja Pösö (2008, 2010) ovat todenneet sen olevan Suomen kontekstiin paikantuva käsite ja toimintatapa. Kansainvälisesti tarkasteltuna se asettuu lastensuojelun suljetun laitoshoidon kenttään. (Tarvainen & Kekoni 2015, 173.) Mutta kuten Tarvainen ja Kekoni (2015, 176) huomauttavat, sijoitetuille nuorille tämä erityinen ”huolenpito” voi näyttäytyä vahvasti heidän vapauttaan ja oikeuksiaan rajaavana ”sulkemisena ja rajoittamisena”, vaikka työntekijät nimeäisivät samat elementit keinoiksi tuottaa huolenpitoa nuorten vaikeissa elämäntilanteissa (emt. 178). Nykyiset käsitteet korostavat kuitenkin hoidollista intentiota (Pösö ym. 2010, 248), jota osaltaan ilmentävät pakon käsitteestä luopuminen ja halu kitkeä laitostavallan käyttömahdollisuuksia. (Ks. laitosvalasta esim. Kannala 2013.)

Pösön (2004a) tutkimuksessa yksi selkeä *tilalliseen* rajaamiseen liittyvä fyysinen alue oli eristyshuone, johon liittyi ennen kaikkea rauhoittumisen, mutta nuorten puheessa myös väkivaltaisen pakottamisen teema (emt. 104–105). Eristäminen (*engl. seclusion*) tarkoittaa lapsen erottamista muusta yhteisöstä joko omaan huoneeseen tai sitä varten tarkoitettuun eristämistilaan. Kansainvälisessä keskustelussa eristämisen tausta-ajattelu on usein liitetty behavioristiseen, sosiaaliseen oppimiseen tai psykodynaamiseen paradigmaan (Day 2002, 274–275).

Suomessa eristäminen lastensuojelulaitoksessa ja psykiatrisessa sairaalahoidossa eroavat toisistaan: lapsen mekaaninen eristäminen (*engl. mechanical restraint*) lepositein ja rajaaminen verkkosängyyn on mahdollista vain sairaalassa (ks. esim. Hottinen 2013; Sourander ym. 2002). Ainakin vastentahtoinen lääkkein tapahtuva kemiallinen rajoittaminen (*engl. chemical restraint*) on mahdollista vain sairaalaolosuhteissa. Anja Hottinen (2013) tarkasteli hoitotieteen alaan kuuluvassa väitöskirjassaan nuorisopsykiatrisessa vastentahtoisessa osastohoidossa käytettyjä rajoitetoimia muun muassa nuoria haastatteleamalla.

---

24 ”Toimeksiantonsa mukaisesti työryhmä on arvioinut suljetun hoidon tarvetta ja tehnyt asiaa koskevia ehdotuksia. Käsitettä suljettu hoito ei kuitenkaan voi ottaen huomioon uusi perusoikeussäännöstömme ja kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteemme sekä ehdotetun hoidon ja huolenpidon luonne ja tavoite pitää perusteltuna eikä hyväksyttävänä. Työryhmä ehdottaakin suljetun hoidon sijasta käytettäväksi käsitettä erityinen huolenpito.” (STM 1998, 57.)

He olivat pitäneet vähiten hyväksyttävänä keinona verkkosänkyä, ja sitominen oli vähimmin hyväksytyjen menetelmien joukossa. Nuoret pitivät sitomista ennen muuta rangaistuksena, vaikkakin näkivät sen joissain tilanteissa tarpeelliseksi. (Emt.)

Joissakin tilanteissa lasta rauhoitetaan ja hänen toimintamahdollisuuksiaan estetään pakottavin fyysiskehollisin keinoin, jolloin läsnä on myös voimankäytön ulottuvuus. (Esim. Hoikkala 2014; Laakso 2009, 132; Nunno ym. 2008; Steckley & Kendrick 2008a, 2008b, 2008c.) Kansainvälisessä keskustelussa englanninkielinen käsite *restraint* viittaa interventioon, jossa lapsen liikkuminen estetään ennen kaikkea kiinni pitämällä. Fyysisessä kiinnipidossa erotetaan kiintymyssuhdeteoriaan perustuva hoidollinen kiinnipito (engl. *holding*) (Day 2002, 274–275) ja sellainen, jossa toimenpiteen tavoitteena on estää lasta esimerkiksi satuttamasta itseään tai muita. Etenkin tilanteissa, joissa lasta on suojattava hänen omalta käytökseltään tai on suojattava muita välittömältä ja vakavalta vaaralta, tutkijat näkevät lapsen fyysinen rajoittamisen perustelluksi. (Esim. Day ym. 2010, 243.) Samalla he korostavat toimenpiteen viimesijaisuutta. Lasten puheessa kiinnipitoa voidaan pitää luvallisena lapsen ei-sallittuun käyttäytymiseen puuttumisen keinona tiettyjen edellytysten vallitessa (Hoikkala 2014). Fyysisiin rajoituksiin liittyvät väärinkäytökset ja mahdolliset varjokäytännöt, kuten Pindown Englannissa²⁵ (esim. Levy & Kahan 1991), tunnistetaan. Kansainvälisessä keskustelussa lapsen vakavaan loukkaantumiseen tai kuolemaan johtaneet tilanteet ovat näkyvästi esillä, ja niitä käytetään esimerkkeinä fyysisiin rajoittamistoimiin liittyvistä riskitekijöistä (esim. Steckley & Kendrick 2008c, 153; Day ym. 2010).

Pösö (2004a, 99) viittaa *kehokontrollilla* rajoituskäytäntöihin, jotka kohdistuvat lapsen kehoon tai kehon eritteisiin, kuten huumetestaukseen. (Ks. myös Hoikkala 2011.) Viimeaikaisessa tutkimuksessa ruumiillisesti tapahtuvaa toimijuutta (Paju 2013, 33) ja lastenkotityön ruumiillisuutta on lähestytty konkreettisten tapahtumien ja toimintatapojen kautta. (Eßer 2018; Steckley 2012.) Lastenkotikontekstissa Florian Eßer (2018) on analysoinut lasten ja työntekijöiden välistä kosketusta ja sen kautta syntyvää suhdetta hyödyntämällä ymmärrystä hoivan relationaalisuudesta. Hän on erottanut kaksi pääasiallista koskemisen tapaa, hellän ja rajoittavan, joista jälkimmäinen liittyi erityisesti fyysiseen kiinnipitoon. Kansainvälisessä kirjallisuudessa keskustellaan myös

---

²⁵ Pindown-käytännöllä viitataan 1980-luvulla Staffordshiren maakunnan alueella olleissa lastenkodeissa käytettyyn lapsia alistavaan ja nöyryyttävään eristämismenettelyyn. Lapsi eristettiin muusta yhteisöstä eristyshuoneisiin viikoiksi ja jopa kuukausiksi. Sen käyttö johti laajaan selvitykseen, jonka yhteydessä se todettiin epäeettiseksi ja laittomaksi toimintamalliksi. Käsitteenä Pindown oli lähtöisin käytännön arkkitehdin sanoista ”we must pin down the problem”, joka kääntyi lasten puheessa ”being in Pindown” muotoon. (Levy & Kahan 1991, 1.)

lastenkodissa tapahtuvan koskemisen jännitteisyydestä. (Ks. esim. Steckley & Smith 2011.)

Ennen vuoden 1983 lastensuojelulakia (683/1983) rajoittavat toimenpiteet toteutettiin tavanomaisena kasvatusvastuuna ja laitosvaltana. Kaarlo Tuorin (1990, 140) mukaan kyse oli erityisestä vallanalaisuussuhteesta. Laitosten kurinpitörangaistukset tai lapsen perusoikeuksien rajoittaminen tapahtui laitostavallan nojalla, jolloin laitoksen sisäiset säännöt toimivat siis normalisoivan vallankäytön perustana. Nykyisin lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet ymmärretään vahvasti lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin kajoavina toimenpiteinä. (Esim. Huhtanen & Pösö 2018; Pollari & Murto 2016.) Ne eivät saa olla kasvatuspaineista (eroaa lapsen huoltoon ja huolenpitoon kuuluvasta tavanomaisten kasvatuksellisten rajojen asettamisesta) eikä rangaistuspaineista (lainmuutoksen esitöissä ja laillisuusvalvojen ratkaisuihin alleiviivataan sitä, että rajoittamista ei saa käyttää rangaistuksena). Niiden tavoitteena on mahdollistaa huostaanoton toteuttaminen, estää vahingoittamista ja taata turvallisuus. Lainsäädännössä ja esitöissä toimenpiteiden sisältöä on kuitenkin avattu niukasti (Tarvainen & Kekoni 2015, 176), ja esivalmistelua on pidetty tästä syystä osin epäonnistuneena (Saastamoinen 2016, 156).

Suomessa on erityistä se, että kaikki laitostoimintaan luvan saaneet ovat samalla viivalla rajoitustoimivallan soveltamisen suhteen eli kaikki saavat käyttää lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä samankaltaisesti. (Huhtanen & Pösö 2018, 229.) Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet on nostettu keskeiseksi perhe- ja laitoshoidon ohjautuvia lapsia ja nuoria erotteluvaksi ja luokittelevaksi periaatteeksi. (Skehill & Hoikkala 2014.) Asia käy ilmi vuoden 2012 alussa voimaan tulleen lastensuojelulakiuudistuksen esitöistä, jotka liittyivät perhehoidon asettamiseen ensisijaiseksi sijaishuoltomuodoksi. (HE 317/2010 vp.) Tätä voi myös pitää esimerkkinä modernin ajan jaottelu- ja kategorisointikäytännöstä. Esimerkiksi Petra Kouvo (2011) mukaan laitoksiin kanavoidaan kaikkein haasteellisimmat nuoret.

2.5. Sukupolvisuhde ja sukupolvivalta

Sovellan tutkimuksessani yhteiskuntatieteellisen lapsuudentutkimuksen²⁶ piirissä kehitettyä sukupolvisuhteen käsitettä lapsuuden ja aikuisuuden relationaaliseen tarkasteluun (esim. Paju 2013, 12; Moilanen 2015; Siippainen 2018).

---

²⁶ Kuten voi olettaa, lapsuuden sosiologinen koulukunta ei ole yksinäinen lapsuuden tulkintatavoissa. Konstruktionistinen näkemys korostaa lapsuutta sosiaalisesti konstruoituna. Heimolapsitulkinnassa lapsuus nähdään erillisenä ja todellisena kategoriana suhteessa aikuisuuteen, kun taas vähemmistölapsitulkinnassa yhteiskunnallisilla valtasuhteilla ja niiden kautta tehtävällä tulkinnalla on tärkeä rooli. Rakenteellisena ilmiönä lapsuutta lähestytään tavassa, jossa lapsuus ymmärretään sosiaalisesti strukturoituna (Alanen & Mayall 2001; Mayall 2002; ks. myös Prout & James 1997; James ym. 1998).

Harrikari (2019, 21) viittaa sukupolvijärjestyksen ja -suhteen käsitteellä myös lapsuuden ja aikuisuuden välisen suhteen järjestämiseen sosiaalisissa käytännöissä. Sukupolvijärjestyksen käsitteen avulla lapset ja lapsuus (sekä aikuiset ja aikuisuus) sijoitetaan yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä ja prosesseihin (Alanen 2009, 12). Tutkimuksessani ei ole kyse mistä tahansa lasten ja aikuisten välisestä suhteesta vaan lastensuojelulaitokseen sijoitettujen lasten ja siellä työskentelevien ammattilaiskasvattajien välisistä suhteista. Niitä suhteita on aiemmissa tutkimuksissa käsitteellistetty esimerkiksi vanhempisuhteeseen rinnastuvina kasvattaja- tai hoitajasuhteina tai omahoitajasuhteina. Lapset ja aikuiset sijoittuvat erilaisiin toimijapositioneihin lastensuojelulaitoksen arkisessa elämässä, ja esimerkiksi lainsäädäntö luo toiminnan mahdollistavia paikkoja. Positiolla tarkoitan erilaisten yhteiskunnallisten ja hallinnan suhteiden kautta muodostuvaa asemaa, joihin kytkeytyvien valta-aspektien tarkastelu on mahdollista sukupolvisuhteen avulla. (Kiili 2006; Moilanen 2015; Siippainen 2018.)

Leena Alasen (2001a) mukaan sukupolvisuhdetta voi tarkastella yhteiskunnallisesti rakentuneena ja ylläpidettynä valtasuhteena. Ammatilliset laitospäätökset toteutuvat ja saavat historiallisen muotonsa lasten ja työntekijöiden kasvokkaisissa kohtaamisissa, joita lastensuojelun institutionaaliset käytännöt ohjaavat. (Ks. myös Virokannas 2017, 123.) Tulkitsen lasten ja työntekijöiden keskinäisiä kohtauksia yhteiskunnallisesti organisoituneina, jolloin sukupolvisuhde on yksi hallinnan suhde. Ymmärrän siten lasten ja työntekijöiden kohtaamisiin kytkeytyvän vallan ja vallankäytön erilaisten ylipaikallisten suhteiden kautta määrittynä. (Smith 2005.) Vaikka lapsuuden ja aikuisuuden kategoriat ovat suhteellisen pysyviä elementtejä yhteiskunnassa, niiden sisällä olevat lapsi- ja aikuissubjektit ymmärrän erilaisiksi ja itsellisiksi toimijoiksi.

Lasten ja aikuisten välinen suhde on aina valtasuhde, eikä sukupolvisuhde ole vallan jakautumisen näkökulmasta lähtökohtaisesti tasavertainen. (Esim. Alanen 2001a, 109–110; Harrikari 2004a; Pekkarinen 2010; Siippainen 2018.) Lapsuudentutkijoiden mukaan lasten ja aikuisten välisen suhteen epätasapainosta huolimatta se ei ole deterministisesti yhdensuuntainen, vaan lapset ovat tämän keskinäissuhteen osapuolia ja toimijoita. Lapsen toimijuutta korostavissa puheenvuoroissa heidät ymmärretään erilaisten rakenteiden ja prosessien muokkaajina (esim. Morrow 2008, 50).

Elina Pekkarinen (2010, 20) varoittaa kuitenkin siitä, että lastensuojelukäytännöt saattavat positoida lapsen aktiivisen subjektilapsen sijaan passiivisen objektilapsen asemaan, ja pitää laitokseen sijoitetun lapsen tosiasiallisia mahdollisuuksia vaikuttaa asioihin rajallisina. Laitostyöntekijällä on hänen ammattiasemansa takia oikeus ja velvollisuus toimia tarvittaessa lapsen tahtoa vastaan, jolloin työntekijä vie käytäntöön yhteiskunnan hänelle vastuuttamaa

valtaa. Tämä legitimoii lapsen yksityisyyteen kajoavia ammatillisia käytäntöjä, mutta niihin saattaa liittyä myös lasta alistava, nöyryyttävä ja pakottava voimankäyttö. Yksittäisille toimijoille jää mahdollisuus käyttää liikaa voimaa tai valtaansa väärin.

3. Tutkimuksen toteuttaminen

Tämän luvun alussa täsmennän tutkimukseni tehtävän ja esitän tutkimusky-symykset. Sen jälkeen kuvaan tutkimuksen toteuttamisen tutkimusstrategian valinnasta tutkimusaineistojen keruu-, järjestämis- ja analysointivaiheisiin asti sekä kokoan tutkimuseettisen pohdinnan. Esittelen selkeyden vuoksi tutkimuksen etenemisen vaiheittain, vaikka se käytännössä toteutui spiraalimaisesti.

3.1. Tutkimustehtävän täsmentäminen

Tutkimukseni tehtävä on varsin praktinen: olen kiinnostunut lastensuojelulaitoksessa toteutetuista rajoittamisen ja kurinpitämisen käytännöistä ja niissä tapahtuneista muutoksista lähihistorian aikana sekä niiden organisoitumisesta aikansa yhteiskunnallisissa suhteissa. Lisäksi olen kiinnostunut niiden sääntelyssä ja hallinnassa tapahtuneista muutoksista. Tutkimuksessani kysyn:

1. *Millaisia rajoittamisen ja kurinpitämisen käytäntöjä lastensuojelulaitoksessa on eri aikoina ollut ja miten ne ovat organisoituneet oman aikansa yhteiskunnallisissa suhteissa?*
2. *Miten niiden sääntely on muuttunut?*

Keskityn ajallisesti eri kohtiin paikantuvien rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen avainmuutoskohtien joidenkin yhteiskunnallisten ehtojen paljastamiseen jäsentämällä yhden lastensuojelulaitoksen päivittäisessä elämässä tapahtuneita muutoksia ja niiden organisoitumista hallinnan suhteissa. Tutkimuksessa tulkitsem nykyisiä lastensuojelun rajoitteita ja niiden edeltäjiä näytteinä tavoista, joilla lapsia ja nuoria sekä lasten ja aikuisten välisiä suhteita hallinnoidaan modernin lastensuojelun kontekstissa. Ymmärrän ne hoivan, suojelun ja kontrollin yhteen kietoviksi menettelyiksi sekä vallan (ja joskus myös voiman) harjoittamisen tekniikoiksi, joilla sekä ohjaillaan yksittäisen lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen tai nuoren käyttäytymistä, että tuotetaan laitosyhteisön arkeen järjestystä. (Vehkalahti & Hoikkala 2013.) Näihin toimenpiteisiin lukeutuu laaja skaala erilaisia menettelyjä, kuten sanktiointia, rajojen asettamista ja kurinpitämistä, huolenpitoa sekä lastensuojelulakien (LsL 683/1983; LsL 417/2007) mukaisia lasta rajoittavia toimia.

Tutkimuksessani Tapauslaitos on se materiaallinen ja ensi sijassa lapsista ja työntekijäammattilaisista koostuva sosiaalisten suhteiden verkosto, jossa rajoittaminen ja kurinpito on toteutunut eri toimijoiden välisissä kohtaamisissa. Tutkimusprosessin alkuvaiheen aikana selvisi, että keskeisin yhteiskunnallinen suhde on sukupolvisuhde. Täten kytken tarkastelun sukupolvisuhteiden kä-

sitteeseen ollen kiinnostunut sukupolvisuhteita sääntelevien institutionaalisten käytäntöjen muutoksesta. Tutkimukseni kohteena olevissa rajoittamis- ja kurinpitokäytännöissä hoiva ja kontrolli ovat läsnä sukupolvisuhteen relationaalisessa rakentumisessa ja olen kiinnostunut siitä, miten sukupolvisuhteet ovat järjestyneet kurinpidon rajoittamisen, mutta myös vastustuksen erilaisissa ilmenemismuodoissa eri aikoina. (Alanen 2001a, 110–111; 2001b, 20–21; ks. myös Laitala & Puuronen 2016, 193–202.)

3.2. Yhden tapauksen tutkimusasetelma

Kyseessä on tapaustutkimusasetelma, jossa yksi lastensuojelulaitos, Tapauslaitos, muodostaa tutkittavan tapauksen. Tapaustutkimusta on sovellettu monilla eri tieteenaloilla. Sen juuret on paikannettu muun muassa chicagolaiseen sosiaalitytieteiden koulukuntaan, antropologiaan sekä ranskalaiseen perhehistorian traditioon (Laine ym. 2007, 12–16). Yhdysvaltalaisista tapaustutkimuksen metodologista historiaa tutkinut Jennifer Platt (1992) nostaa niiden rinnalle myös sosiaalityön casework -perinteen.²⁷

Tapaustutkimuksen on todettu sopivan tilanteeseen, jossa tavoitellaan monimutkaisten sosiaalisten ilmiöiden kokonaisvaltaista ymmärtämistä. Sitä voi toteuttaa monella eri tavalla, kuten yhden tai monien tapausten tutkimusasetelmaa hyödyntäen. (Esim. Stake 1995, xii.) Tutkimuskirjallisuudessa on huomautettu tapaustutkimuksen käsitteen epäselvästä käytöstä (esim. Hammersley & Gomm 2000, 2). Nykyajattelussa on vahvistunut näkemys, jonka mukaan sillä tarkoitetaan pikemminkin tutkimustapaa tai -strategiaa eikä niinkään yksittäistä metodologiaa. (Laine ym. 2007.) Tämän tutkimuksen asetelma noudattelee tapaustutkimuskäsitteen käyttöä sen laajassa merkityksessä. Tapaustutkimus on tutkimusstrateginen valinta.

Metodologisessa kirjallisuudessa tapaustutkimusasetelman käyttöä suositellaan tilanteissa, joissa tavoitellaan perusteellista ja tarkkapiirteistä kuvausta tutkittavana olevasta ilmiöstä. Sen tavoitteena on tehdä tapauksesta ymmärrettävä (Laine ym. 2007, 31), jolloin se sopii hyvin vastaamaan ”miten” ja ”miksi”-tyyppisiin kysymyksiin (Yin 2003, 1). Tapaustutkimus voi toimia myös jonkin yleisemmän tason kysymyksen tai ongelman paljastavana laboratoriomaisena esimerkkinä (Laine ym. 2007, 28), kuten Michel Foucault’n vankilaa ja mielisairaalaan tai Pierre Riviéren tapauksia koskeneet tutkimukset. Tapaustutkimuksessa voi hyödyntää eri aineistotyyppien, metodien ja teorioiden yhdistämistä eli kerrannaistriangulaatiota (Laine ym. 2007, 26), jonka avulla pyritään tapauksen perinpohjaiseen tuntemiseen ja johtopäätösten validiuden takaamiseen (myös Pekkarinen 2010, 47).

---

²⁷ Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa tapaustutkimusta on soveltanut muun muassa Elina Pekkarinen (2010, 46–49). Hän käytti väitöskirjassaan usean tapauksen asetelmaa.

Yhden tapauksen tutkimusasetelman soveltamisen riski on sen haavoittuvuus (Yin 2003, 53). Yin (2003) luettelee kuitenkin viisi tilannetta, joissa yksittäiseen tapaukseen perustuva tutkimusasetelma on perusteltu. Ensinnäkin se voi tulla kyseeseen teoriaa testaamaan pyrkivän kriittisen tapauksen kohdalla. Toisen perusteen muodostavat äärimmäiset tai ainutlaatuiset tapaukset, joiden kautta voidaan kertoa yhteiskunnasta jotain yleisempää (vrt. Foucault'n tutkimukset). Jotakin olennaista jokapäiväisestä elämästä tavoittelevat, edustavat tai tyypilliset tapaukset muodostavat kolmannen perusteen. Viimeiset kaksi Yinin mainitsemaa tilannetta ovat paljastavia tai pitkittäisotokseen perustuvia tapaustutkimuksia. Paljastavassa tapauksessa tarkastelun kohteena on jo tunnistettu, mutta vähän tutkittu ilmiö, kun taas pitkittäisotokseen perustuvassa asetelmassa samaa ilmiötä tarkastellaan useana erillisenä ajankohtana.

Tutkimuksessani ei ole kyse selkeästi mistään näihin kategorioihin kuuluvasta tapauksesta, vaan se käsittää piirteitä useammasta. Vaikka tarkastelen niukasti tutkittua ilmiötä ja teen sen pitkällä aikavälillä kolmena ajankohtana, tavoitteenani on tehdä samalla laajemmin näkyväksi yhteiskunnalliseen lapsuuden hallintaan liittyviä havaintoja. Tutkimukseni on siten sekoitus tapaus-tyyppejä, joissa ainutlaatuisuus, paljastavuus ja pitkittäisotoksellisuus risteävät. Tutkimusasetelmaani voi luonnehtia holistiseksi Yinin (2003, 40, kuvio 2.4.) määritelmän mukaan. (Myös Laine ym. 2007, 32–32.)

Sosiologi Michael Burawoy (1998, teoksessa Eräsaari 2007) puhuu laajennetusta tapaustutkimuksesta (engl. *extended case study*), jolla hän tarkoittaa paikallisen ja sen rajat ylittävän ja historiallisen kontekstin huomiointia eli mikro- ja makrotasojen samanaikaista analyysia. Risto Eräsaari kiteyttää Burawoyn idean refleksiivisen kontekstin huomioinniksi, ”jonka ansiosta toimija tai tekijä on perillä kaikista ulottuvillaan olevista aikaan ja tilaan sijoittuvista vaikutuksista” (2007, 150). Dorothy Smith ottaa kantaa edustamansa institutionaalisen etnografian ja Burawoyn (2005, 35–38, 43) tutkimusotteiden eroavaisuuteen liittämällä sen ontologiseen kysymykseen. Smithin mukaan Burawoyn laajennetussa tapaustutkimuksessa ontologinen siirtymä mikrolta makrolle tapahtuu ”elämiss maailmasta systeemiin”, jolloin mikrotasolla käytetty etnografia muuttuu makrotason hahmottamisessa teoreettiseksi. Smithin lähestymistavassa laajempien rakenteiden etsintä tapahtuu etnografisesti eikä teoreettisesti. Smithin ratkaisu paikallisen tason ylittävien suhteiden etsintään ja löytämiseen on etnografinen, kun taas Burawoylla se on Smithin mukaan teoreettinen.

Tapaustutkimuksen metodioppaissa (Stake 1995; Yin 2003) korostetaan tapauksen valinnan tärkeyttä, jotta se kohdentuisi mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti tutkimustehtävään ja -kysymyksiin. Yhden tapauksen tutkimuksessa tutkijan on esitettävä vahvat argumentit tapauksen valinnan perusteista (Yin 2003, 54). Tutkimukseni asetelmaa (yksi vai monta laitosta) koskevia vaihtoehtoja puntaroitiin tutkijayhteisössä. Yhden tapauksen asetelman puo-

lesta puhui tutkimustehtävän ja historiaorientaation lisäksi ilmiötä koskevan perustiedon vähäisyys sekä tutkimusetiikkaan ja resursseihin liittyvät kysymykset. Tarve lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjä koskevan ilmiön perusasioita kartoittavalle tutkimukselle oli tutkimukseni käynnistysvaiheessa ilmeinen. Vahvasti yhden tapauksen puolesta puhui myös se, että vain se mahdollistaisi syvällisen perehtymisen melko vähän tutkittuun ilmiöön tietyssä toimintaympäristössä. Keskeinen peruste lopulliselle valinnalle liittyi tutkimusaineistojen mahdolliseen saatavuuteen, käyttökelpoisuuteen ja sopivuuteen. Pääsy lastensuojelua koskevien aineistojen luo on tarkasti säädeltyä, joten tutkijan on käytännössä mahdotonta saada etukäteen tietoa niiden sisällöstä. (Esim. Pekkarinen 2015.) Nämä reunaehdot tunnistettuani päädyin yhden tapauksen asetelmaan.

Kartoitin eri lastensuojelulaitosten soveltuvuutta tapaustutkimusyksiköksi muun muassa oman käytännön tietämykseni, olemassa olevan kirjallisuuden ja tutkijayhteisön asiantuntemuksen avulla. Lopulliset valintakriteerit liittyivät ensinnäkin laitoksen riittävän pitkään historiaan, jotta lasten rajoittamisessa tapahtuneiden muutosten paikantaminen olisi mahdollista tehdä. Toisena tekijänä oli laitoksen tehtävä laitoshuollon kentässä ja se, että tutkimiani käytäntöjä oli toteutettu siellä. Kolmas kriteeri liittyi saatavilla oleviin aineistoihin ja perusteltuun olettamukseen siitä, että tutkimustehtäväni kannalta tarkoituksenmukaista aineistoa olisi todennäköisesti saatavilla. Neljänneksi pidin keskeisenä laitoshenkilöstön yhteistyöhalukkuutta, jolla arvioin olevan merkitystä erityisesti kentälle pääsemisen kannalta. Jo suunnitteluvaiheessa suljin pois koulukodit pääasiassa siksi, että niitä on tutkittu enemmän kuin muita lastensuojelulaitosmuotoja²⁸. Lasten laitoshoidon kokonaisuudessa koulukodit muodostavat kuitenkin vain murto-osan, jonka takia pidin perusteltuna katseen kohdistamista toisaalle.

Löydettyäni edellä mainitut kriteerit täyttävän laitoksen, tiedustelin kyseisen laitoksen halukkuutta yhteistyöhön ennen tutkimusluvan hakemista. Tähän toimintatapaan päädyin siksi, että arvioin yhteistyöhalukkuuden ehdottoman tärkeäksi tutkimusaiheen luonteen ja tutkimuksen toteuttamistavan takia. Olin myös tietoinen mahdollisista moninkertaisista portinvartijuuksista, joita tämänkaltaiseen tutkimukseen saattoi liittyä. (Esim. Laakso 2009; Pekkarinen 2015, 291–294.) Myöntävän vastauksen saatua hain tarvittavan tutkimusluvan kyseistä laitosta ylläpitävästä kunnasta. Hain tutkimuslupaa myös muihin

---

²⁸ Saman asian toteaa tutkija Elina Pekkarinen alkuvuodesta 2017 julkaistussa koulukotien asemaa ja tehtävää koskevassa selvityksessä. Koulukotien erityisasema on noussut esiin myös vuoden 2016 aikana julkaistuissa tutkimuksissa, joista toisessa selvitettiin sijaishuollon epäkohtia ensimmäisen lastensuojelulain aikaan (Hytönen ym. 2016) ja toisessa 1960-luvulla koulukoteihin sijoitettujen kokemuksia (Laitala & Puuronen 2016). Myös Malinen ym. (2017) toteavat suomalaisen lastensuojelun historiaa koskevassa katsauksessaan koulukotien olevan kenties tutkituin alue sijaishuollon historiassa.

kunnan arkistoissa sijaitseviin laitospaineistoihin, koska minulla ei ollut varmaa käsitystä arkistoitujen materiaalien luonteesta ja kattavuudesta. Tämä ratkaisu osoittautui hyväksi, koska löysin joitakin Tapauslaitoksen materiaaleista puuttuneita avaindokumentteja toisten laitosten arkistoista.

Tutkimuslupahakemuksen käsittely tapahtui ripeällä aikataululla viranomaistyönä. Se käsiteltiin aikana, jolloin systemaattiset tutkimuseettiset ennakkoarviointiprosessit ja niihin liittyvä lautakuntatoiminta eivät olleet vielä vakiintuneet yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen piirissä. Puoltavan päätöksen saatua aloitin aineistonkeruun maaliskuussa 2007 sekä Arkistossa että Tapauslaitoksessa. Täydensin tutkimuslupaani kaksi kertaa ja pidensin sitä kerran. Ainakin aineiston runsauden ja sisällöllisen rikkauden näkökulmasta kyseisen laitoksen valintaa voi jälkikäteen pitää onnistuneena.

3.2.1. Tapauslaitos ja sen yleinen organisoituminen

Esittelen seuraavaksi Tapauslaitoksen joitakin ominaispiirteitä sekä toimintakulttuurisia ja organisatorisia piirteitä. Täsmennän esittelyä kunkin ajallisen tarkastelukohdan yhteydessä niiltä osin, kuin olen arvioinut tarpeelliseksi. Esittelen Tapauslaitoksen arkea, toimijoita ja tiloja yleisemmällä tasolla kuin esimerkiksi ne tutkijat, jotka ovat tehneet yksityiskohtaista mikrohistoriallista analyysia tai kuvanneet laitostoimintaa etnometodologisesti suuntautuneen etnografian ja tässä-ja-nyt toteutetun havainnoinnin keinoin. Tämänkaltaisia kuvauksia on esimerkiksi laitospaikoissa historiateoksissa (esim. Vehkalahti 2004; Haikari 2009) ja lastenkoti- ja koulukotietnografioissa (esim. Pösö 1993, 2004a; Laakso 2009; Törrönen 1999). Tarja Pösö (2004a, 19) on soveltanut paikalliskulttuurin käsitettä koulukotien toimintaympäristön merkityssisältöjen, kuten laitospaikoissa ajatusmuodon ja perinteen ja laitoksen laitoiksi tekemisen tapojen, kuvaamiseen.

Kuvaan tutkimuksessani paikallisympäristöä päivittäisen toiminnan erittelyn kautta siten, että keskityn tekemään näkyviksi rajoittamisen ja kurinpitämisen organisoitumisen ja toimintaan kytkeytyvät hallinnan suhteet. Analysoin sitä, millaisten asiointilojen vallitessa kyseisiä käytäntöjä toteutetaan, muokataan uudelleen ja niistä luovutaan. Ratkaisujani perustelen erityisesti tutkimustehtävääni sekä tutkimuseettisiin ja -metodologisiin kysymyksiin liittyvillä valinnoilla, joista juontuen analyysini painottuu Tapauslaitoksen tarkan arkisen toiminnan kuvauksen sijaan laitoksen toimintaa säännelleisiin ylipaikkallisiin hallinnan suhteisiin. Tarkastelun kohteena eivät ole olleet yksittäiset toimijat, heidän toimintansa tai kokemuksensa sellaisenaan, vaan niiden kautta on ollut mahdollista paljastaa yhteiskunnallisia suhteita. Tästä syystä en ole nähnyt tarpeelliseksi tai edes eettiseksi esitellä laitoksen arkielämää etnografisen yksityiskohtaisesti.

Tapauslaitoksen tehtävä ja asema lastensuojelun kentässä on vaihtunut sen olemassaolon aikana. Yksi sijaishuoltokentän uudelleenorganisoinnin kohta ajoittui 1920-luvun alkuun, josta tämän tutkimuksen varhaisimmat aineistot ovat peräisin. Kysymys lasten yhteiskunnallisesta huollosta oli mones-takin syystä ajankohtainen itsenäisen Suomen ensimmäisinä vuosina. Tuolloin kansakunnan kahtia jakaneiden vuoden 1917 tapahtumien jäljiltä tulivat rat-kaistaviksi muun muassa kysymykset punaorpojen ja punaleskien huomaan jääneiden lasten kasvatuksesta. (Satka 2003, 76–77.) Vuosina 1918–1921 toi-mineen lastensuojelukomitean näkemyksen mukaan lapsista huolehtiminen oli yhteiskunnan velvollisuus. (Pulma 1987, 144–145.) Yhtenä punaorpokysy-myksen ratkaisukeinona pidettiin lastenhuoltolaitosten lisäämistä. Vuosina 1918–1925 toimintansa aloitti noin 150 lastenkotia. (Kaarninen 2008, 166–167; Pulma 1987, 130–133.) Samaan aikaan ajankohtaistuivat myös itsenäisen kan-sakunnan koulutuskysymykset, jotka näkyivät kansakoulun vakiinnuttamisena, oppivelvollisuuslain voimaansaattamisena ja ammattikasvatuksen tehostami-sena. (Esim. Kaarninen 2008, 146; Satka 2003, 79.) Elinkeinoelämän tarpeet myötävaikuttivat siihen, että kansa- ja ammattikoulutarjontaa vahvistettiin lastenhuoltolaitoksissakin.

Tapauslaitoksen lasten kokonaislukumäärä on vaihdellut joidenkin kym-menien ja noin sadan välillä. He asuivat asuntoloiksi tai osastoiksi kutsutuissa rakennuksissa, joiden koko ja sijainti laitosalueella vaihteli. Kahden ensim-mäisen tutkimusajankohdan aikaan Tapauslaitos oli poikalaitos ja kolmannen aikaan sekä tytöille että pojille tarkoitettu laitos. Tapauslaitos on toiminut pää-asiassa oppivelvollisuusikäisten lasten laitoksena. Lapset ovat käyneet koulua lähellä sijainneessa koulussa. Lasten ikää ja sukupuolta on aiemmissa tutki-muksissa käytetty lapsia erottelevina tekijöinä ja esimerkiksi tyttöjen ja poikien erilaisten kasvatuskäytäntöjen jäsentämisessä. Esimerkiksi Tarja Pösö (1993, 135) on todennut tyttöjen ja poikien koulukotihoidon peruseroja koskevien ku-vausten olevan osa sitä käytäntöä, jolla sukupuolen mukaan eriytyvää hoitoa tuotetaan. 1900-luvun alkupuolen tyttö- ja poikalaitosten toiminta oli vahvasti sukupuolittunutta ideologisesti ja kulttuurisesti (Vehkalahti & Hoikkala 2013, 264). (Ks. myös Harrikari 2018.)

Tapauslaitokseen sijoitettiin ensimmäisinä vuosikymmeninä ja vuoden 1936 lastensuojelulain (52/1936) aikaan pääasiassa suojelukasvatuksellisista syistä lastensuojelulautakunnan huostaanottamia ja huollon tarpeessa olleita lapsia. Keskeisimmät sijoitusperusteet olivat vuoden 1936 lastensuojelulain 8 §:n 1 momentin e-kohta ja 2 momentti, ja sijoittaminen tapahtui Tapauskunnan lastensuojeluviranomaisten päätöksillä. Järjestyksessään toisen lastensuojelu-lain (683/1983) perusteella sijoitettujen lasten huostaanoton ja sijaishuollon järjestämisen perusteet liittyivät lain 16 §:n mukaisiin puutteisiin lapsen huo-lenpidossa tai muihin kodin olosuhteisiin, jotka uhkasivat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Lapsi saattoi vaarantaa myös vakavasti terveyt-

tään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai käyttäytymällä näihin rinnastettavasti.

Niin ikään henkilökunnan määrä ja ammattiryhmittäinen kokoonpano muuttui eri aikoina. Henkilöstöön kuului johtajien ohella erityishenkilökuntaa, opettajia ja osastonhoitajina tai vastaavina hoitajina toimineita lähiesimiehiä. Lisäksi osastoilla työskenteli kasvatushenkilöstöä ja muita laitoksen ylläpidon ja toiminnan mahdollistaneita työntekijöitä. Henkilökunnan koulutustausta on vaihdellut aikansa koulutusmahdollisuuksien ja -rakenteiden mukaisesti. Kasvatushenkilöstö oli nuoriso-, sosiaali- tai terveydenhuollon ammatillisen koulutuksen tai muun perustutkinnoksi lukeutuvan koulutuksen, kuten sisälähetysseuran 2-vuotisen kasvattajaopiston kurssin, suorittaneita lähikasvattajia. Heidän ammatilliset nimikkeensä ovat niin ikään vaihdelleet hoitajattarista (nais)hoitajiin ja (mies)ohjaajiin sekä (mies)kaitsijoihin. Lasten ja henkilökunnan suhdeluku on vaihdellut eri aikoina noin 1:25 ja 1:1 välillä, mikä osaltaan kertoo isosta määrällisestä vaihtelusta sukupolvien suhteissa. Osa henkilökunnasta asui Tapauslaitoksen yhteydessä joko yksin tai perheineen. Vaikka Tapauslaitos oli työntekijöille työpaikka, oli se myös joissain tilanteissa heille asuinympäristö. Joskin toisella tavalla kuin sinne sijoitetuille lapsille. (Esim. Pösö 2006, 133.)

Tapauslaitoksen arjen selkärangan muodosti tarkkaan ohjelmoitu ja aikataulutettu päivä- ja työjärjestys. Arjen struktuuri rakentui osastoelämän, koulunkäynnin ja joko itsenäisen tai ohjatun vapaa-ajan toiminnan ympärille. Omaisten ja läheisten yhteydenpitoa ja muuta perhesuhteiden sääntelyä on ylläpidetty tarkalla kontrollilla. Tapauslaitoksen arjessa on ollut säännönmukainen järjestys, hierarkkiset ja epäsymmetriset toimijoiden väliset sukupolvi-suhteet ja toimintaa ja liikkumista sekä tilaa ja aikaa on valvottu, seurattu ja kontrolloitu. (Hoikkala 2011, 247; Vehkalahti & Hoikkala 2013.)

Tapauslaitos on kunnallisena lastensuojelulaitoksena ollut osa köyhäinhoidon ja sittemmin sosiaalihuollon kokonaisuutta, jolloin kunnalliset lapsi-, perhe- ja sosiaalipoliittiset ratkaisut ovat muovanneet laitoksen toimintaa. Tapauslaitoksen organisatoris-hallinnolliset suhteet ja johtamisrakenne ovat olleet ensisijaisesti kunnallishallinnollisia, mutta myös kansallisesti organisoituneita. Kansallisen tason hallinnolliset suhteet näkyivät esimerkiksi sosiaalihuollon ohjeistuksina ja lainsäädäntönä. Toki myös valtiollinen lapsi- ja perhepolitiikka on määrittänyt kunnallista lastensuojelutyötä ja siten ainakin välillisesti ulottunut myös Tapauslaitoksen arkiseen toimintaan. Myös lastensuojelulaitoshuollon uudistuksia linjanneet komiteat olivat sekä kunnallisia että kansallisia.

Tapauslaitos on ollut toiminnallisesti osa yhteiskuntaa ja lähiyhteisöjä, jolloin yleisemmin yhteiskunnassa vallalla olleet tavat, perinteet ja muutosten-denssit ovat suodattuneet sen arkisiin käytäntöihin. Tapauslaitoksen hallinnan suhteissa myös yleisellä lastensuojelun ja sen laitospuoleisen toteutustavan

kulttuurisilla käsityksillä on ollut asemansa. Kuten tavallista, myös Tapauslaitoksen arkielämässä risteää useampi institutionaalinen toimintakenttä. Lastensuojelun lisäksi opetustoimi, somaattinen ja psykiatrinen terveydenhuolto, poliisi, tuomioistuimet ja vankeinhoito ovat osallistuneet Tapauslaitokseen sijoitettujen lasten hallintaan.

Lastensuojelulaki loi pohjan lakisääteiselle lastensuojelulle ja ammatilliselle toiminnalle (Pulma 1987), mutta ensimmäinen lastensuojelulaki ei tarjonnut laitoshuollon käytännölliselle toteuttamiselle välineitä. Tapauslaitoksen toimintaa on muodollisesti ohjattu puuttuvaa lainsäädäntöä paikanneilla kunnallisilla sosiaaliministeriön tai lääninhallituksen hyväksymillä ohjesäännöillä ja erilaisilla toimintaohjeilla. Tapauslaitoksessa ohjesääntöjen ja lain tulkita sekä käytännöksi kääntäminen on tapahtunut työntekijöiden toiminnan ohjauksen avulla siten, että työntekijöitä on ohjattu normatiivisten ohjeistusten toimeenpanoon laitoksen sisäisesti kollektiivisissa henkilökuntakokouksissa tai kirjallisin ohjeistuksin.

En kuvaa Tapauslaitosta tai sen historiaa yhtäjaksoisena kehityskertomuksellisesti etenevänä tarinana. Yksityiskohtia tarkasti erittelevänä historiankirjoituksena se ei ole mahdollista. (Esim. Satka & Skehill 2012; Skehill 2004.) Sosiaalityön tutkijana ja yhteiskuntatieteilijänä olen ottanut vapauksia sen suhteen, että kohdistan analyttisen katseeni avainmuutoksiksi nimeämiini kohtiin. Analyysini on kohdistunut Tapauslaitoksen kollektiiviseen ja yhteisölliseen aikaan, jolloin yksilötason tarkastelu ja yksittäisten toimijoiden omat elämäntilanteet ja perhesuhteet ovat jääneet ulkopuolelle. Olen hahmottanut lastensuojeluinstituution pitkäaikaista ajallista tasoa. Tutkimukseni ei ole lasten eikä työntekijöiden yksilötasolle menevää tutkimusta vaan ennemminkin työntekijäkollektiivin tasolta tapahtuvaa tarkastelua.

3.3. Kentällä - tutkimusaineiston kerääminen

Tapauslaitoksen työntekijöiden jälkeensä jättämät dokumentit tarjosivat epistemologisen linssin, josta käsin olen tarkastellut rajoittamisen ja kurinpitämisen yhteiskunnallista organisoitumista. Keräsin empiirisen aineiston kahdesta toimintaperiaatteiltaan erilaisesta paikasta: Tapauslaitoksesta ja Arkistosta. Aineistonkeruun päävaihe ajoittui vuoteen 2007, mutta täydensin aineistoa vielä vuonna 2009. Myönteinen tutkimuslupapäätös mahdollisti sisäänpääsyn molempiin paikkoihin. Työskentely-ympäristöinä nämä ”kentät” olivat monin tavoin toisistaan poikkeavat ja tutkijana positioiduin niissä eri tavoin. Lastensuojelulaitos oli minulle toiminnallisena ympäristönä entuudestaan tuttu, kun taas Arkisto oli täysin uusi. Arkistossa työskentely tapahtui tiettyjen ennalta määriteltujen periaatteiden mukaan (esim. Pekkarinen 2010; Moilanen 2015;

Vehkalahti 2016), kun Tapauslaitoksessa työskentelyn periaatteet sovittiin laitoksen johdon kanssa neuvotellen.

Arkistotyöskentely²⁹ tarkoitti mappeihin arkistoitujen aineistokokonaisuuksien läpikäyntiä tutkimusluvan sallimissa rajoissa. Tein muistiinpanoja salasanasuojatulle tietokoneelle ja otin kopioita joistakin aineisto-osioista.³⁰ Arkistotyöskentely oli yksinäistä Tapauslaitoksessa työskentelyyn verrattuna. Itselleni etenkin tunnettyöskentely lasten asiakasasiakirjojen kanssa oli ajoittain vaativaa, kun vastassani oli hyvin sensitiivistä tietoa satojen lasten elämäntilanteista.³¹ Rajasin lapsikohtaisesta aineistosta keräämäni tiedot siten, että kirjasin vain laitostyöntekijöiden tekemiä, selkeästi tutkimuskysymyksiini liittyviä havaintoja.³² Suljin pois esimerkiksi lapsia sijoittaneiden sosiaalityöntekijöiden laatimat asiakirjat, koska halusin keskittyä ensisijaisesti Tapauslaitoksessa tuotettuihin teksteihin³³.

Aineiston äärelle pääseminen oli Tapauslaitoksessa erilaista kuin Arkistossa. Vaikka suurin osa materiaaleista oli siististi lajiteltuina ja mapitettuina, osa löytyi sattumalta kaappeja läpikäydessä. Työntekijät luovuttivat käyttöni joitakin tekstejä henkilökohtaisista kokoelmistaan. Muutoin tekstien kanssa työskentelyn periaatteet olivat samankaltaiset kuin Arkistossa. Keräsin aineiston sekä luin ja jäsensin sen Tapauslaitoksessa. Noin kolme kuukautta kestänyt aineistonkeruurupeama ja paikan päälle meneminen (Pösö 2006, 119) oli etnografisemmin väritynyttä kuin olin etukäteen ajatellut.

Kohtasin työntekijöitä ja lapsia arkisten rutiinien, kuten yhteisöllisten aamupalojen yhteydessä. Lapset tai heitä koskeneet asiakirjat eivät sisällyneet tutkimukseeni. Tulin kuitenkin väistämättä tietoiseksi joidenkin lasten asioista, kuten laitoksessa pidetyistä neuvotteluista, koska en voinut eristää itseäni täysin niiden ulkopuolelle. Neuvottelun asiasisällöt pysyivät kuitenkin minulta

---

²⁹ Huomioin arkistotyöskentelyssä lastensuojeluasiakirjojen tutkimusta sääntelevän lainsäädännön, kuten arkistolain (831/1994), lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), lain viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999) ja asetuksen viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta (1030/1999). (Ks. esim. myös Vehkalahti 2015, 240.)

³⁰ Aineistoa kerätessä pyrin merkitsemään ylös mahdollisimman tarkasti esimerkiksi päävämäärätiedot ja yksittäisten asiakirjojen yksikkötiedot. Yksittäisen henkilöiden tunnistetiedot poistin aineistonkeruu- ja analysointivaiheissa. Työntekijöistä merkitsin esimerkiksi sukupuolen (ntt = naistyöntekijä ja mtt = miestyöntekijä) ja esimerkiksi työntekijän asemaa laitosyhteisössä kuvanneen ammattinimikkeen niiltä osin kuin ne olivat saatavilla tai arvioin tiedon tarpeelliseksi.

³¹ Esimerkiksi Elina Pekkarinen on kuvannut väitöskirjassaan lasten asiakasakteja ja niiden sisältämiä tietoja.

³² Yksittäisten lasten asiakasasiakirjamerkintöihin käytin juoksevaan numerointiin perustuvaa koodausta, jossa keskeisin tieto sisälsi aktin sijaintipaikan arkistossa.

³³ Sosiaalityön avohuollon dokumentointi on ollut kehittämis- ja tutkimuskohteena ja pyrin tutkimuksellani kiinnittämään huomiota myös sijaishuollon aikaisen dokumentoinnin tärkeyteen. (Kääriäinen 2003; Saurama 2002.)

salassa. Lapset eivät vaikuttaneet olevan kiinnostuneita minusta: Aineistonkeruujakson aikana yksi lapsi tiedusteli, mitä laitoksessa tein. Kävin kerran osastotiloissa tutustumassa laitoksen eristämishuoneisiin päiväsaikaan, jolloin lapset olivat koulussa.

Työntekijöitä tapasin useita kertoja yksilöllisesti ja kollektiivisesti. Keskusteluja syntyi ruokailujen yhteydessä, käytävillä, pihalla tai eri työntekijöiden huoneissa. Työntekijät ottivat minut hyvin vastaan ja puhuivat laitospäiväkirjoihin liittyvistä ongelmakohdista, kuten mahdollisesta vääränlaisen vallan käytöstä, hyvinkin avoimesti. Työntekijät kävivät myös käyttööni annetussa huoneessa, jossa sijaitsivat muun muassa laitoksen huumeseulat ja otettuja virtsanäytteitä varten tarkoitettu jääkaappi. Suunnittelemattomista kohtauksista lähti liikkeelle monia laitoksen arkielämään ja rajoittamisteemoihin liittyviä keskusteluja, joita en kuitenkaan käytä tutkimusaineistona. Päättelin avoimuuden liittyvän Tapauslaitoksen kulttuuriin, jossa oli kaiketi totuttu käsittelemään rajoittamisen ja eristämisen teemoja yhteisöllisesti. Sisäänkäyntini omaksuttuun keskustelukulttuuriin saattoi edesauttaa myös se, että tunsin lastensuojelulaitosympäristöjä sekä niiden toiminta- ja puhetapoja entuudestaan.

Brittitutkijat David Berridge ja Isabelle Brodie (1998, 25) toteavat, että laitosten tutkiminen on yksi sosiaalitutkimuksen vaikeimmista ja sensitiivisimmistä tutkimusaiheista. (Myös esim. Pösö 2006.) Silloin tutkija liikkuu erityisessä ympäristössä ja tulee liittyneeksi usein henkilökohtaisesti ja yhteisöllisesti vaikeisiin asioihin, kokemuksiin ja prosesseihin. Aineistonkeruuseeni Tapauslaitoksessa liittynyt etnografinen viritys synnytti joitakin eettisesti jännitteisiä kysymyksiä, joihin en ollut etukäteen kokemattomana tutkijana varautunut. Esimerkiksi Tapauslaitoksessa vierailleille minut esiteltiin ”meidän tutkijana”, jonka voi tulkita osoituksena yhteisön hyväksyvistä suhtautumisesta sekä minua että tutkimustani kohtaan. Minun oli myös vaikea vastustaa tuonkaltaista positiota ja jälkikäteen voi kriittisesti arvioida, missä määrin (epä)onnistuin tutkijan rooliin asettumisessa. En kuitenkaan joutunut ratkomaan samankaltaisia tutkimuseettisiä kysymyksiä kuin esimerkiksi osallistuvaa havainnointia tekevät tutkijat.

Aineistonkeruuni herätti työntekijät myös kollektiiviseen menneiden muisteluun. Tutkijana jouduin miettimään suhtautumistani yhteisölliseen ja suullisesti työntekijäsukupolvelta toiselle siirtyvään muisti- ja perimätietoon. Osa tällaisesta kerronnallisesta tiedosta liittyi entisiin toimijoihin ja menneisiin positiivisiin tapahtumiin. Osa sen sijaan liittyi vaiettuihin ja sellaisiin ikäviinkin sattumuksiin, joiden käsittelyyn suhtauduttiin varovaisemmin. Tämän tyyppinen aineistonkeruu – kentällä paikalla, muttei kuitenkaan läsnä etnografisessa mielessä – oli minulle tutkijana sekä antoisinta että haastavinta.

Aineistonkeruuprosessin aikana haastattelin Tapauslaitokseen ammatillisesti tai henkilökohtaisten kokemusten kautta kytkeytyneiden tai muutoin tutkimukseni aihepiirin valottamisessa avainasemassa olleita henkilöitä, mutta

kokonaisaineiston hahmotuttua päätin rajata haastattelut kokonaisaineiston ulkopuolelle. Vaikka teksti- ja haastatteluaineistojen eriluonteisen tiedon yhteen sovittaminen osoittautui liian haastavaksi, ovat nämä haastattelut vaikuttaneet välillisesti tulkintoihini.

3.4. Valmiit tekstit tutkimusaineistona

Työskentelyäni molemmilla kentillä yhdisti se, että keräsin niissä alun perin muuhun kuin tutkimuskäyttöön tuotettuja tekstejä. Valmiita ja erityyppisiä menneeseen aikaan sijoittuvia tekstiaineistoja hyödyntävän tutkijan on välttämätöntä tunnistaa erilaisten tekstien tuottamiseen, syntymiseen ja niiden sisältämän tiedon luonteeseen liittyvät reunaehdot. (Esim. Kalela 2000; Markkola 2008.) Historiantutkijat painottavat, että tutkijan on tärkeää selvittää, miten erilaiset aineistot ovat syntyneet suhteessa toisiinsa, ja keiden todellisuudesta ja kielestä lähteessä on kyse. (Kalela 2000, 108; Markkola 2008, 170–174.) Historian tutkimuksessa tunnustetaan myös indisiotodisteiden käytön mahdollisuus. Niiden pohjalta tutkija voi päätellä jotain tapahtuneeksi, vaikka lähteet eivät siitä puhuisikaan. Tällöin tutkija tekee arviointia eksplisiittisen kertomuksen ja implisiittisen arvioinnin pohjalta. (Markkola 2008, 174.) Historiantutkijat käyttävät *lähdekritiikkiä* lähteen luotettavuuden, tehtävän ja sisällön arvioinnin välineenä. (Kalela 2000, 89–97.) Ulkoinen lähdekritiikki on aineiston identifiointia eli lähteen tyyppin, alkuperän ja ajallisen sijoittumisen tunnistamista. Sisäisen lähdekritiikin keinoin tutkija punnitsee aineiston käyttökelpoisuutta tutkimustehtävään ja -kysymyksiin kytkeytyen. (Markkola 2008.) Lähteiden ja niiden asiayhteyksien tunnistaminen on välttämätöntä, jotta tutkija voi rekonstruoida menneisyyttä lähdekritiikin avulla varmistettujen faktojen avulla. (Markkola 2008, 174–175.) Tai kuten Pauli Kettunen (2005, 10) on asian ilmaissut: lähdekritiikki tarjoaa tutkijalle keinon tunkeutua häntä ja hänen tutkimiaan ihmisiä erottavan kielellisen sumuverhon läpi menneeseen todellisuuteen.

Sovelsin sekä ulkoista että sisäistä lähdekritiikkiä tutkimusaineistojeni etsinnässä, identifioinnissa ja tarkoituksenmukaisuuden arvioinnissa. Ensimmäisissä lähteissäni oli kyse lastensuojelualan ammattilaisten kirjoittamista teksteistä, jotka aineistonkeruuprosessissa sijoituivat ajallisesti noin sadan vuoden jaksolle. Tekstit eivät olleet mitä tahansa kirjoituksia, vaan työntekijät ovat laatineet esimerkiksi asiakasasiakirjaukset niin, että ne palvelevat ajan lastensuojelun organisatorisia velvoitteita. Tänä aikana lastensuojelun kirjalliskäytännöissä on tapahtunut perustavanlaatuisia muutoksia, joita tutkija ei voi lähteitä arvioidessaan ohittaa. Näkemykseni mukaan se, että kyseessä on alkuperäisaineistot, lisää käyttämäni lähteiden luotettavuutta. Kyseisten tekstien kirjoittamistarkoituksen huomioin tehdessäni analyysia.

Lähdekritiikkiä soveltaessani arvioin aineiston sisältämän informaation paikkansapitävyyden oikeellisuutta ja puolueettomuutta. Tekstejä läpikäydessäni jäljitin niiden synnyn kontekstia (Ahlbeck-Rehn 2005, 264) esittämällä mm. seuraavia kysymyksiä: kuka sen oli kirjoittanut, mitä varten, milloin, millaisessa tilanteessa, mistä lähtökohdista käsin ja mikä sen keskeinen sisältö oli? Samalla hahmottelin eri tekstiaineistojen keskinäissuhteita hyödyntämällä *intertekstuaalisuuden* ideaa eli tunnistamalla ja erottelemalla tekstien hierarkisia suhteita (Smith 2005; Skehill ym. 2013).

Ensisijaisen aineiston muodostamisessa olin riippuvainen sekä Arkistossa että Tapauslaitoksessa säilytetyistä teksteistä. Aineistonkeruuni ei ollut teoreettisen otannan tai tietyn tekstiaineistotyyppin (kuten asiakasasiakirjat, esim. Pekkarinen 2010; Moilanen 2015) kautta määrittyvää eikä aineiston määrälliseen edustavuuteen pyrkivää. Sen sijaan sitä ohjasi Kalelan (2000) esittämä ajatus hedelmällisen aineiston keruusta ja käytöstä. Tavoittelin käytettävyydeltään sopivan ja mahdollisimman hedelmällisen aineiston keräämistä, jota ohjasi etukäteen luomani työmääritelmä. Etsin määrätietoisesti kohtia, joissa laitossarjen tavanomaisuus tuli jollakin tavalla kyseenalaiseksi. Tavanomaisuudella viitataan ”normiarjen” ylläpitämiseen liittyvään toimintaan, kuten ajan ja tilan hallintaan lasten aamuhätyksistä läksyjen lukemiseen tai yörauhan varmistamiseen. Siis sitä kodinomaista tai kotitapaista (Laakso 2009) toimintaa, jota laitossarjessa pääsääntöisesti eletään. Samalla suljin pois materiaalit, jotka joko jäivät epäselviksi lähdekriittisessä arvioinnissa, tai jotka arvioin muutoin tutkimustehtäväni kannalta epärelevantteiksi. Aineistojen etsintää ja valikointia motivoi yritys tavoittaa sitä, millainen käsitys aikalaisilla oli tutkimistani käytännöistä. (Kalela 2000, 132.)

Valmiita aineistoja hyödyntävän tutkijan on myös pohdittava, mitä erilaiset tekstuaaliset lähteet kertovat niihin liittyvän toiminnan ymmärrettäväksi tekemisen tavoista. (Smith 1990a, 90, 150.) Esimerkiksi käyttämissäni lapsi- ja osastokohtaisissa aineistoissa työntekijät ovat dokumentoineet elettyjä kokemuksia tai niiden pohjalta tekemiään havaintoja ja tulkintoja. Ymmärrän ne työntekijöiden tietyssä ajassa, paikassa ja tilanteessa laatimina selontekoina eletystä laitospelämästä. Työntekijöiden jälkeensä jättämät merkinnät eivät välttämättä ole yhdenmukaisia kaikkien tapahtumissa osapuolina olleiden henkilökohtaisten näkemysten ja kokemusten kanssa. On mahdollista, että muistiinpanoksi tallentunut teksti voisi vaikuttaa lasten ja heidän perheidensä näkökulmasta vääralta tai harhaanjohtavalta tulkinnalta. Tuija Eronen (2008, 25–27) on pohtinut lastenkodin lasten raporttikansioiden dokumentaatiota, kuten kirjausten aukollisuutta ja raportoitujen asioiden totuudellisuutta. Työntekijät voivat hänen mukaansa valita kirjoitustyylin ohella kirjoittamisen määrän ja asiat, joita he kirjoittavat (emt. 26).

Aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esille myös kriittisiä näkökulmia sen suhteen, missä määrin varsinainen toiminta ja niitä koskevat kuvaukset vas-

taavat toisiaan. Tutkijoiden mukaan virallisen ja epävirallisen laitospolitiikan olemassaolo on mahdollista. (Esim. Kelly 1992; Levin 1998.) Koska itseni ei ole mahdollista päästä tällaisen tiedon äärelle, pidän työntekijöiden kirjauksia pääsääntöisesti ”faktoina”. Tulkitsin näiden faktoina näyttäytyvien kirjausten tuottamisen tavan heijastavan sitä toimintaympäristöä, jossa niitä kuvaavat tapahtumat ovat toteutuneet. (Smith 1990a, 78.) Pohdin samalla systemaattisesti, sekä aineiston keruun että aineiston analysoinnin vaiheissa, mahdollisia asioita, joita avainlähteissäni ei ollut kerrottu ja mitä niihin oli mahdollisesti jätetty kirjaamatta. (Esim. Eronen 2008.) Tulkintani mukaan Tapauslaitoksen työntekijöiden arkisessa toiminnassaan kirjoittamat tekstit ilmensivät ilmaistutavasta laitoksen arkista kielenkäyttöä. Ne olivat siten käsitteistöltään ja ilmaisutavoiltaan toisen tyyppisiä kuin esimerkiksi lastensuojelutoimintaa ohjaavat normatiiviset tekstit. (Smith 1990a, 72–73, 78.)

Käytin aineistoina myös virallisia tekstejä, kuten lastensuojelulakeja ja Tapauskunnan ohjesääntöjä sekä niihin liittyviä esitöitä. Ohjesäännöt ja lainsäädäntö ovat itsessään tietyn institutionalisoituneen prosessin tuloksia. Niihin liittyy valmistelua, erilaisia komitea- ja työryhmytyöskentelymuistioita sekä ohjesäännön tai lakiehdotuksen käsittely ja hyväksyminen. Tämän tyyppiset tekstit ovat luonteeltaan erilaisia kuin lastensuojelulaitoksen arjessa tuotetut selonteot ja asiakaskirjaukset. Esimerkiksi kunnalliset ohjesäännöt ylläpitävät organisatorishallinnollista suhdetta ja linkittävät Tapauslaitoksen arkiset toiminnot niitä sääteleviin laajempiin yhteyksiin.

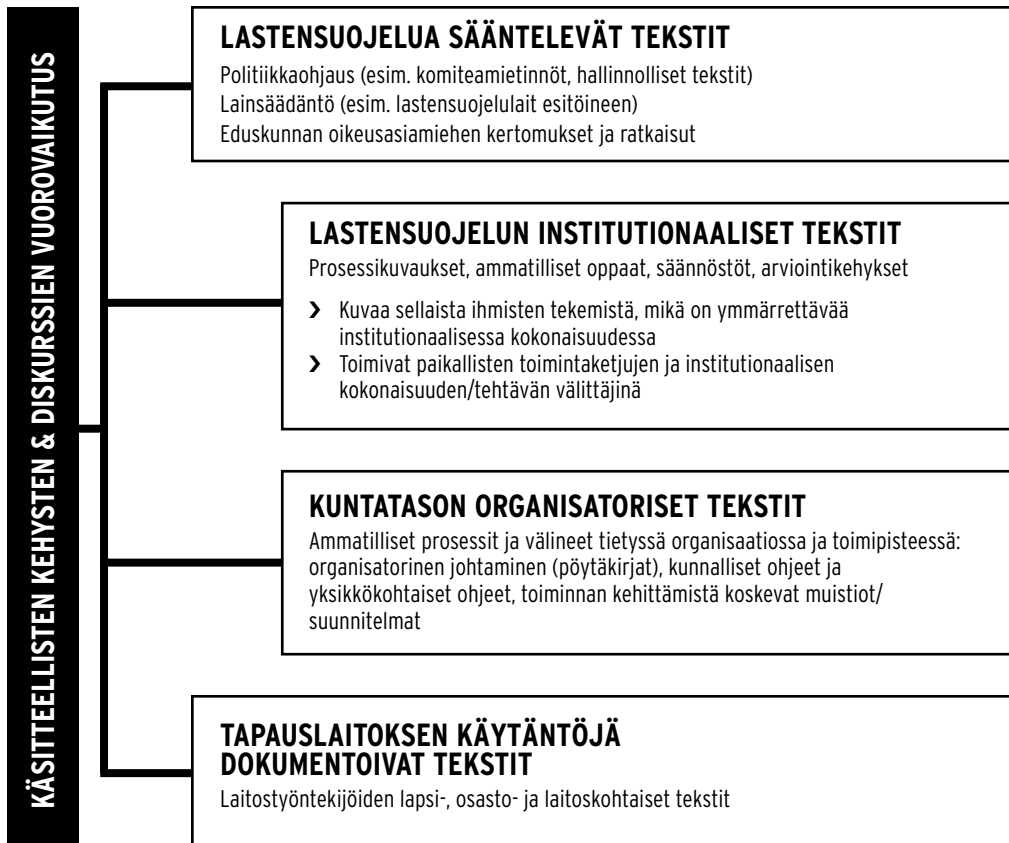
3.5. Tekstiaineiston järjestäminen tutkimusaineistoksi

Kuten tavallista, myös tässä historiaan kohdistuvassa tutkimuksessa kokonaisuaineisto on monin tavoin aukollista ja puuttuvan tiedon paikkoja on lukuisia. Rosoisessa ja eritasoisissa aineistotyyppissä sisältävässä tutkimusaineistossani mikään aineisto-osio ei esimerkiksi muodostanut varsinaista aikasarjaa. Tapauslaitoksen vuosikertomukset ja lasten asiakasaktit olisivat voineet toimia yhdenmukaisena pitkäaikaisaineistona, mutta en pitänyt niitä tutkimustehtäväni kannalta ensisijaisina lähteinä. Niiden kautta olisi ollut jokseenkin mahdollista saada tietoa kollektiivisesta käytäntöjen uudistamisesta. Olen kuitenkin hyödyntänyt laitoksen vuosikertomuksia ja lasten tapausasiakirjoja täydentävänä aineistona.

Ryhmittelin keräämäni dokumentit seuraavasti (kuviot 1): 1) Tapauslaitoksessa tuotetut, arkisia tapahtumia dokumentoivat tekstit, 2) kuntatason hallinnollis-organisatoriset tekstit (mukaan lukien Tapauslaitoksen ja kunnan välinen kirjeenvaihto, erilaiset kirjelmät ja aloitteet), 3) institutionaalista las-

tensuojelua koskevat tekstit ja 4) toimintakehyksiä lastensuojelulle muotoilevat sääntelevät tekstit (kuten lainsäädäntö, ammatilliset ja asiantuntijatason tekstit).

Kuvio 1. Analysoitavat lastensuojelun sekä Tapauslaitoksen tekstityypit (sovellettu Skehill ym. 2013)

Erittelin Tapauslaitoksessa tuotetut tekstit lapsi-, osasto- ja laitospöytäkirjaksi materiaaliksi, jotta pystyin huomioimaan tekstien erilaisen luonteen (taulukko 1). En pitänyt riittävänä tämän aineistokokonaisuuden jaottelusta esimerkiksi ammattilaisten ja asukkaiden dokumenttien kategorioiksi (Vehkalahti 2008, 19–24) tai institutionaalisiksi sekä oman ja yhteisön elämän dokumentteiksi (Eronen 2008, 22, 31–32). Käytössäni olleet aineistot eivät sisältäneet laitoksessa asuneiden lasten tuottamia materiaaleja joitakin yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.

Taulukko 1. Tapauslaitoksen käytäntöjä kuvaavat aineistot

Tapauslaitoksen aineisto	Sijainti	Aika	Määrä	Tarkentavia huomioita
Lapsikohtainen aineisto				
Aresti- ja rangaistus-päiväkirjat	Arkisto ja laitos	1922-1972	4740 merkintää: 1922-29 (474), 1930-39 (974), 1940-49 (1213), 1950-59 (1007), 1960-69 (937), 1970-72 (135)	Kirjattu kolme ensimmäistä syy- ja seurausmerkintää, työntekijän nimi, päivämäärä ja kesto
Rajoituspäätökset	Arkisto ja laitos	1978-1984 1998-2003	25 kpl 105 kpl	Kirjattu rajoitusmuoto, syy ja kesto
Asiakasasiakirjaotteet	Arkisto	Lähes koko ajanjakso	310 lapsen asiakirjoja	Kirjattu rangaistuksiin ja rajoituksiin liittyneitä havaintoja
Osastokohtainen aineisto				
Päivittäisraportit	Laitos	1972-2003	103 vihkoa	Kirjattu arkeen ja rajoitustilanteisiin liittyneitä havaintoja
Laitoskohtainen aineisto				
Vuosikertomukset ja suunnitelmat		Lähes koko ajanjakso		
Lasten ja työntekijöiden yhteisten kokousten muistiot	Laitos	1967-1975	45 kokousmuistiot	Kopioitu
Kasvattajakerho	Laitos	1962-1974	11 kokousmuistiot	Kopioitu
Henkilökuntakokoukset	Arkisto Laitos	1949-1955 1970-1975 1979-1998	283 kokousmuistiot (kokousmuistioiden kokonaismäärä 1920-luvulta vuoteen 1998 yhteensä 525)	Kirjattu joko kokonaisuudessaan tai osittain. Osa kopioitu.

Lapsikohtaiseen aineistoon ryhmittelin episodimaista tietoa erilaisista arkisista tapahtumakuluista sisältäneet lähteet, kuten asiakasasiakirjat eli aktit. Ne olivat tiedon määrältään kovin niukkoja varhaisimpina vuosina, mutta sotien jälkeisenä aikana kirjausten määrä lisääntyi kirjaamistavoissa tapahtuneiden muutosten myötä. Aktit pitivät sisällään laitoksessa tehtyjen seuranta-merkintöjen lisäksi muun muassa muistioita lasta koskeneista neuvotteluista, lausuntoja, huostaanottopäätöksiä, todistuksia ja virka-apupyynnöjä. Samaan aineistokokonaisuuteen sisällytin myös rangaistuspäiväkirjamerkinnät ja otoksen rajoittamispäätöksistä. Niissä tuli näkyväksi laitostoimijoiden virallinen selontekovelvollisuus, mikä näkyy mm. kirjausten muotoseikoissa.

Rangaistuspäiväkirjojen pitäminen perustui kunnallisiin ohjesääntöihin 1970-luvulle asti, jolloin Tapauskunnan lastensuojelutoimintaa säädellyt ohjesääntö poikkesi muodoltaan edeltäjistään merkittävästi. Se sisälsi uuden toimintatapamenettelyn: erillisen rangaistuspäivä- tai järjestyskirjan pitämisen sijaan johtajan tuli ilmoittaa johtokunnalle erikseen määriteltyjen rangaistusten toteuttamisesta. Tapauslaitoksen rangaistuspäiväkirjoissa oli yhteensä 4740 yksittäistä merkintää³⁴ noin 50 vuoden ajanjaksolta, jotka analysoin koodaamalla ”hairahdukset” ja rangaistukset sekä työntekijän ammattinimikkeen rangaistuspäiväkirjoissa käytettyjen käsitteiden mukaan. Käytössäni olleita rangaistuspäiväkirjoja oli myös tarkastettu. Tulkitsen tarkastusten toimineen johtajiin kohdistuvan valvonnan keinona. Samalla olen pitänyt mielessä irlantilaisutkijoiden Mary Rafteryn ja Eoin O’Sullivanin (1999) esiin nostaman havainnon virallisten sääntöjen ja rangaistuskirjamerkintöjen sekä rangaistuskäytäntöjen kohteina olleiden kokemusten mahdollisesta epäsuhdasta: Heidän mukaansa kaikki rangaistustoimet eivät tulleet kirjatuiksi eikä toteutunut valvonta muuttanut tätä epäkohtaa. (Emt. 207.)

Osastokohtaiset aineistot mahdollistivat organisatorisen toimintaympäristön rakenteen hahmottamisen ja erilaisiin työprosesseihin kiinni pääsemisen. Ne sisälsivät sekä ajalliselta kestoaltaan lyhyitä ja tilannekohtaisia että pidempiaikaisia ja laajemmista tapahtumaketjuista kertovia prosessinomaisia kuvauksia. Työntekijät kirjasivat niihin hyvin jokapäiväisiä ja konkreettisia huomioita lasten lukumääristä, liikkumisesta, nuorten kanssa tehdyistä sopimuksista, arkisista toiminnoista, Tapauslaitoksen ulkopuolisista toimijoista, koko laitossyhteisöä koskevista asioista ja muista ajankohtaisista asioista. Niissä

---

³⁴ Lukumäärä ei sisällä merkintöjä, joista en saanut epäselvän käsialan takia selvää. Siihen, onko merkintöjä paljon vai vähän, on vaikea ottaa kantaa pelkän lukumäärän perusteella. Rangaistusten kirjaustapa muuttui 1920-luvun lopussa. Tätä ennen rangaistustapaukset oli kirjoitettu lausemuotoon siten, että samassa merkinnässä saattoi olla useampaa lasta koskevia tietoja. Lausemuotoisia merkintöjä oli yhteensä 238, ja yhtä lasta koskevien kirjausten määrä oli yhteensä 443. Koska lapsikohtainen tieto ei ollut analyttinen intressini, en selvittänyt systemaattisesti esimerkiksi rangaistujen lasten ikää tai rangaistusten mahdollista lapsikohtaista kasautumista.

oli tietoa yksittäisten työntekijöiden toiminnasta, mutta myös siitä, miten työntekijät kollektiivina olivat toimintaansa suunnanneet. Kyseisissä aineistoissa oli sellaisia vaihtoehtoisten toimintatapojen, perusteluiden ja oletettujen seurausten punnintaa, joihin Tarja Pösö (2012, 91–94) on viitannut moraalisen järjelyn käsitteellä. Niihin oli kirjattu myös lapsikohtaista tietoa, vaikka varsinaiset säännönmukaista seuranta koskevat merkinnät olikin tehty erillisiin havainto- tai tarkkailumerkintäkansioihin. Vihkojen kirjauksissa oli merkintöjä kollektiivisista tapahtumista; sellaisista, joista ei välttämättä yksittäisen nuoren merkintöihin ollut yhtä tarkasti kirjattu. (Ks. Laitosten kirjaamiskäytännöistä Eronen 2008; Pösö 1993, 2004a.)

Koska raportit toimivat myös työntekijöiden tiedonkulun kanavana, ne sisälsivät paljon työntekijöiden keskinäistä viestintää. Niissä neuvoteltiin kirjallisesti erilaisista menettelyistä ja järjestyksenpidon periaatteista. Työntekijät olivat kirjoittaneet raportteihin omia mielipiteitään ja tuoneet esiin ajoittain vahvallakin tavalla omia tuntemuksiaan, joita voi nimittää tunnustukselliseksi kirjauksiksi. Raportit kertoivat myös laitossyhteisön sisäisistä hankauksista ja työntekijöiden välisistä suhteista.

Kirjaamisen tapa muuttui ajan saatossa lyhyistä toteavista merkinnöistä monisanaisiksi ja jopa vuolaiksi, erilaisia syy-seuraussuhteita eritteleviksi ja tulkitseviksi kuvauksiksi. Kirjasin raporteista sanatarkasti lähinnä kuvauksia tavanomaisen arjen rikkoutumisesta, kuten lasten sääntöjen vastaista toimintaa ja työntekijöiden reaktioita asioihin. Sisällytin tekstikorpukseen myös laitoksessa yhteisesti tehtyjä päätöksiä ja toimintalinjauksia sekä erilaisia johdon määräyksiä. Näiden lisäksi kiinnitin huomiota kuvauksiin, jotka koskivat lasten läheisiä ja laitoksen ulkopuolisia muita toimijoita, kuten poliisia, sijoituksista vastuussa olleita sosiaalityöntekijöitä ja terveydenhuollon ammattilaisia sekä eri toimijoiden välisistä suhteista kertoviin kohtiin. Etsin siten kohtia, joissa laitoksen sisäisen toiminnan määrittely asettui suhteeseen Tapauslaitoksen ulkopuolisen sääntelyn kanssa.

Laitoskohtaiseksi aineistoksi määrittelin erilaiset työntekijöiden yhteiset kokousmuistiot, lasten yhteiset kokousmuistiot, vuosikertomukset ja -suunnitelmat. Ymmärsin säännölliset työntekijöiden kokoukset ja niistä laaditut pöytäkirjat laitostoimijoiden työtä välittäneiksi ja standardisoineiksi teksteiksi ja tulkitsin niitä tästä lähtökohdasta käsin. (Smith 2001, 163.) Ne osoittautuivat myös kohdiksi, joita analysoimalla oli mahdollista päästä käsiksi ylipaikalliseen sääntelyyn, kuten kunnallisten ohjeiden ja arkisen laitostyön välisten suhteiden tarkasteluun. Kokoukset ja niistä laaditut pöytäkirjat toimivat laitosarjen ja sen sääntelyn suodattimina. Niiden avulla oli mahdollista tarkastella, miten sääntelevät tekstit olivat ohjanneet laitostyön käytäntöjä.

Edellä kuvattujen aineistokokonaisuuksien lisäksi keräsin muutakin tekstuaalista materiaalia, kuten kehittämispapereita, sisäisiä ohjeistuksia, esitteitä, raportteja, kirjeenvaihtoa, kirjelmiä, aloitteita, koulutusmateriaaleja, tilastoja

ja kuukausittaisia ilmoituksia, lehtileikkeitä ja Tapauslaitoksessa harjoittelijoina olleiden opiskelijoiden raportteja. Käytän niitä soveltuvien osien empiirissä luvuissa ja viittaan käyttämiini aineistotyyppisiin seuraavasti: sisäiset ohjeet, esitteet ja kirjeistö.

Lainvalmisteluasiakirjoja, komiteamietintöjä, työryhmämuistioita ja hallituksen esityksiä käytin täydentävänä aineistona. Näissä virallisissa dokumenteissa rakennetaan muodollista lastensuojeludiskurssia ja määritellään tarkoituksenmukaisina pidettyjä menettelytapoja. Dokumentit avaavat, rajaavat ja sulkevat eri toimijoiden toimintamahdollisuuksia. Vastaavan kaltaisia aineistoja keräsin myös kuntatasolta. Sen lisäksi käytössäni oli johtokunta- ja lautakuntatason aineistoa ja erilaisia laitosohjeistuksia.

3.6. Toisiaan seuranneet analyttiset prosessit

Empiirisen aineiston analyysi tapahtui vaiheittain. Aineistolähtöinen tutkimuksen toteuttamistapa edellytti tutkimuksen alkuvaiheessa hahmottelemani analyysikehikon sekä käsitteellisen ja tulkintateoreettisten valintojen joustavuutta. Analyysissa oli välttämätöntä huomioida se, että yhteiskunnallinen konteksti ja keskeisimmät aineistot olivat muuttuneet eri tutkimusajankohden välillä.

Tein ensimmäisen vaiheen analyysia kerätessäni aineistoa ja paikantaesani keskeisimpiä muutosajankohtia. Aineiston organisoinnin ja tekstipooleihin jaottelun jälkeen siirryin aineiston puhuttamiseen kriittisen ja analyttisen lähiluvun keinoin. Teemoittelin tutkimani käytännöt ja kokosin niitä koskevat empiiriset havainnot käytäntökohtaisiksi muistioiksi. Sen jälkeen etsin merkkejä niitä organisoiviin yhteiskunnallisiin suhteisiin. Kokosin yhteen päätelmät keskeisistä hallinnan suhteista sekä diskursiivisista ideoista. Hallinnan suhteita etsin aineistolähtöisesti analysoimalla tutkimani lastensuojelulaitoksen professionaalisia sukupolvien valtasuhteita ja hierarkiaa osana ajan organisatorisia ja institutionaalisia hallinnan suhteita.

3.6.1. Aineistolähtöinen avainmuutoskohtien paikannus

Alkuvaiheessa etsin tapahtumia ja hetkiä, joiden arvioin valottavan jollakin merkittävällä tavalla vuonna 2006 voimaan tulleen lastensuojelulain ositaisuudistuksen myötä uudelleen määriteltäviä rajoitustoimenpiteitä.³⁵ Pidin

³⁵ Esimerkkeinä ovat olleet erityisesti Foucault'n nykyisen historiaa metodologisena kehiksenä hyödyntäneet tutkimukset, joista tärkein oli irlantilaisen lastensuojelun sosiaalityön historiaa tällä metodilla tutkineen Caroline Skehillin Irlannin lastensuojelun historian analyysi vuodelta 2004. Hän peräänkuuluttaa, että historia tulisi huomioida lastensuojeluprosessien siirtymissä tavalla, joka problematisoi ja kriittisesti tarjoaa tietoa nykyisille ymmärryksille ja tulevaisuuden mahdollisuuksille (McGregor 2014, 772).

mielessä, että muutokset tapahtuvat eritasoisesti ja eri suunnista tulevien vaa- teiden seurauksena (esim. Saurama 2005, 261–262). Muutokset eivät yleensä toteudu samaan aikaan todellisuuden eri kerrostumilla; minun tutkimukses- sani keskeistä on ollut muutoksen esiintulo konkreettisen toiminnan tasolla. Muutos saattoi ilmetä aiemman toimintatavan korvautumisella jollakin uu- dentyyppisellä toiminnalla tai kokonaan uuden käytännön käyttöönotolla tai entisen häviämisenä. Käytäntöön saattoi myös ilmaantua uusia piirteitä, jol- loin muuntuminen ei ole ollut välttämättä totaalista.

Tutkimuksessani tällaisten mahdollisten kohtien alkuvaiheen paikannus oli varsin praktinen työvaihe osana aineiston keruun prosessia. Rakensin en- sin kronologisesti etenevän jäsennyksen 1920-luvulta 2000-luvun alkuvuosiin tutkimukseni ensisijaisesta aineistosta, josta etsin mahdollisista muutoksista kertovia kohtia rajoittamisen ja kurittamisen käytännöistä luomaani työmää- ritelmää apuna käyttäen.

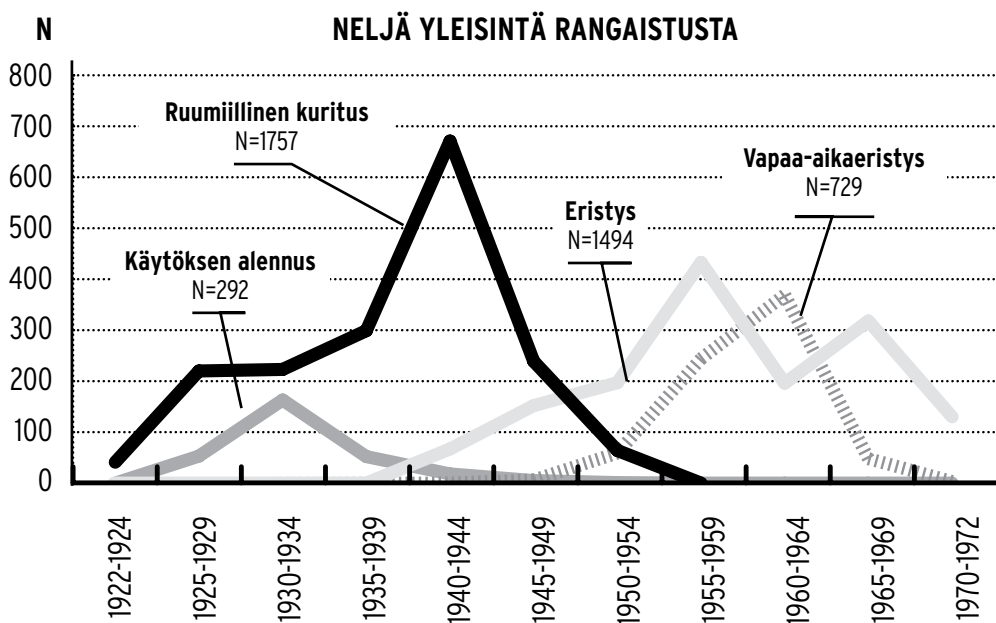
Etsin vastauksia kysymykseen siitä, millaisia rajoittamisen ja kurinpitä- misen käytäntöjä tutkimassani lastensuojelulaitoksessa oli eri aikoina ollut. Kiinnitin huomiota laitotarjen tavanomaisesta sääntelystä poikkeaviin toimiin, jotka 1) rajoittivat konkreettisesti lasten mahdollisuuksia toimia ja osallistua laitoksen arkielämään (esim. eristys, kiinnipito), 2) olivat normatiivisesti sää- deltyjä (laki, ohjesäännöt), 3) sisälsivät ennen ruumiinkurituksen, ja 4) olivat fyysis-tilallis-ajallis-sidonnaisia. Alustaviksi muutoskohdiksi hahmottuivat kohdat, joissa laitoksen ammatillinen toiminta haki uutta suuntaa ja jolloin lasten ja työntekijöiden suhde rakentui uudella tavalla. Samalla peilasin ensi- sijaista aineistoa suhteessa muun aineiston sisältöihin.

Käytössäni ei ollut yhtä aineistoa, jota analysoiden olisin voinut jäsentää koko tarkasteluajanjakson keskeisimmät asiat ja tapahtumat. Avainmuutos- kohtien hahmottaminen ja löytäminen perustui siten erilaisille aineistoille. Ydi- naineistoina olivat rangaistuspäiväkirjat, kokouspöytäkirjat ja osastokohtaiset päivittäisraportit. Samalla tein valintaa tarkemman analyysin kohteeksi tulevan tutkimusaineiston ja ulkopuolelle jätettävien välillä sekä järjestelin kokonai- saineistoa.

Ajallisesti varhaisia käytäntöjä ja niissä tapahtuneita muutoksia hahmotin 50 vuoden ajanjakson (1922–1972) kattaneen rangaistuspäiväkirja-aineiston avulla. Kirjasin rangaistuspäiväkirjamerkinnöt taulukkoon siten, että rajoitin merkintöjen määrän käytännöllisistä syistä kolmeen ensimmäinattuun syy- ja seurausmerkintään alkuperäiskirjauksen mukaisessa järjestyksessä. Yksittäi- siä ”hairahduksia” ja rangaistuksia oli molempia yhteensä 69. Yhdistin ”hai- rahdukset” yhteensä 13 ja rangaistukset 18 luokaksi. Rangaistuksen antanutta työntekijää koskevia nimikkeitä oli yhteensä 20, ja yhdistin ne kahdeksaksi työntekijäluokaksi. Rangaistuspäiväkirjan analyysi osoitti, että 1950-luvun alussa Tapauslaitoksessa päättyi ruumiillisen kurittamisen käyttö ja se kor- vattiin muunlaisilla lasten liikkumismahdollisuuksia rajanneilla käytännöillä.

Kuva 1 havainnollistaa tätä havaintoa. Palaan siihen tarkemmin luvussa 4. Kokousmerkinnät vahvistivat rangaistuspäiväkirja-analyysiin pohjautunutta havaintoa. Ne paljastivat, että myös lasten hiustenleikkuukäytäntö lopetettiin samoihin aikoihin. 1950-luvun alkupuolella kasvatustyössä haettiin uutta suuntaa. Silloin alettiin siirtyä massakasvatuksesta lapsen yksilöllisempään huomioimiseen ja tarkkailutoimintaan. Rangaistuspäiväkirjoihin oli merkitty alkuun käytösnumeroon vaikuttaneet rangaistukset (kuvassa 1 käytöksen alennus), mutta sotien jälkeisenä aikana niihin merkittiin vain viimesijaiset rangaistukset.

Kuva 1. Rangaistuspäiväkirjan yleisimmät rangaistukset (N=4272).

Rangaistuspäiväkirjojen analysointi ohjasi tarkastelemaan lähemmin ajan-kohtaa, jolloin päiväkirjamerkinnät loppuivat (viimeinen merkintä vuodelta 1972). Muiden lähteiden, kuten yhden osaston päivittäisraporttien ja erilaisten kokousmuistioden avulla paljastui, että tuolloin lapsen eristämiskäytäntö lopui käytännössä kokonaan Tapauslaitoksessa. Aineistolähteet osoittivat myös, että lasten ja työntekijöiden väliset suhteet olivat merkittäväällä tavalla muoutumassa uudelleen Tapauslaitoksessa. Tutkimieni rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen näkökulmasta uudentyyppistä oli demokraattista laitokasvatusta kokeilleessa toimintakulttuurissa lasten osallistumismahdollisuuksien radikaali vahvistaminen. Lapset otettiin tuolloin mukaan itseään koskevien asioiden käsittelyyn (eli mukaan omiin neuvotteluihin), ja kollektiiviseen

päätöksentekoon, mukaan lukien Tapauslaitoksessa sovelletut rangaistukset. Tutkimieni käytäntöjen suhteen 1970-luvun alkuun ajoittuneen päihdeaallon aiheuttamien haasteiden ratkaisukeinot olivat myös aiemmasta poikkeavia: Tapauslaitoksen työntekijät suunnittelivat uudentyyppistä osastoratkaisua päihdekysymyksen hallintaan. Vaikka ehdotus ei konkretisoitunut, se ilmensi muutosta suhtautumisessa rajoittamisen ja kurinpidon teemaan.

Ajallisesti tuorein muutoskohta paikantui 1990-luvulle, jolloin Tapauslaitoksessa otettiin käyttöön osittain kokonaan uusia tai uudelleen muokattuja käytäntöjä. Muutoksista kertovia merkkejä oli mahdollista paikantaa huomattavasti runsaammasta aineistosta kuin aiemmin. Käytössäni olleet osastokohtaiset päivittäisraportit, henkilökuntakokousmuistiot ja kehittämistyötä koskeneet muistiot sisälsivät paljon toiminnan kuvauksia. 1990-luvulla Tapauslaitoksen päihdekontrollikeinoja muutettiin huumetestausten käyttöönoton myötä. Mahdolliseen muutokseen viittasivat myös lisääntyneet merkinnät lasten vierihoidon- ja eristämiskäytännöistä, joita kehitettiin sisällöllisesti. Tapauslaitokseen rakennettiin uusi eristystila ja eristuksen toteuttamisperiaatteet määriteltiin uudelleen. Vierihoidon oli sen sijaan jossain määrin toteutettu aiemminkin, mutta 1990-luvulla sen käytön perusteluissa korostettiin entistä enemmän toimenpiteen hoidollista tavoitetta.

Esianalyysin pohjalta lopullisen analyysin kohteiksi määrittyivät kolme ajallista – 1950-, 1970-, ja 1990-luvuille – paikantuvaa murroskohtaa, joita rekonstruoin ja kuvaan empiirissä luvuissa 4–6. Käytän kuvauksessa Tapauslaitoksen toiminnasta nousevia käsitteitä, mikä on tyypillistä historian tutkimuksessa.

3.6.2. Kaksi tekstianalyysitasoa

Aineistolähtöisen avainmuutoskohtien paikannuksen jälkeen siirryin ensiksi lukemaan aineistoa aikaan ja paikkaan sijoittuvan tekstianalyysin keinoin. Tein tekstianalyysia kriittisanalyttistä lähilukua käyttäen, mikä on tyypillistä historian tutkimukselle. Olen tulkinut tutkimiani käytäntöjä ja niiden toteutumista toiminnallisissa yhteyksissään eli työntekijöiden toimintapaikasta käsin.³⁶ Se on tarkoittanut tekstin paikantamista toimintaan, jossa se on tuotettu ja jossa tekstillä on ollut seurauksensa: mitä käytännöt olivat, miten niitä toimenpantiin, miten niitä ohjattiin sisältä ja ulkoa sekä miten niistä neuvotel-

---

³⁶ Smith käyttää *standpoint*-käsitettä viitattaessaan tietäjän ja tietämisen toimintapaikkaan, josta tutkijalle avautuu epistemologinen näky päivittäisen elämän yhteiskunnallisen organisoitumisen eli tässä tapauksessa lastensuojelulaitoskäytäntöjen hallinnan suhteiden tarkasteluun. (Smith 2005, 10.) Tietämisen paikka on tässä lastensuojelulaitoksen tiiviyydestä ja toiminnan intensiivisyydestä johtuen laitostyöntekijäkollektiivissa, mikä merkitsee, että epistemologinen asemointi kiinnittyy laitoksen työntekijöiden toimintapaikkaan. (Satka & Skehill 2012; Smith 2005, 49–73.)

tiin? Siksi eri aineistotyyppien tutkiminen ja tulkinta yhdessä on valitsemani lähestymistavan välttämätön edellytys.

Käytännössä analysoin aineisto-otteet siten, että niiden sisältämien ”vinkkien” pohjalta siirryin katsomaan esimerkiksi laitoksen sisäistä ohjetta, ohjesääntöä tai lainsäädäntöä. (Campbell & Rankin 2017, 371.) Tällaisia selkeitä esimerkkejä olivat aineistokohdat, joissa viitattiin suoraan ohjesääntöön tai siinä tapahtuneeseen muutokseen. Samalla olen pitänyt mielessä sen, että Tapauslaitoksen käytäntöjä sääntelevä teksti on itsessään tietyn prosessin tulos eli kyseisellä aineistolla on oma syntyhistoriansa. Kun sitä on alettu soveltamaan käytännössä, on siitä ensin tehty muistiomerkintä. Sen pohjalta on ohjattu työntekijöiden toimintaa. Koska sääntelevä teksti on tuottanut vaihtoehtoisen toimintatavan, se on vaikuttanut sitä kautta lasten ja työntekijöiden suhteeseen.

Samaa periaatetta noudattaen tulkitsin myös Tapauslaitoksessa sisäisesti tehtyjä käytäntöjen uudelleensuuntauksia. Kaikki toimintatapojen kehittelyt eivät käynnistyneet ulkopuolisten sääntelevien suhteiden aikaansaamina, vaan niitä kehitettiin laitoksessa oma-aloitteisesti.

Kaikki hallinnan suhteet eivät ole myöskään olleet havaittavissa suorista aineistomerkinnöistä, jolloin olen hyödyntänyt muuta aineistoa tulkintatyön tukena. Esimerkiksi yleiset yhteiskunnalliset käsitykset hyvästä laitostoiminnasta olen tulkinnut yhdenlaisina hallinnan suhteina. (Ks. esim. Virokannas 2017, 124.)

Viimeiseksi vaihdoin analyysitasoa. Siirryin tarkastelemaan avainmuutoskohta-analyysin havaintojen pohjalta tutkimieni käytäntöjen jatkuvuuksia ja katkoksia osana laajempia yhteiskunnallisia olosuhteita. (Ks. esim. Skehill ym. 2013.) Etsin niitä osoittaneita muutostendenssejä ja esitin mahdollisen tulkinnan muuntumisten taustalla olleista tekijöistä. Esimerkiksi uusien ammatillisten toimijoiden ilmaantuminen laitoshoidon kentälle indikoi laitostoimintaan liittyneessä ajattelussa ja tietopohjassa tapahtuneita muutoksia. Tarkastelun kohteeksi asettuivat käsitteelliset siirtymät rangaistuksista kurinpidollisiin rangaistuksiin, pakotteisiin ja rajoitteisiin ja edelleen rajoitustoimenpiteisiin sekä kurinpidollisesta kasvattamisesta huolenpidolliseen ja terapeuttisorientoituneeseen laitostoimintaan. Koska kehityskulkujen taustalla voi olla moninaisia samanaikaisesti vaikuttaneita prosesseja ja asiantiloja, pitäydyn tulkinnassani esittämään ainoastaan mahdollisia selityksiä. Kolmen murroskohtia käsittelevän luvun lopussa analysoin mahdollistumisedellytyksiä. Jatkumoiden ja katkosten tarkastelun teen luvussa 7.

3.7. Eettiset kysymykset

Lähestyn tutkimukseni eettisiä kysymyksiä Arja Kuulan (2006, 11) esittämän näkemyksen pohjalta, jonka mukaan ne kattavat koko tutkimusprosessin aiheen ideoinnista tutkimuksen vaikutuksiin saakka. Tutkimuseettisinä valin-

toina pidetään myös kytkentöjä aiempaan tutkimukseen ja käsitteisiin. (Vehkalahti ym. 2010, 15.) Tutkimuksen konkreettiseen toteuttamiseen, kuten tutkimusaineiston keräämiseen ja käsittelyyn liittyviä asioita olen kuvannut jo edellä.

Tutkimuksessani on kyse sosiaalityön oppialaan kuuluvasta laadullisesta työstä, jossa on vahva historiallinen intressi. Tutkijana olen tasapainotellut näiden kahden eri tieteenalan metodologisten ja tutkimuseettisten periaatteiden välillä, mutta tekemiäni ratkaisuja perustelen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Alkuperäiset tutkimukseni eettisiä kysymyksiä koskeneet pohdinnat tapahtuivat aikana ennen tutkimuseettisen ennakkoarviointikäytännön vakiintumista (esim. Pekkarinen 2015; Vehkalahti 2015, 2016) ja sijaishuollon historian kaltoinkohtelukokemuksia näkyvästi problematisoivaa julkista keskustelua. Niillä olisi todennäköisesti vaikutusta siihen, että tekisin tällä hetkellä joitakin ratkaisuja toisin.

Historian emeritusprofessori Jorma Kalelan mukaan historian tutkijan on välttämätöntä tehdä oikeudenmukainen kuvaus ja rekonstruktio menneestä (Kalela 2000, 55). Samalla hän kuitenkin muistuttaa, että rekonstruktio menneestä on aina osittainen ja saatavilla olevista lähteistä riippuvainen. (Myös esim. Markkola 2008; Vehkalahti 2015, 2016.) Jopa hyvin järjestetty ja ylläpidetty arkisto voi tarjota vain osittaisen kuvan menneestä, kuten Vehkalahti (2015, 242; 2016, 438) on todennut. Historian tutkimuksessa pidetään tärkeänä myös anakronismin välttämistä. Sen mukaan menneisyyden toimijoita ja heidän toimintaansa ei tule arvottaa, tulkita tai moralisoida tämän päivän kriteereillä, vaan suhteessa omaan aikaansa. (Harrikari 2019, 30.)

Kysymys siitä, mitä menneistä tapahtumista voi totuudellisesti sanoa, on ajankohtaistunut sijaishuoltoa koskevinä kysymyksinä menneisyyden kaltoinkohtelututkimusten myötä. Ruotsalaistutkija Johanna Sköld (2016, 494) pohtii niihin liittyviä metodologisia ja eettisiä jännitteitä sekä ristiriitaisia odotuksia. Vaikka minun tutkimuksessani ei ole kyse tämäntyyppisestä tutkimusasetelmasta tai -tehtävästä, kysymys historiaan liittyvästä totuudesta on olemassa. Sköldin (2016, 507) mukaan joudutaan puntaroimaan sitä, käsitteitäkö selonteot menneestä totuuksina (empiirispositivistisessä mielessä) vai konstruoituina narratiiveina (postmodernin käsityksen mukaan) vai jonakin siltä väliltä. Tutkijana olen miettinyt tämäntyyppisiä kysymyksiä aineistoja kerätessäni, käsitellessäni, analysoidessani ja niiden tuloksia raportoidessa, kuten olen aiemmissa luvuissa kuvannut. On kuitenkin paikallaan vielä todeta, että tutkimuksessani olen tunnistanut elettyyn kokemukseen pohjautuvan tiedon ja tekstuaalisen todellisuuden eroavaisuudet. Historiallisia lähteitä käyttävänä tutkijana olen teksteiksi käännettyjen selonteiden ja havaintojen varassa. Vaikka olen halunnut ottaa tutkimuksessani huomioon historialliset toimijat tekemällä analyysia heidän toimintapaikastaan käsin, olen kohdistanut katseeni dokumentoituun toimintaan ja Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäy-

täntöjä järjestäneisiin hallinnan suhteisiin eli siihen, miten kyseiset käytännöt ovat organisoituneet aikansa yhteiskunnallisissa olosuhteissa.

Tutkimustani voi pitää aiheeltaan sensitiivisenä. Tutkimukseni suunnittelu- ja käynnistymisvaiheessa pohdin yhdessä tutkijakollegojen kanssa teoreettis-metodologisten valintojen eettisyyttä. Tutkimusstrategisena valintana yhden tutkittavan tapauksen asetelma aiheutti monipuolista keskustelua ja etenkin laitoksen anonymisointiin liittyneiden kysymysten punnintaa. Lasten ja nuorten anonymisointi oli itsestään selvää. (Ks. lapsia koskevasta eettisestä keskustelusta esim. Vehkalahti ym. 2010.) Kuvasin tutkimuslaitokseni valintaan liittyneitä asioita ja prosessia aiemmin enkä toista niitä tässä yhteydessä.

Viittasin aiemmin myös tutkimuslupaprosessiin. Siinä yhteydessä anonymisointikysymystä käsiteltiin siten, että sitä koskeva päätös jätettiin neuvoteltavaksi tutkimuslaitoksen edustajien kanssa. Tässä keskustelussa lopullinen ratkaisu jätettiin minun harkittavakseni. Tässä tutkimusraportissa päädyin ratkaisuun, jossa anonymisoin sekä tutkimuslaitoksen että sitä ylläpitäneen kunnan. Ratkaisuani perustelen ensisijaisesti tutkimuskohteen vahingoittamisen sekä yksittäisten toimijoiden yksityisyyden suojan ja kunnioittamisen näkökulmasta. Keskeisenä punnintaperiaatteena olen käyttänyt yksilötason tunnistettavuuden suojaamista, koska lastensuojelua sääntelee tiukka salassapitovelvoite. Pekkarisen (2015) mukaan tämä koskee erityisesti sijaishuoltoa. On tosin paikallaan kysyä, missä määrin kokonaisen laitoksen tunnistettavuuden suojaaminen on perusteltua. Näissä pohdinnoissa olen hakenut vertailupintaa sosiaalityön lastensuojelulaitostutkimuksista (esim. Pösö 1993, 2004a; Laakso 2009; Törrönen 1999), joissa on päädytty samankaltaisiin ratkaisuihin.

Tekemääni ratkaisua voi kritisoida monellakin tavalla. Esimerkiksi historian tutkija Kaisa Vehkalahti (2016, 443) muistuttaa liiallisen anonymisoinnin ongelmista historiallisessa tutkimuksessa, jossa tarkka kontekstointi on olennaista. Historiantutkijat identifioivat käytetyt arkistolähteet mahdollisimman tarkasti, jotta muut tutkijat löytävät niiden luo (emt. 443). Tämä ei ole mahdollista, jos tutkija sensuroi liiaksi tietoa. Samalla kysymys aineiston laadusta asettuu kriittiseen valoon. Toisaalta esimerkiksi kansainvälisessä *Journal of the History of Childhood and Youth* -lehdessä vuonna 2013 yhdessä Kaisa Vehkalahtien kanssa julkaisemassani vertaisarvioidussa artikkelissa (Vehkalahti & Hoikkala 2013) anonymisointia ei pidetty ongelmallisena.

Sekä Tapauslaitoksen että Tapauskunnan anonymisointi ja peittäminen on tarkoittanut empiiristen aineistojen kuvauksen kaventamista ja esimerkiksi Tapauskunnan hallinnollis-organisatorisiin hallinnan suhteisiin liittyneiden asioiden yksityiskohtaisen käsittelyn sulkemista ulkopuolelle. Tutkijana tunnistan tutkimuseettisen kamppailun tiedon laajuuden ja luotettavuuden sekä mahdollisen haitan aiheuttamisen kesken. Tiedon laajuus ja luotettavuus (avoimuus ja muiden tutkijoiden mahdollisuus tarkastaa lähteistä, ks. esim. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012) on yksi tutkimuseettisen toiminnan

tärkeitä periaatteista. Koska en ole nimennyt aineistoja ja laitosta tarkasti, tätä voi pitää puutteellisuutena. Toisaalta ihmistieteellisen tutkimusetiikan periaatteiden mukaan tutkijan tulee toteuttaa tutkimus niin, että siitä ei aiheudu haittaa yksilöille ja yhteisöille (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019). Tutkimuseettiset ratkaisut sisältävät usein punnintaa eri periaatteiden välillä, ja olen nostanut jälkimmäisen periaatteen ohjaavaksi. Olin varautunut siihen, että tutkimuksen arviointiprosessissa aineisto annetaan tarkastajien käyttöön, mikäli he sitä vaatisivat.

4. Siirtymä ruumiin kurituksesta eristämiseen

Tässä luvussa tarkastelen Tapauslaitoksen kasvatus- ja rangaistuskäytäntöjen organisoitumista 1940- ja 1950-lukujen taitteessa, johon aineistossani tiivistyivät merkinnät orastavista kasvatusasenteiden ja -otteiden muutoksista sekä sukupolvisuhteiden uudelleenmuotoilusta. Vakiintuneet kuritusvallan keinot, kuten vitsalla ja hiusten leikkuulla rankaiseminen, kiellettiin (kuritus vuonna 1952 ja hiustenleikkuu vuonna 1954) ja korvattiin pääasiassa lapsen liikkumismahdollisuuksia eri tavoin rajoittaneilla eristämisen muodoilla. Samaan aikaan Tapauslaitoksen työntekijät kokeilivat erilaisia kontrolloikeinoja keskeisimpien *hairahdusten*, kuten luvattoman tupakoinnin ja karkailun, hallinnassa. Aineistossa korostuivat aiempaa enemmän pyrkimykset siirtyä lasten joukkovalvonnasta ja ”massakäsittelystä” kohti yksilöllisempää kohtelua sekä erittelevämpää ja systemaattisempaa tarkkailutoimintaa. Työntekijöiden näkökulmasta muutokset tarkoittivat sopeutumista uudentyyppiseen laitosarjen hallintaan, kun laitoksessa asuneen lapsen alisteiseen ja joissakin tapauksissa työntekijöiden mielivaltaisen kohtelun kohteeksi joutuneen asemaan kiinnitettiin enenevässä määrin huomiota.

Analyysin kohteena ovat olleet vuodet 1949–1955, mutta keskeisimmät muutokset tiivistyivät ajalle 1950–52. Muutostendenssit näkyivät ensivaiheessa Tapauslaitoksen sisäisissä pyrkimyksissä vaikuttaa kasvatustyön sisältöön ja sen toteuttamisen ehtoihin ja sittemmin ulkoapäin suuntautuneina vaateina, kuten uuteen laitosohjesääntöön sopeutumisena. Muutokseen haastoivat etenkin poikien keskinäissuhteiden hallinnan kysymykset sekä poikien ja etenkin naiskasvattajien välisten kasvatussuhteiden haasteet.

Tässä luvussa käytän keskeisimpinä laitostason aineistoina rangaistuspäiväkirjamerkintöjä, henkilökunnan kokousmuistioita (yhteensä 76 pöytäkirjaa ko. ajalta), asiakasasiakirjaotteita sekä kirjeenvaihtoa lähinnä Tapauslaitoksen ja sitä ylläpitäneen kunnan välillä. Käyttämäni sitaatit olen valinnut niiden edustavuuden ja informatiivisuuden takia. Tapauslaitoksen opetus- ja kasvatustyöntekijöiden säännönmukaisesti pidetyt kuukausikokoukset ja kasvatuksellisiin kysymyksiin keskittyneet kokoukset toimivat keskeisimpinä työntekijöiden ohjauksen ja kasvatustyön kollektiivisen säätelyn paikkoina.

4.1. Tapauslaitoksen kasvatuskäytäntö 1950-luvun alussa

1940- ja 1950-luvun taitteessa Tapauslaitokseen sijoitettuja poikia luonnehdittiin tutkimusaineistoni kirjauksissa muun muassa ”siveellisesti hairahtuneiksi”

ja ”vaikeasti kasvatettaviksi” (Kirjeistö 1949) tai ”huonokuntoisiksi ja kasvatuksellisesti laiminlyödyiksi”, jotka kotioloissa

”aiheuttivat järjestyshäiriöitä taikka tarpeellista kotivalvontaa vailla olevina löivät laimin koulutehtävänsä eivätkä olleet koulun kurinpitokeinoilla ojennettavissa” (Kirjeistö 1947)

Perhetilanteisiin liittyneiden ongelmien ohella poikien sijoitusten taustalla oli koulunkäynnin laiminlyöntiä ja rikollisia tekoja, jotka tulkittiin ajalle ominaisen ajattelutavan mukaan *pahantapaisuudeksi* (esim. Saari 1951, 82–85; Tarvainen 1954, 166). Tapauslaitoksen kasvatustoiminnasta vastasivat opettajataustaisen johtajan lisäksi henkilökunta, johon kuului kansakoulu- ja ammattiopettajia, lähikasvattajia (asuntolaosastoilla työskennelleet naishoitajattaret ja mieskaitsijat) ja myöhemmin kuraattori³⁷. Myös huolto- ja ylläpitohenkilökunta osallistui poikien ohjaukseen.

Tapauslaitoksen arkea säänneltiin ohjelmoidulla työ- ja päiväjärjestyksellä, poikien ja työntekijöiden toiminnallisen etäisyyden säätelyllä³⁸ ja sosiaalisten suhteiden kontrollilla, kuten tarkasti normitetuilla vierailuilla, lomakäytännöillä³⁹ ja kirjekontrollilla. Poikien tuli huolehtia täsmällisesti heille määrätyistä kodinhoidollisista tehtävistä, kuten astioiden pesemisestä, yhteisten tilojen siivoamisesta, saunanlämmityksestä tai sukkien pesemisestä. Työnteon merkitys korostui etenkin kesäaikaan, jolloin pojat työskentelivät päivittäin sunnuntait pois lukien. Ilta-ajat kuluivat työntekijöiden järjestämissä kerhoissa ja muissa ohjatun vapaa-ajan- ja harrastustoiminnoissa, kuten urheilun, musiikin ja askartelun parissa. Uskonnollisista tavoista ainakin aamu- ja iltarukoukset, jumalanpalvelukset ja rippikoulu kuuluivat Tapauslaitoksen arkeen.

---

37 Kuraattorin tehtävät painottuivat oppilaiden yksilölliseen kasvatustoimintaan, poikien perhesuhteiden hoitamiseen ja laitossijoituksen jälkeiseen huoltotoimintaan, jälkihuoltoon. Hänen tuli mm. perehtyä lasten yksilöllisiin ominaisuuksiin ja kehitysmahdollisuuksiin sekä antaa lausuntoja. Kuraattori osallistui myös kasvatuksellisiin neuvottelukokouksiin ja pyrki omalla sosiaalihuollollisella osaamisellaan vaikuttamaan henkilökunnan ammatilliseen kehittymiseen. (Lautakunta-aineisto 1954).

38 Poikien ja työntekijöiden välisen toiminnallisen etäisyyden säätelyä organisoitiin uudelleen 1950-luvun alkupuolella, kun työntekijät velvoitettiin syömään asuntolaosastoilla poikien kanssa ja yövalvontaa systematisoitiin. Yöaikaisen valvonnan puute oli mahdollistanut levottomat yöt useamman pojan jakamissa huoneissa sekä yöaikaiset karkailut.

39 Lomalle pääseminen edellytti riittävän hyvän käytöksen lisäksi omaisten halukkuutta ottaa lapsi vastuulleen ja aiemman loman onnistumista. Kolmantena edellytyksenä oli huoltovastuutahon eli Tapauskunnan lautakunnan puoltava päätös johtajan kirjallisesti esittämään loma-anomukseen. Lomailijalle annettiin kirjallinen todistus, jolla hän saattoi todistaa liikkumisensa luovuttua se takaisin laitoksen työntekijöille mahdollisten väärinkäyttömahdollisuuksien estämiseksi.

Tapauslaitoksessa ”kasvatuksellinen ote” tarkoitti ennen kaikkea hyväksyttävänä pidettyihin tapoihin totuttamista ja laitospöytäkirjojen vastaiseen toimintaan, hairahduksiin, puuttumista. Tapauslaitoksen kasvatukselliset suhteet organisoituivat kurinpitoa ja kurinalaisuutta korostaneen kasvatustoiminnan, rankaisevan vallankäytön ja kurittavan vallan periaatteille, jota *rangaistus*-käsitteen runsas käyttö aineistossani osoittaa. Se oli keskeinen diskursiivinen kehys myös Tapauslaitoksen kasvatustyötä ohjanneessa sääntelyssä.

Kasvatustyö asuinosaistoilla oli poikien arkista huolenpitoa, asiallisen järjestyksen ylläpitoa ja erilaisten toimintojen – kuten koulutehtävien ja vapaa-ajanviihteen – valvontaa. Lapsia hallittiin yksilöllisesti ja kollektiivisesti ohjailemalla tarkasti käytöstä ja heidän vertaissuhteitaan. Tapauslaitoksen työntekijät hyödynsivät myös lasten vertaissuhteita sukupolvijärjestyksen ylläpitämisessä esimerkiksi siten, että he valjasivat vanhempia lapsia nuorempien valvontaan, kuten tupakoinnin kontrollointiin ja liikkumisen seurantaan. Poikien liikkumatilaa kontrolloitiin tarkasti myös suhteessa laitoksen lähiympäristöön. Rangaistuksia suorittaneet *karkuri-, aresti- ja putkapojat* sekä *kotiarestiin tai valvontaan määrätyt pojat* saivat liikkua vain työntekijöiden saattamina. Autonomisen liikkumisen rajaaminen ei välttämättä tarkoittanut totaalista liikkumakieltoa ja opetukseen tai työssäkäyntiin osallistumisen estämistä.

Kasvatettavien ja kasvattajien väliseen vuorovaikutukseen alettiin kiinnittää Tapauslaitoksessa enenevässä määrin huomiota *massakasvatuksen* sijaan. Vaikka laitospöytäkirjojen tietynlainen kaavamaisuus ja joustamattomuus sekä kollektiiviset rutiininomaiset toimintatavat olivat ajalle ominaisia laitospöytäkirjoja (myös KM 1946, 1947), Tapauslaitoksen johtaja tunnisti poikien *massakäsittelyn* ongelmalliseksi:

”Osastojen nykyisestään pienentäminen on mielestäni siksi tärkeä kasvatuksellinen kysymys, ettei siinä pitäisi saivarrella muutamasta pojasta. Osastot ovat nykyisellään liian suuria, niin ettei niihin saada kodin tuntua, vaan tätien poikien käsittely on massakäsittelyä. Ja tämä on mielestäni paljon tärkeämpää kuin mitä osastoilla tapahtuu. Mahtuuhan sinne vaikka kaksikin kertaa niin paljon mitä siellä nykyään on, mutta silloin ei enää voida puhua mistään kasvatuksesta, vaan yökorteerista. Asuntolat ovat laitoksemme tärkeimpiä kasvatuspaikkoja ja siitä ratkaisevasti riippuu, viihtyvätkö pojat täällä vai ei.” (Kirjeistö 1949)

Tapauslaitoksen asuinosaistot olivat keskeisiä kasvatustoiminnan tilallisia ympäristöjä, mutta niiden riittämättömiä toiminnallisia edellytyksiä pidettiin kasvatustoiminnan kannalta epäedullisina. Menestyksellisen ”poikien käsittelyn” edellytykseksi mainitun ”kodin tunnun” ilmapiirin aikaansaaminen olisi edesauttanut poikien kohtuullinen määrä suhteessa *täteihin*. Poikien ja osas-

tokasvattajien välisten vuorovaikutus- ja työskentelysuhteiden muodostumiseen vaikutti se, että yhden osaston tädillä oli työvuorossaan kasvatusvastuu yli 20 pojasta. Eikä kasvatustyö ollut suinkaan heidän ainoa tehtävänsä, vaan hoitajattaret osallistuivat sen lisäksi muun muassa ”siivoustyöhön, sen valvontaan ja liinavaatteiden paikkaukseen” (Kirjeistö 1949).

Tapauslaitoksen arkiselle toiminnalle ominainen sääntillisyyden ja yhdenmukaisuuden vaatimus jäseni sekä lasten ja työntekijöiden että työntekijöiden keskinäissuhteita. Työntekijöitä ohjattiin laitoksen sisäisen järjestyksen ylläpitämiseen systemaattisesti kokouksissa, joissa heitä kehoitettiin ”peräänantamattomuuteen” ja noudattamaan ”ehdotonta johdonmukaisuutta kurin järjestyksen pidossa” (Kokousaineisto). Kasvatustoiminnan ehdottomuus ei todennäköisesti ollut kovin poikkeuksellista aikansa olosuhteissa. Yleisesti kurin tavoitteena pidettiin lapsen kasvattamista kulttuurisesti hyväksytyyn muottiin ja ohjausta moraalisesti oikeana pidettyihin toimintatapoihin, kuten ahkeruuteen, rehellisyyteen ja siveelliseen elämäntapaan.

Tapauslaitoksen työntekijät hyödynsivät poikien ”järjestykseen totuttamisessa” erilaisia sosiaalispedagogisia keinoja, kuten neuvontaa, varoittamista, huomauttamista, valistamista ja luottavaista keskustelua. (Ks. myös esim. Salomaa 1947, 26.) Ajan kasvatuskirjallisuuden mukaan pedagogisella suggestiolla tai suggestiivisella kasvattamisella tavoiteltiin vaikutusta, joka kasvattajan tuli saada kasvatissa aikaan (Rosenqvist 1929, 168). Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana vahvistui käsitys, jonka mukaan sen keskeisenä edellytyksenä oli kasvatettavan ja kasvattajan välinen tunnesuhde. Myönteistä emotionaalista tunnesuhdetta kuvaavat merkinnät olivat kuitenkin aineistossani vielä vähäisiä. Eräs Tapauslaitoksen opettaja kiteytti poikien ja työntekijöiden väliset suhteet näin:

”Selväähän on, että vieras kasvattaja ei milloinkaan voi osoittaa täydellistä äidin tai isän rakkautta, mutta siitä on sentään pitkä matka julmuuteen ja epäinhimillisyyteen.” (Kirjeistö 1951)

Tapauslaitoksen pojat haastoivat vallinneita valtasuhteita niin sanallisesti kuin fyysisesti, eivätkä he asettuneet toimijoina pelkästään passiivisiksi kasvatus- ja kurinpitotoiminnan kohteiksi (esim. Annola 2011, 175). Rangaistuspäiväkirjojen mukaan vastustaminen tarkoitti esimerkiksi ”rumia puhteita” kuten kiroilua, myöhästelyä, valehtelua, omenavarkauksia, röyhkeää ja uhkailevaa käytöstä, lukutunnin häirintää, tappeluita, tinnerin haistelua ja yleistä totte-

lemattomuutta. Karkailu ja luvaton liikkuminen lähialueilla⁴⁰, luvaton tupakointi⁴¹ sekä fyysinen vastustaminen ja väkivaltainen käytös joko omaisuutta (esim. ”akkunoiden” särkeminen), muita poikia (pennalismi) tai henkilökuntaa (erityisesti naistyöntekijöitä) kohtaan olivat hairahduksia, joista seurasi vakavampia rangaistuksia. Karkailu muodosti lähes puolet kaikista *hairahduksista* rangaistuspäiväkirjamerkintöjen mukaan vuosina 1950–1954: niitä oli yhteensä 136 kaikista 328 merkinnästä.

Työntekijöiltä odotettiin nopeaa reagointia hairahduksiin. He määräisivät esimerkiksi ehdollisia seuraamuksia, puhutteluja ja nuhteluja, vahingonkorvauksia ja aikaisempaa nukkumaanmenoa. Käytösnumeron alennus sekä aiemmin saavutettujen etuuksien tai lomapäivien vähentäminen olivat yleisesti käytettyjä, samoin kuin erilaiset arestit tai poistumiskiellot. Luonnollisina pidettyihin rangaistuksiin kuului ylimääräinen työ eli rangaistussiivous (”jynssäys”). Työntekijät saattoivat määrätä pojan ”luutakomppaniaan” esimerkiksi huonon käytöksen, kuten myöhästelyn, takia. Työntekijät sovelsivat seuraamus- ja rangaistusjärjestelmää rikkeen laadun ja rangaistuksen kohteena olleen pojan iän mukaisesti⁴². ”Nuhtelemisessa ja rankaisemisessa” alettiin vähitellen painottaa vuorovaikutuksen merkitystä, jotta poika ”ymmärtää, mistä nuhdellaan ja mistä rangaistaan” (Kokousaineisto 1954).

Työntekijät pohtivat kasvatukseen ja kurinpitoon liittyneitä kysymyksiä sekä suunnittelivat aiemmasta poikenneita kasvatuksellisia toimintastrategioita niitä varten erikseen järjestetyissä kokouksissa. Esimerkiksi karkailu ja luvaton tupakointi olivat ilmiöitä, joita työntekijät yrittivät saada erilaisin keinoin hallintaan. Keinot vaihtelivat rangaistusten lieventämisestä ja koventamisesta ylimääräisten makeiden jakeluun, poikien keskinäisen vertaistarkkailun hyödyntämiseen, tupakannatsojen säntilliseen hävittämiseen ja aiemmin saadun tupakointioikeuden poistamiseen. He kehittivät erilaisia materiaalisia ja lisäetuisuuksia mahdollistaneita palkintosysteemejä ja käytöskilpailuja, joilla työntekijät pyrkivät houkuttelemaan poikia hyvään käytökseen muutoin kuin

---

40 *Tapauslaitoksessa oli tarkat toimintaohjeet karkaustapauksia varten. Niiden mukaan osastonhoitajan tuli ilmoittaa johtajalle, jos ”jokin oppilas puuttuu ruualta tai illalla nukkumaan mennessä” (Kirjeistö 1951). Karkurin etsintä käynnistyi johtajan toimesta. Samalla asiasta ilmoitettiin poliisille ja tarvittaessa kirjallisesti Tapauskunnan lautakunnalle. Aiemmassa tutkimuksessa karkailu on tulkittu yhdeksi laitospelämän vastustuksen ja vastarinnan muodoksi (esim. Honkasalo & Pekkarinen 2019; Laitala 2019; Vehkalahti 2008, 2009; Vehkalahti & Hoikkala 2013).*

41 *Tapauslaitoksessa tupakointi oli myös luvallista yli 16 vuotta täyttäneille ja vanhemmiltaan suostumuksen saaneille. Tupakointiluvalliset vanhemmat pojat erotettiin nuoremista niin tilallisella kuin toiminnallisella sääntelyllä, ja heille myönnettiin suurempia liikkumisvapauksia kuin nuoremmille pojille.*

42 *Ks. myös esim. Vehkalahti 2008, 2009; Vehkalahti & Hoikkala 2013.*

rangaistuspelkoa korostamalla.⁴³ He tunnistivat rangaistusten tehottomuuden esimerkiksi luvattoman tupakoinnin kitkemisessä. (Kokousaineisto.)

Sotien jälkeisinä vuosina lapsen asema oli ”isän” vallanalaisuussuhteen alla ja laitossijoituksen yhteydessä tuo vallankäyttö siirtyi muodollisesti lastensuojelulautakunnalle ja käytännöllisesti laitoksen johtajalle (keskustelusta Melander 1939). Työntekijöiden rangaistuskäytäntöihin liittyneet päätöksentekomenettelyt ja ”rankaisulta” noudattivat Tapauskunnan ohjesäännössä määriteltyjä periaatteita. Koulun rangaistuskäytännöille loi raamit erillinen kouluohjesääntö.

Käytännössä lievimpien seuraamusten antaminen oli kasvatustyöntekijöiden päätäntävallassa, mutta esimerkiksi ruumiillinen kuritus edellytti johtajan päätöstä. Työntekijöiden tuli ilmoittaa vakavimmat hairahdukset johtajalle tai hänen viransijaiselleen, jolla oli viimesijainen päätösvalta rangaistusten määräämisestä. Työntekijöiden päätöksentekovaltaa organisoitiin uudelleen ohjesääntömuutoksen yhteydessä, jonka jälkeen työntekijät saivat päätöksentekovaltaa silloin kun ”johtaja ei ole tavattavissa ja milloin rankaisutapaus ei siedä viivyttelyä” (Kokousaineisto 1951). Näissäkin tilanteissa rangaistuksista tuli ilmoittaa johtajalle välittömästi. Yli vuorokauden kestävät eristykset kuuluiivat edelleen johtajan päätösvaltaan.

Sotien jälkeisinä vuosina Tapauslaitoksen poikien hallinnan strategiaan kuului myös heidän ulkoisen olemuksensa kontrolli ja tarvittaessa esimerkiksi karkailuun syyllistyneen pojan stigmatisoiva vaatettaminen (esim. Annola 2011). Pojat eivät saaneet käyttää tai muutoinkaan hankkia omia vaatteita tai jalkineita, vaan heidän tuli käyttää Tapauslaitoksen vaatteita. Tapauslaitoksessa luvatonta liikkumista yritettiin estää puuttumalla karkailevan pojan ulkonäköön hiustenleikkuulla ja vaatetuksella.

Rangaistuksena määrätty ja pojan ulkonäköön kohdistunut hiusten leikkuu oli yksi Tapauslaitoksen poikien yksityisyyteen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistunut kehokontrollin toteuttamismuoto, jota käytettiin rangaistuksensa etenkin luvattomasta tupakoinnista ja karkailusta. Sen yleisyydestä ei ole aineistossani määrällistä tietoa lukuun ottamatta rangaistuspäiväkirjojen ”tukka pois” -merkintöjä, joita oli yhteensä kymmenen. Kuvaukset sen käytännöllisestä toteuttamisesta olivat myös niukkoja. Sitä ei ollut legitimoitu ohjesäännön tasolla enkä löytänyt sen kirjallisesta ohjauksesta muitakaan todisteita. On mahdollista, että sen nimenomaiselle ohjeistamiselle ei ole nähty tarvetta, vaan menettelyä on pidetty itsestään selvänä ja yhtenä niin sanottuna luonnollisena rangaistuksena.

Kaisa Vehkalahden (2009, 120–121) mukaan hiustenleikkuurangaistus oli alkujaan periytynyt vankilakäytännöistä lastensuojelun kentälle. Tyttöjen hiustenleikkuurangaistuksesta oli luovuttu 1940-luvulla sen häpäisevän ja tyt-

---

43 Ks. kansainvälisistä esimerkeistä esim. Myers & Sangster 2001, 675.

töjen identiteettiä nolaavan ja henkilöä loukkaavan luonteen takia (KM 1958, 25; Vehkalahti 2009, 120–121). Poikiin kohdistuvana sitä saatettiin pitää vähemmän loukkaavana, joskin pojan henkilökohtaisena kokemuksena kyseisen rangaistus saattoi olla nöyryyttävä. Esimerkiksi 1950-luvun alussa eräs karkureissulta poliisiviranomaisten palauttama Tapauslaitoksen poika määrättiin täydelliseen eristykseen ja ”lisäksi otettiin tukka pois”. Kirjauksen tehneen työntekijän mukaan tämä menettely ”oli ikävä ja murheellinen hänelle” (Lapsiaineisto). Tukanleikkuu ja pojan vaatetukseen vaikuttaminen kuuluivat karkailun ja varsinkin uusiutuvan karkailun ehkäisykeinoihin myös koulukotimaailmassa (KM 1958, 25).

Orastavat merkit työntekijöiden suhtautumistavoissa tapahtuneisiin muutoksiin tulivat esiin viimesijaisiin rangaistuksiin liittyneissä pohdinnoissa 1950-luvun alussa. He pohtivat kyseisten rangaistusten, kuten hiustenleikkuun ja kurituksen, ”kovuutta” ja ”ankaruutta” eri yhteyksissä. He alkoivat kyseenalaistaa hiustenleikkuun rutiininomaista toteutustapaa, vaikka karkaustilanteissa he pitivät sitä edelleen välttämättömänä. Mutta

”muissa rikkomuksissa on asiasta keskusteltava ensin johtajan kanssa. Yhdessä hänen kanssaan päätetään, onko rikkomus niin raskas, että tukka on sen vuoksi leikattava.” (Kokousaineisto 1953)

Rangaistuskäytännössä poikien samankaltainen kohtelu oli keskeistä eivätkä säännöt välttämättä joustaneet yksilöllisen harkinnan suuntaan. Työntekijöiden yksilöllisen harkintavallan ala näytti rajalliselta. Siksi viittaus yksilö- ja tilannekohtaiseen harkintaan on merkillepantavaa: työntekijät velvoitetaan arvioimaan johtajan kanssa kyseisen rangaistuksen tarpeellisuutta. Rangaistuksena toteutettu hiustenleikkuu kiellettiin kokonaan keväällä 1954 Tapauskunnan kirjelmällä, ja on täysin mahdollista, että Tapauslaitoksen työntekijöillä oli jo tämä tieto kyseisen rangaistuksen toteuttamisperiaatteita muokattaessa. Kyseisen kirjeen sisältö ja käytännön lopettamiseen johtaneet syyt jäävät kuitenkin arvailujen varaan, koska se ei sisältynyt käytössäni olleeseen kokonaisaineistoon.

Kaikki pojat eivät kuitenkaan taipuneet Tapauslaitoksen kasvatuskäytäntöön. Vakiintuneen menettelyn mukaan johtaja haki Tapauslaitoksen normeihin sopeutumattomille aikaistettua paluuta kotiin tai siirtoa pääasiassa valtion koulukotiin.⁴⁴ Laitossiirtoesityksiä perusteltiin pääasiassa laitoksen kasvatus toiminnan sujuvuudella ja vallinneiden valtasuhteiden horjuttamisella.⁴⁵ Ta-

44 Laitossiirrot koulukotiin olivat mahdollisia voimassa olleen lastensuojelulain (52/1936) 20 §:n 4 momentin mukaan: ”jos lapsi tai nuori henkilö 8 §:n 2 momentissa mainituista syistä on otettu lautakunnan huostaan ja lautakunta harkitsee, ettei häntä voida tyydyttävästi kasvattaa yksityisessä kodissa tai lastenkodissa”.

45 Pekkarinen (2010) viittaa tällaiseen asiointilaan laitossyhteisön toleranssin ylittymisenä.

pauslaitoksen hallinnan rajat tulivat vastaan esimerkiksi karkailevien poikien kohdalla. Tapauslaitoksen kasvatusvallan ja vastustuksen vastavuoroinen suhde (ks. myös esim. Myers & Sangster 2001, 688) tuli selvästi esiin Tapauskunnalle osoitetuissa siirtohakemuksissa, joissa pojat asemoitiin ”ei kurinpitokeinoillamme ojennettaviksi” ja ”hyvin vaikeiksi”. Tapauslaitoksen johtaja haki esimerkiksi siirtoa ”aivan uhmamieliseksi ja mistään piittaamattomaksi” tulleelle pojalle, jolla on

”suuri vaikutusvalta (--) pariin heikkoluonteiseen poikaan, joille (pojan nimi):n sana on enemmän kuin kasvattajien puhe yhteensä. Sitä pait-si jatkuvalla tottelemattomuudellaan ja röyhkeydellään hän horjuttaa kasvattajien auktoriteettiä toisten oppilaiden silmissä ja näin edistää kurittomuuden leviämistä a.o. osastolla.” (Kirjeistö 1952)

Siirtoesitysten liitteinä olleissa tarkkailumuistiinpanoissa poikien ”vaikeus” liitettiin esimerkiksi töistä luvatta lähtöön, ”vastaansanomiseen”, luvattomaan tupakoimiseen, tappelemiseen, levottomuuteen ja siihen, ettei poika osoittanut katumusta teoistaan. ”Ylimielisestä käytöksestä” työntekijät rankaisivat esimerkiksi tukanleikkuulla, sisäarestilla, kansliassa annetulla vitsakurituksella ja vapaa-aikana suoritettavaksi määrättyllä ylimääräisellä työllä. Tarkkailumerkinnöissä saattoi olla myös merkintöjä siirtoesityksiä edeltäneistä psykiatrin tarkastuksista.

Tapauslaitoksen kulttuurissa oli vahvoja maskuliinisuuden piirteitä, mutta osastotyöskentelyssä naiskasvattajilla oli keskeinen asema. Sukupuoli kytkeytyi kasvatettavien poikien ja kasvattaja-asemassa toimineiden työntekijöiden välisten suhteiden muotoutumiseen. Naishoitajilta odotettiin auktoriteettiaseman omaksumista sekä kyvykkyyttä kurinpitoon ja tarvittaessa poikien rankaisemiseen. Naiskasvattajan sukupuoli oli kriittinen tekijä etenkin niissä tilanteissa, joissa naishoitaja ei syystä tai toisesta kyennyt hyvän ja tavoiteltavan järjestyksen ylläpitoon. Tilanne oli koko kasvatustoiminnan näkökulmasta ongelmallinen, jos osaston hoitajattarena toiminut naistyöntekijä ei selvinnyt kasvatustehtävistä itsenäisesti.

Tapauslaitoksen johtaja teki aloitteen mieskaitsijan viran perustamisesta keväällä 1951:

”Asiaa harkittuamme, olemme yhteisesti päätyneet siihen tulokseen, että osaston (nimi) osastonhoitajana tulisi olla mies seuraavista syistä:

- 1. 14–18 vuoden iässä olevat pojat halveksivat yleensä naisia ja pitävät arvolleen sopimattomana totella naishoitajia*
- 2. muutamat väkivaltaiset oppilaat saattavat ottaa naisten valvonnassa ollessaan yliotteen toisista oppilaista ja vieläpä joskus esiintyä uhkaavasti tätejäkin kohtaan*

3. *tädit joutuvat toisinaan ikäviin tilanteisiin, kun pojat haluaisivat tietoa arkaluontoisista asioista, joista varsinkin nuoren naisen on vaikea puhua näinkin suurille oppilaille*
4. *vaikeimpien järjestyshäiriöiden sattuessaa tulee ko. osastolle joka tapauksessa silloin tällöin laittaa opettajia hoitajien moraaliseksi tueksi.*

anon kunnioittaen toimenpidettä, että yksi laitoksemme 20 pl:n hoitajan virka muutettaisiin 22 pl:n kaitsijan viraksi niin pian kuin se vaan on mahdollista” (Kirjeistö 1951)

Perusteluissaan johtaja viittasi valtion koulukodeissa olevaan järjestelyyn, joissa asuntoloiden hoitajatehtäviä ”poikkeuksetta hoitavat mieskaitsijat”. Kirjeessä naiskasvattaja asemoidaan kiinnostavalla tavalla potentiaalisesti hauraaseen ja miestyöntekijästä eroavaan asemaan. Poikien ja naiskasvattajien suhteen muotoutumista lähestytään keskeisesti järjestyksenpidon näkökulmasta ja tuodaan esiin, että naiskasvattajan voi olla vaikea hallita joko poikien keskinäistä tai työntekijään kohdistuvaa väkivaltaa. Kasvattajan sukupuoli yhdistetään myös arvostukseen ja kasvattaja-asemassa olevan kunnioittamiseen liittyväksi kysymykseksi. Kirjeessä naistyöntekijän mahdollisuuteen henkilökohtaisten ja mahdollisesti intiimien asioiden käsittelyyn suhtaudutaan epäilevästi. Kirjeessä asiaa ei kuitenkaan pohdita lapsen näkökulmasta käsin. Nais- ja mieskasvattajan välinen ero näkyi myös palkassa: miestyöntekijälle ehdotettiin suurempaa palkkaa. Kirjeotteen mukaan nais- ja miestyöntekijöitä koskevissa muotoiluissa näkyy yhteiskunnalliset valta- ja sukupuolikäsitykset. Naishoitajakysymyksestä tuli vieläkin näkyvämpi ruumiillisen kurittamisen kieltämisen jälkeen, jolloin Tapauslaitokseen vaadittiin miespuolisten henkilöiden palkkaamista ”järjestyksenpidon tehostamiseksi” (Lautakunta 1952).

4.2. Ruumiillinen kuritus kielletään

Kurittavan vallan konkreettisin ilmenemismuoto, ruumiin kuritus, oli vielä sotavuosien jälkeen yleinen rangaistuskäytäntö Tapauslaitoksessa, vaikka työntekijät olivat keskustelleet sen ”merkityksestä ja ankaruudesta” kokouksissaan. Rangaistuspäiväkirjamerkintöjen mukaan sitä annettiin vuosina 1950–1951 yhteensä 66 kertaa, joista 64 tapauksessa se oli ensisijainen ja kahdessa toissijainen rangaistus. Sitä käytettiin rangaistuksena muun muassa seuraavista hairahduksista: ”ilkivalta”, ”röyhkeä käytös”, ”tupakoiminen”, ”valehtelu”, ”kurittomuus” ja ”jatkuva kurittomuus”, ”murtovarkaus”, ”ilkityö”, ”uppiniskainen käytös”, ”varkaus”, ”vallattomuus”, ”jatkuva tottelemattomuus”, ”jatkuva uppiniskaisuus”, ”siveettömyys”, ”löi tättä”, ”väkivalta”, ”jatkuva röyhkeä käytös”, ”karkausyritys”, ”akkunoiden tahallinen rikkominen”, ”sykkeminen ruokaan” ja ”lukkojen tiirikoiminen”. Karkaus tilanteissa (ja karkureissuilla

mahdollisesti tapahtuneissa varkaustapauksissa) työntekijät määräisivät rangaistukseksi joko pelkästään eristystä tai kurituksen ja eristyksen yhdistelmän.

Rangaistuspäiväkirjamerkintöjen mukaan kurituksen oli antanut lähes aina Tapauslaitoksen johtaja⁴⁶, joka noudatti Tapauslaitoksen ohjesäännön mukaisia periaatteita. Viimeisten kahden vuoden aikaisten merkintöjen mukaan miesopettaja ja hoitajatar olivat kurittaneet poikaa itsekseen kahdessa tapauksessa. Kuritustilanteissa oli läsnä pääasiassa miestyöntekijöitä, sillä vain 13 kerralla paikalla oli ollut naispuolinen työntekijä. Vastaavaa rangaistuksen määränneen työntekijän tietoa ei ollut muiden merkintöjen kohdalla, joten esimerkiksi eristyksestä päättäneitä työntekijää ei voi päätellä.

Aineistoni sisältää niukasti tietoa kurituksen konkreettisesta toteuttamisesta, mutta hajanaistenkin tietojen pohjalta sen pääasiallinen etenemiskaava on pääteltävissä. Ensiksi työntekijän tuli ottaa yhteyttä johtajaan tai hänen määräämäänsä henkilöön (joilla kuritusoikeus) ja pyytää toimenpidettä esimerkiksi pitkään jatkunutta uppiniskaisuutta osoittaneen pojan rankaisemiseksi. Ruumiillinen kuritus on tapahtunut pääasiassa johtajan huoneessa tai kansliassa. Asiakasasiakirjoissa kuritusmenettelyä oli kuvattu niukasti, kuten esimerkiksi:

”Saanut jatkuvasta kurittomuudesta kansliassa vitsaa, jonka jälkeen parantanut jonkin verran tapojaan” (Lapsiaineisto)

Rangaistusvälineenä on ollut vitsa, mutta esimerkiksi lyöntien määrää ei ole dokumentoitu toisin kuin esimerkiksi 1920-luvulla. Tapauslaitoksessa ruumiillista kuritusta kutsuttiin kuritusvälineeseen kytkeytyen myös vitsarangaistukseksi.⁴⁷ Kuritusrangaistuksen sääntelyä noudattaen kuritus on annettu kahden työntekijän läsnä ollessa.

Aineistoni sisältää keskenään ristiriitaisia kuvauksia kurituskäytännöstä: joissakin aineisto-osioissa painotetaan sen asianmukaisuutta ja virallisia ohjeistuksia kunnioittavaa toteutustapaa, kun taas toisissa tuodaan selkeästi esiin siihen liittyneet väärinkäytökset (palaan toiseen tilanteeseen kohdassa 4.4., jossa käsittelen työntekijöiden toiminnan valvontaa). Käytän ensin mainituista kirjauksista esimerkkinä vuodelle 1951 ajoittunutta kirjelmää, johon oli kirjattu työntekijöiden näkemyksiä ruumiillisesta kurituksesta Tapauslaitoksessa. Kirjeessä he luonnehtivat kuritusta seuraavin kuvauksin:

---

46 Rangaistuspäiväkirjamerkintöjen mukaan johtaja oli toiminut kurittajana yhteensä 826, opettaja 359, naistryöntekijä 22 ja puutarhuri 33 tapauksessa.

47 1920-luvulla kuritusvälineinä oli käytetty muitakin välineitä kuten kuminauhoja ja kepejä, mutta menettely oli jo tuolloin voimassa olleen ohjeistuksen vastaista. (Vehkalahti & Hoikkala 2013.)

”Ruumiillinen rangaistus annetaan hyvin harvoin äärimmäistapauksissa ja silloinkin lievässä muodossa.

Ruumiillinen kuritus, sikäli kuin sitä on tapahtunut, on annettu hienoilla koivuvitsoilla muutamina lyönteinä täysin asetuksen ja ohjesäännön mukaisesti. Mistään epäinhimillisestä kurituksesta ja kohtelusta ei voida edes puhuakaan, sillä kurituksen antoi aina laitoksen johtaja toisen laitoksen henkilökuntaan kuuluvan ollessa todistajana.

(työntekijän nimi) lausui (Tapauslaitoksessa) annetusta ruumiillisesta kurituksesta, että ainakin hänen todistajana ollessaan se oli niin lievä, että pojat usein kuritustilaisuudesta pois lähdettyään vain naureskelivat.” (Kirjeistö 1951)

Ruumiillisesta kurituksesta luovuttiin Tapauslaitoksessa vuonna 1952. Kurituksen loppumiseen viitannut ensimmäinen merkintä ”Ruumiillista kuritusta ei enää saa käyttää” ajoittui loppukesään 1951, jolloin työntekijät olivat keskustelleet henkilökuntakokouksessa rangaistuksen pienentämismahdollisuuksista ja niiden omavaltaisen käyttämisen luvattomuudesta. Kuritusta käytettiin vielä tämänkin jälkeen ja viimeinen kuritusmerkintä oli marraskuulta 1951. Tällöin johtaja oli kurittanut poikaa miesopettajan läsnä ollessa ”akkunoiden tahallisesta rikkomisesta” (Rangaistuspäiväkirja). Kyseisen vuoden viimeisessä henkilökuntakokouksessa kurituskäytäntökielto todettiin yksiselitteisesti:

”Johtaja huomautti uudessa ohjesäännössä olevasta kohdasta, jossa kielletään kaikenlainen ruumiillisen kurituksen antaminen.” (Kokousaineisto 1951)

Aiemman tutkimuksen valossa kurituksen on tulkittu symbolisoineen yksityisyyden, intimitetin ja ruumiillisen koskemattomuuden loukkausta (Vehkalahti & Hoikkala 2013). Näkemykset laitospäiväkirjojen yksityisyyden loukkaamisesta ja tungettelevuudesta alkoivat entisestään vahventua sota-aikojen jälkeen (esim. Vehkalahti 2008, 2009) ja tämänkaltaisen suhtautumistapa näkyi myös ohjesäännön muotoilussa, jonka mukaan ”huollettavia on kohdeltava ystävällisesti, eikä heitä ole lupa henkilökohtaisesti häpäistä eikä ruumiillisesti kurittaa”.

Kurituskielto vaikutti Tapauslaitoksen sukupolvisuhteiden organisoitumiseen. Joitakin kuukausia vitsarangaistuksen kieltämisen jälkeen johtaja totesi ratkaisun ”olleen omiaan lisäämään suuria kasvatusvaikeuksia” sekä aiheuttaneen ”muodollisen kurin” ja ”osaston moraalissa arveluttavaa heikkenemistä”. (Ks. vitsarangaistuksen poistamisesta Kyppö 1989, 49–52.) Johtajan kuvauksen mukaan tämäntyyppinen poikien käyttäytyminen oli ilmennyt erityisesti

kurittomuutena ”tilapäisiä hoitajia” kohtaan. Johtaja piti kurituskieltoa yhtenä, mutta ei kuitenkaan ainoana, syynä kurittomuuden kasvuun:

”Tätä kurittomuutta on koetettu kaikin käytettävissä olevin keinoin poistaa, mm. pitämällä näiden molempien hoitajien työvuorojen aikana heidän tukenaan työmestareita ja ammattiopettajia osastolla. Samoin valvova opettaja ja johtaja ovat henkilökohtaisesti seuranneet kasvatus-toimintaa entistä kiinteämmin osastoilla. Mutta asia on niin, että toisen puolesta on vaikea jatkuvasti kuria saada aikaan, ellei ao kasvattajalla ole itsellään tarpeellista auktoriteettia. Tämä on vanha koettu totuus. (--) Kun paras lääke, vitsa on otettu meiltä pois, olisi tässä tapauksessa ko. kasvattajien vaihtaminen ainoa tehokas keino. (--)” (Kirjeistö 1952)

Kuten edellisestä aineisto-otteesta ilmenee, johtaja perusteli Tapauslaitoksen kurin- ja järjestyksenpidon huonontumista myös henkilökuntavaihdoksilla sekä riittävän auktoriteetin omaavien ja pätevien hoitajien puutteella. Sekä kurituksen että lapsen intimiteettiin näkyvästi kajonneen tukan leikkuun poistaminen olivat merkkejä askeleista kohti humanimpaa laitospäätöstä, joilla oli vaikutusta myös lasten ja työntekijöiden välisiin valtasuhteisiin. Johtajan mukaan ”pätevien hoitajien saaminen” oli kuitenkin ”osoittautunut mahdottomaksi”. Kurituskiellon lisäksi vaikeuksia aiheutti auktoriteettikasvatusta ylläpitävän henkilökunnan saatavuus. Viimesijaisten rangaistuskäytäntöjen muokkautumisen myötä työntekijän kyky ylläpitää auktoriteettiasemaansa ilman repressiivisen vallan tekniikkaa, kuritusta, tuli entistä keskeisemmäksi.

Ruumiillisen kurituksen kieltäminen tarkoitti viimesijaisten rangaistusten uudelleen organisointia ja kurinpidon turvaamista muunlaisin keinoin. Käytännössä se johti lasten liikkumista rajoittaneiden toimenpiteiden, etenkin eristyksen, yleistymiseen. Poikien liikkumamahdollisuudet fyysisesti rajaneista eristämisen käytännöistä tuli viimesijaisiin kurinpidollisiin rangaistuksiin, jota työntekijät toteuttivat joko täydellisesti tai vapaa-ajaksi. Tapauslaitoksessa eristäminen tarkoitti lapsen erottamista muista lapsista ja sulkemista tiettyyn tilaan, joko omaan huoneeseensa tai putkaksi kutsuttuun eristyshuoneeseen.

Tapauslaitoksessa eristykset olivat kestoaltaan yleisimmin 2 (102 kertaa ensisijaisena, toissijaisena 4 kertaa) tai 4 vuorokautta (42 kertaa ensisijaisena, toissijaisena 7 kertaa). Alle vuorokauden kestäneitä eristyksiä oli merkintöjen mukaan annettu 23 kertaa. Vuosina 1950–1954 määrättiin yhteensä 14 kertaa maksimipituuden kestäneitä eli 6 vuorokauden mittaisia eristyksiä. Samaan aikaan lapsen vapaa-ajan aikaista liikkumista, toimintaa ja sosiaalisia suhteita kontrolloiva käytäntö – vapaa-aikaeristys – alkoi yleistyä. Käytännössä vapaa-aikaeristykseen määrätty poika sai osallistua päivän ohjelmaan kuten koulunkäyntiin, mutta ilta- ja yöajan hän oli eristettynä muista pojista. Vapaa-aikaeristykset olivat useimmin 4–7 vuorokautta (28 kertaa ensisijaisena ja

12 toissijaisena), mutta sitä oli mahdollista määrätä pisimmillään 30 vuorokau-
deksi (näitä annettiin ko. ajankohtana kahdesti). Vuonna 1952 Tapauslaitok-
sessa oli eristettyjä poikia yhteensä 66 ja eristyspäiviä 401. Karkaustapauksia
oli tilastoitu 14, kun niitä pari vuotta aikaisemmin oli 31.

Tapauslaitoksessa eristäminen ja erilaiset arestit määriteltiin selkeästi
rangaistuksiksi, kuten seuraavat luonnehdinnat osoittavat:

*”eristysrangaistukset kärsitään asuinhuoneessa. Eristetyn ruoka on sa-
maa kuin vapaana olevienkin oppilaiden.” ja ”... suoritetaan arestiran-
gaistus ja on aina suoritettu valoisassa huoneessa.” (Kirjeistö 1951)*

Eristyksen tai arestien sisällöllistä toteuttamista koskevat merkinnät ovat
niukkoja. Eristämisen tarkoituksiksi on aiemmassa tutkimuksessa todettu
sisäänpäin kääntyminen ja miettimään ”pakottaminen”, jota lapsen erotta-
minen muista tukee. (Vehkalahti 2008, 2009.) Johanna Annola (2011, 174)
on kuvannut arestia totaalisenä olotilana. Merkinnät arestinaikaisista luvat-
tomista poistumisista viittaavat siihen, että Tapauslaitoksessa poikien sulke-
minen ei ollut ihan totaalista. Tapauslaitoksessa poikien eristyskäytännössä
korostettiin työn ja toiminnan merkitystä eikä ”joutenoloa” pidetty suotava-
na. Eritykseen pyrittiin liittämään sopivana pidettyä työntekoa, kuten sukien
parsimista ja lukemista.

4.3. Yksilön tarkkailutoiminta

Poikien havainnoimisen systematisoinnin myötä Tapauslaitoksessa siirryttiin
ulkokohtaisesta massakasvatuksesta ja valvonnasta kohti yksilöllisempää las-
ten käyttäytymisen, henkilökohtaisten ominaisuuksien ja tunne-elämän tark-
kailua ja hallintaa. Kyseessä ei ollut kuitenkaan täysin uusi asia, sillä sään-
nönmukaisella lapsen käytöksen, huolellisuuden ja ahkeruuden sekä luonteen,
persoonallisuuden ja mielialan arvioinnilla oli ollut sijansa Tapauslaitoksen
toiminnassa aiemminkin⁴⁸. Poikia oli arvioitu perinteisesti työntekijöiden yh-

---

⁴⁸ Sosiaaliministeriö oli kiinnittänyt huomiota laitosten lasten kehityksen ja luonteen arvoste-
lutapaan ja määrännyt 20.12.1937 päivätyllä kirjeellä otettavaksi käyttöön uudet arvosa-
nakirjat. Se oli edellyttänyt uudentyyppistä arviointitoimintaa. (Kokousaineisto)

teisissä kokouksissa, joissa tiedot oli merkitty erillisiin arvostelukirjoihin ja käytössä olleille määrämuotoisille kaavakkeille⁴⁹.

Poikien asiakasaktien mukaan merkinnät olivat pääasiassa suppeita, sanan tai muutaman mittaisia, kuten ”viekas”, ”nöyrä”, ”silmäinpalvelija”, ”opinhaluinen”, ”näpistelijä”, ”saamaton”, ”valehtelija”, ”tylsänpuoleinen nahjus” tai ”onanisti”. Vakiintuneiden tekstuaalisten käytäntöjen muuttaminen käynnistyi samassa yhteydessä, kun lasten ”sielunelämän tarkkailutoimintaa” ja lapsen käyttäytymisen taustalla olevien tekijöiden ymmärtämiseen perustuvaa kasvatustajattelua lähdettiin vahvistamaan. Ensimmäinen maininta asiasta ajoittuu syksyille 1950:

”Kehotettiin virkailijoita tarkkaamaan erikoisesti kovin yleisestä poika-aineksesta poikkeavien sielunelämää, että saataisiin vähän selville niiden motiiveja. Asia jätettiin uutuutensa puolesta vielä mietittäväksi.”
(Kokousaineisto 1950)

Edellinen ote kertoo Tapauslaitoksessa käytössä olleesta tavasta muokata kasvatustoiminnan kehystä ja ohjeistaa muutosten toimeenpanossa. Kokousmuistioden mukaan uudentyypinen ja psykologiseen ajatteluun aiempaa selkeämmin kytkeytyvä tarkkailutoiminta ja työntekijöiden sopeuttaminen siihen käynnistyi vähitellen. Tapauslaitoksen työntekijät olivat uudenlaisen ammatilliskäytännöllisen haasteen edessä, kun heiltä odotettiin systemaattisempaa ”tarkkaamista” ja huomion kiinnittämistä poikien psykologisiin ominaisuuksiin sekä poikien käyttäytymisen taustalla mahdollisesti vaikuttaneiden tekijöiden tulkintatyötä. Sukupolvisuhteiden näkökulmasta muuttuva tilanne tarkoitti lapsen asettumista uudentyypisen objektiivoin ammatillisen laitospasvatuksen kohteeksi.

Systemaattisen tarkkailutoiminnan avuksi Tapauslaitoksessa otettiin uusi konkreettinen ja lapsen elämän tapahtumia tekstuaalisiksi havainnoiksi tal-lentanut väline: lapsikohtainen tarkkailuvihko. Menettelytapana se poikkesi aiemmasta, koska työntekijät velvoitettiin tekemään yksilökohtaisia havain-toja säännönmukaisesti ja kirjaamaan ”kaikki, mitä erikoista jokaisesta pojasta voi sanoa” lapsikohtaisiin vihkoihin (Kokousaineisto 1951). Sen pitäminen määriteltiin virkavelvollisuudeksi keväällä 1952, jonka jälkeen työntekijöiden

---

49 Tapauslaitoksessa oli vuodesta 1952 lähtien käytössä kehityskertomuskaavake/tarkkailukertomuskaavake, johon johtaja tai hänen määräämänsä henkilö teki kuukausittain merkintöjä lapsen kehityksestä ”hoidokin iästä ja laadusta riippuen”. Kaavakkeeseen merkittiin tietoja arkipäiväisistä toiminnoista osastolla, koulussa, työssä, kyseisen lapsen suhtautumisesta toisiin lapsiin, hoitajaan ja muuhun henkilökuntaan sekä lapsen mieliala, murrosiän ilmiöt, tunne-elämän ilmiöt, nukkuminen, kastelu, harhat ym. mielisairauteen viittaavat oireet. Myös omaisten käynnit laitoksessa ja havainnot heidän suhtautumiseen taan lapseen ja laitokseen sisältyivät seurattaviin asioihin.

tehtävänä oli ammatillisen ja kokemuspohjaisen osaamisensa perusteella havainnoida lapsen jokapäiväistä elämää.

Työntekijöiden tuli tehdä merkintöjä alkuvaiheessa vähintään kerran viikossa (Kokousaineisto). Työntekijöitä ohjattiin sisällöllisesti havainnointi- ja kirjoitustyöhön alkuun yleisellä tasolla. Varhaiset vihkomerkinnot sisälsivät arkipäiväisten tapahtumien dokumentoinnin lisäksi lyhyitä kuvauksia lasten mielentiloista, somaattisesta terveydentilasta (kuten yökastelusta ja tuhrimisesta) ja poikkeavasta seksuaalisesta käyttäytymisestä (kuten sukupuolielinten koskettelusta tai ”itsesaastutukseksi” käsitteellistetyistä toiminnoista). Työntekijöitä ohjattiin tekemään sekä positiivisia että negatiivisia havaintoja. Tapauslaitekossa vihkoihin tehtyjä havaintoja alettiin hyödyntää tekstuaalisina faktoina myös lapsen huoltoa koskevien ratkaisujen tukena lapsen sijoitusta koskevilla päätöksentekoprosesseissa, esimerkiksi laitossiirtohakemusten laadinnassa.

Tarkkailutoiminnan standardisointi ja vakiinnuttaminen sekä velvollisuus kirjata havainnot tekstuaaliseksi informaatioksi toi aiemmasta poikenneen tavan sukulaisuhteiden hallintaan, koska se muokkasi laitospedagogiikkaa sisällöllisesti. Tekstivälitteisen hallinnan vahvistumiseen liittyivät myös poikien ”paperit”, joiden hyödyntäminen arkisen kasvatustyön tukena oli uudentyypistä. Kasvatustyön sisällöllistä muutosta indikoi se, että lapsen tapauksien yksityiskohtaisesta tuntemisesta tuli aiempaa selkeämin keskeinen tavoite ja yksilöllisemmästä tarkkailusta ja käsittelystä keino sen saavuttamiseksi. Pojan tuntemista alettiin pitää välttämättömänä pojan käyttäytymisen taustalla vaikuttaneiden tekijöiden tunnistamiseksi, jota tietoa voitiin hyödyntää arkisessa kasvatustyössä. (Tarvainen 1954, 145; Vehkalahti 2004, 171.)

”Jokaisen kasvattajan on pyrittävä totuttamaan yksityisesti käsittelemään kutakin poikaa, että poikaa todella voitaisiin kasvattaa, ettei hän olisi täällä vain eristettynä, vaan että hän laitoksessa oloaikanaan myös kehittyisi. (--) Siis neuvovaa ja ohjaavaa kasvatusta edelle kielten ja käskyjen. Pojan papereihin tutustumisella on tässä suuri merkitys.” (Kokousaineisto 1952)

Käyttäytymisen syvempien syiden ymmärtäminen kytkettiin myös rangaistuksiin johtaneiden tekojen selittämiseen ja kyseisen tiedon hyödyntämiseen kasvatustyössä.

”Jos rangaistuksia joudutaan antamaan, olisi syytä ottaa teon motiiveista selvää. Olisi mielenkiintoista ja kasvatuksellisesti tärkeitä saada selville, mistä pahat teot johtuvat. Havainnot tarkkailuvihkoihin.” (Kokousaineisto 1952)

Tarkkailutyö aktivoi laitospedagogisuuden diskurssin ja siihen liittyneen tietämyksen. Edellisessä osassa viitataan pahoja tekoja selittämään pyrkivään ajattelutapaan, joka tuli lääketieteen ja psykologian perinteestä (ks. esim. Satka 1995/Helsingius). Perinteistä kasvatustoimintaa alettiin suunnata enemmän lääketieteestä, psykiatriasta ja psykologiasta ammentaneeseen tapaan jäsentää poikien pahantapaisuutta. Tapauslaitoksen johtaja totesi lastenpsykiatrisen osaamisen tarpeen laitospedagogistyön tukena Tapauskuntaan lähettämässään kirjeessä:

”laitosten toimintaa olisi omiaan suuresti edistämään se, että kasvattajilla olisi useammin ja laajemmissa puitteissa kuin nykyään tilaisuus saada lastenpsykiatrin apua oppilaiden tutkimisessa heidän tilansa arvioimisessa ja hoidossa.” (Kirjeistö 1951)

Työntekijöiden sopeuttaminen uuteen toimintatapaan ja käsitteistöön tapahtui aluksi johtajan yhteisissä kokouksissa antamalla ohjeistuksilla sekä merkin-
töjen tarkastuksilla ja punakynän avulla. Johtaja ja myöhemmässä vaiheessa Tapauslaitoksen erityistyöntekijät korjasivat työntekijöiden arkisessa toiminnassaan käyttämiä ilmaisuja institutionaaliseen käsittekehykseen ja diskurssiin sopivimmiksi sanoiksi. Esimerkiksi ”putka” korjattiin sanaksi ”eristys”. Johtaja ja sittemmin erityistyöntekijät loivat pohjaa kasvatuksen teoreettisemmalle ymmärrykselle (ks. myös Tarvainen 1954, 145), ja oli yleinen käytäntö, että he ohjasivat henkilökuntaa uusiin toimintatapoihin.

Lasten yksilöllisen kasvatuksen vahvistamisen strategiaan kuului myös 1950-luvun alkupuolella Tapauslaitoksessa käynnistetyt oppilaskonferenssit eli kasvatukselliset neuvottelukokoukset, joihin osallistui kasvatuksesta ensisijaisesti vastannut henkilökunta. Tapaus- ja huoltoneuvottelukäytäntö oli vähitellen yleistymässä laitospedagogisuuden kentällä. Vuonna 1954 julkaistussa teoksessa Lauri Tarvainen (1954, 145) kuvasi niitä henkilökunnan kokouksina joissa ”tutkinnan kohteina ovat yksilölliset tapaukset, määrätty lapset, ja joiden tarkoituksena on auttaa henkilökuntaa ymmärtämään kysymyksessä olevaa lasta, hänen käyttäytymistään ja kasvatustarpeitaan”. Ne olivat keino yksilöllistää huoltoa, mutta myös ”tehokas opetuskeino sille osalle henkilökuntaa, joka ei ole saanut teoreettista koulutusta lasten kasvatustarpeiden ymmärtämiseen” (Tarvainen 1954, 146). Lapset eivät itse vielä osallistuneet kyseisiin neuvonpitoihin.

4.4. 1950-luvun laitospedagogisuuden suuri murros

Olen edellä kuvannut Tapauslaitoksen kurinpito- ja rangaistuskäytäntöihin ja yleisesti kasvatustoimintaan ilmaantuneita uusia sisällöllisiä tavoitteita ja ulottuvuuksia, joita vauhdittivat lasten kasvatuksessa ja yhteiskunnallisissa ilmapiirissä tapahtuneet muutokset. Tapauslaitoksen poikien ja työntekijöi-

den väliset suhteet alkoivat rakentua aiemmasta poikkeavalla tavalla, kun työntekijöiden piti sopeuttaa kasvatustoimintaansa uudelleenmuotoutuviin hallinnan suhteisiin ja korvata vakiintuneita toimintatapoja uusiin menetelmiin. Aineistossani muutostendenssit näkyivät ensivaiheessa Tapauslaitoksen sisäisissä pyrkimyksissä vaikuttaa kasvatustyön sisältöön ja sen toteuttamisen ehtoihin, kuten kasvatustilanteiden systemaattinen pohdinta ja vaihtoehtojen toimintatapojen etsintä osoittavat. Sitten Tapauslaitokseen kohdistui muitakin odotuksia, kuten laitosohjeistamiseen ja sen henkeen sopeutuminen. Tätä siirtymää tuli vauhdittaa vuosikymmenen edetessä uutena ammatillisena toimijana sosiaalihuollollista näkemystä edustanut kuraattori. Seuraavaksi tulkiten Tapauslaitoksen rangaistus- ja kurinpitokäytäntöjä organisoinneita ja sukupolvisuhteita muokanneita ylipaikallisia hallinnan suhteita.

Lasten suojelusta jälleenrakentamisen aikana

Tapauslaitoksessa käynnistyneet siirtymät kohti uudentyyppistä laitospäivähoitoa tapahtuivat suomalaisen hyvinvointivaltion rakennuskauden alkuvaiheissa, jolloin yhteiskuntarakenteessa tapahtui merkittäviä muutoksia. (Esim. Karisto ym. 2003, 63.) Ne heijastuivat myös lasten ja perheiden elämään. Sodasta toipuminen ja elämäntapojen modernisoituminen sekä perhe-elämän yksityistyminen olivat toisen maailmansodan jälkeiselle ajalle ominaisia yhteiskunnallisia tendenssejä. Lapsia ja perheitä tuettiin perhepoliittisin ratkaisuin, kuten kaikille suunnatun etuusjärjestelmän ja palvelujen kehittämisellä. Yhteiskunnallisen huoltoavun piiriin kanavoitui enemmän huonompiosaisten lapsia ja kodin ulkopuolella huollettaviksi sijoitettiin enemmän esimerkiksi aviottomia lapsia kuin aviollisia.⁵⁰ Perhemoraali oli näitäkin tärkeämpi rakenteellinen tekijä: kristillis-aviollinen perhemoraali dominoi ihmisten arkielämää. Siirtymää köyhäinhoidosta sosiaalihoitotyöhön vahvistettiin vuonna 1950 säädetyllä lailla sosiaalihuollon hallinnosta (34/1950).

---

⁵⁰ Vuotta 1950 koskevien valtakunnallisten tietojen mukaan (Huoltotilasto 1952) huoltolautakuntien huostassa oli lastensuojelulain 3:n luvun 8 §:n perusteella yhteensä 15 355 (0,4 % väestöstä; kaupungeissa 5 383 ja maalaikunnissa 9 972). Laitoksissa oli 8 129 ja yksityishoidossa 7 226. Nuorisoikäisten osuus painottui laitoksiin. Taustatekijöiden tarkastelussa todettiin lapsen syntyperän vaikuttavan huollon syyn erilaisuuteen: aviottomien lasten todettiin joutuvan yhteiskunnan huollettaviksi suuremmassa määrin kuin aviosyntyperäisten. Huostaanoton syyt johtuvat joko lapsesta itsestään (14,4 %) tai hänen vanhemmistaan (80,2 %). Suurin osa oli joutunut huoltoon sen vuoksi, että he ovat menettäneet luonnollisen huoltajansa joko isän tai äidin tai molemmat. 7,6 % oli erotettu kodistaan pahantapaisuutensa tai rikollisuutensa tähden. Tilastossa todetaan myös, että lapsista itsestään johtuvia sijoitussyitä oli enemmän kaupungissa kuin maaseudulla. (Emt. 15–21.)

Lastensuojelu asetoitiin sosiaalihuoltoon kuuluvaksi toiminnaksi, johon luokitui myös rikoksia tehneiden alaikäisten huolto.

Myös perhekäsitys oli muutoksessa. Katja Yesilovan (2009, 50) mukaan perhehuollossa omaksuttiin persoonallisuuspsykologisia ja psykodynaamisia oppeja nopeasti sotien jälkeisenä aikana. Samalla yleistyi käsitys lapsen kehitys- ja kasvatustajattelu muokanneesta ydinperhemallista, jonka mukaan lapsen normaalin kehityksen nähtiin tapahtuvan vuorovaikutussuhteessa biologisen äidin kanssa. (Yesilova 2009, 70.) Tämä ajattelu alkoi näkyä sekä alun perin amerikkalaisesta esikuvasta mallinsa saaneessa kasvatustajatteluajattelussa. (Esim. Harrikari 2019.)

Vaikeiden lasten tutkimus- ja kasvatustajatteluajattelun neuvonta-ajatteluksi (Linna 1988, 14) nimettyjen kasvatustajatteluajatteluiden toiminta oli käynnistynyt jo 1920-luvulla Mannerheimliiton aloittaman psykiatris-yhteiskunnallisen työn muodossa. Kasvatustajatteluajattelussa tehtyä mentaalihygienistä työtä ryhdyttiin kuitenkin systematisoimaan vasta toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Vähitellen ne vakiinnuttivat paikkansa keskeisinä lapsen ja perheiden (mielenterveydelisiin) ongelmiin vastaavina sekä lasten ja nuorten psyykkistä kehitystä edistävinä tahoina. (Yesilova 2009, 98.) Samaan aikaan psykologis-pedagogiset auttamismuodot alkoivat korvautua lastenpsykiatriseen oppiin pohjautuvilla toimenpiteillä (Linna 1988, 79). Kasvatustajatteluajattelussa omaksuttu lapsikeskeinen yksilöllinen työskentelytapa nojasi case work -ajattelu- ja toimintatapaan (emt., 72).

Kasvatustajatteluajattelun ja lastensuojelun välille muodostuivat vahvat kytkökset erityisesti pahantapaisten lasten kasvatustajatteluajattelun käsittelyssä. (Pulma 1987, 223; Linna 1988, 41.) Mentaalihygienisen toiminnan vakiintuminen sinetöi huomion kiinnittämisen lapsen fyysisestä kehityksestä ja terveydestä mielenterveyteen ja psyykkisen kehityksen ehtoihin (Yesilova 2009, 59). Psykiatrisen ajattelun vahvistuminen näkyi myös lastensuojelutyöhön kohdistuneina vaatimuksina.

Lastensuojelua tarkasteltiin useissa kansallisissa ja paikallisissa komiteoissa ja työryhmissä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Niissä tunnistettiin monia laitoshuollon ja -käytäntöjen ongelmakohtia, joiden kehittämistä ja modernisointia tavoiteltiin. (Harrikari 2019, 226.) Lastensuojeluun liittyneitä lainsäätämisineitoja ja ammattikirjallisuuslähteitä analysoinut Timo Harrikari (2019, 232) on erotellut neljä viitekehystä, jotka alkoivat muokata lastensuojelutajatteluajattelun ja sen hallinnan keinoja sotien jälkeisenä aikana. Hänen mukaansa näkemykset sosiaalisesta sopeutumattomuudesta, lapsen vuorovaikutussuhteiden häiriintyneisyydestä, sosiaalipsykologisesta joukkosielutieteestä ja huoltotyöntekijäprofession kehittymisestä ”siirtyivät jouhevasti ja luontevasti 1950-luvun lastensuojelun kehittämisen- ja lainvalmistelutyöhön”. Sosiaalihuollon piirissä vahvistumassa olleet tapauskohtaisen työskentelyn ideat otettiin käyttöön myös laitoshuollon kentällä. Yhdysvalloista lähtöisin olleen tapaus-

kohtaisen sosiaalityön kehittyminen näkyi huoltotyöntekijäprofession ja henkilökohtaiseen huoltoon liittyneen psykodynaamisen ihmiskuvan vakiintumisessa (Harrikari, 2019, 235–236). Näitä ”ituja” oli nähtävissä ruohonjuuritason lastensuojelukäytännöissä Tapauslaitos mukaan lukien.

Laitoskasvatuskäytäntöjen opilliset kehukset

1950-lukua on aiemmissa tutkimuksissa kuvattu etenkin suojelukasvatuksellisten laituskäytäntöjen paradigman muutoksen ajaksi (Pekkarinen 2010, 90; myös Hämäläinen 2007; Pulma 1987; Satka 1994). Tällöin kentällä levisivät ajatukset tehokkaan sopeuttamisen mahdollisuuksista (Harrikari 2004a; Harrikari 2019) ja heräämisestä uudentyyppisen asiantuntija-avun tarpeeseen (Vehkalahti 2004). Pedagogisen vallan ja kasvatuksen tekniikoiden historiaa analysoineen Mika Ojakankaan (1997, 220) mukaan kurinpidollisen valta-muodostelman rinnalle syntynyt terapeuttisen vallan muodostelma saavutti silloin asemansa. Tämä näkyi muun muassa yksilöllisemmän kasvatustöiden tavoittelussa ja toiveena siitä, että laitoskasvattajilla olisi keinoja ja ammatilliseen tietoon nojaavaa taitoa analysoida lapsen käyttäytymisen taustalla mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä ja toimia sen mukaisesti (myös Siltanen 1990).

Pahantapaisten lasten laitoskasvatus oli muotoutunut pitkälti vuosisadan vaihteessa Suomeen levinneen suojelukasvatusopin ideoille. Suojelukasvatusta pidettiin rikoksiin syyllistyneiden ja pahantapaisten lasten käyttäytymistä normalisoivana toimintatapana, jossa kasvatus nähtiin parempana vaihtoehtona kuin punitiivinen rankaiseminen. Kansainvälisten vaikutteiden pohjalta muovautunut ajatus alaikäisten rikoksentekijöiden uudelleenkasvattamisesta oli selkein koulukotien toiminnassa (esim. Hämäläinen 2007, 123, 126–127; Pulma 1987, 107; Harrikari 2004a; Vehkalahti 2008, 2009). Niiden toiminnalle oli tunnusomaista ankara kurinalaisuus, valvonta, totuttaminen säännölliseen elämään, työhön sekä kouluopetuksen ja ammattitaidon hankkimisen tärkeys (Tarvainen 1954, 177). Vaikka näitä piirteitä oli myös Tapauslaitoksessa, vaikeimmin kasvatettavat pojat lähetettiin sieltä valtion koulukoteihin. (Harrikari 2004a, 270.)

Tapauslaitoksessa uudentyyppiset toimintatavat ja kasvatustyötä sisällöllisesti muuttamaan pyrkineet kehityskulut tekivät ymmärrettäväksi yksilöllistymisajattelun pohjana olleen psykologisen näkökulman vahvistumisen. (Myös Harrikari 2019.) Sotien jälkeisenä aikana lasten ja aikuisten sukupolvisuhteita alettiin jäsentää uusien psykologisten ja psykiatrinen oppien, kuten psykodynaamisen tiedon ja John Bowlbyn äidinriisteteoriana tunnetun opin leviämisen myötä. (Satka & Moilanen 2004, 132–135.) Tätä tietoa oltiin vasta omaksumassa ulkomaisten vaikutteiden kautta Suomeen, mutta se löysi vastakaikua lastensuojelun laitoshuollon kentällä nopeasti. (Harrikari 2019, 234–235.) Suomeen muiden pohjoismaiden, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen kautta välittyneet yksilöllisen sosiaalityön, kehityspsykologian ja lapsipsykiatrian diskurssien ideat

olivat olleet täällä jo ennen sota-aikaa, mutta niitä alettiin soveltaa laajemmin vasta 1950-luvulla. (Satka 2003, 80–81.)

John Bowlby (1907–1990) on tunnettu brittiläinen psykiatri ja psykoanalyttikko, jonka ensin äidinriistoteorian tunnettu ja sittemmin kiintymyssuhdeteoriaksi kutsuttu oppi loi perustaa lapsen mielenterveyden kehittymisen ymmärtämiselle. Bowlbyn opin perusteoksena toimi WHO:n tilaama ja vuonna 1951 julkaistu kodittomia lapsia koskenut tutkimusraportti, jonka mukaan perusta lapsen mielenterveydelle valetaan varhaislapsuudessa etenkin lapsen ja äidin välillä vallitsevassa lämpimässä, läheisessä ja jatkuvassa rakkauden kyllästävässä suhteessa. (Tarvainen 1954, 39; Satka & Mason 2004, 6; Yesilova 2009.) Bowlby kritisoi ennen kaikkea lastenhuoltolaitosten mahdollisuuksia tarjota lapsille turvallisia kiintymyssuhteita ja toimivan tunne-elämän pohjaa.⁵¹ Näkemys levisi WHO:n välityksellä ympäri maailman, myös Suomeen. Mutta kuten Elina Pekkarinen (2010, 81) on todennut, 1950-luvun alussa matka lämpimään ja rakkauden kyllästävässä vuorovaikutussuhteeseen kurin ja kasvatuksen korvaavana tekijänä oli vielä pitkä. Tästä huolimatta Tapauslaitoksessa otettiin ensiaskeleita sopeuttavasta massalaitoskasvatuskäytännöstä kohti yksilöllistä ja lapsen aseman paremmin tunnistavaa kasvatustoimintaa.

Kansallisessa keskustelussa oli lisääntynyt lapsen yksilöllisen huollon merkitystä korostava puhe jo ennen äidinriistoteorian leviämistä (esim. Pulma 1987, 222). Huomion kiinnittämiseen lapsen sielullisiin ominaisuuksiin vaikuttivat psykologian lisäksi myös muiden laitосkasvatuksen kannalta keskeisten oppien, kuten psykiatrian ja suoјelu- ja parantamiskasvatusopin (heilpädagogik) kehittyminen. (Harrikari 2019, 233; Hämäläinen 2007, 293.) Sittemmin erityiskasvatuksena tunnettu kasvatustieteellinen ajattelu keskittyi normaalista poikkeavien lasten kasvatukseen. (Helasvuo 1961, 45.) Suoјelu- ja parantamiskasvatusopin leviämisen myötä sosiaalisen sopeutumattomuuden käsite alkoi korvata ”pahantapaisuuden” käsitettä ja siihen kytkeytynyttä ajattelutapaa. (Harrikari 2019, 233.) Pahantapaisiksi lapsiksi määrittivät alaikäisten lainrikkojien lisäksi kouluun sopeutumattomat ja esimerkiksi karkailutaipumuksia osoittaneet (esim. Saari 1951, 82–85). Lauri Tarvainen (1954, 166) määritteli pahantapaisuuden käytöshäiriöiksi, jotka ilmenevät lapsen tai nuoren sopeutumattomuutena yhteisön omaksumiin ja vaatimiin käytössääntöihin ja jossa on kyse ensi sijassa tunne-elämän häiriöstä. Panu Pulman (1987, 224) mukaan ongelmia alettiin psykologisoida ja korostaa niiden yhteyttä perheiden sosiaalisiin ongelmiin. Myös Tapauslaitoksen henkilökuntaa ohjattiin vähitellen toimimaan

---

51 Mirja Satkan ja Jan Masonin (2004) mukaan Bowlbyn raportti vaikutti käsityksiin sukupolvien välisistä suhteista ja sosiaalipoliittisista käytännöistä niiden ylläpitämiseksi. Oppia kritisoitiin mm. liialliseen biologisoivaan lapsuuskäsitykseen keskittymisestä, lapsen yhteiskunnallisen toimijuuden ohittamisesta sekä isäsuhteiden ja muiden sosiaalisten suhteiden ohittamisesta.

tämän tiedon pohjalta samaan aikaan kun sosiaalityö laajeni koskemaan lasten ja perheiden emotionaalista hyvinvointia (Satka 1995, 144–148).

Sotien jälkeisenä aikana kasvatettavan lapsen ja hänen erikoispiirteidensä yksilöllistä tuntemista sekä lapselle sopivien kasvatustekniikoiden soveltamista alettiin pitää entistä tärkeämpänä. Massakäsittelyä kritisoitiin esimerkiksi kansallisessa komiteatyöskentelyssä (KM 1946, 14). Komitea otti myös kantaa laitospedagogiikan käytäntöjen muokkaamiseen korostaessaan positiivisten kasvatustekniikoiden vahvistamisen tärkeyttä ja todetessaan, että varsinaisten kurinpitokäytäntöjen ja erityisesti kurituksen käyttöä tulisi supistaa. (Myös Harrikari 2019, 183.) Samaan aikaan komitea kuitenkin halusi säilyttää kasvatustekniikoiden oikeuden toteuttaa tiukkojakin kurinpitokeinoja, käyttää kuritusta ja rajoittaa yksilön vapautta. Kasvatettavan ja kasvattajan väliseen tunnesuhteeseen alettiin kiinnittää enenevästi huomiota. Esimerkiksi Kaarlo Helasvuon (1961, 62) mukaan suggestiivisessa kasvatuksessa auktoriteetin ja kuuliaisuuden kasvatettavan asemaan paikantamisen keinoina käytettyjen vakuuttamisen, kehottamisen tai käskemisen tehokkuus oli yhteydessä heidän välillään vallinneeseen tunnesuhteeseen.

Kaarlo Helasvuo (1954) toi laitospedagogiikan tarkasteluun sosiaalipsykologiseen eli ”joukkosielutieteeseen” kytkeytyvän selitysmallin (Harrikari 2019, 233; ks. myös Harrikari 2018), jonka mukaisesti hän piti lasten keskinäisiä hyviä vertaissuhteita merkittävinä lasten ja työntekijöiden välisen huolenpitosuhteen ohella (Helasvuo 1954, 22–23). Olennaista tässä lähestymistavassa oli lasten keskinäissuhteiden ja mahdollisten patologisten ryhmäilmiöiden tunnistaminen laitosympäristössä sekä niiden mahdolliset yhteydet väkivaltailmiöön. (Harrikari 2019, 233.). Tapauslaitoksenkin käsitteistöön vakiintui pennalismien käsite, jolla viitattiin lasten keskinäiseen väkivaltaan.

Tapauslaitoksessa työntekijöiden kokemuksellisella tiedolla ja perinteisillä toimintatavoilla oli merkittävä asema kasvatustoiminnan käytännöllisessä toteuttamisessa. Sotavuosien jälkeen Suomessa vahvistunut psykologinen oppi, mutta myös pennalismi-ilmiön käsitteellistäminen ja tapauskohtaisesta sosiaalityöstä ideoita ammentanut yksilökohtainen työskentely muovasivat myös Tapauslaitoksen ammatillisia toimintatapoja ja -periaatteita. Uudentyyppisen tiedon soveltaminen ei ollut yksinkertaista pitkään laitostyössä jo olleille ja kauan sitten koulutuksensa saaneille työntekijöille. Työntekijöiden laitospedagogiseen pätevyyteen liittyvät puutteet tunnistettiin niin Tapauskunnassa kuin kansallisella tasolla.

Huoltotoimen piiritarkastajana ja sosiaaliministeriön lastensuojelutarkastajana toiminut maisteri Lauri Tarvainen oli keskeinen lasten yhteiskunnallisen huollon periaatteiden ja toimintamuotojen jäsentäjä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Tarvaisen kaksi teosta *Yhteiskunnallinen huolto* (1946) ja *Lapsen sosiaalinen huolto* (1954) toimivat lastensuojelutyötä jäsentävinä opikirjoina. Niiden lisäksi hän oli aktiivinen kirjoittaja alan ammattilehdissä.

Äidinriisto oli käsitteenä mukana jälkimmäisessä teoksessa (Tarvainen 1954, 39). Tarvainen (1954, 177) piti lapsen käyttäytymisen ja tunne-elämän ymmärtämistä sekä kasvatettavan ja kasvattajan välistä myönteistä tunnesuhdetta keskeisenä kurinpidon opillisissa perusteluissa:

”Vaikean ongelman pahantapaisten lasten laitoksessa muodostaa kysymys kurin ja järjestyksen ylläpidosta. Kasvatusta ei voida perustaa ulkokohtaiseen kuriin, joka on ristiriidassa vapaan ja suvaitsevan asenteen kanssa. Monet lapset sitä paitsi nimenomaan tarvitsevat tilaisuuksia ilmaista itseään hyökkäävillä teoilla. Toisaalta taas säännöllisyys ja auktoriteetti ovat monille lapsille kasvatuksellisesti yhtä tärkeitä. Nämä näkökohdat eivät kuitenkaan ole niin vastakkaisia kuin näyttäisi. Koulukotien pyrkimyksenä on saada oppilas omaksumaan määrättyjä käyttäytymisen sääntöjä, mikä tapahtuu parhaiten silloin, kun lapsella on myönteinen suhde niihin, jotka ylläpitävät niitä. Tältä kannalta katsoen kuri ja kiintymys, järjestys ja vapaus ovat yhdistettävissä. Se kuri on paras, jonka lapsi itse kasvaa omaksumaan.” (Tarvainen 1954, 183)

Tapauslaitoksen normatiivinen säättely ja lapsen asema laitoksessa

Lastensuojelulaitostoiminnan normatiivinen ohjaus perustui keskeisesti ohjesääntötasoiseen sääntelyyn toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Maamme ensimmäinen lastensuojelulaki (32/1936), jonka valmistelu oli kestänyt vuosikymmeniä (esim. Harrikari 2004a), tuli voimaan vuonna 1937. Lastensuojelun laitoshuoltoa koskeneen sääntelyn osalta se oli kuitenkin varsin niukka. Lasten ja työntekijöiden väliset sukupolvisuhteet eivät kuitenkaan organisoituneet mielivaltaisesti, sillä niitä säänneltiin muodollisesti ohjesäännöin ja muunlaisin tekstuaalisin hallinnollisin ohjeistuksin. (Myös Ericsson 2015, 45; Ojakangas 1997, 39–40.)

Tapauslaitoksen toiminnan organisoinnin näkökulmasta kunnallistoimijat ja -politiikka, kuten lautakuntatoiminta, olivat merkittävässä asemassa. Kunnalliset ohjesäännöt loivat toimintaperiaatteita ja menettelytapoja ohjanneet sääntelykehykset sekä ohjasivat laitostasoista käytännöllistä kasvatuskulttuuria. Ohjesäännöt sinetöitiin sosiaaliministeriössä, jolloin niille oli kansallisen tason hyväksyntä. Sotavuosien jälkeisenä aikana Tapauslaitoksen käytäntöjä ohjattiin erilaisissa organisatorishallinnollisissa rakenteissa, kuten laitosjohtokunnassa. Johtokuntatasoinen ohjaus konkretisoitui Tapauslaitoksessa esimerkiksi tupakkakontrollin muotoilussa ottaessaan kantaa työntekijöiden tekemiin ehdotuksiin (Lautakunta 1954).

Tapauslaitoksen lasten ja ammattilaisten väliset suhteet rakentuivat pitkälti kuri- ja rangaistuskeskeisen kasvatustoiminnan pohjalta. 1950-luvun alussa voimaan tullessa ohjesäännössä rangaistuskäsite korvattiin kurinpidollisen

rangaistuksen käsitteellä. Vaikka lapsen osallistumisoikeuksia tai osallisuutta korostaneet ajattelu- tai toimintatavat eivät olleet vahvoja sukupolvisuhteiden hallinnan strategiassa, olisi harhaanjohtavaa väittää, ettei laitokseen sijoitetun lapsen asemaan kiinnitetty mitään huomiota. Konkretisoin tätä väitettä kahden esimerkin avulla, joista ensimmäinen liittyy Tapauslaitoksen työntekijöiden ja kasvatustoiminnan valvonnan mekanismeihin ja toinen Tapauskunnan vuonna 1953 antamaan ohjauskirjeeseen.

Tapauslaitoksen työntekijöiden kasvatustoiminnan asianmukaisuutta valvottiin sekä laitoksen sisäisesti että sen ulkopuolelta. Työntekijöiden yli-lyönteihin ja kiellettyihin toimintatapoihin puututtiin ankarin varoituksin ja lautakunnan määräämin toimenpitein tai viime kädessä oikeuslaitoksen käsittelyprosessein. Tällaiset menettelyt koskivat aineistoni valossa esimerkiksi ohjesäännön vastaisia kuritustilanteita. (Kirjeistö.)

Tapauslaitoksessa pyrittiin kitkemään omavaltaisia menettelyitä korostamalla muun muassa kokouspäätösten ja johtajan määräysten noudattamisen tärkeyttä sekä vertaiskontrollin keinoin. Tapauslaitoksessa johtaja osallistui lasten ja kasvatustyöntekijöiden suhteiden hallintaan erityisesti kärjistyneissä erimielisyystilanteissa. Näissä tilanteissa johtaja osallistui asian selvittelyyn ja laati tarvittaessa molempien osapuolten näkemykset sisältävän kuulustelu-pöytäkirjan.

Valvonta oli kuitenkin hyvin satunnaista. Esimerkiksi vuonna 1951 tapahtuneen tilanteen paljastuminen oli kytköksissä siihen, että Tapauslaitoksessa vierailut kunnan virkamies näki sattumalta ”selkäsaunatilanteen” ja laitostyöntekijän epäasiallisen kurinpitotoiminnan. Hän otti tilanteen selvitettäväksi ja siinä yhteydessä kävi ilmi, että kyseinen työntekijä oli toiminut myös omien sanojensa mukaan ylireagoiden vastoin annettuja ohjeita ja tietoisena menettelyn luvattomuudesta. Tapauslaitokseen lähettämässään kirjeessä virkamies totesi loppupäätelmänään, että:

*”Mikään erittäin vaikeasti hallittava tilanne ei havaintojeni eikä oman-
kaan kertomanne mukaan tehnyt tavallista vaikeammaksi pysyä sal-
littujen kurinpitokeinojen puitteissa. Tekonne tapahtui lisäksi lukuisten
oppilaiden läsnä ollessa. Käsitykseni mukaan [pojan nimi] rikkomus ei
myöskään ollut riidattomasti sen laatuinen, että kuritus olisi ollut siitä
kohtuullinen rangaistus.” (Kirjeistö 1951)*

Kuten edellinen esimerkki osoittaa, epäasiallisten kurinpitomenettelyiden esille tulo oli sattumanvaraista. Tämä oli tiedostettu myös Tapauskunnan lautakunnassa, joka puuttui kasvatustoiminnan ohjaukseen laitostensa johtajille vuonna 1953 lähetetyllä kirjeellä. Ohjauskirje oli otsikoitu ”Kurinpito laitok-
sissa” ja sen tarkoituksena oli toimia tekstivälitteisenä hallinnan keinona. Oh-
jauskirjeessä otettiin kantaa Tapauskunnan laitosten kasvatuseräpäätöksiin

ja lasten asemaan sekä kurinpitovallan käyttöön laitostoiminnassa. Kirjeessä laitosjohtajilta vaadittiin toimenpiteitä ”määräysten mukaan kiellettyjen ja myönteiselle kasvatustoiminnalle vahingollisten menettelytapojen poistamiseksi”. Kirjeessä todettiin muun muassa, että

”(--) on voitu myös panna merkille, etteivät kaikki kasvatus- ja hoito-henkilökuntaan kuuluvat ole ilmeisesti kiinnittäneet riittävää huomiota voimassa olevan (Tapauskunnan laitosten) ohjesäännön määräyksiin eivätkä varsinkaan sen henkeen. (--)” (Kirjeistö 1953)

Johtavat viranhaltijat kiinnittivät huomiota tekstuaalisen ohjausmenettelyn ja konkreettisten laitoskäytäntöjen väliseen kuiluun todetessaan, että työntekijät saattoivat olla epätietoisia ohjesäännöstä ja sen hengestä. Epäkohtatilanteiden paljastuttua lautakunta oli ryhdistäytynyt ohjauksellisessa toiminnassaan ja katsonut ”välttämättömäksi kiinnittää laitosten johtajien ja muun henkilökunnan huomiota seuraaviin näkökohtiin”:

”(--) on uudelleen henkilökunnan kokouksissa ja johtajan harkitsemalla muulla tavalla saatettava jokaisen henkilökuntaan kuuluvan tietoon edellä mainitun ohjesäännön määräykset (--), joissa säädetään huollettavien kohtelusta ja kurinpitotoimenpiteistä. Tässä yhteydessä on selvitettävä, että (--) kurinpitovallan käyttö laitoksessa kuuluu laitoksen johtajalle, jonka tulee jokaisesta rangaistuksesta tehdä merkintä rangaistuspäiväkirjaan ja huollettavan asiakirjoihin. Voimassa oleva ohjesääntö on pidettävä jatkuvasti laitoksen henkilökunnan nähtävänä mieluummin siten, että kullakin osastolla ja mahdollisesti työpaikoilla on oma kappaleensa ohjesääntöä (--)” (Kirjeistö 1953)

Samassa kirjeessä Tapauskunnan viranhaltijat ottavat voimakkaan kannan lapsen aseman parempaan huomiointiin ja lapsen asemaan epäkohta-asioiden käsittelyssä kirjoittaessaan, että:

”Huollettavien on annettava sopivalla tavalla ymmärtää, etteivät ole laitoksessa turvattomia sellaisissa tapauksissa, joissa henkilökunta kaikesta huolimatta ryhtyisi kiivaudessa tai muuten huollettaviin kohdistuviin ohjesääntöjen vastaisiin tai muuten sopimattomiin toimenpiteisiin, jotka ovat ohjesäännön vastaisia ja muutenkin sopimattomia. (--) Ohjesääntö antaa huollettavalle mahdollisuuden osoittaa moitteensa henkilökunnan menettelyä vastaan suoraan valvovalle viranomaiselle, jolloin kysymyksen tulevat lähinnä (Tapauskunnan viranhaltijat). On itsestään selvää, etteivät kaikki huollettavat pysty aina harkitsemaan, onko moite aiheellinen vai aiheeton. Asian ratkaisee tässä suhteessa tarkastava viran-

*omainen ilman, että siitä tarvitsee aiheutua huollettavalle vaikeuksia olipa ”ilmianto” aiheellinen tai aiheeton. Jo pelkkä tietoisuus siitä, että huollettavalla on mahdollisuus kääntyä suoraan ylempien viranomais-
ten puoleen, luo turvallisuuden tunnetta ja vähentää aiheettomia moit-
teita henkilökuntaa kohtaan.” (Kirjeistö 1953)*

Kuten otteesta ilmenee, Tapauskunnan johtavat viranomaiset peräänkuulut-
tivat lapsen aseman huomioimisen tärkeyttä niin kirjallisessa ohjesäännössä
kuin laitosten arkisessa toiminnassa. Siitä, missä määrin Tapauskunnan lai-
toksiin sijoitettuja lapsia informoitiin ohjauskirjeen sisällöstä tai heille kerrot-
tiin esimerkiksi valitusmahdollisuuksista, ei ole aineistossani tietoa. Vaikka
huomiota kiinnitettiin enenevässä määrin lastenhuoltolaitoksissa olevien las-
ten asemaan sekä heidän kokemukseensa ”huollettavana” olemisesta ja mah-
dollisista turvattomuuden tunteista, ei lasten ja ammattilaisten välisissä suku-
polvisuhteissa tapahtunut dramaattisen nopeaa muutosta. Tästä huolimatta
asiointilan huomiointi viittaa sukupolvisuhteiden orastavaan demokratisoitu-
miseen tai ainakin pyrkimyksestä siihen laitostoimintaa ohjanneen diskurssin
tasolla.

Edellä kuvatun lautakunnan ohjauskirjeen johdanto-osassa viitattiin myös
laitostoimintaan kriittisesti suhtautuneeseen julkiseen asenneilmapiiriin, jolla
oli todennäköisesti yhteys ohjauksellisten toimenpiteiden tiivistämiseen. 1940-
ja 1950-lukujen taitteessa laitoshuoltoon yleisesti kohdistuneessa kritiikissä
heijastuivat teollistuvan ja kaupungistuvan yhteiskunnan moninaiset muuto-
silmiot ja huollettavien pyrkimykset nousta vaivaishoidon leiman sävyttämää
autoritaarista laitosaltaa vastaan (Kastari 1965, 242–243). Lastensuojelussa
laitoselämän kielteisiä vaikutuksia etenkin lasten kehitykselle korostanutta
keskustelua kiihdytti Suomeenkin 1950-luvulla rantautunut äidinriistoteoria
(emt., 227), mikä sai aikaan laajan laitoshuoltoon kohdistuneen kriittisen kes-
kustelun (Piirainen 1974, 354). Tätä ennen julkista keskustelua kiihdyttivät
muun muassa yksittäistapaukset, joissa laitosten muotoinen lastenhuolto asettui
kriittisten arvioiden kohteeksi. Usko oikeanlaisen laitostusmuutoksen mahdolli-
suuksiin säilyi lastenhuoltolaitoksia kohtaan esitetystä voimallisesta kritiikistä
huolimatta. (Esim. Tarvainen, 1954.)

Kurituskäytännön loppu

Kurituksen yhteiskunnallisessa organisoitumisessa tapahtui merkittäviä muu-
toksia 1900-luvulla, jonka aikana siitä luovuttiin ammattilaiskasvattajien insti-
tutionaalisenä käytäntönä ja lopulta se kriminalisoitiin myös kotikasvatuksen
keinona. (Harrikari 2004c.) Vuosisadan alkupuolella se oli kotikasvatuskäy-
tännönä yleinen ja hyväksytty toimintatapa sekä keskeinen hierarkkisten su-
kupolvisuhteiden ylläpitämisen ja patriarkaalisten rakenteiden uusintamisen
keino. (Bergenlöv 2009, 161.) ”Isällisen kotikurituksen harjoittaminen” (KM

1905, 177) oli isän vallan oikeudella luvallista ja joissakin tilanteissa jopa toivottavaa. Lapsen koskemattomuuteen puuttumista perusteltiin muun muassa kurituksen kasvatuksellisella tarkoituksella (Husa 1996, 364–368; Melander 1939) ja sillä, että kurittamisen tavoitteena ei ollut lapsen vahingoittaminen (ks. esim. Husa 1995, 361). Sitä käytettiin tuomioistuimen määräämänä rikosoikeudellisena käytäntönä ja rangaistuksena alaikäisille rikoksentehtäjäille vuoteen 1943 saakka. (Harrikari 2004a, 188–199, 270; Harrikari 2004b, 46–47.) Kasvatuslaitoskäytäntönä kurituksella tavoiteltiin Harrikarin (2004a, 200) mukaan nuoren lainrikkojan tai pahantapaisen lapsen siveellisen turmeluksen poistamista tai puuttuvan tahdon vahvistamista. Tapauslaitoksen kasvatuskäytäntönä kurituksella saattoi hyvin olla samankaltaisia tavoitteita.

Kansallisella tasolla kurittamisen näkeminen väkivaltana ja pahoinpitelynä oli käynnistynyt 1900-luvun alkukymmeninä, jolloin yhteiskunnallinen kiinnostus sen kieltämiseen aktivoitui. (Harrikari 2004a, 188–199, 270; Harrikari 2004b, 46–47.) Vuosina 1910–1911 valtiopäivillä keskusteltiin ruumiillisesta kurituksesta valtion ylläpitämissä ja kannattamissa kouluissa ja kasvatuslaitoksissa, ja keskustelussa tuotiin esiin mahdolliset väärinkäytökset ja kurituksen vaikutukset kasvattien tulevaisuuteen. (Harrikari 2004a, 152–153; Harrikari 2004b, 45; myös Vehkalahti 2009, 125–126.) Ruumiillinen kuritus poistettiin ensin koulukasvatuksen piiristä. Laitoskasvatuskeinona sitä alettiin pitää lapsen intymiteettiä, koskemattomuutta ja yksityisyyttä loukkaavana sekä tungettelevana käytäntönä (Vehkalahti 2008, 2009; Vehkalahti & Hoikkala 2013), vaikka sen etuna nähtiin nopeus verrattuna ajallisesti kestoltaan huomattavasti pidempiin eristysrangaistuksiin.

Vaikka ruumiillinen kurittaminen tuli lopullisesti Tapauslaitoksessa kielletyksi kunnan laitosohjesäännön uudistamisen yhteydessä, Tapauslaitoksen työntekijät olivat johtajavetoisesti problematisoineet kyseistä käytäntöä jo aiemmin. Tapauskunnan näkemykset ruumiillisesta kurituksesta olivat olleet yhteneväiset valtakunnallisissa komiteoissa muutamia vuosia aiemmin esitettyjen kantojen kanssa (KM 1946; KM 1947). Tapauskunnan lautakunta asettui yksimielisesti sille kannalle, että kurittaminen tulee kieltää kaikissa kunnan lastenhuoltolaitoksissa. Tämän näkemyksen mukainen kurituskielto tuli voimaan vuoden 1952 alusta. (Lautakunta 1951.)

Pahankurisimpien oppilaiden kasvattamisessa se nähtiin tarpeellisenä kaikkein pisimpään ja viimeiseksi se kiellettiin koulukodeista sosiaaliministeriön kirjeellä vuonna 1965. Tässä kehityksessä myös eduskunnan oikeusasiamiehellä oli merkittävä rooli, koska hän oli vaatinut sosiaaliministeriöltä toimenpiteitä etenkin koulukodeissa havaittujen epäkohtien ja loukkaavien kasvatuskäytäntöjen poistamiseksi (EOA 1965). Kuritusta kohtaan osoitetun kritiikin vahvistumiseen vaikuttivat myös yhteiskunnassa tapahtunut tasa-arvoistuminen, liberaalisoituminen ja demokratisoituminen, samoin kuin lääketieteen, psykologian ja pedagogiikan kehitys (esim. myös Bergenlöv 2009,

161–162). Tunne-elämän painottaminen ja turvallisuuspuhe muuttivat suhtautumista ruumiilliseen kuritukseen laituskäytäntönä lopullisesti (Harrikari 2004a, 41–42).

4.5. Yhteenveto

Tässä rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen murroskohdassa Tapauslaitoksen työntekijät alkoivat todennäköisesti johtajan vahvalla myötävaikutuksella keskustella vallinneiden kasvatuskäytäntöjen tarkoituksenmukaisuudesta. On myös mahdollista, että Tapauskunnan viranhaltijat vauhdittivat näiden laitoksen sisäisten keskustelujen ja kehittämispyrkimysten käynnistymistä. Ohjesäännön muutos ja muu hallinnollinen ohjaus kuitenkin tekivät lopun ruumiillisesta kurituksesta ja hiustenleikkuukäytännöstä, jonka jälkeen Tapauslaitoksessa vakiintuivat erilaiset eristämisen muodot *kurinpidollisina rangaistuksina*. Aineistoni valossa näyttää siltä, että Tapauslaitoksen sisäiset uudelleensuuntautumispyrkimykset olivat käynnistyneet jo ennen varsinaisia sääntelyuudistuksia. Yhteiskunnallinen tilanne, laituskriittiset keskustelut ja lapsikäsitelyssä uusien oppien myötä tapahtuneet murrokset vaikuttivat todennäköisesti laituskasvatuskäytäntöjen kehittämiseen. Ne olivat tarkastelussa myös kahdessa kansallisessa komiteassa. Laituskasvatuksessa pyrittiin siirtymään massakasvatuksesta lapsen yksilöllisempään kohteluun ja tarkkailutoiminnan systematisointi kytkeytyi olennaisesti tähän projektiin. Lapsen ruumiilliseen koskemattomuuteen suhtauduttiin uudentyyppisesti. Aineistoni perusteella muutokset eivät kuitenkaan tapahtuneet haasteitta: Tapauslaitoksen ammattilaiset olivat haastavassa tilanteessa sovittaessaan yhteen uuden ohjesäännön normeja ja ”henkeä” sekä vakiintuneita kurikasvatuskäytäntöjä.

5. Rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt demokratisoituvissa sukupolvisuhteissa

1960- ja 1970-lukujen taitteessa Tapauslaitoksen kasvatustoiminnassa haettiin uutta suuntaa laitosedemokratian ideaan pohjanneista ja lasten osallistumismahdollisuuksia aiempaa paremmin tukeneista toimintatavoista. Poikien yksilöllinen tarkkailu ja tapausneuvottelut olivat vakiintuneet osaksi Tapauslaitoksen arkea, mutta nyt lapset otettiin konkreettisesti mukaan sekä heitä itseään että Tapauslaitoksen yhteisöllistä päivittäistä elämää koskeneeseen päätöksentekoon. Lasten ja työntekijöiden ”muodollisesti yhtäläiset oikeudet” tunnistettiin Tapauslaitoksessa tärkeiksi, vaikkei murros sukupolvien suhteissa ollut vielä tapahtunut yhteiskunnassa laajemmin. Tapauslaitoksessa oli vahva pyrkimys siirtyä hierarkkisen kurinpitovallan strategiasta ja toimintatavoista lapsen osallistumismahdollisuuksia aiempaa selkeämmin tukeneeseen vallankäyttöön. Tämä johti kuitenkin myös sukupolvisuhteiden kriisiin, jota esittelen tarkemmin alaluvussa 5.4.

Samaan aikaan Tapauslaitoksen työntekijät joutuivat etsimään keinoja hallita lasten lisääntyntä päihdeidenkäyttöä, jonka yhteydessä he ideoivat ehdotuksen päihdehoitoyksiköstä. Vaikka ehdotus ei tuolloin konkretisoitunut, sitä koskenut valmistelu ilmensi Tapauslaitoksen kehittämisorientoitunutta virettä. Tapauslaitoksessa pyrittiin luopumaan lasten täydellisestä eristämisestä ja kontrolloimaan lasten liikkumista muunlaisin keinoin. Hoidollisen sukupolvisuhteen toteuttamiseksi Tapauslaitoksessa otettiin käyttöön myös omaohjaajatyöskentelymalli 1970-luvun loppupuolella.

Tässä luvussa aineistona ovat pääasiassa Tapauslaitoksessa laaditut erilaiset kokousmuistiot ja toiminnan kehittämismuistiot sekä osastokohtaisiin päivittäisraporttivihkoihin dokumentoidut arkisten tapahtumien kuvaukset. Käyttämäni sitaatit olen valinnut ensinnäkin niiden kuvauksellisuuden perusteella. Toiseksi käytän lähteitä, joita pidän analyysini pohjalta ainutlaatuisina esimerkkeinä laitospedagogiikan sisällöllisistä kehittämispyrkimyksistä. Aloitan murroskohdan analyysin luomalla kuvan keinoista, joilla lapsen yksilöllisyyttä ja osallistumismahdollisuuksia pyrittiin vahvistamaan. Tapauslaitoksen sukupolvisuhteiden muotoilussa korostui yhtäältä lapsen yksilöllinen kasvatus-toiminta ja toisaalta vakiintuneita valtarakenteita purkamaan pyrkinyt yhteisöllisyyden vahvistamisprosessi.

5.1. Yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä korostaneet kasvatuskäytännöt

1960- ja 1970-lukujen taitteessa Tapauslaitoksen ammatillisessa työskentelyssä painottui systematisoitu tarkkailutoiminta ja arvioivan tiedon tuottaminen. Tapauslaitoksella oli kokonaisvastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä huolto- ja hoitosuunnitelmien tarkistuksesta ja toteutuksesta, mutta yhteistyö Tapauskunnan sosiaalityöntekijöiden kanssa oli aiempaa systemaattisempaa. Perheiden kanssa tehtiin yhteistyötä lähinnä arkisissa yhteydenpitotilanteissa, joissa lähikasvattajilla oli keskeinen asema. Yksi lähikasvattaja vastasi työvuorossaan noin 10–12 pojasta lukuun ottamatta yöaikoja, jotka olivat yhden tai kahden yövartijan valvonnan varassa. Henkilökunnan saatavuusongelmat olivat ajalle ominaisia.

Käsitys sosiaalisesta sopeutumattomuudesta oli vakiintunut vallitsevaksi ajattelutavaksi perinteisten pahantapaisuus- ja suojelukasvatusdiskurssien rinnalla (esim. Harrikari 2019), ja se oli otettu käyttöön myös Tapauslaitoksessa. Sijoitettujen poikien luonnehdinnoissa näkyivät sellaiset ilmaisutavat kuin ”vaarassa joutua kierteseen” sekä asosiaalisuuteen ja käytöshäiriöihin viittaavat käsitteistöt. Vuoden 1972 vuosikertomuksessa laitokseen sijoitettuja poikia kuvattiin seuraavalla tavalla:

”lähinnä 13–18 v poikia, jotka käyttävät erilaisia huumeita, tekevät rikoksia, lyövät laimin koulunkäyntinsä, vaikeuksia työelämässä tai muuten korostuneita sopeutumisvaikeuksia”

Sosiaalisesti sopeutumattomiksi määrittyneiden lasten laitospasvatuksen käsitteellisessä kuvauksessa oli vahvistumassa kuntouttamisen idea: tehtävänä oli kuntouttaa yhteiskunnan normeihin sopeutumattomia selvittämällä kasvatettaville yhteiskunnan asettamia normeja ja rajoituksia. Tämä näkyi myös Tapauslaitoksen kasvatustoiminnassa, jota sijoitusten lyhentynyt kesto rytmitti aiemmasta poikenneella tavalla.

Tapauslaitoksessa vakiintuneisiin osastokohtaisiin tapausneuvotteluihin osallistuivat mahdollisuuksien mukaan johtajat, psykologi, sosiaalityöntekijä, opettaja ja 2–3 osastohenkilökuntaan kuuluvaa sekä joka toinen viikko laitoksen konsultoiva ”psykiatrillääkäri”. Neuvotteluissa käsiteltiin pääasiassa kahden pojan asioita lähikasvattajien kirjallisten tarkkailumerkintöjen pohjalta kootun raportin pohjalta. Tapausneuvotteluja pidettiin tärkeinä erityisesti lapsen yksilöllisyyden huomioimisen näkökulmasta, mutta niillä oli myös työntekijöiden ammatilliskäytännöllisen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tavoite. Se

”nostaa oppilaan suuresta joukosta yksityiseksi ja tarkoin määritellyksi hoitotapaukseksi ja virittää henkilökunnan mielenkiinnon tapauksta koh-

taan. Oppilaan spesifisten ongelmien kartoittaminen on omiaan muuttamaan hoitohenkilökunnan asenteita vartioivasta ja valvovasta hoidolliseen suuntaan.” (Tapausneuvottelu 1967)

Psykologisella tietämyksellä oli vankka asema tapausneuvottelutoiminnassa⁵². Psykologin keskeisyys näkyi Tapauslaitoksen työntekijöiden tarkkailutoiminnan ja sen dokumentointiperiaatteiden⁵³ ohjauksessa. Pojan ”fyysillistä kehitystä ja nykyistä tilaa ja psyykkisiä ominaisuuksia ja oireita sekä sosiaalisia suhteita” koskenut tarkkailu palveli lapsen kokonaistilanteen ja kehityksen seurantaan sekä pojan tulevaisuuden arviointia.⁵⁴ (Tarkkailumerkintöjen ohjeistus 1974.) Tapauslaitoksen arviointi- ja diagnosointityöhön oli juurrutettu elementtejä 1950-luvulta lähtien sosiaalityössä yleistyneestä henkilökohtaisen huollon menetelmästä.

Tapauslaitoksessa lapset otettiin systemaattisemmin mukaan heitä koskevien asioiden käsittelyyn ja neuvotteluihin 1960- ja 1970-lukujen taitteessa.⁵⁵ Tätä ennen lapsen omaan näkökulmaan (samoin kuin vanhempien) oli kiinnitetty enenevässä määrin huomiota siten, että

”on keskusteltu oppilaan itsensä kanssa ja työryhmä onkin yhä enenevässä määrin alkanut huomioda oppilaan esittämiä näkökohtia ja siten luonut mahdollisuuden oppilaalle olla omakohtaisesti mukana omassa prosessissaan. Luonnollisestikaan työryhmä ei ole sidottu oppilaan kohdalla hänen tai vanhempiensa kannanottoihin, mutta on järkevää huomioda ne niin pitkälle kuin se oppilaan hoidon kannalta on tarkoitukseenmukaista.” (Tapausneuvottelu 1967)

---

⁵² Tapauslaitoksella oli käytössään 1970-luvulla konsultoiva psykiatri ja täyspäiväinen psykologi. 1970-luvun jälkipuolella konsultoivan psykiatrin käynnit kuitenkin lopetettiin, koska ne eivät vastanneet tarkoitustaan.

⁵³ Tarkkailujen kirjaamisen tapa oli vapaamuotoinen, mutta työntekijöitä ohjeistettiin erottamaan ”tosiasiat” ja muutoin esitetyt ”arvelut”, samoin kuin ”kuvailu” asioiden ”tulkinnasta”. Työntekijöiden tuli hyödyntää dokumentointia pojan tilanteen ”keskeisen ongelman” ja laitostarkkailun ”tavoitteen” määrittelyssä. (Tarkkailumerkintöjen ohjeistus 1974.) Laitoksen sisäisissä keskusteluissa työntekijät pohtivat subjektiivisen ja objektiivisen tarkkailun ulottuvuuksia.

⁵⁴ 1970-luvun alussa yksilökohtaisiin tietoihin merkittiin muun muassa lapsen kontaktit, työntekijän arviointi, lapsen aggressiivisuus, mahdollinen aineiden käyttö, karkumatkat, myöhästymiset, koulu- ja työpinnaus, harrastukset ja työ, suhtautuminen osaston toisiin poikiin, muut rikkomukset ja järjestystehtävien hoito (Lapsiaineisto).

⁵⁵ Sosiaalihallitus ohjasi tapausneuvottelukäytäntöä 4.9.1968 päivätyllä kiertokirjeellä. Siinä korostettiin ”psyykkis-pedagoogis-sosiaalisen tilanteen arvioinnin keskeisyyttä” ja lapsesta ”tehtyjen tarkkailumerkintöjen” tärkeyttä. Sosiaalihallituksen (1968, 1970) ulostuloissa tapausneuvottelut nähtiin mahdollisuutena tehostaa tarkkailutoimintaa sekä kehittää käytettävissä olevia kasvatus-, hoito- ja huoltomuotoja, mutta lapsen osallistumista tapausneuvotteluun ei vielä pidetty itsestään selvänä toimintatapana.

Vuoden 1972 toimintakertomuksen mukaan ”jo kolmena vuonna on kehitetty oppilaan mukanaoloa omassa tapausneuvottelussaan, mutta silti menettelylle on ominaista vissi taitamattomuus.” Sukupolvisuhteiden muotoutumisen näkökulmasta uudenlainen tapa asettua suhteeseen ja vuorovaikutukseen lapsen kanssa häntä itseään koskevista asioista oli työntekijöille epäilemättä haastava. Työntekijät olivat kokeneet alkuun hankalaksi ennen kaikkea sen, mitä ja miten käsitellä lasta koskevia asioita lapsen kuullen⁵⁶. Tapausneuvottelut olivat vakiintuneet auktoriteettivetoisiksi ja -keskeisiksi, joissa myös työntekijöiden osallistumisen intensiteetti oli ollut vaihtelevaa. Lasten mukaanotto tarkoitti yksilöllisyyden vahvistamisen ohella lasten osallistumismahdollisuuksien lisääntymistä.⁵⁷

Toinen uudentyypinen yksilöllisyyttä ja vuorovaikutussuhteen merkitystä korostanut kasvatuskäytäntö oli 1970-luvulla Tapauslaitoksessa käytönotettu omaohjaajatyöskentely, joka oli lastensuojelun laitoshuollon kentällä leviämässä ollut uusi tapa organisoida hoitava sukupolvisuhde. (Ks. myös Harrikari 2019.) Tapauslaitoksen ensimmäisissä kirjallisissa omaohjaajatyötä koskeneissa kuvauksissa omaohjaajan rooli määriteltiin ”lasta koskevan tiedon keskuksiksi”. Tehtävän toteuttamisessa vuorovaikutuksella, kasvatuksella ja sijoituksen toteutumisen jatkuvalla arvioinnilla oli keskeinen asema:

”omaohjaaja-oppilas -suhteessa on vuorovaikutus tärkeämpää kuin ulkonaiset seikat; yhdessäolo on keskustelua, asioiden yhteistä pohdintaa, yhteistä kokemista, toisensa ihmisenä kohtaamista, töiden yhdessä tekemistä; omaohjaaja havainnoi, seuraa, keskustelee ja pohtii miten pojan kehitys etenee, kuinka ollaan päästy asetettuihin tavoitteisiin, voidaan-ko asettaa uusia tai onko syytä tarkistaa entisiä; kasvattaa omaa poikaansa vastuuseen niin arkipäivän tilanteissa ja askareissa kuin myös oman pojan omissa ainutkertaisissa elämän kysymyksissä” (Omaohjaajakuvaus 1978)

Omaohjaajan merkitystä hoitavan sukupolvisuhteen osapuolena korostettiin ja hänen reflektointia suhtautumista omaohjattavaan, itseensä ja yhteisön muihin jäseniin korostettiin:

---

⁵⁶ Tätä näkökulmaa on kuvattu etenkin Tapauslaitoksessa säilyneissä harjoittelijoiden laati-
missa raporteissa: ”Työntekijät pohtivat, että mitä asioita he voivat lapsen kuullen kes-
kustella, kielen käyttämisen kysymys, lapsen tietoisuus lisääntynyt ja aktiivisuus omien
asioidensa hoitamisen suhteen” (Opiskelijaraportti 1974).

⁵⁷ Myös muiden perheenjäsenten osallistuminen neuvotteluihin vakiinnutettiin 1970-luvulla.
Se nähtiin merkittävänä keinona oikoa väärinkäsityksiä sekä tukea laitoksen ja perheen
välistä kommunikaatiota. (Päihdekysely 1977)

”omaohjaajan on tutkisteltava, minkälaista minulla on pojan kanssa ja minkälaista pojalla on minun kanssani; omaohjaaja tekee mahdollisimman paljon kysymyksiä itselleen ja muille ja pyrkii pois kaavamaisista käsityksistä ja ennakkoluuloilla leimaamisesta ja panee alulle keskusteluja ja pohdintaa pojan asioista sekä toimii unilukkarina itselleen ja muille” (Omaohjaajakuvaukset 1978)

Työntekijöillä ei ollut vielä säännönmukaista työnohjausta oman toiminnan arvioinnin ja ammatillisen tietotaidon kehittämisen tukena, mutta oletettavasti heidän oli mahdollista keskustella tekemistään havainnoista ja itsetutkiskelusta Tapauslaitoksessa kollegiaalisesti ja erityistyöntekijöiden kanssa.

Merkittävä muutos verrattuna aiempien vuosikymmenten laitostajestyksen ylläpitämisen tapoihin ja sukupolvisuhteiden muotoutumiseen oli 1960-luvun loppupuolella Tapauslaitoksessa käyttöön otettu uudenlainen neuvostorakenne. Sen esikuvina toimivat kansainväliset mallit, kuten venäläisen M.S. Makarenkon kollektiivikasvatuskehittelyt. Tässä rakenteessa lapset asetoitiin keskeisiksi toimijoiksi. Alkuvaiheessa neuvosto koostui johtajasta ja neljästä pojasta. Neuvostossa käsiteltiin Tapauslaitoksen yleisiä toimintatapoja ja arkitoimintaa organisoineita periaatteita, kuten lomiin, ruokailuun, uutteruusrahoihin, tupakointiin ja vapaa-ajan viettoon liittyneitä asioita sekä normirikkomuksiin liittyneitä seuraamussysteemejä ja erilaisia vaihtoehtoisia toimintatapoja, kuten ”imppauskilpailuja”. Karkailu ja siitä annetut seuraamukset olivat neuvostojen kokouksissa usein käsiteltyjä asioita:

”Keskusteltiin karkaamisista. Todettiin niitä tapahtuvan liian paljon, mutta toisaalta havaittiin karkaamista esiintyvän vain samojen, verrattain harvojen oppilaiden kohdalla. Neuvoston jäsenet yrittävät osastollaan vaikuttaa karkaaviin oppilaisiin siten, että he huomaisivat karkaimisen vahingolliseksi ja hyödyttömäksi.” (Neuvostomuistio 1967)

”Kokous päätti, että iltalomilta karkaamisten johdosta iltalomasysteemi ei rikkoonnu, vaan kukin vastaa kohdaltaan ja kärsii henkilökohtaisen seuraamuksen. Siten esim. karkaaminen vaikuttaa vain hänen omiin ilta- ja muihin lomiinsa.” (Neuvostomuistio 1969)

Neuvostot käsitelivät myös Tapauslaitoksen rangaistustoimintaa ja linjasivat erilaisia yksilö- ja yhteisötason rangaistuksia:

”Käsiteltiin viikon aikana tehdyt törmäilyt, joista sovittiin eristys- ja lomasiirtorangaistukset.” (Neuvostomuistio 1967)

”Neuvosto suositteli yksimielisesti useampikertaiselle karkurille 4 vrk:n eristystä” (Neuvostomuistio 1967)

Toimintatapa, jossa neuvostojen jäseniksi valikoituneet pojat osallistuivat vertaistensa rikkomusten ja heihin kohdistuneiden rangaistustoimenpiteiden määrittelyyn, oli uudentyypistä. Käytännössä se tarkoitti sekä lasten keskinäissuhteiden että lasten ja työntekijöiden välisten suhteiden muokkausta, koska ohjaus- ja päätäntävalta rakentui aiemmasta poikkeavalla tavalla. Työntekijöiden asema muuttui radikaalisti, koska heidän tuli käsitellä rangaistusasioita yhdessä alkuvaiheessa johtajasta ja lapsista koostuneen neuvoston kanssa. Esimerkiksi vuonna 1969 neuvosto otti kantaa henkilökunnan esiin tuomiin rangaistusasioihin:

”1 §: Oppilasneuvosto käsitteli rangaistuksia ja yhtyi pääpiirteittään henkilökuntaryhmän suositukseen. Toivottiin lähinnä psykologin keskusteluja enemmän kuin henkilökunnan oppilaan ollessa eristyksessä. Esitettiin, että 4 vrk:n eristystä käytettäisiin vain poikkeustapauksissa. Rangaistusten tullessa harkittaviksi, oppilasneuvosto kokoontuu nopeasti esim. pihalla, osastoilla tai välitunneilla ja harkitsee johtajan kanssa sopivan rangaistuksen.” (Neuvostomuistio 1969)

Neuvosto käytti aiemmin pelkästään johtajalle ja työntekijöille kuulunutta harkintavaltaa ja osallistui vakiintuneiden kasvatuskäytäntöjen muokkaamiseen, vaikka viimesijainen päätöksentekovalta säilyi johtajalla. Työntekijöiden keskuudessa perinteisiä valtarakenteita muuttanut tilanne aiheutti hämmennystä. He korostivat ”johdon ja muun henkilökunnan” merkitystä rangaistuksiin liittyvässä päätöksenteossa. Seurauksena oli sukupolvisuhteiden kriisi, jonka johdosta neuvostorakenne muokattiin uudelleen. Siinä kasvatustyöntekijöille annettiin suurempi rooli. Uusi neuvosto ei enää ottanut yhtä systemaattisesti kantaa yksittäisten lasten asioihin samalla tavalla kuin edeltäjänsä.

5.2. ”Pyjamaleikit” ja muut kontrolloikeudet

Jokaiselle osastolle jaettu ohjesääntö loi kehyksen Tapauslaitoksen ”rankaisutoimenpiteille”. Poikien rikkomusten käsittelyssä korostettiin oikeudenmukaisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita ajalle ominaiseen tapaan. Vuoteen 1972 asti saatavilla olleiden rangaistuspäiväkirjojen mukaan poikien yleisimmät kurinpidollisiin rangaistuksiin johtaneet teot liittyivät karkaamiseen, penナルismiin, rikoksiin ja päihteisiin, joita ilmensivät lyhyet merkinnät: ”karkaaminen”, ”jatkuva karkaaminen”, ”luvatun loman ylitys”⁵⁸, ”karkea pennalismusi”,

---

⁵⁸ Lomalle pääsystä päätettiin nyt Tapauslaitoksessa. Pojan oli mahdollista saada ”luotto-poika-asema” suunnitelmien mukaisesti sujuneilla lomilla ja ansaita laajemmat loma-oikeudet.

”varkaus” (raha, auto, autonanastus), ”murtoja”, ”pillereiden syönti huumaustarkoituksessa”, ”pillerihumala”, ”uusittu thinnerinkäyttö”, ”ilkivalta”, ”juopumus”, ”humalassa esiintyminen”, ”thinnerivarkaus” ja ”päihteiden tuominen laitokseen”. Tupakointi ei aiheuttanut siinä määrin päänvaivaa työntekijöille kuin aikaisemmin. Se oli sallittua yli 15-vuotiaille vanhemmiltaan luvan saaneille, mutta työntekijät kontrolloivat polttelua säilyttämällä tupakat toimistossaan ja säännöstelemällä niiden määrää. Tupakointi oli mahdollista myös sisätiloissa osastoilla sijainneissa ”röökikämpissä”.

Johtajan tai hänen sijaisensa tekemät rangaistuspäiväkirjamerkinnot sisälsivät lähinnä eristämisrangaistukset, mikä selittyy ajankohdan kirjaamisperiaatteilla. Merkintöjen mukaan alle kahden (76 kpl) ja alle vuorokauden pituiset eristykset (48 kpl) olivat huomattavasti yleisempiä kuin pidemmät kolmen vuorokauden eristykset (3 kpl). Voimassa ollut ohjesääntö olisi mahdollistanut tätäkin pidemmät eristykset, mutta Tapauslaitoksessa niitä pyrittiin välttämään systemaattisesti. Eristäminen tapahtui joko pojan huoneessa (pojat asuivat joko yhden tai useamman lapsen huoneissa) tai eristyshuoneessa. Näihin menettelyihin viitattiin myös sellaisin ilmaisin kuin ”sellissä” tai ”putkassa” sekä huoneessa tai ”kämpässä” olemisena.

Poikien poikkeavista teoista seurasi myös lomien siirtymistä tai lomakieltoa, vahinkojen korvaamista, sakkojen maksamista tai (uutteruus)rahoista vähentämistä, vapaa-ajanviettomahdollisuuksien rajaamista, varoituksia ja kasvatuksellisia yhteiskeskusteluja, rahan pidättämistä uutteruusrahoista osaston yhteiskäyttöön tai tiivistettyä ”silmien alla” olemista. (Päivittäisraporttimerkinnot; Päihdekysely 1977.) Työntekijät ratsasivat tarvittaessa myös huoneita. Tapauslaitoksen rangaistuskäytäntöön kuului myös poikien pukeutumiseen puuttuminen, kuten ”punaiseen verryttelypukuun” vaatettaminen. Ylimääräisen työn teettämistä ei käytettävissäni olleen aineiston perusteella enää käytetty rangaistuskeinona, ainakaan samassa määrin kuin aiemmin. Vaikka seuraamuksista puhuttiin rangaistuskäsitteellä, niiden toteuttamista koskevissa kuvauksissa korostui aiempaa selkeämmin ohjauksellisuus ja vuorovaikutus.

Pojat karkailivat yksin tai isommalla joukolla joko Tapauslaitoksesta tai luvallisilta lomiltaan.⁵⁹ Työntekijät yrittivät estää mahdollisia karkauksia havainnoimalla poikien liikkeitä ja tunnelmia sekä kirjaamalla ”Jalat ovat kovin hatkaan päin”-tyyppisiä (Päivittäisraportti 1973) merkintöjä päivittäisraportteihin. Pojat tulivat takaisin eripituisia aikoja kestäneiltä matkoiltaan joko itsenäisesti tai poliisin⁶⁰ tai jonkun läheisen tuomana. Karkumatkasta seurasi pääasiassa huone- tai eristys huone-eristystä tai ”pyjamaa”.

Tapauslaitoksessa tapahtuneeseen lasten keskinäiseen häirintään ja kiusaamiseen viitattiin sekä lasten että työntekijöiden käsitteistään vakiintuneella pennalismilla käsitteellä. (Esim. Helasvuo 1954.) Työntekijöiden kirjauksissa poikien keskinäistä häirintää kuvattiin esimerkiksi uhkailuna, rahan ja tupakan vaatimisena, kiusaamisena, riehumisena, riitelynä, aggressiipurkauksina, itkemään saamisena tai kovana riitana, kuten ”nyrkit heilu ja tukka pölly” (Päivittäisraportti 1976). Henkilökuntaan uhkaileva ja fyysinen hyökkäävä käytös kohdistui erityisesti tilanteissa, joissa poika oli päihtynyt alkoholin tai muiden aineiden käytöstä. Pennalismista keskusteltiin myös neuvostojen kokouksissa, joissa siihen ja ruumiillisen koskemattomuuden teemaan suhtauduttiin vakavasti:

”2 §: käsiteltiin kiusaamista (--) Osastolla tapahtuva kiusaaminen jätettiin osaston ratkaistavaksi osaston sisäisenä asiana. Yleensä oltiin sitä mieltä, että todelliseen kiusaamiseen on suhtauduttava ankarammin kuin karkaamiseen tms.” (Neuvostomuistio 1969)

”pennalismi: keskusteltiin periaatteesta, että jokaiselle (Tapauslaitoksessa) kuuluu ruumiillinen koskemattomuus. Neuvosto päättää yksityistapauksista erikseen.” (Neuvostomuistio 1970)

Tapauslaitoksessa huone-eristystä kutsuttiin ”pyjamaleikiksi” tai ”yöpukushow’ksi”. Kyseessä oli yksi kehokontrollin keino ja sen käyttöön viittaavia merkintöjä oli aineistossani ainakin 1980-luvun alkuun asti. ”Pyjamaleikiksi” kutsuttu rangaistus ei välttämättä tarkoittanut totaalista pojan toimintamahdollisuuksien rajausta, sillä sen aikana poika kävi päiväaikaan koulussa

⁵⁹ Karkuun lähtijöistä ilmoitettiin poliisille sekä vaihtelevasti Tapauskuntaan huoltosuhteen vastuuhenkilölle ja poikien koteihin. Työntekijät lähtivät usein etsimään lapsia, joskin karkumatkat saattoivat suuntautua ulkomaille asti.

⁶⁰ Poliisiyhteistyö konkretisoitui esimerkiksi lasten pidätysten, kuulusteluiden ja lapsen karkumatkoilta palauttamisten (”saatettiin poliisin toimesta”) yhteydessä. 1970-luvun lopussa työntekijät kutsuivat yhä useammin poliisin Tapauslaitokseen levottomien tilanteiden hallitsemiseksi. Poliisi vei poikia tarvittaessa myös poliisiputkaan (esim. päivittäisraportti 1980) esimerkiksi tilanteissa, joissa tapauslaitoksen keinot osoittautuivat riittämättömiksi joko henkilökunnan vähyydestä tai muusta syystä johtuen.

tai töissä. Toiminnan rajausta kohdistui ilta-aikaan, ja käytännössä se tarkoitti esimerkiksi iltaloma- tai TV:n katselukieltoa. Niiden toteuttamista koskevat sisällölliset kuvaukset olivat kuitenkin lähinnä toteavia:

”pyjamakundi”, sisäpoikana, yöpuku yllä kunnes toisin määrätään (Päivittäisraportti 1975)

”Huone-eristystä = ”pyjamaleikkiä” yllöman ja karkumatkan jälkeen ehkä joissakin häiriökäyttämismisissä myös.” (Päihdekysely 1977)

Vaikka Tapauslaitoksessa pyrittiin minimoimaan ”putkaeristuksen” käyttö, työntekijät turvautuivat siihen aika ajoin. Päivittäisraporttiaineistossa eristystä sanoitettiin edelleen niukasti:

”Sai raivarin ja heitteli pari litraa maitoa pitkin keittiötä ja rikkoi kirjahyllyn. Pistin eristykseen rauhoittumaan.” (Päivittäisraportti 1972)

Periaatteellisia linjanvetokeskusteluja ”eristysrangaistuksesta” käytiin Tapauslaitoksen neuvostossa, johon siis myös pojat osallistuivat:

”(--) tässä kokouksessa päätettiin, että eristysrangaistuksia käytetään seuraavissa tapauksissa: Järjestyshäiriöiden sattuessa oppilaan palauttamiseksi järjestykseen ja muiden turvaamiseksi enintään kaksi vuorokautta, yleensä niin kauan kuin häiriö on ohi ja takeet normaaliin päiväjärjestykseen palaamisesta olemassa. Eristystä käytetään lisäksi, jos on olemassa ilmeinen karkaamisvaara. Tarkoituksena on suoda oppilaalle rauhallista miettimisaikaa kannattaako todella karata. Samoin käytetään eristystä, jos oppilas on välittömästi saatu karkumatkalta kiinni. Molemmissa em. tapauksissa yleensä seuraavaan aamuun saakka. Huom, karkumatkalta tai muuten eristykseen joutunut oppilas tuodaan normaalisti työhön ja kouluun ja hän kärsii rangaistuksensa vapaa-aikarangaistuksena eristyshuoneessa. Karkumatkalta tai yllömalta palautettaessa huoltopoliisin tai muun viranomaisen toimesta annetaan eristysrangaistusta 1 vrk, jos palaa itse saa myös yhden vuorokauden eristystä, mutta huone-eristykseenä eli saa kärsiä rangaistuksensa omassa huoneessaan sängyssä. Yleisenä periaatteena on oltava, että AINA kun on kyseessä karkumatkaan liittyvät rikokset noudatetaan ankarampaa asteikkoa eli annetaan 2 vrk eristystä.” (Neuvostomuistio 1970)

Tapauslaitoksessa eristämisen perusteena olivat ”järjestyshäiriöt”, tarve taata muiden turvallisuus tai joko karkaaminen tai karkausvaara. Eristyksen tavoitteena oli pojan palauttamisen järjestykseen tai pysäyttäminen miettimään eri toimintavaihtoehtoja esimerkiksi karkausaikeissa. Seuraavana vuonna neuvosto jatkoi keskustelua eristyksestä ja teki täsmennyksiä eristysrangaistuksen käyttöön myös pojan ”yrittäessä rikkoa kalustoa tai muuten turmella osastoa”. Neuvosto linjasi lisäksi, että uuden pojan ”ensikertaisesta karkumatkasta” ei seuraa rangaistusta.

”Ohjesäännöstä poiketen suositellaan enimmäismääräksi 2 vrk. Eristysrangaistuksen määrää laitoksen johto. Oppilaan ollessa eristyksessä ovat johto, lähikasvattajat ja etenkin psykologi velvollisia keskustelemaan hänen kanssaan.” (Neuvostomuistio 1971)

Vaikka edellisissä otteissa eristys käsitteellistetään selkeästi rangaistukseksi, korostuu niissä tavoite minimoida eristyshuone-eristyksiä ja pyrkimys toteuttaa niitä ensisijaisesti lapsen omassa huoneessa. Lapsen oli mahdollista välttää eristyshuone-eristys palaamalla omaehtoisesti karkureissulta. Tapauskunnan ohjesääntö oli mahdollistanut 7 vuorokauden eristyksetkin, mutta Tapauslaitoksessa ne toteutettiin ajallisesti lyhyempinä. Laitoksessa vallinnut suhtautumistapa kyseiseen rangaistuskäytäntöön lopetti eristyshuone-eristykset lähes kokonaan.

1970-luvun alkupuolella työntekijöiden oli mahdollista tehdä eristämistä koskeva päätös, mutta heidän tuli ilmoittaa siitä aina johtajalle tai apulaisjohtajalle. 1970-luvun puolivälin jälkeen päätöksentekomenettely muuttui siten, että Tapauslaitoksen johtajan tuli ilmoittaa Tapauskunnalle kirjallisesti eristystoimenpiteestä joko Suomen kunnallisliiton lomakkeella (nro 3574.83) tai muutoin määrämuotoon kirjoitettuna. Molempiin oli kirjattu eristetyn nimi, syntymäaika, eristämisaika kellon- ja vuorokauden tarkkuudella ja eristämisen syy. (Lautakunta-aineisto) Päätöksenteossa korostettiin johtajan asemaa eristämisestä päättäneenä työntekijänä (”johtaja oli määrännyt seuraavan laitoksen huollettavan eristämisestä muista huollettavista”, esim. Lautakunta-aineisto 1978).

5.3. Tapauslaitoksen päihdekontrolli

Lisääntynyt päihteidenkäyttö näkyi selvästi Tapauslaitoksen arkisissa tilanteissa merkintöinä alkoholista, kiljunteosta, liimasta, lääkkeistä ja huumeista tai siitä, että lapsi oli ”täydessä pilvessä”, ”lievästi päissään” tai pojat ”saapui-

vat alkoholille tuoksuen”.⁶¹ Karkailu ja päihdeidenkäyttö liittyivät usein yhteen, mikä ei ole sinänsä yllättävää. Päihdekysymys konkretisoitui sekä laitoksessa että esimerkiksi loma- tai karkureissujen aikaisena asiana.⁶²

”huumaavien aineiden käyttöä: oppilas, joka esiintyy minkä tahansa aineen vaikutuksen alaisena osastolla, eristetään siksi ajaksi, kunnes hän selviää. Jos oppilas kuljettaa laitokseen huumaavia aineita (kaikki aineet samantarvoisia), hän menettää yhden loman olipa luottopoika tai ei” (Neuvostoaineisto 1969)

Tapauslaitoksen lähikasvattajat todensivat ja kontrolloivat poikien päihdeidenkäyttöä tarkkailemalla ja havainnoimalla poikien käyttäytymistä, vointia, fyysistä habitusta ja hajua. ”Harmaa kasvoiltaan ja vaatteet haisevat tinneriltä”-tyyppiset merkinnät olivat tavanomaisia päivittäisraporteissa. Pahimmillaan poika saattoi vajota tajuttomuuteen ja joutua sairaalaan liiallisen alkoholin käytön tai imppailun takia. Tämänkaltaisissa äärimmäisissä tilanteissa tarvittiin työntekijöiden valppautta pojan hengissä säilymisen turvaamiseksi.

”saapui iltalomalta jo klo 18.00 aikaan päihtyneenä, ei tuoksu alkoholille tai kaljalle, sanoo kyllä juoneensa kaljaa.” (Päivittäisraportti 1974)

”Kun herrat palasivat tuli tabuja mukana. Toinen vetänyt tabunsa WC:stä alas, toinen nielusta alas. Sammunut noin puolen tunnin kuluttua. Tarkkailtu unta ja pulssia” (Päivittäisraportti 1974)

Tapauslaitoksen työntekijät kontrolloivat päihdeiden käyttöä myös tarkistamalla poikien huoneita, laatikoita ja kaappeja. He tarkastivat myös muita poikien henkilökohtaisia tavaroita, kuten vaatteita. Tämänäyttypistien keinojen lisäksi Tapauslaitoksessa käytettiin käänteistä taktiikkaa eli imppaamattomuudesta palkitsemista. Laitoksessa pidettiin tässä tarkoituksessa niin sa-

---

⁶¹ Vuodelle 1977 päivätyn päihdekyselyvastauksen (Päihdekysely 1977) mukaan päihdeiden tuomisesta laitokseen seurasi esimerkiksi loman siirtyminen, huone-eristys, putkaa, silmälläpito tai keskustelua. Vuonna 1976 Tapauslaitoksen lapsista päihdeitä väärinkäyttävien määräksi oli arvioitu noin 40. Heistä alkoholia oli käyttänyt 14, huumeita 1, liuottimia ja liimoja 10 sekä sekakäyttöä 14. Huumeista yleisimmiksi mainittiin kannabistuotteet ja seuraavaksi amfetamiini. Lääkkeistä käytettiin väärin matkapahoinvointilääkkeitä, codein-yskänlääkkeitä, unilääkkeitä, oxepamia ja libriumia. Koska Tapauslaitoksessa ei ollut riittävästi henkilökuntaa eikä lääkinnällistä asiantuntemusta, sinne ei otettu ”vaikeista riippuvuus- ja vieroitusoireista kärsiviä”. (Päihdekysely 1977.)

⁶² Myös muissa lastenkodeissa näkyi huumausaineiden käytön lisääntyminen. Lastensuojelun Keskusliiton (1972, 50–51) mukaan koulun järjestystä rikkovien, rangaistavan teon tai irtolaisuuden takia huostaanotettujen lasten määrä oli vähentynyt ja juopuneena tavattujen yli kaksinkertaistunut.

nottuja ”imppauskilpailuja”, joissa palkintoina käytettiin erityisesti jäätelöä. Tapauslaitoksen toimijat joutuivat arvioimaan myös päihteidenkäyttöön liittyntä oikeudellista normistoa ja soveltamaan sitä tilannekohtaisesti:

”päihdyttävät aineet: yleisen juridisen tavan perusteella tinnerin käyttö ei ole sinänsä rangaistava teko, vaan haistelijan suhteen toimitaan aina kyseessä olevan tilanteen mukaan. Tinnerin tuomisesta laitosalueelle siirtyy loma yhdellä viikolla eteenpäin, silti luotto-oikeutta menettämättä” (Neuvostomuistio 1971)

1970-luvun alussa Tapauslaitoksessa päihdetilanne vaikeutui. Sen hallitsemiseksi työntekijät esittivät muun muassa sairaanhoidollisen asiantuntemuksen ja yöajan valvonnan vahvistamista lisäresurssein. Samoihin aikoihin he ideoivat uudentyyppistä toimintamuotoa ”voimakkaasti päihteitä käyttävien poikien” auttamiseksi. He olivat tunnistaneeet asian ”hoitamisessa” ilmenneet puutteet. Työntekijät ryhtyivät selvittämään ”intensiivi l. entistä suljetumman osaston perustamista laitokseen” (Kokousaineisto 1970). Sen keskeinen ydin oli:

”tehostetun kuntoutuksen antaminen pojalle, jolla on huumausaineongelmia. Tämän tehostetun avun antamisena nähdään eräänlainen katkaisu- ja intensiivisempi hoito tarkoituksenmukaisena. Tarkoituksena ei ole sulkea häntä pois missään rankaisu tai pelotusmielessä, vaan hoitaa häntä toiminnallisesti ja mahdollisesti terapeutisesti siten, että hänen ympäristönsä, tehtävänsä sekä harrastuksensa ovat kontrolloidumpia kuin tavallisilla osastoilla.” (Kokousaineisto 1970)

Uutta osastotyyppiä suunnitelleet työntekijät kytkivät ”tehostetuksi kuntoutukseksi” nimeämänsä ammatillisen toiminnan diskursiivisesti hoito-orientuneeseen käsitteistöön ja ajattelutapaan. He tekivät selkeää eroa rangaistukselliseen vallankäyttöön ja liittivät osaston toiminnan kannalta tärkeäksi arvioidun sulkemisen ennen kaikkea kuntoutettavan pojan päivittäisen elämän toiminnallisuuksien ja työskentelysuhteiden tiivistämisen mahdollistajaksi. Vaikka sulkemista ja toiminnan selkeää kontrollia pidettiin intensiivi-osaston elementteinä, asiasta käydyissä keskusteluissa korostettiin toiminnan kuntouttavaa ja jopa terapeutista luonnetta. Työntekijöiltä edellytetty ammatillinen osaaminen (erityisesti ”psykologinen ja psykiatrinen asiantuntemus” ja lähikasvattajien ryhmätyökoulutus) ja heidän riittävyytensä, mutta myös tilalliset ratkaisut, liitettiin suunnittelussa keskeiseksi sukupolvisuhteita organisoineeksi tekijöiksi. Työntekijät perustelivat tällaisen osaston tarvetta

huolenpidollisesta näkökulmasta ja sen kuvauksissa näkyivät myös hoivaavan vallan ideat.

Vastaavanlainen suunnitelma huumeongelmaisten nuorten hoidon järjestelystä oli esillä pari vuotta myöhemmin keskustelussa, jossa oli mukana mm. sosiaalihallituksen edustaja (Aloite 1972) sekä Tapauskunnan lautakunnalle lähetetyssä esityksessä (Kirjelmä 1972), mutta suunnitelmat eivät konkretisoituneet senkään jälkeen. Myös näissä suunnitelmissa toiminnan keskeisiksi edellytyksiksi mainittiin kuntouttava hoito, suurempi hoitosuhdeluku ja koulutetumpi henkilökunta, toiminnan tiivis kontrolli ja mahdollisuus sulkea osasto, sairaanhoidollisen, psykiatrisen ja psykologisen ammattiosaamisen vahvistaminen, kotikoulu, ryhmätyömenetelmien käyttö, yksilöllisesti tehtävät ratkaisut esimerkiksi hoidon kestosta sekä lapsen hoitoon motivointi. Tapauslaitoksessa työntekijät joutuivat kuitenkin tulemaan toimeen ilman uudentyypistä toimintamallia ja puuttumaan poikien päihteidenkäyttöön perinteisin keinoin.

5.4. Kriisiytyneiden sukupolvisuhteiden hallinta

”Kysyttiin perustellusti, miksi ja millä oikeudella johtaja ja neljä oppilasta ohjailee taloa ja laatii sääntöjä, joita koko henkilökunnan oli noudatettava.” (Kokousaineisto 1975)

Edellinen ote kiteyttää tilanteen, jossa Tapauslaitoksen sukupolvisuhteet kriisiytyivät. Autoritaarisesta kasvatuksesta poispyrkiminen ja ”todellista valansiirtoa” tarkoittaneen neuvostorakenteen soveltaminen olivat haastaneet aiemmin pitkälti kurittavan vallan diskurssissa operoineen ammattikasvattajan. Työntekijät alkoivat kyseenalaistaa neuvostorakennetta ja sen vanavedessä muuttunutta valta-asetelmaa, joka sai sukupolvisuhteet keikahtamaan ”vallankumouksellisesti”.

”poistui talosta monia haitallisia tai hyödyttömiä toimintoja ja asioita (oppilaitten arvostelulomakkeita, kurin- ja järjestyksenpitoon liittyviä pisteytystaulukoita, teitittely yms. rihkamaa). Valitettavasti myös hierarkia ja selvien ohjeitten ja normien varassa elänyt yhteisö alkoi murentua.” (Työyhteisö 1975)

Hoidollisen kasvuympäristön luomisyrityksiä seurasi johtajan tulkinnan mukaan ”ahdistus ja tyytymättömyys sekä turvattomuus auktoriteetin puuttues-

sa”. Demokratisoitumispyrkimysten⁶³ ohella Tapauslaitoksen päivittäistä kasvatustyötä organisoineet muut tekijät – kuten laitoksen taloudelliset resurssit, henkilökunnan määrä ja laitokseen ohjautuneiden lasten tilanteet – vauhdittivat lähikasvattajien ajautumista ”ammattillisen identiteettikriisin” partaalle:

*”Vuosi vuodelta on oppilasaines vaikeutunut, tullut yhä raskaammin moniongelmaiseksi, erilaisten huumeitten osuus lisääntynyt jatkuvasti ja toisaalta samanaikaisesti laitoksen resurssit ja henkilökunnan laatu ja määrä on pysynyt ennallaan. Kun huomiodaan tämä ja (--) tuskallinen prosessi hoidolliseen kasvuympäristöön pyrkimiseksi, ei ole mikään ihme, että lähikasvattajat elävät päivästä toiseen kestokykynsä raja-
mailla.” (Vuosikertomus 1972)*

Samaan aikaan Tapauslaitoksen työntekijät pohtivat laitoksen ”kasvatuslinjaa” ja arvioivat laitoksen vakiintuneita käytäntöjä. Työntekijät suhtautuivat kriittissävyisesti sääntöihin, koska neuvostot olivat saaneet aikaan ”sääntöviidakon”. Tapauslaitoksen sisäisen järjestyksen ylläpitämisen näkökulmasta ”totuttuihin tapoihin” ja ”sääntöihin” liittyneet keskustelut tarkoittivat työntekijöiden vakavaa suhtautumista arjen sujuvuuden takaamiseen.

”Totutuilla tavoilla ja säännöillä on arvoa vain, jos ne säästävät aikaa ja vaivaa tärkeämpiin asioihin tai antavat välttämätöntä turvallisuutta elämälle ja rauhaa luovalle toiminnalle.” (Henkilökuntakokous 1972)

Sukupuolisuhteiden kriisin hallinta johti esimerkiksi suostuttelevan ”me-diskurssin” käyttöön, jolloin Työntekijöiden toiminnan itsetutkiskelu ja itsereflektio tarkoitti identiteettityötä kollektiivin tasolla. Tapauslaitoksen työntekijät pohtivat yksilöllisyyden toteuttamisen sekä lasten ja työntekijöiden keskinäissuhteiden rakentumisen ehtoja.

*”Aikuisina me edustamme pojille vihattavia auktoriteetteja, edustamme isää, äitiä, poliisia, lakia ja järjestystä. Tehtävämme on myös opettaa elämisen rajoja ja olla seinä mitä vasten puskea. Siitä seuraa luonnostaan, että saamme kielteistä käyttäytymistä ja tunteet ne on meilläkin. (--) Väkipuhua voiman ja pakon käyttö kummittelee mielessämme tuomittavana ja kiistanalaisena tekona. (--)
Aikuisina edustamme pojille myös myönteisiä auktoriteetteja. Autamme asioissa, annamme tunnustusta ja osoitamme hyväksymistä. Olemme*

---

⁶³ Tapauslaitoksen demokratisoitumisprosesseissa näkyi tanskalaispsykologi Wulff Feldmanin (1969) sosiaalipsykologiseen viitekehykseen pohjautunut ajattelutapa, jossa korostui laitostyöskäytännön asiakkaiden ja henkilökunnan välisen juovan hälventäminen yhteisvastuullisuuden ja tasavertaisuuden ideoita hyödyntämällä. (Emt. 221.)

ruokkivia emoja ja kaikkivoipia isiä. Ongelmallista poikien kohtelussa on kuitenkin se, että pojat itse eivät ole kiinnostuneita asioistaan. Heillä ei ole huolta huomisesta. (--) He ovat tottuneet myös siihen, että itse ei saa päättää eikä oikeastaan tarvitsekaan päättää asioistaan.” (Henkilöstökokous 1972)

Työntekijöiden pohdinnat kuvaavat modernisoituvan laitospedagogiikan perusdilemmejä sekä sitä jännitteistä arkista todellisuutta, jossa laitostyöntekijät kasvatus työtä tekivät. Tapauslaitoksen työntekijät pitivät keskeisinä laitospedagogiikan keinoina lapsen yksilöllisyyden huomioon otamista, turvallisten kasvuympäristöjen mahdollistamista, tulevaisuusorientoitunutta laitospedagogiikan pohjavirettä ja työntekijöiden reflektointitaitoja. He pyrkivät keskusteluissaan ja diskurssien tasolla tasavertaisen sukupuolisuhteiden luomiseen samalla kuitenkin tunnistuen lasten ja laitostyöntekijöiden erilaiset positiot sekä kasvattajan kaksinaapaisen auktoriteettiaseman.

Tapauslaitoksessa tämänkaltaisen ajattelu ei kuitenkaan saanut varauksetonta tukea. Kaikki työntekijät eivät samaistuneet oman arkisen työkokemuksensa pohjalta me-diskurssin muotoon kirjoitettuun todellisuuteen ja haastoivat sen toteuttamisen mahdollisuuksia. Samaan aikaan oli esillä suojelukasvatus työntekijöiden ammatillisen työn kehiksenä (ks. esim. KM 1972). Tapauslaitoksessa käydyissä keskusteluissa kohtasivat kaksi eri diskursiivista todellisuutta: suojelukasvatusperinnettä edustanut, ”perinteisen autoritaarisen” kasvatuksen sekä liberaalimpaa näkemystä edustanut ja lasten aktiivisen toimijuuden nimiin vannonut demokratisoivan vallan näkemys. Nämä keskustelut loivat pohjan Tapauslaitoksen arkisessa elämässä toteutetuille rajoittamis- ja kurinpitokäytännöille.

5.5. Laitospedagogiikan uudet tuulet

Edellisissä luvuissa kytkin Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen tarkastelun 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen tapahtuneeseen kahdensuuntaiseen liikehdintään, jossa pojat ensinnäkin asetoittiin aktiivisiksi toimijoiksi laitospedagogiat ja yhteisen päätöksenteon hengessä ja toiseksi yksilöllisen kohtelun osapuoliksi, kun heidät otettiin mukaan omia asioitaan koskeviin neuvotteluihin. Tapauslaitoksessa oli vahva pyrkimys rangaistusten vähentämiseen, ja se näkyi selvimmin eristämisen käytön välttämisenä ja sen keston systemaattisena lyhentämisenä. Vaikka rajoittamiskäytäntöjä koskevissa paikallisissa puhetavoissa oli edelleen rangaistuksen leima, niistä keskusteltiin nyt lasten ja työntekijöiden yhteisillä foorumeilla. Kasvatustoiminnan sisällöllisestä uudistamisesta käytiin esimerkkinä päihdekäsittelyn hallintaan liittynyttä osastosuunnitelmaa, jossa näkyivät siirtymispyrkimykset suojelukasvatusajattelusta kohti hoitamisen diskursseilla perusteltuja käy-

täntöjä. 1970-luvun loppupuolella Tapauslaitoksessa otettiin käyttöön myös omaohjaajamenetelmä. Ajallisesti nopeasti tapahtuneella siirtymällä oli myös seurauksensa, ja se johti Tapauslaitoksen sukupolvisuhteiden tulehtumiseen. Seuraavaksi analysoin olosuhteita, joissa edellä kuvatut murrostapahtumat tulkintani mukaan mahdollistuivat.

Rakentuva hyvinvointivaltio ja laitoskriittinen liikehdintä

Sosiaalihuolto ja lastensuojelun sijaishuolto olivat vilkkaan kansallisen keskustelun kohteina 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Yhteiskunnassa tapahtui nopea murros niin taloudellisesti, poliittisesti kuin sosiaalisesti: yhteiskuntarakenne muuttui, kaupungistuminen kiihtyi ja keskustelu kansalaisten oikeudellisesta tasa-arvosta ja kansalaisoikeuksista virisi. (Harrikari 2019, 251–252.) Erja Sauraman (2002, 234–236) mukaan lastensuojelun sosiaalityössä tapahtui samaan aikaan murtumia. Case work muodosti keskeisen viitekehyksen sosiaalityöntekijöiden työskentelylle. Terapeuttinen suhtautuminen perheisiin ja tiimityöskentelyn ideat yleistyivät 1970-luvulla. Lasten ja perheiden tarpeisiin pyrittiin vastaamaan ensisijaisesti avohuollollisin keinoin. Suhtautuminen huostaanottoihin ja erityisesti pakkohuostaanottoihin oli Sauraman sanoin penseää (emt. 235) ja se näkyi niiden määrän merkittävänä vähenemisenä. Laitoshoidolle ja lastensuojelulaitoksissa toteutetulle arviointityölle oli kuitenkin jatkuva tarve.

Laitoskriittiset äänet yltyivät kuuluviksi 1960-luvun lopun kansalaisyhteiskunnan Marraskuun liikkeen synnyttämän pakkoauttajakeskustelun myötä. Liike vaati kansalaisten perusoikeuksien toteutumisen parantamista erilaisissa yhteiskunnallisissa instituutioissa, kuten vankilassa, sairaalassa ja koulukodeissa, joissa ”asukkaiden” vapauksia kontrollin keinoin hallinneet toimintatavat olivat tavallisia. (Eriksson 1967.) Poikkeavuuden sosiologian leimaamisteoreettiset näkökulmat näkyivät keskustelussa. (Esim. Harrikari 2019.) Lastensuojelun kentässä kritiikin kovin kärki kohdistui koulukoteihin (esim. Sirén 1967), mutta osansa saivat monet muutkin laitokset. Kritiikki koski ennen kaikkea epäkohtia lasten kohtelussa ja epäinhimillisinä pidettyjä toimintatapoja. Kärkevässä keskustelussa korostettiin, että on tärkeää välttää leimaantumista ja laitostumisen vaaroja. (Esim. Harrikari 2019; Sirén 1967; Laitala & Puuronen 2016, 120–122.)

Etenkin koulukotien kasvatuskäytännöt, mukaan lukien ruumiillinen kurittaminen, herättivät myös poliittiset päättäjät keskustelemaan aiheesta. (Harrikari 2019, 254.) Viranomaistoiminnan ylin valvoja, eduskunnan oikeusasiamies, oli tuonut lastensuojelun laitostumisen huollon puutteita esiin vuonna 1964 koulukoteihin kohdistuneen tarkastuskierron yhteydessä. Hän vaati toimialaa ohjanneelta sosiaaliministeriöltä toimenpiteitä tilanteen korjaamiseksi. (EOA 1965.) Ministeriö ryhtyikin valmistelemaan lopullista vitsakurituksen kieltoa sekä valtion että kunnallisista ja yksityisistä koulukodeista.

Se tapahtui vuonna 1965 lähetetyllä yleiskirjeellä (N:o Hvo 33853/976 – 65).⁶⁴ Kirjeessä ministeriö totesi, että ”vakavan järjestyshäiriön sattuessa” koulukotien toimihenkilöillä oli edelleen oikeus ”käydä oppilaaseen käsiksi järjestyksen palauttamiseksi”. Näissä tilanteissa tuli välttää ”tarpeetonta väkivallan käyttöä”. Samassa kirjeessä ministeriö otti kantaa eristysrangaistukseen:

*”On muistettava, että eristysrangaistuskin on kasvatuksellinen toimenpide, joka on järjestettävä siten, että oppilas tuntee eristyksen aikanakin olevansa kasvatushenkilöstön myötätuntoisen ja välittävän huolenpidon kohteena. Eristyksessä olevalle oppilaalle on varattava tilaisuus halua-
mansa, mutta kuitenkin sopivan kirjallisuuden lukemiseen ja muuhun toimintaan. Samoin häntä on käytävä riittävän usein katsomassa ja keskustelemassa hänen kanssaan.”*

Sosiaali- ja terveysministeriö perusti sosiaalihuollon toimintaperiaatteita pohjineen komitean ja toimikunnan selvittämään koulukotien asemaa ja suojelukasvatusta (KM 1972). Harrikarin (2019, 257) mukaan oikeusturvakysymyksiä ja sosiaalitieteellisiä oppeja painottaneet suojelukysymyksen tarkastelutavat siirtyivät näihin lainvalmistelutöihin. Myös muita lasten ja perheiden asioita ja palveluja käsitelleitä komiteoita työskenteli 1970-luvulla. Sosiaalihuollon periaatekomitean kahdessa julkaisussa linjattiin sekä sosiaalihuollon yleiset (KM 1971) että alaikäisten ja perheiden palveluiden periaatteet (KM 1973). Sosiaalihuollon sosiaaliturvapolitiikan periaatteiksi sosiaalihuollon periaatekomitea (KM 1971) määritteli palveluhenkisyyden, luottamuksellisuuden, ennaltaehkäisyn ja omatoimisuuden edistämisen. Sosiaalihuollon lainsäädäntöperiaatteiksi nimettiin loukkaamattomuus, oikeusturvan toteuttaminen, pyrkimys normaaliuteen, valinnanvapaus, lakien yhteensovittaminen ja järjestelmien aukottomuus sekä myönteisen tulkinnan ensisijaisuus. (Ks. myös Harrikari 2019, 258.) Alaikäisten osalta komiteamietinnössä (KM 1973) korostettiin, että on tärkeää edistää perhekeskeisyyttä, ihmissuhteiden jatkuvuutta ja itsenäisyyden edistämistä.

Nämä periaatteet koskivat myös lastensuojelutoimintaa. Ne otettiin huomioon Tapauskunnan lastensuojelulaitosten toimintaa ohjanneen ohjesäännön uudistamistyössä ja sitä kautta myös Tapauslaitoksessa. Yhteiskuntapoliittinen ilmapiiri, johon sisältyi yhteiskunnan demokratisoituminen, lastensuojeluasiakkaiden oikeusturvan parantaminen ja yksilöä leimaavien käytäntöjen poista-

---

⁶⁴ Harrikari (2019, 272) pitää yhden suojelukysymyksen hallinnan tavan päätepysäkkinä vuonna 1977 julkaistua lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoiminnan lakiehdotusta. Hänen mukaansa (emt. 272) koulukodit olivat olleet ”sukupolvien välisen vallan yllä pitämisen viimesijaisin keino, ultima ratio, 1870-luvulta lähtien”, ja ”kurinpitokäytäntöjen kokeilulaboratorioita”. Nyt ne joutuivat muokkaamaan lopullisesti kasvatuskäytäntöjään uudella tavalla ja tämä kehitys näkyi lapsen ruumiillisen kurittamisen kokonaiskiellossa.

minen (Harrikari 2019, 273), konkretisoitui Tapauslaitoksessa varsin selvästi. Lapsen subjektiivisen edun käsite otettiin käyttöön lainvalmisteluprosessissa 1970-luvulla (emt. 275), mutta Tapauslaitoksen käsitteistössä se ei vielä tuolloin näkynyt vahvana. Lapsen yksilöllisyyden ja yksilöllisen kohtelun keskeisyys olivat kuitenkin Tapauslaitoksen toimijoille selviä. Kansallisella tasolla käyty julkinen keskustelu ja keskushallinnon toimet institutionaalisten käytäntöjen, kuten sosiaalihuollon ja suojelukasvatuksen, periaatteiden arvioimiseksi ja kehittämiseksi loivat kuitenkin otollista pohjaa Tapauslaitoksen sukupolvisuhteiden demokratisointityrityksille ja muutoutumiselle.

Hallinnollis-organisatoristen suhteiden koettelua

Tapauslaitoksen toiminnan muodollisen sääntelyn perustana toimineen ohjesäännön uudistaminen ajoittui samaan aikaan, jolloin kansalliset koulukotitoimintaa ja sosiaalihuoltoa koskeneet linjaukset olivat tekeillä. Tapauskunnan ohjesäännön valmistelussa kiinnitettiin erityistä huomiota lapsen asemaan sijoitustoimenpiteiden kohteena. Ensimmäistä ehdotusta oli valmisteltu jo ennen kansallisten komiteoiden mietintöjen julkaisemista, joten oletettavasti ohjesäännön keskeiset sisällöt olivat levinneet kentän tietoisuuteen. Ohjesäännössä huomioitiin sosiaalihuollon periaatekomitean mietinnön keskeiset periaatteet, joten Tapauslaitoksen ohjesääntö oli sisällöllisesti sopusoinnussa ajankohdalle ominaisten kansallisten linjausten kanssa. Ohjesäännön hyväksyminen oli tässä vaiheessa siirtynyt lääninhallitukselle.

Ohjesääntötyössä konkretisoitui pyrkimys pois rangaistuskasvatusajattelusta. Se näkyi esimerkiksi siinä, että lapsia rajoittaneiden toimien yläkäsite ”rangaistus” poistui ja korvautui ”erityistoimenpiteiden” eli lapsen kohdistuvien ”rajoitusten” käsitteellä. Muita Tapauskunnan ohjesäännön sallimia rajoituskeinoja olivat lapsen oleskelun rajoittaminen laitoksessa tai sen ulkopuolella, ”yhteyksien” rajoittaminen ja eristäminen sekä lähetettävien vaarallisten aineiden tai esineiden tarkastaminen ja mahdollinen haltuunotto. Vapaa-aikaeristys muutettiin ”oleskelun rajoittamiseksi” ja täydellinen eristäminen yksinkertaisesti eristämiseksi.

Rajoituksen käsite otettiin käyttöön myös vuonna 1983 säädetyssä lastensuojelulaissa (683/1983). Tutkimieni rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen näkökulmasta keskeistä oli, että vielä 1970-luvun alussa voimassa olleen eristysrangaistuksen enimmäispituus lyhennettiin ensin kolmeen ja sitten kahteen päivään. Eristämisestä tuli ilmoittaa viipymättä Tapauskunnan laitostoiminnasta vastanneelle taholle. Eristämisajan lyhentäminen oli yksi indikaattori laitokasvatuksessa meneillään olleelle muutokselle. Kunnallista ohjesäännön toimeenpanoa täsmennettiin laitospohjaisilla toimintaohjeilla.

1970-lukua sävytti jatkuva keskustelu sekä Tapauslaitoksessa että Tapauskunnassa henkilökunnan pätevyyksistä⁶⁵, tehtävistä, asemasta organisaatiossa⁶⁶ ja palkkauksesta (ks. myös Lastensuojelun Keskusliitto 1972). Tapauslaitoksen työntekijät keskustelivat työn vaativuudesta, huonoista vaikutusmahdollisuuksista ja arvostuksen puutteesta. Lastenkotityön heikkoon arvostukseen liittyvät näkemykset olivat laitostyöntekijöiden keskuudessa yleisesti jaettuina. Tapauskunnan laitostoimijat olivat huolissaan lastensuojelulaitosten ”hoidon, huollon ja kuntoutuksen tason jatkuvasta alenemisesta ja siitä, että laitokset tämän myötä ovat menettämässä kykynsä toimia lastensuojelulain, ohje- ja johtosäännön sekä YK:n lastenoikeuksien julistuksen osoittamalla tavalla.”⁶⁷ Tilanne oli vaikeutunut muun muassa ”vaikeutuvan asiakasaineksen”, henkilöstön vähäisyyden, vaihtuvuuden ja koulutusmahdollisuuksien vähäisyyden sekä niukkojen taloudellisten edellytysten myötä. Kenttäväen näkemyksen mukaan laitoksiin ohjautuneet käyttivät yhä enemmän päihiteitä ja syylistyivät yhä useammin rikoksiin, koulupinnaukseen ja karkailuun. (Ks. myös esim. Pekkarinen 2010, 95–123.) Tapauskunnan johto piti tätä näkemystä paikkaansa pitävänä ja totesi, että ”laitoksiin sijoitetaan yhä vaikeammassa kriisissä tai sosiaalisessa ristiriidassa olevia nuoria”. Kenttätoimijat näkivät ongelmalliseksi myös sen, että laitosten niukka resurssitilanne hankaloitti laitoshoidon ja kasvatusta koskeneen uuden tiedon hyödyntämistä. Laitostyön kehittämisessä pidettiin tärkeänä epäedullisen asenneilmapiiirin ja laitoshuoltotyön ihmissuhdeperustaisuuden tunnistamista:

”lastensuojelutointa ja erityisesti sen laitosten toimintaa koskevia päätöksiä tehtäessä tulee välttää laitoshuoltoa perinteisesti rasittavien asenteiden vaikutuksia; laitoshuolto on ja sen tulee olla parhaimmillaan korkeaa ammattitaitoon perustuvaa ihmissuhdetyötä, joka tuottaa sille asetettuja vaatimuksia vastaavia tuloksia.” (Lautakunta 1975)

1970-luvun molemmin puolin käytiin keskustelua myös lastensuojelun ja psykiatrian palveluiden välisestä suhteesta. 1960-luvun puolivälissä Tapauslaitoksen johtaja muotoili asian näin:

”Useiden oppilaiden kohdalla laitos on arvioinut psykiatrisen sairaalahoidon välttämättömäksi ja saanut tukea käsitykselleen myös psykiatrin konsultaatioista. (--) Sijoituksen jatkamisen ainoana motiivina voidaan tällaisessa tapauksessa pitää ainoastaan ”säilytystä”. (--) ... haluan tuo-

⁶⁵ Sosiaalhallitus määritteli laitostyöntekijöiden pätevyysvaatimukset yleiskirjeessään vuonna 1975 (Sosiaalihallituksen yleiskirje No B 34/1975).

⁶⁶ Työntekijöiden asemaa vahvistettiin myöhemmin työpaikkademokratiasäännöksiin.

⁶⁷ YK:n lapsen oikeuksien julistus oli vuonna 1958 hyväksytty yleisluontoinen julistus, joka toimi esimerkkinä vuonna 1989 hyväksytylle lapsen oikeuksien yleissopimukselle.

da esiin sen, että lasten ja nuorten laitospuolitoisessa huollossa on selvästi aukko – on olemassa pieni lasten ja nuorten ryhmä, jonka hoidon ja kasvatuksen yhteiskunta on laiminlyönyt. Meiltä puuttuu lastensuojelutoimen alueella sopiva laitospuolto tai sairaalatoimen alueella ei ole riittävästi heille paikkoja. Kenttätyöntekijän kannalta on yhdentekevää, kummanko sektorin puolelle hoito ja kasvatus jää, mutta aukon olemassa olo on ilmeinen. Luulen, että jo avohuollon parissa tapahtuvan karkean diagnostisoinnin perusteella ollaan useissa tapauksissa sairaalassa annettavan psykiatrisen hoidon välttämättömyydestä, mutta paikkapuolan vallitessa päädytään sijoittamiseen lastensuojelulaitoksiin.” (Kirjeistö 1965)

Vastaavanlainen keskustelu toistui ja konkretisoitui Tapauslaitoksessa päihdekysymyksen hallinnan yhteydessä, koska palvelujärjestelmässä nähtiin aukko päihdehoitoa tarvitsevien lasten ja nuorten osalta. Suhde psykiatriaan puhututti Tapauskunnassa myös 1980-luvun alussa, jolloin rajankäynti ja työnjako lastensuojelun ja psykiatrisen hoidon välillä todettiin epäselväksi: ”Hankalia psyykkisesti poikkeavat lapset, jotka eivät sovellu laitoshuoltoon eivätkä ole autettavissa psykiatristen sairaaloiden hoidolla.” (Lautakunta-aineisto 1981) Samaan aikaan Tapauslaitoksessa suunniteltiin jälleen intensiivisemmän työskentelysuhteen mahdollistavan osaston perustamista, jossa keskeisenä pidettiin työntekijämäärää ja mahdollisuutta toimia tilallisesti rajatuissa olosuhteissa (Intensiiviosastosuunnitelma 1980).

Laitoskasvatus ihmissuhde- ja vuorovaikutustyönä

Kasvatustoimintaa ohjanneet ajattelumallit olivat vakiinnuttaneet sopeutumishäiriöitä ja sopeutumattomuutta koskeneet käsitteet suojelukasvatuskäsitteen tilalle. Myös hoidollisuusorientoituneet käsitteet yleistyivät. Näiden ohjaavien käsitteiden ja varsinaisen kasvatustoiminnan yhdistämisen vaikeus tunnistettiin ainakin Tapauslaitoksessa.

Aineistooni sisältyneissä 1970-luvun alkupuolelle paikantuneissa eri laitosten toimintaohjeissa tai niiden luonnoksissa huomioitiin lapsen laitokseen tulovaiheen merkitys, ja todettiin, että ”sijoitusvaiheeseen ja tutustumiseen on varattava tarpeeksi aikaa sekä turvallisuuteen ja viihtyvyyteen on alkuvaiheessa kiinnitettävä erityistä huomiota”. Lasten ja henkilökunnan yhteistyön tärkeyteen kiinnitettiin huomiota. Yhteistyössä tuli pyrkiä ”luomaan viihtyisä, turvallinen ja hoidollinen ilmapiiri”. Lapsen asemaa ja kohtelua täsmennettiin siten, että

”on kuultava ja hänen mielipiteensä on mahdollisimman suuressa määrin otettava huomioon häntä koskevia merkittäviä ratkaisuja (esim. siirtoja, koulunkäyntiä, ammattiin valmistumista, kotiuttamista yms.) teh-

täessä. Mikäli toimenpide ei vastaa hänen esittämäänsä toivomuksia, on niistä poikkeamisen syyt pyrittävä selvittämään hänelle mahdollisimman perusteellisesti.” (Toimintaohjeet)

1960- ja 1970-luvulla ilmestynyt lastensuojelun laitoshuollon ammatillinen kirjallisuus sisälsi erilaisia näkökulmia. Saara Suometsä (1963) kokosi yhteen kansainvälistä *residential treatment* -keskustelua ja kiinnittyi psykologiseen ja erityisesti Bowlbyn äidinriistoteoreettiseen viitekehykseen laitostoiminnan taustana. Sen sijaan pitkään Järvilinnan vastaanottokodin johtajana toiminut Erkki Saari (1961) tarjosi laitospedagogiikkakirjassaan vahvasti suojelukasvatushenkisen ja pedagogisesta viitekehyksestä käsin kirjoitetun esityksen. Suometsän mukaan sosiaalisesti sopeutumattomien ja vakavasti häiriintyneiden ja tunne-elämältään häiriintyneiden lasten erityiskäsittely oli lastensuojelun laitoshoidon ydinaluetta ja siihen tuli tähdätä terapeuttisilla keinoin (Suometsä 1963; ks. myös Lastensuojelun Keskusliitto 1977). Hän eritteli kansainvälisen kirjallisuuden pohjalta laitostyöntekijän rooleiksi rajoittajan ja kurinpitäjän sekä suojelevan ja luottamuksellisen ystävän (emt. 121). Jaottelu konkretisoi myös Tapauslaitoksessa tunnistetut laitostyöntekijän monenlaiset roolit.

Psykologi Hannu Timperi (1970) korosti teoksessaan lastenkodin työtä lasten ja työntekijöiden välille rakentuvana ihmissuhdetyönä, jonka toteutumisen yhtenä edellytyksenä oli kasvattajan oman itsensä ja omien suhtautumistapojensa tunteminen. (Ks. myös Helasvuo 1961, 140–141.) Hän erotti vartiointia korostaneen autoritaarisen kasvatuksen ja vuorovaikutussuhteiden tasapainoa tukeneen demokraattisen kasvatuksen. (Timperi 1970 80–81.) Timperi viittasi terapeuttisella kasvatustavalla lasta ja käyttäytymisilmiöitä ymmärtävään toimintaan ja teki sitä kautta eroa terapiaan (emt. 82–83). Timperi tunnisti kurinpidon yhdeksi lastensuojelulaitostoiminnan osaksi, mutta korosti, että laitostyöntekijöiden on tärkeää tietää tapahtuman yksityiskohdat ennen rangaistusten määräämistä. (Emt. 85.)

Laitospedagogiikkaa koskeneissa keskusteluissa näkyivät siten pyrkimykset vahvistaa niitä hoidollisesti toimiviksi ympäristöiksi, joissa ihmis- ja tunnesuhteet ja turvallisuuden tunteen huomioiminen muodostaisivat keskeisen ytimen. (Ks. myös Helasvuo 1961, 36–37.) Tämän toteuttamisessa myönteiset kasvatuskeinot nähtiin merkityksellisinä. (Harrikari 2019, 246, 261.) Tapauslaitoksen työntekijöiden tapa kuvata laitostoimintaa oli diskursiivisesti samankaltainen sekä Tapauskunnassa että kansallisesti käydyn keskustelun ja kehittämistyön kanssa. Tapauslaitoksen lähikasvattajien ammatillista osaamis pohjaa vahvistettiin ryhmätyömenetelmäkoulutusten avulla. Lapsen asemaa koskeneen keskustelun rinnalla pohdittiin työntekijän oikeusturvaan liittyneitä kysymyksiä.

1970-luvulla käyttöön otettu omaohjaajamenetelmä, jonka vaikutukset olivat pitkäaikaisia, oli keskeinen keino vahvistaa hoidollisen suopuolisuhteiden toteutumista. Tapauslaitoksessa omaohjaajan roolia kuvattiin keskeisenä

käytännön asioiden hoitajana ja lasta koskevan tiedon haltijana, mutta samalla tunnistettiin sen hoidolliset mahdollisuudet. Vuonna 1990 julkaistussa Oma-hoitajamenetelmä -oppaassa kyseisen työskentelytavan ydin kiteytettiin:

”Omahoitajasuhde on terapeuttinen, henkilökohtainen, lapsen tarpeet huomioon ottava vuorovaikutussuhde.” (Kyrönseppä ym. 1990, 7.)

Lastenkotien kasvatuskäytäntöjen tarkastelu sisältyi 1970-luvun alussa tehtyyn haastattelututkimukseen (Lastensuojelun Keskusliitto 1972), jossa käsiteltiin myös lastenkotien rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjä. Haastatellut laitosjohtajat olivat pitäneet myönteisinä ja kasvatuksellisesti hyvinä rankaisumuotoina muun muassa yksilöllistä keskustelua, myönteisen käyttäytymisen palkitsemista, vuoteeseen lähettämistä, luonnollisina pidettyjä seuraamuksia (kuten loman vähennystä) sekä nurkassa seisottamista ja oikeuksien pidättämistä. Huonojen menettelyjen joukkoon lukeutuivat ruumiillisen rangaistuksen ja fyysisten kärsimysten aiheuttaminen, liian pitkät ja ankarat sekä vihapäissä annetut rangaistukset. (Emt. 94–95.) Laitosjohtajat olivat tuoneet esille näkemyksiään järjestyksenpitoon ja rangaistuksiin liittyneistä ongelmista. Epäselyyttä aiheuttivat muun muassa kysymykset siitä, mistä lapsia tulisi rangaista, minkälaisia rangaistuksia voi käyttää vai rangaistaanko lasta ollenkaan. (Emt. 143–146.) Tämänkaltaiset keskustelut olivat esillä myös Tapauslaitoksessa.

Modernisoitumisen myötä huolenpidosta ja turvallisuudesta tuli keskeisiä laitoshoidon elementtejä. Pahantapaisuuden käsite oli häviämässä Tapauslaitoksen arkisesta käsitevarannosta ja korvautumassa suotuisaa kehitystä kuvaavilla ilmaisuilla. (Pösö 1993.) Vuonna 1984 voimaan tullut lastensuojelulaki ei käsitettä enää tuntenut.⁶⁸ Harrikarin (2004a) mukaan ajanjaksolle 1950-luvulta 1980-luvulle oli ominaista oikeusvaltiollisten periaatteiden näkyminen lastensuojelun lainsäätämiskäytännöissä. Opillisista ajattelutavoista leimaamisteoria poikkeavuutta selittävänä kehyksenä oli keskeinen.

Lapsen osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen

Tapauslaitoksessa omaksutut kasvuyhteisöjen demokratisoitumisasiat pohjasivat kansainvälisiin ja kansallisiin esikuviin. Tienraivaajina toimivat A. S. Neill ja hänen perustamansa vapaan kasvatuksen koulu Summerhill (Neill

⁶⁸ Vaikka jaottelu turvattomiin ja pahantapaisiin on hävinnyt lainsäädännöstä ja arkikielestä, on tapa kategorisoida lastensuojelun piirissä olevia lapsia ja nuoria edelleen olemassa. Se tulee näkyväksi esimerkiksi tavoissa jaotella perheisiin ja laitoksiin sijoitettavia lapsia ”perhehoitokelpoisiksi” ja ”vaativahoitoisiksi”. Se ilmenee myös sijaishuoltopalvelujen hankintakäytäntöihin sisältyvissä kategorisoinneissa, joissa palvelut luokitellaan intensiteetin mukaan muun muassa ”lastenkotihoidoksi” tai erityisen vaativia palveluja tarvitsevien lasten ”vaativaksi laitoshoidoksi”.

1992; ks. myös Laitala & Puuronen 2016, 136–137), venäläinen Makarenko ja lastensuojelun laitoshuollon kentällä erityisesti tanskalaispsykologi Wulff Feldman. Laitosdemokraattisella ajattelulla oli yhtymäkohtia koulumaailman liikehdintöjen kanssa, johon on viitattu kouludemokratian käsitteellä (Engeström 1967, 10–13). 1970-luvulla toteutetulla peruskoulu-uudistuksella tavoiteltiin koulujen autoritaarisuuden ja opettajakeskeisyyden vähentämistä sekä oppilaiden osallistumisen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä (Harrikari 2019, 279–280).

Yhteisökasvatuksen malli levisi lastensuojelun laitoshoidon kentällä. Sirpa Heleniuksen (1980, 1) mukaan ”yhteisökasvatus on kasvatus- ja hoitomenetelmä, joka perustuu kasvattajien ja kasvatettavien yhteistyöhön, demokraattiseen päätöksentekoon ja yhteiseen vastuuseen toiminnasta”. Samassa yhteydessä Helenius (1980, 1) kytki yhteisökasvatuksen taustat yhteiskunnallisiin muutoksiin, joiden mukaisesti vakiintuneet kasvatusajattelu ja -tavat eivät pystyneet muuttumaan. Yhteisökasvatuksen vaativuus tunnistettiin, koska sitä ei voinut toteuttaa perinteisestä laitосkasvattajan roolista käsin. Se, että henkilökunnan tuli tunnustaa kasvatettavat tasaveroisiksi neuvottelukumppaneiksi, asetti korkeat vaatimukset laitосkasvatustyölle. (Emt. 9–10.) Yhteisöhoidon ”isänä” tunnettu Kalevi Kaipio on kuvannut yhteisöhoitokokeilun prosessia Jyväskylän kaupungin poikien oppilaskodissa. Poikien ja henkilökunnan yhteisillä ja tasa-arvoisuuden ideaan pohjautuneilla päätöksentekomalleilla haettiin keinoja luottamuksen vahvistamiseksi. (Kaipio 1977, 23–27). Kaipio (emt., 18–19) kritisoi 1960-luvun vapaan kasvatuksen aikakautta ja toivoi sen opettaneen, ”ettei ihmislapsi kasva ilman ohjausta” ja että uusi sukupolvi on vanhemman sukupolven kasvatettava.

Suojelukasvatuksen käsitteestä ja käytännöstä keskusteltiin Tapauslaitoksessa myös eri alojen asiantuntijoiden ja ammattilaisten sekä päättäjien ja sosiaalihuollon edustajan kanssa. Näissä keskusteluissa yleistä kasvatusilmastoa luonnehdittiin ”aivan ihmeellisen suvaitsevaiseksi ja tositerapeuttiseksi”. Ammattiauttajan rooli tunnistettiin vaikeaksi tilanteessa, jossa yleiset kasvatusasenteet olivat muuttumassa sekä yksilön ja yhteiskunnan välinen suhde muotoutumassa uudelleen. Puheenvuoroissa tuotiin esiin yhtäältä se, että lasten mielipiteet tulisi ottaa mahdollisimman tasaveroisina huomioon ja toisaalta se, mitä tapahtuu laitoksessa päätöksentekoon mukaan otetulle lapselle, jonka osallistumismahdollisuudet ovat kapeammat muualla yhteiskunnassa. (Keskustelumuistio 1973)

Tapauslaitoksen henkilökunta koetteli hallinnan suhteita pohtiessaan kenttäväen ja päättäjien välillä vallinnutta kuilua. He miettivät keinoja, joilla saada ”ääni kuuluviin päätöksentekijöille ja ylimpään hallinto-organisaatioon”. Kenttäväen kokemuksen mukaan laitostoinnin ”ohjaaminen on kontrolloivaa ja määräysten antamista, ei kentältä tulevan informaation kuulemistä”. Kenttäväen ja päätöksentekijöiden keskusteluyhteyden puute tunnistettiin ja

tilannetta pidettiin epäedullisena laitostoinnin sisällöllisen kehittämisen kannalta. (Keskustelumuistio 1973.)

Laitosten toiminnallisten edellytysten heikkous ja laitostasvatuksen⁶⁹ ongelmat selkeytymättömine tavoiteasetteluineen tunnistettiin yleisemmin. Viittaukset YK:n lapsen oikeuksien julistukseen lisääntyivät 1970-luvulla eri yhteyksissä (esim. Lastensuojelun Keskusliitto 1977), ja julistuksen periaatteet tunnistettiin ainakin jossain määrin myös kenttatoimijoiden keskuudessa. Lastensuojelulaitoksia kohtaan esitetystä kritiikistä huolimatta sillä nähtiin olevan mahdollisuuksia lasten vuorovaikutussuhdehäiriöiden paikkaajana ja epäsosiaalisuuteen puuttumisessa. (Esim. emt., 43.)

5.6. Yhteenveto

1960- ja 1970-lukujen taitteeseen paikantuneen murroskohdan siirtymät tapahtuivat ensisijaisesti suhtautumistavoissa sijoitettuihin poikiin. Heidät asemoitiin aktiivisiksi toimijoiksi laitosedemokratian hengessä. Rajoittamis- ja kurinpitokäytännöissä Tapauslaitoksessa pyrittiin muutokseen ja se tuli näkyviin rangaistusten vähentämisenä; esimerkiksi eristämisen käytön välttämisenä ja sen keston systemaattisena lyhentämisenä. Vaikka rajoittamiskäytäntöjä koskeissa puhetavoissa oli edelleen rangaistuksen leima, niistä keskustelu oli siirtynyt autoritaarisesta työntekijäkeskeisyydestä lasten ja työntekijöiden keskinäiseksi. Se, että lapset otettiin mukaan kollektiiviseen päätöksentekoon, sai aikaan sukupolvisuhteiden tulehtumisen ja ainakin osa kasvatustyöntekijöistä suhtautui siihen kriittisesti. Tällä oli vaikutuksensa Tapauslaitoksen arkeen ja järjestyksen ylläpitoon. Lasten yksilöllisyyden vahvistaminen näkyi myös siinä, että heidät otettiin mukaan omia asioitaan koskeviin neuvotteluihin. Sitä lapsen osallistumismahdollisuudet muuttuivat sekä henkilökohtaisten että yhteisöllisten asioiden käsittelyssä. Myöhemmässä vaiheessa myös yksilötyön metodina levinnyt omahoitajamenetelmä otettiin käyttöön.

Kansallisella tasolla käyty julkinen ja laituskriittinen keskustelu ja keskushallinnon toimet institutionaalisten käytäntöjen, kuten sosiaalihuollon ja suojelukasvatuksen, periaatteiden arvioimiseksi ja kehittämiseksi loivat todennäköisesti otollista pohjaa Tapauslaitoksen sukupolvisuhteiden demokratisointiyrityksille. Tapauslaitoksen käytäntöjä säännellyt kunnallinen ohjesääntö uusittiin vallinneiden periaatteiden mukaisiksi. Rangaistuskäsitteestä oli luovuttu jo aikaisemmin ohjesääntötasolla ja sen uudistamisen yhteydessä

---

⁶⁹ Lastensuojelun Keskusliiton (1977) mukaan vuonna 1975 oli yhteensä 190 eri tyyppistä sosiaalihuollon valvonnassa olevaa, valtionapua nauttivaa lastenkotia, joiden hoidossa oli yli 3 300 lasta (43–44). Erityislasterkotien tarve oli noususuuntainen. Lastenhuollon ja sosiaalihuollon ongelmat kytkeytyivät julkaisun mukaan jatkuvasti lisääntyneisiin sopeutumisvaikeuksiin, psyykkisiin häiriöihin ja epäsosiaaliseen käyttäytymiseen (emt. 44).

lyhennettiin esimerkiksi eristämisen maksimiaika seitsemästä vuorokaudesta kolmeen. Aineistoni perusteella on mahdollista, että lapsen yksilöllisyyden huomioon ottaminen ja kansallisessa keskustelussa vahvistunut näkemys lapsen ihmisoikeuksista vaikuttivat rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen kehittämiseen.

6. Hoivaavan vallan laitostäytäntö

Tämä luku kohdistuu Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöihin 1990-luvulla, jolloin työntekijöiden käyttöönottatut uudenlaiset menettelyt alkoivat organisoida päivittäistä hoito- ja kasvatustyötä sekä lasten ja lähikasvattajien suhteita jälleen uudentyypillisesti. Tapauslaitoksessa haettiin apukeinoja ajoittain hyvin turbulentiksi käyneen arkielämän hallintaan niin huumetestauksesta kuin huolenpidollis-hoidollisesta diskurssista käsin perustelluista vierihoido- ja eristämiskäytännöistä. Myös poliisi osallistui laitoksen sisäisen järjestyksen ja samalla lasten ja työntekijöiden suhteiden ylläpitoon. Vuosituhannen vaihteen lähestyessä työntekijät joutuivat muokkaamaan myös vakiintuneita sosiaalisten suhteiden kontrolloikeuksia lasten omien matkapuhelinten yleistyttyä. Vuonna 1984 voimaan tullut lastensuojelulaki (683/1983) ja sitä täsmentänyt lastensuojeluasetus (1010/1983) loivat oikeudellisen perustan tutkimilleni rajoittamis- ja kurinpitokäytännöille.

Tämän luvun aineistona käytän pääasiassa Tapauslaitoksen osastokohtaisia päivittäisraporttimerkintöjä, vuosisuunnitelmia ja -kertomuksia, erilaisten henkilökuntakokousten muistioita ja toiminnan kehittämisdokumenteja. Kokousrakenteet olivat vakiintuneet sellaisiksi, että laitoksen toimintaa luotsanneen johtoryhmän ja yhteisten henkilöstökokousten ohella työntekijät kokoontuivat säännöllisesti osastokohtaisiin neuvonpitoihin sekä järjestivät lasten kanssa viikkopalavereja. Aineistooni ei kuitenkaan sisällynyt materiaalia viimeksi mainituista palavereista.

6.1. Vaikeahoitoisten lasten hoito- ja kasvatuskäytännöt

Tapauslaitoksen tehtävänä oli pääasiassa yläasteikäisille tytöille ja pojille tarkoitettuna sijoituspaikkana ”vastata osaltaan lastensuojelun erityisen vaativien ja vaikeahoitoisten lasten hoidosta, kasvatuksesta ja koulunkäynnistä” (Kirjeistö 1995). Sijoitusten taustalla oli ”vahvoja sosiaalisen käyttäytymisen häiriöitä, kuten koulupinnausta, lainvastaisia tekoja, päihteiden käyttöä sekä ristiriitoja aikaisemmissa ihmissuhteissa.” (Vuosisuunnitelma 1995)⁷⁰ Lasten tilanteita kuvattiin henkilökuntakokous- ja toiminnan kehittämisdokumentaatioissa aiempaa selkeämmin ”vaikea- tai vaativahoitoisuuden” käsitteillä, jotka liitettiin empiirisesti etenkin väkivalta-, huume- ja karkailuilmioihin sekä lisääntyneisiin havaintoihin ”mielenterveyden oireista” (Vuosisuunni-

⁷⁰ Tapauslaitoksen lasten lainvastaiset teot näkyivät laitoksen arjessa vuositasolla kymmeninä käräjäoikeusistuntoina (Toimintakertomukset 1993–1995). Lasten tutkintavankeudet tai tuomiot eivät olleet tavattomia, mutta Tapauslaitosta ei pidetty välttämättä sopivana sijoituspaikkana vankilan jälkeen (esim. Johtoryhmä 1995).

telma 1995). Tapauslaitoksen työntekijät joutuivat etsimään sopivia keinoja näiden ilmiöiden hallintaan.

Pahantapaisuuden ja sosiaalisen sopeutumattomuuden käsitteistö oli vaihtunut epäsosiaalisuuteen ja hoidollisuusdiskurssista lähtöisin oleviksi käsitteiksi. Tapauslaitoksessa ammatillista laitostyötä kuvattiin käsiteparilla *hoito ja kasvatus*. Siitä vastannut hoito- ja kasvatushenkilökunta oli aiempaa koulutetumpaa. Lähikasvattajina työskennelleet olivat kouluttautuneet pääasiassa nuoriso-, sosiaali- tai terveysalalle. Laskennallisesti yhdellä lähikasvattajalla oli aiempaan verrattuna vähän lapsia hoidettavanaan, mutta käytännössä kolmi-vuorotyöhön rakentuneessa arjessa oli osastokohtaisesti aamuisin yksi ja iltai-sin yhdestä kahteen sekä yöaikaan yksi työntekijä maksimissaan kahdeksaa las-ta kohden. Johtajilla ja erityistyöntekijöistä etenkin psykologilla oli keskeinen asema laitoksen ammatillisten käytäntöjen kehittämisessä ja sanoittamisessa.

Toiminnallisesti päivittäinen elämä koostui osasto- ja kouluarjesta. Lap-silla oli pääasiassa käytössään omat huoneet, ja he osallistuivat osastokohtaisiin arjen askareisiin, kuten huoneidensa ja yhteisten tilojen siivoukseen. Arkeen kuului läksyjenteko iltapäivään sijoittuneen hiljaisen tunnin tai läksytunnin aikaan. Yhteistyö laitoksen ja koulun välillä oli tiivistä. Vapaa-aikaa lapset viettivät melko vapaasti, joskin työntekijät organisoivat esimerkiksi yhteisiä liikuntamahdollisuuksia. Ilta- ja viikonloppulomista sovittiin yksilöllisesti lap-sen osastolla. Yleisissä hoito- ja kasvatustyön kuvauksissa korostuivat laitos-toiminnan kodinomaisuus ja vuorovaikutuksen tiiviys:

”Tämän päivän kasvatus- ja hoitoajattelun hengessä toteutettu lastenko-ti tarjoaa lapselle yksilölliset, monipuoliset ja kodinomaiset olosuhteet kasvulle ja kehitykselle. Valvonnan, kontrolloinnin ja sanktioinnin tilalle on tullut yhä enemmän yhdessäolo, keskinäinen vuorovaikutus ja lähei-set kontaktit. Kuitenkin joissain hoito- ja kasvatustilanteissa myös val-vonta, kontrollointi ja sanktiointi ovat lapsen etu.” (Vuosisuunnitelmat 1993–1996.)

Lapsen etu oli alkanut vakiintua Tapauslaitoksen käsitteistöön, vaikka edelli-ssä otteessa se tuodaan esiin vain viittauksenomaisesti. Lapsen edun käsit-teen taustalla oli 1970-luvulla käynnistynyt työskentely. Se oli sinetöity kes-keiseksi periaatteeksi niin kansallisessa lainsäädännössä (LsL 681/1983; LHL 361/1983) kuin YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Tapauslaitoksen hoito-ajatusta työstettiin sisällöllisesti 1990-luvun alkupuolella ja siihen sisällytettiin näkemyksiä toimintaa ohjanneesta ihmiskäsityksestä ja tavoitteista. Luonnos-teluissa huolenpitoa pidettiin keskeisenä asiana. (Esim. Kokousaineisto 1993)

Omaohjaajatyö oli vakiintunut yksilöllisen työskentelyn menetelmäksi, tunnesuhteeksi ja työvälineeksi ”lapsen yksilöllisen kehityksen ja kasvamisen virittämisessä, ohjaamisessa ja tukemisessa”, ja ”jonka avulla voi saada korjaa-

via kokemuksia.” (Toimintasuunnitelma 1995.) Omaohjaajatyön sisällöllisissä kuvauksissa työntekijä asetettiin ”kypsään ja empaattiseen vanhemmuuteen” kykenevän ammattilaisen positioon, jonka tuli omata tehokkaat itsereflektiotaidot:

”Omaohjaajan tehtävänä on pysyä kestävästi ja tukevasti aikuisena ja osoittaa lasta kohtaan kypsää, empaattista vanhemmuutta, vaikka joutuisikin kohtaamaan lapsen odotuksia, vetoomuksia, vastarintaa, luottamuksen pettämistä, hämäysyrityksiä ja rajojen kokeilua, jopa avointa rajoista piittaamattomuutta (--) Joutuu jatkuvasti tekemään työtä itsensä kanssa, lisäämään omaa itsetiedostustaan, kehittämään omaa minäänsä lujaksi ja joustavaksi” (Omaohjaajakuvaukset 1988 ja 1995)

Yksilöllisyyden ohella arkisessa hoito- ja kasvatustoiminnassa pidettiin tärkeänä yhteisöllisyyttä, toiminnallisuutta ja perheen kanssa työskentelyä sekä yhteistyötä avohuollon ja muiden ammattilaisten kanssa. Arkisen hoito- ja kasvatustyön ohella osastotyöntekijöillä oli aktiivinen rooli lasten perhesuhteiden ylläpidossa ja yhteydenpidossa lasten sijoituksista vastuussa olleisiin sosiaalityöntekijöihin. Seikkailupedagogisesta ajattelusta ideoita ammentaneen toiminnallisuuden kehittäminen vauhdittui 1990-luvulla ja sillä tavoiteltiin myönteisten kokemusten saavuttamista (esim. Toimintakertomus 1993).

Vuorovaikutuksen merkitys oli tunnistettu Tapauslaitoksessa aiemminkin, mutta 1990-luvulla se kuului kiinteänä osana tavanomaisiin toiminnan kuvauksiin. Sen intensiivisyys ja hoidon korostuminen on aiemmassa tutkimuksessa liitetty terapeuttisen laitousyhteisön piirteiksi (Pösö 1993, 142–143). Lasten ja työntekijöiden keskinäinen vuorovaikutus ei kuitenkaan aina ollut rakentavaa ja kannattelevaa. Epäasiallisena kielenkäyttönä työntekijät pitivät esimerkiksi nimittelyä, kuten päivittäisraporteista poimitut ilmaisut (vitun) ”lehmä”, ”huora”, ”kanttura”, ”pilkunnussija”, ”lumpu” ja ”kylä” kuvaavat.

1990-luvulla Tapauslaitoksen arki sekä lasten ja lähikasvattajien keskinäiset suhteet muodostuivat ajoittain hyvin jännitteisiksi: vastakkainasettelu oli aineistossani käsin kosketeltavaa. Ajoittain lapset lyöttäytyivät yhteen, ”kimpapaantuivat”, työntekijöitä vastaan ja kapinoivat Tapauslaitoksen järjestystä vastaa kollektiivisesti, jolloin sukupolvisuhteissa esiin tullut luottamuspula konkretisoitui. Yhteenotot olivat ajoittain rajuja ja kehkeytyivät fyysisiksi joko lasten kesken tai työntekijöihin kohdistuen, joita tilanteita esimerkiksi Pösö (2004a, 106–111) on kuvannut koulukotikontekstissa tapahtuneiksi.

Tapauslaitoksessa ”valvonta”, ”kontrollointi” ja ”sanktiointi” sisälsivät lukuisia erilaisia lasten osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia sekä sosiaalisia suhteita rajanneita toimenpiteitä: lukittuja ulko- tai keittiön ovia, puhelujen kuuntelua, osastolta tai laitoksesta poistumiskieltoja, vierailu-, palvelu-, harrastus- ja porttikieltoja, kiinnipitoja, sisäarestia, eristämistä, vierihoidoa, lomakiel-

toja⁷¹, jäähyjä, poliisin putkaa, tupakanpolttokieltoja, kämppäiltoja, TV:n katselun rajoituksia, uutteruusrahojen vähennyksiä, huumeseuloja, kännyköiden talteen ottamisia, tavaroiden ratsauksia, lasten lomautuksia kotiin ja siirtoja toisiin laitoksiin. Suhtautumista kaksoisrangaistuksiin selvennettiin 1990-luvun alussa ”ilmeisen epäselvyyden” takia siten, että ”yksi rangaistus yhdestä rikkeestä riittää. Esim. lomakielto on vain lomalle lähtökielto ei sen lisäksi valvotusti jonnekin meno tai vierailukielto toiselle osastolle.” (Johtoryhmä 1990)

Myös yörauha pyrittiin takaamaan kontrollitoimin. Joissakin tilanteissa työntekijät ottivat lapsen huoneen oven paikaltaan, jolloin he kontrolloivat luvatonta toisten lasten huoneissa nukkumista ja lasten keskinäistä seksuaalista kanssakäymistä. Oman huoneen ovea pidetään yksityisyyden symbolina Tapauslaitoksen kaltaisissa ympäristöissä (Törrönen 1999, 73). Lapsen yksityisyyden näkökulmasta hyvin problemaattisen toimintatavan taustalla olivat työntekijöiden mielestä epäselvät valvonta- ja vastuukysymykset. Työntekijöiden tuli tarvittaessa kyetä osoittamaan valvontatoimiensa toimivuus. Lasten yöaikaisen toiminnan näkyvä kontrolli oli eräänlainen keino tämän tavoitteen saavuttamisessa. Ovien poisottamiseen työntekijät kuitenkin suhtautuivat ambivalentisti. Työntekijät saattoivat myös katkaista sähköt yöaikaisen järjestyksen varmistamiseksi. Sähköjen katkaisemisella pyrittiin eri tavoitteisiin: kiristämään tai takaamaan yörauha, mutta myös huolehtimaan paloturvallisuudesta.

Tapauslaitoksen hoito- ja kasvatustoiminnan yleiskuvauksissa vahvasti korostettu kodinomaisuuden idea ja toisaalta lasten liikkumismahdollisuuksien kontrolli asettuivat kiinnostaviin keskinäissuhteisiin. Aiempiin tutkimuksiin nojautuen Tapauslaitoksessa yhdistyy lastenkotitutkija Riitta Laakson (2009) luoma kotitapaisuuden idea ja ruotsalaistutkija Claes Levinin (2004, 279) ajatus lastensuojelulaitoksen ”kotiympäristön” keinotekoisuudesta. Esimerkiksi kulttuuriset tavat ja normit puhuvat Laakson käsitteellistykseen puolesta, mutta toisaalta kodinomaisuuden ideaa haastavat tilalliset ratkaisut, kuten merkinnät tuuletusikkunoihin asetetuista ”kaltereista” (Kokousaineisto 1995). ”Kaltereilla” pyrittiin estämään yöaikaisia hatkoja ja ”ikkunoista kulkemisia”, mutta kalterit ja perinteinen kodinomaisuuden idea näyttäytyvät keskenään ristiriitaisilta.

Hatkat ilmensivät lasten vastustamista ja vastarintaa: koska Tapauslaitoksen osastot eivät olleet totaalisen suljettuja, lasten oli mahdollista lähteä karkureissuille yöaikaan ennen ”kaltereiden” asettamista. Lasten karkaaminen Tapauslaitoksesta oli yleistä, ja vuositasolla yhteenlaskettujen karkupäivien kokonaismäärä oli useita satoja. Työntekijät tunnistivat karkailun ongelmaksi ja sen haltuun saamisen tärkeäksi:

---

71 1990-luvun alkuun ajoittuvassa osastokohtaisessa toimintaohjeessa todetaan, että ”lomakielto on rangaistus laitoksen sääntöjen rikkomisesta eikä lomakieltolaisille näin ole syytä järjestää ’hauskaa ja toimintarikasta viikonloppua’ Tapauslaitoksessa”.

”Laitoksessa tehtävän työn perusta on siinä, että oppilaat pysyvät täällä, jolloin heidän ongelmansa voivat tulla käsittelyyn. Hatkaaminen on tehokas keino ongelmien ulkoistamiseen, jolloin asioiden käsittely yritetään välttää toiminnalla. Seurauksena on ongelmien kasautuminen ja kiteytyminen, jolloin asioiden käsittely on entistä vaikeampaa. (--) Rakenteiden luominen: minkälaisia rakenteita meidän täytyy kehittää, jotta saamme hatkauskulttuurin vähitellen loppumaan? Kannattaisiko meidän yhdessä käydä keskusteluja esimerkiksi seuraavien keinojen tarpeellisuudesta hatkakulttuurin lopettamiseksi: eristyksen käyttö, vierihoidon tarve, seuraamukset ja niiden toteuttaminen hatkojen yhteydessä ja hatkan jälkeen järjestettävä neuvottelu, jossa selvitetään hatkaamisen syitä, konfrontoidaan väärästä toiminnasta, selvitetään seuraamukset jne. Tehdään tutustumiskäyntejä muihin lastenkoteihin.” (Kokousaineisto 1995)

Tapauslaitoksen ”erityistavoitteeksi otettiin karkailun estäminen”, ja karkureissuihin reagoimista suunniteltiin seuraavasti:

”... johtoryhmä käsittelee karkaamisasiaa ja -tilanteita tarvittaessa viikoittain. Seuraamuksena hatkan jälkeen oppilas saa palvelukieltoa vähintään 3 pv:n ajaksi, osasto voi määrätä palvelukiellon pitemmäksikin ja että jokainen työryhmän jäsen noudattaa sovittua. Oppilaan kanssa keskustellaan heti karkumatkan jälkeen ja käydään karkumatkan vaiheet läpi. Keskustelemassa aikuisista voisi olla mukana osaston työntekijäin lisäksi psykologi, johtaja tai apulaisjohtaja, oppilaan ei anneta poistua keskustelutilaisuudesta kesken.” (Kokousaineisto 1995)

Havainnot turvallisuuden vaarantumisesta organisoivat Tapauslaitoksen lasten ja työntekijöiden välisiä suhteita, ja tämä näkyi valvonnan ja kontrollin teemojen vahvistumisena. Lasten keskinäisiin häirintätilanteisiin ei enää viitattu pennaliskin käsitteellä, vaan sitä nimitettiin väkivallaksi. Fyysinen väkivalta saattoi kohdistua myös työntekijöihin⁷². Usean vuoden ajan kirjauksissa toistuvat merkinnät, joiden mukaan laitoksessa oli

”poikkeuksellisen rajusti oirehtivia lapsia/nuoria, joiden hoidon tarpeeseen ei tavanomaisella osastohoidolla pystytty riittävästi vastaamaan. Nämä lapset/nuoret muodostavat väkivaltaisuudessaan paitsi henkilö-

---

⁷² Väkivaltatilanteista laadittiin kirjalliset raportit johtajalle, joka toimitti niitä eteenpäin Tapauskunnan hallintoon ja työsuojeluelimiin (Henkilöstökokous 1992). Joissakin tilanteissa työntekijät pohtivat myös poliisille rikosilmoituksen tekemistä sekä laitoksen ja yksittäisen työntekijän mahdollisuutta ja velvollisuutta nostaa syyte (Kokousaineisto 1997).

kunnalle työsuojelullisen riskin myös vaarantavat sekä oman että muiden lasten/nuorten turvallisuuden.” (Kokousaineisto 1991)

Työntekijät kontrolloivat lasten sosiaalisia suhteita sekä vanhempiin ja omaisiin että kavereihin kohdistunein puhelinrajoituksin ja -kieltoin⁷³ sekä määräämällä laitoksen sisäisiä ja ulkopuolisia vierailu- ja porttikieltoja tai perumalla jo sovitut lomasuunnitelmat. Esimerkiksi vuonna 1996 johtoryhmä päätti koko Tapauslaitosta koskevana linjauksena, että hatkasta seuraa ”puhelinkielto kaverille min. 3–5 päivää ja alueeltapoistumiskielto”. Tämä näkyi päivittäisraporttikirjauksissa lyhyinä merkintöinä ”hatkasta 3 pv palvelu- ja soittokieltoa” (Päivittäisraportti 1997).

”porttikieltoja muiden osastojen oppilaille voi antaa vain seuraavaan aamuun asti, pidemmistä sovitaan aamupalaverilla” (Päivittäisraportti 1997)

Lasten rajoittamisista päättivät joko pelkästään osastotyöntekijät, johtaja tai johtoryhmä. Huumeseuoihin liittyvää päätöksentekoa käsittelen seuraavassa alaluvussa. Päätöksenteko lapsen liikkumisvapauden rajaamis- ja eristämistilanteissa oli selvä: siitä vastasi aina johtaja tai hänen sijaisensa. Lasten liikkumavapauden rajoitukset kestivät yleisimmin 3 päivää, mutta pidempiaikaisiakin päätöksiä tehtiin. Perusteet liittyivät lapsen käyttäytymiseen, terveydentilaan, kasvatukselliseen tarpeeseen tai rajoituksen arvioitiin olevan välttämätöntä yleisesti lapsen edun nimissä. Useimmin liikkumisen rajaaminen liittyi karkailun ehkäisemiseen.

”lastensuojelulain mukaan on lapsen eristämisestä ja liikkumavapauden rajoittamisesta tehtävä tietynmallinen päätös. Laitoksessa sen tekee johtaja päätösluetteloon. Toimenpiteestä täytetään lomake, joka tuodaan toimistoon.” (Kokousaineisto 1995)

Lähikasvattajien oli mahdollista päättää kasvatuksellisista asioista ja johtajan vastuulla oli lastensuojelulain mukaisten rajoitusten päätöksenteko. Osastotyöntekijöiden ja johtajan näkemykset seuraamusten päätöksentekoperiaatteista saattoivat olla ristiriidassa keskenään, mikä aiheutti hämmennystä.

Lasten omat matkapuhelimet ilmaantuivat Tapauslaitoksen arkeen juuri ennen vuosituhannen vaihdetta, jolloin työntekijöiden oli luotava erilliset kontrolloinnin tavat lasten aiempaa autonomisemmalle yhteydenpidolle ja

---

⁷³ Tapauslaitoksen työntekijät joutuivat rajaamaan puhelimenkäyttöä myös taloudellisin perustein eli niukkojen määrärahojen takia (Päivittäisraportti 1993). Tapauslaitoksen taloustilanne oli tiukoilla 1990-luvun lamavuosien aikaan.

matkapuhelinten hallussapidolle. Kutsun näitä tapoja tässä yhteydessä Tapauslaitoksen kännykkäkäyttännöiksi. Aiemmin soitot oli tehty osastojen yhteisistä lankapuhelimista, mutta matkapuhelinten yleistyminen laajensi lasten yhteydenpitomahdollisuuksia myös tilanteissa, jotka eivät olleet aiemmalla tavalla työntekijöiden seurattavissa ja kontrolloitavissa. (Ks. matkapuhelinten käytöstä esim. Takkunen 2019, 46–48.) Vaikka kännykät vahvistivat lasten itsenäisempää toimijuutta sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä, lapset olivat riippuvaisia laitoksessa luodusta kännykkäkontrollista. Tapauslaitoksen johtoryhmä linjasi yleisiä toimintaperiaatteita ja menettelyitä etenkin tilanteissa, jotka tulkittiin kännykän väärinkäytöksi:

”Jos oppilaat käyttävät väärin kännyköitään (soitellaan yöllä, tilataan hakuja ym.) niin viikoksi kännykkä viedään johtajalle, jolloin käyttäjä voi miettiä kannattaako sitä tänne tuoda vai pitää kotona” (Kokousaineisto 1997)

”Kännykät: oman ohjaajan luvalla saa tuoda, illaksi kaappiin ja koulun jälkeen saa käyttöönsä osastolla” (Kokousaineisto 1998)

Edellisten aineisto-otteiden mukaan lasten omien kännyköiden käyttö oli ainakin jossain määrin luvanvaraista (edellytti esimerkiksi omaohjaajan lupaa) sekä päiväohjelman mukaan rytmitettyä. Työntekijät toteuttivat tiukennettua kontrollia silloin, kun lapsi käytti kännykkäänsä vahingollisena pidettyyn toimintaan kuten ”hakujen” tilaamiseen eli karkumatkoille lähtöön. Kännykän käyttöä rajattiin etenkin koulu- ja yöaikaan siten, että samanlaiset säännöt ja kontrolli kohdistuivat kaikkiin kännykänomistajiin. Arjessa aikuisten keskenään luomien sääntöjen soveltaminen saattoi aiheuttaa ristiriitatilanteita:

”sanoin, että ennen kymmentä annettava toimistoon, kuin myös toisen puhelin. Poika nimittäin väitti, ettei puhelinta tarvitse luovuttaa. Luin otteen johtoryhmän muistiosta. Puhelimen oli ilmeisesti lupa tuoda, en löytänyt asiasta mitään rapsavihosta.” (Päivittäisraportti 1998)

Tapauslaitoksen työntekijät odottivat nuorten sopeutumista aikuisjohtoisesti luotuihin kännykkäsääntöihin ja edellyttivät nuorelta omatoimisuutta niiden toteuttamisessa:

”Nuoren on itse annettava kännykkä illalla pois, jos ei suostu sitä antamaan – otetaan se viikoksi takavarikkoon – tämän jälkeen annetaan se takaisin, jos homma ei toimi, nuori ei saa tuoda sitä enää laitokseen.” (Päivittäisraportti 1999)

Kännykät vakiintuivat todella lyhyessä ajassa, muutamassa vuodessa, osaksi Tapauslaitoksen tavanomaista arkea, jonka myötä työntekijät muokkasivat toimintatapojaan. Esimerkiksi lasten ja työntekijöiden yhteisen kokouksen muistiomerkin mukaan

”oma kännykkä vain erityissyistä takavarikkoon palvelukiellon ja puhelinkiellon yhteydessä” (Kokousaineisto 2001)

Otteessa kännykän takavarikoinnin todetaan edellyttävän ”erityisyyttä”, kuten palvelu- tai puhelinkieltoa. Se oli esimerkki joustavampiin menettelyihin ja sallivampiin suhtautumistapoihin siirtymisestä.⁷⁴ Sääntelyn suhteen kännykkäkontrolli oli epäselvä, koska voimassa olleessa lastensuojelulaissa (683/1983) säädettiin laitokseen sijoitetun lapsen yhteydenpidon rajoittamisesta yleisellä tasolla.⁷⁵ Lakia valmisteltaessa matkapuhelimia ei vielä ollut. Yhteydenpidon rajoittamisen periaatteet olivat kuitenkin siinä mielessä selvät, että niiden mukaan laitosjohtajan tuli tehdä asiasta dokumentoitu päätös, joka sisälsi yksilöidyt tiedot rajoittamisen kestästä ja siitä, ketä rajoitus koskee. Yhteydenpidon rajoittamista koskeneessa päätöksessä käytettiin Kuntalomaketta 3573:01, joka koski lastensuojelulain 25 § ja lastensuojeluasetuksen 9 §.⁷⁶ Arjen sääntöihin ja rakenteisiin kuuluneista kännykkärajoituksista ei kuitenkaan tehty erillisiä päätöksiä, elleivät ne olleet pidempiaikaisia.

Työntekijät puuttuivat lasten luvattomaan tupakointiin⁷⁷ ja ratsasivat heidän tavaroitaan sekä ottivat tarvittaessa tavaroita haltuunsa. Etenkin epäillensä huumausaineita työntekijät tarkastivat tiloja ja lähetyksiä sekä kutsuivat paikalle huumekoiria. Työntekijät käyttivät myös kollektiivisia toimenpiteitä:

”lomalaiset saapuivat, kaikki ratsattu. Herätti suurta paheksuntaa” (Päivittäisraportti 1993)

---

74 Aineistoni ei sisältänyt merkintöjä kännyköillä tehtävästä kuvaamisesta eikä videoinnista. Niihin liittyvät kontrollikäytännöt ovat muodostuneet myöhemmin. Myöskään internet ei aiheuttanut vielä pulmatilanteita.

75 HE 225/2004 vp, 14: ”Nykyisin, matkapuhelinten käytön ja hallussapidon suuresti yleistettyä laitoksissa on myös jouduttu omaksumaan käytäntöjä, joiden mukaan lapsilta otetaan matkapuhelimet pois heti lapsen saapuessa laitokseen ja lapsen lomilta palatessa ja annetaan taas mukaan lapsen lähtiessä lomalle.” Kännyköiden haltuunottotilanteissa oli esim. koulukodeissa saatettu tehdä kirjaus, mutta sitä oli perusteltu myös laitoksen säännöillä (emt. 15).

76 Esimerkiksi vuosituhaten alkuun ajoittuvassa yhteydenpidon rajoituspäätöksessä on maininta ”puhelin-yhteys evätään”, mutta puhelin-yhteyden muotoa ei täsmennetty.

77 Uusi tupakkalaki tuli voimaan 1.3.1995 ja henkilöstökokousmerkintöjen mukaan asia huomioitiin myös Tapauslaitoksessa (Kokousaineisto 1995). Uuden lain voimaantulon jälkeen tupakointi sisätiloissa, rökikämpissä, kiellettiin, mutta luovallinen polttelu jatkui ulkona siihen erikseen osoitetuissa paikoissa.

Fyysistä väliintuloa ja kosketusta kuvattiin päivittäisraporttikirjauksissa esimerkiksi seuraavin ilmaisin: ”istumaan päällä” (1998), ”pidimme lattialla aloillaan” (1998) ja ”riehui aivan käsittämättömästi ja olin pakotettu rauhoittamaan fyysisesti” (1999). Lisäksi kirjauksissa oli merkintöjä huoneisiin siirtämisistä ja kantamisista. Varhaisemmassa vaiheessa työntekijät olivat pohtineet kiinnipito-oikeutta seuraavasti:

”Lapsille on selvitettävä, että meillä ohjaajilla on oikeus ottaa kiinni, jos se on heidän etujen mukaista, eli vaarantavat esim. muiden osastolla oloa. Kiinnipitämisen vaikutus on usein tehokas. Ohjaajilla pitäisi olla valtuudet ko. tilanteisiin. Lasten tiedottaminen kiinnipidon suhteen.” (Henkilöstökokous 1993).

Tapauslaitoksen työntekijät olivat väsyneitä jatkuvaan levottomuuteen, ja yleistä ilmapiiriä sävytti tietynlainen näköalattomuus:

”Poliisit toivat kaksi poikaa. Hiljaisia olivat ainakin tullessaan. Ilmoitin pojille mahd. kiristykset. Pienikin riehuminen – putkaan. Särkemisestä tv:t, videot ja palvelut pois. Keskustelin toisen pojan kanssa pitkään kaikkien väsymisestä tähän nykyiseen tilanteeseen.” (Kokousaineisto 1993)

Seuraava, erään työryhmän työnohjauksessaan tekemää päätöstä kuvaava aineisto-ote, kiteyttää Tapauslaitoksen konfliktoituneet lasten ja työntekijöiden suhteet:

”ensi viikolla ”palvelemme” normaalisti vain niitä, jotka hoitavat hommansa eli käyvät koulua omaehtoisesti (--) Ps. Elleivät oppilaat itse halua hommiaan hoitaa, emme mekään enää jaksu heitä siihen pakottaa, mutta emme heitä myöskään jaksu palvella. Elämä on vaihtokauppaa. Emme leiki hotellia.” (Päivittäisraportti 1992)

Työntekijät pohtivat keinoja kuormittavan tilanteen ratkaisemiseksi ja etsivät ratkaisuja epätasapainoisiin suhteisiin yhtäältä korostamalla arki-toiminnan aikuisjohtoisuuden välttämättömyyttä...

”selvät säännöt ja rutiinit, että asiat pysyvät aikuisten käsissä” (Toimintasuunnitelma 1995)

... ja toisaalta tunnustamalla yhteistyön lasten kanssa tärkeäksi:

”On päästävä vastakkainasettelusta nuorten kanssa yhdessä hoitamiseen” (Kokousaineisto 1995)

Lapset ja työntekijät olivat vetäytyneet omiin asemiinsa. Jännitteisten suhteiden ratkaisukeinoiksi työntekijät esittivät muun muassa lisääpua erikoissairaanhoidollisesta osaamisesta ja laitoksen ulkopuolelta lapsille hankittavista terapioidista. Osa kuitenkin piti ulkopuolista apua epätarkoituksenmukaisena, koska se olisi lapselle ”sama kuin poliisin kutsuminen”. He pitivät asioiden ratkomista Tapauslaitoksen sisäisissä suhteissa ongelman tietynlaista ulkoistamista parempana vaihtoehtona. Osastotyöntekijöiden ja johdon välillä vallinnut epäluottamus näkyi etenkin osastokohtaisissa päivittäisraportti-merkinnöissä ja ajoittaisina kärkevinä kannanottoina Tapauskunnan lastensuojelupolitiikkaa kohtaan.

Yhdeksi ongelmakohtaksi työntekijät tunnistivat oman epäjohtomukaisen toimintansa ja sen, etteivät he sitoutuneet pitämään kiinni yhdessä sovitusta säännöistä. Osastokohtaisissa profiloitiratkaisuissa tehtiin linjauksia, joilla vahvistettiin työntekijämäärää ja ”asetettiin lapsille selkeät rajat, joita jokaisen ohjaajan tuli tinkimättä noudattaa.” Korjausliikkeiden ”tulos on ollut seuraavanlainen: oppilaat menevät ajoissa kouluun ja nukkumaan, joten on saavutettu normaali rytmi. Sotkeminen sekä paikkojen hajoittaminen on loppunut ja mikä tärkeintä, lapset sekä ohjaajat voivat niin psyykkisesti kuin fyysisestikin huomattavasti paremmin.” (Kokousaineisto 1995)

Vaikeiden tilanteiden hallintaan liittyvien toimintatapojen pohtiminen jatkui vielä tämän vuosituhaten puolella. Esimerkiksi vuonna 2002 työntekijät olivat keskustelleet turvallisuudesta:

”... ”varustekilpaan” ei mennä mukaan, vaan nuoret voivat edelleen kulkea avoimesta ovesta ulos tarpeen tullen – pyritään siis edelleen avoimuuteen ja vapaaehtoisuuteen ja jos oikein paha tilanne tulee pyritään pysymään poissa välittömästä vaarasta ja juostaan vaikka tarpeen tullen karkuun” (Päivittäisraportti 2002)

”Poliisista soitettiin – lapsukaiset siellä tallessa”

Oheinen sitaatti on osaston päivittäisraportista keväältä 1990. Sitaaatti ei ole ainutlaatuinen aineistossani, sillä Tapauslaitoksen ja poliisin⁷⁸ välinen yhteistyö oli sen kirjoittamisen aikaan säännönmukaista. Poliisi oli käytössäni olleiden kirjausten perusteella merkityksellinen osa Tapauslaitoksen sisäisiä ja ulkopuolisia hallinnan suhteita. Poliisi kytkeytyi Tapauslaitoksen arkiseen toimintaan ensinnäkin karanneiden lasten etsintäkäytäntöjen kautta. Poliisille osoitettiin laitoksesta karanneen tai sinne palaamatta jääneen lapsen ”hakuilmoituksia” eli virka-apupyynnöitä ja pyynnöitä ottaa karkumatkalla ollut lapsi kiinni ja palauttaa laitokseen tavattaessa. Toimintatavat perustuivat voimassa olleeseen poliisiohjeeseen, jossa oli määritelty poliisille tehtävää virka-apupyynnöitä ja katoamisilmoitusta koskevat periaatteet.

Toiseksi Tapauslaitoksen työntekijät tekivät poliisiyhteistyötä lasten lainvastaisissa teoissa kuten varastetun tavaran selvittelyissä ja rikosepäilyissä. Kolmannen keskeisen liittymäpinnan muodosti päihde- ja huumeekysymys, jolloin poliisin kontrollikeinot ulottuivat myös Tapauslaitokseen:

”(työntekijän nimi) kutsui huumekoiran + poliisit, koska 2 poikaa + muitakin käyttäytyivät niin, että jotain on jossakin. Poika juoksi huoneestaan kuin salama ja heitti tytölle jotakin, joka vei huoneeseensa, josta siirretty muualle. Pojan huoneessa koirat haistoivat jälkiä hasasta samoin tytön huoneessa. Sitten saivat komennuksen muualle. Tulevat kutsusta uudestaan ja silloin ”siviileinä”.” (Päivittäisraportti 1992)

Neljänneksi työntekijät soittivat poliiseja paikalle fyysisiksi kehkeytyneissä väkivaltatilanteissa, ”laittamaan rautoihin”, ja tarvittaessa viemään lapsi poliisiputkaan lyhytaikaisesti. Poliisi osallistui Tapauslaitoksen arjen järjestyksen tuottamiseen etenkin tilanteissa, joissa lasten ja työntekijöiden väliset suhteet olivat jännittyneet äärimmilleen. Poliisi asemoitui näissä konfliktitilanteissa laitoksen sisäisten valtasuhteiden selvittelijäksi ja laitosjärjestyksen ylläpitäjäksi:

*”pojat levottomia, soitettu poliisit, jotka veivät heidät putkaan”
(Päivittäisraportti 1990)*

---

⁷⁸ Minna Niemi (2010) jäsentää poliisityötä lasten parissa koskevassa väitöstutkimuksessaan moraali järjestyksen tuottamisen näkökulmasta. Hänen mukaansa kurinalaisen lapsen odotetaan kunnioittavan työtehtäväänsä hoitavaa poliisia, mikä tarkoittaa käytännössä poliisin kuuntelemista ja ohjaukseen vakavasti suhtautumista (emt. 91), kun taas lapsen auktoriteettivastaisuus ilmenee ylimielisenä käytöksenä, hävyttömyyksien huuteluna tai epäkorrektina vastaan väittämisenä (emt. 102) tai jopa kapinallisuutena (emt. 116).

”keskusteltiin osastoilla tapahtuvien väkivaltatilanteiden hoitamisesta; jos näyttää, ettei tilanne ole hallittavissa, kutsutaan poliisit” (Kokousaineisto 1992)

Tapauslaitoksen ja poliisiviranomaisen yhteistyösuhteet eivät olleet kuitenkaan ongelmattomat ja eri osapuolille kaikilta osin selkeät. Poliisi toi esille aika ajoin omien toimintamahdollisuuksiensa rajallisuuden ja esimerkiksi poliisiputkan käyttöön lasten rauhoittamistilana liittyneet lainsäädännölliset reunaehdot: ”poliisi on sitä mieltä, että laitos saa nyt hoitaa asiansa kuntoon ja ettei poikia voi minkään lain perusteella pitää siellä kovin kauaa enää vaan pojat päästetään vapaaksi” (Päivittäisraportti 1993). Tapauslaitoksen työntekijät pohtivat poliisin putkan käyttöä myöhemminkin ja lopulta keskustelu Tapauskunnan oikeusoppineen kanssa oli tuottanut lopputuleman, että ”polisiin putka ei sovellu eristyspaikaksi” (Kokousaineisto 1996).

1990-luvun puolivälissä Tapauslaitoksessa pohdittiin keinoja poliisin virka-apuun turvautumisen välttämiseksi, vaikka toisaalta poliisille soittamisen ja putkaan viemisen kynnyistä pidettiin korkeana. Poliisin kutsumista ei pidetty varauksettomasti hyvänä vaihtoehtona lasten ja työntekijöiden valtasuhteen näkökulmasta etenkin siksi, että sen ”voi lapsi tajuta niin, että aikuiset eivät voi hänelle mitään vaan ovat kädet pystyssä.” Yhtenä ratkaisuvaihtoehtona nostettiin esiin oman eristyshuoneen käyttöönotto,

”jossa häiriintynyt ja raivostunut lapsi voidaan rauhoittaa omissa tiloissa soittamatta poliisia paikalle.” (Kokousaineisto 1995)

6.2. Huumetestaus päihdekysymyksen hallinnan strategisena keinona

Edellisessä luvussa kuvattuja hoito- ja kasvatuskäytäntöjä koetteli lasten lisääntynyt päihteidenkäyttö ja sen hallinnan kysymys:

”ratsaukset on tärkeitä! Huume- ja lääketestejä otetaan nyt useammin. Tänään otetaan kaikilta, jotka illalla riehuivat” (Päivittäisraportti 1996)

”reagointi juoksuihin ja aineisiin: keskiviikkoamuun omilla osastoilla, tupakka aikuisen kanssa, ovet lukossa. Ei kouluun huomenna. Puhelukiello. Osastolta ei liikuta minnekään ei edes sählyä saa mennä pelaamaan. Virtsanäyte, jos ei myönnä käyttöä. Pitkä ilta ei ole tänään eikä huomenna näillä, jotka ovat rikkoneet osaston sääntöjä. Puhelukiello, ei saa soittaa edes vanhemmille, mutta vanhempien puhelut voi yhdistää.

Jos osastoeristys ei onnistu, niin silloin viedään oikeaan eristyshuoneeseen.” (Päivittäisraportti 1997)

Edelliset Tapauslaitoksen päivittäisraporttiotteet valottavat ”aineisiin” kytkeytynyttä suhtautumistapaa ja sen haltuunottoyrityksiä. Tapauslaitoksessa suhtautuminen huumeisiin oli ehdottoman kielteinen: ”Laitoksen linja on ehdoton ei huumausaineiden käyttöön laitoksessa.” (Kokousaineisto 1998) Kuten työntekijöiden kirjauksista ilmenee, lapset haastoivat arjen järjestystä ja vallinneita valtasuhteita esimerkiksi karkailemalla ja riehumaalla. Työntekijät vastasivat tilanteisiin pääasiassa puuttumalla lasten autonomiaan. Heidän keinovalikoimaansa kuuluivat ratsaus eli tavaroiden ja tilojen tarkastus, liikkumisen kontrolli, tilallinen sulkeminen, tiivistetty aikuisvalvonta, koulunkäynnin rajaaminen ja ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden tiukentunut sääntely sekä mahdollisuus eristyshuone-eristyksen käyttöön.

Otteissa viitataan myös huume- ja lääketesteihin sekä virtsanäytteen antamiseen. Sitaatit ajoittuivat kohtaan, jolloin huumetestaus oli jo vakiintunut Tapauslaitoksen käytännöksi. Kyse oli arkikielessä ”kusitestiksi” kutsutusta toimintatavasta, jossa mahdollista huumeiden käyttöä tutkittiin virtsasta Tapauslaitokseen hankituin pikatestein. (Hoikkala 2011; myös Virokannas 2003; Väyrynen 2009.) Kyse oli aiemmista keinoista poikenneesta ja tarkasteluajan kohtana vielä juridisesti sääntelemättömästä toimintatavasta, jolla tunkeuduttiin lapsen yksityisyyden ja ruumiillisen intimitetin alueelle merkittävällä tavalla.⁷⁹ Päihteisiin liittyviin esineisiin ja aineisiin puuttumisen tuolloin voimassa ollut lainsäädäntö sen sijaan mahdollisti.

Työntekijät joutuivat pohtimaan huumeekysymystä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa, jolloin ne yleistyivät Tapauslaitoksessa toisen huumeaallon myötä. Ajanjakson kirjauksista paljastuu työntekijöiden keinottomuus huumeongelmaksi nimitetyn ilmiön kanssa:

”Laitoksessa ei resursseja hoitaa huumeongelmaa. Tähän tarvitaan lisää koulutusta. Laitoksen roolia haetaan.” (Kokousaineisto 1993)

Otteessa todetaan laitoksen resurssien ja työntekijöiden osaamisen rajallisuus huumeasian käsittelyssä. Perinteiset keinot, kuten käyttäytymisen arviointi ja seuranta, sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden hallinta, ratsaukset tai liikkumisvapauden rajaaminen, eivät enää riittäneet. Työntekijät kaipasivat välittömämpiä keinoja asian arkipäiväiseen hallintaan laitoksessa sen lisäksi, että yhteistyötä tahdottiin tiivistää somaattisen ja psykiatrisen terveydenhuollon, päihdehuollon ja poliisin kanssa. Tapauslaitoksen sisäisissä pohdinnoissa

---

⁷⁹ Olen analysoinut lastensuojelulaitoksen päihdekontrollia sekä huumetestauksen käyttöön ottoa ja periaatteita tarkemmin vuonna 2011 julkaistussa artikkelissa (Hoikkala 2011).

työntekijät pitivät tärkeänä mahdollisuutta kontrolloida nuorten huumeiden käyttäjien tilanteita selkeissä osasto-olosuhteissa:

”olisi perustettava mahdollisesti yksi lisäyksikkö tähän käyttöön (--) toiminnallisesti lapsille/nuorille asetetaan tavallista suurempia rajoituksia ja kontrollia. Henkilökunta tarvitsee tukevan koulutuksen. Toiminnan muuttuminen monimuotoisemmaksi edellyttää myös mm. nuorisopsykiatrisen konsultaation mahdollisuutta sekä vahvaa yhteistyötä terveysviranomaisten kanssa, esim. hoitoa tukemaan lyhyet hoitotaksot psykiatrisessa sairaalassa (nimi).” (Kokousaineisto 1990)

Huumeetiestistön käyttöönotto tarjosi kaivatun ratkaisun: se oli työntekijöille konkreettinen väline lasten mahdollisen huumausaineiden käytön osoittamiseksi ja todentamiseksi. Testauksen keskeisenä tavoitteena oli päästä puuttumaan lapsen päihteidenkäyttöön myös hoidollisessa mielessä: työntekijöiden pyrkimyksenä oli estää lasta vahingoittamasta päihteidenkäytöllä itseään, johon myös voimassa ollut lastensuojelulaki (683/1983) heitä velvoitti. Samalla se synnytti medikaalis-farmakologiseen tietoon pohjautuvana kehokontrollin (Pösö 2004a, 99) tekniikkana uudentyyppisen institutionaalisen arkielämän hallintakeinon sekä vaikutti lasten ja työntekijöiden välisten suhteiden muodostumiseen.

Laitokseen hankittiin ensimmäiseksi kannabiksen käyttöä osoittanut testi, josta tuli osa huumeongelman hallinnan strategiaa:

”Keskusteltiin huumetilanteesta tällä hetkellä: kusitesti oppilaille tämän hetkinen kontrollikeino huumeita kohtaan. Tärkeätä tarttua heti toimeen, jos havaitaan jonkun oppilaan käyttävän huumeita esim. vierihoidtoa käyttäen. Tällä tarkoitetaan johtajan mukaan lomakieltoa laitoksessa. (--) Heräsi kysymys, että mitä tehtäisiin vierihoidon aikana? Psykologimme valotti asiaa, että ”ei ole mitään vippaskonstia olemassa huumeiden hoidossa”. (--) Käytetään omaa ammattitaitoaan hyväksi näissä tilanteissa. (--) Jos keinot työryhmällä loppuvat, keinoina edelleen koulutus ja työnohjaus.” (Kokousaineisto 1993)

Tapauslaitoksessa ”kusitettiin” suhtauduttiin avoimesti kontrollikeinona. Oteesta viitataan myös vierihoidon interventiona huumeiden käyttöön puuttumisessa. Kirjauksen mukaan sillä tarkoitettiin ennen kaikkea lapsen liikumisen rajaamista. Työntekijät pohtivat sen toteuttamista kuitenkin myös sisällöllisemmästä näkökulmasta: ”mitä tehtäisiin vierihoidon aikana”? ”Mitään vippaskonsteja” ei kuitenkaan ollut tarjolla, vaan työntekijöiden tuli turvautua ammatilliseen osaamiseensa. Ammattitaidon vajeita paikkaaviksi ratkaisuiksi tarjottiin mahdollisuutta lisäkoulutukseen ja itsensä kehittämiseen

työnohjauksellisin keinoin. Työntekijöiden kouluttautumisen ohella Tapauslaitoksen johto piti tärkeänä terveydenhuollollisen ja lääketieteellisen tietämyksen ja näkemyksen hyödyntämistä esimerkiksi valistustoiminnan apuna.

Huume-testaus sisälsi ajatuksen kontrollista sekä epäilytilanteissa että tilanteissa, joissa oli näyttöä säännöllisestä käytöstä (myös henkilöstökokous 1993). Päivittäisraporttien mukaan

”huumetestejä jatketaan kaikilla osastoilla... hatkan jälkeen tai kun on epäily” (Päivittäisraportti 1993)

”vahvasti syytä epäillä, että on tänään käyttänyt jotain huumaavaa ainetta!” (Päivittäisraportti 1999)

Työntekijät kirjasivat otetut seulat raporttivihkoihin ja lasten asiakirjoihin. Lapsia testattiin myös ilman yksilöllistä ja tilannekohtaista harkintaa kollektiivisen hallinnan keinona. Aineistoni valossa kaikkien lasten testaaminen näytti alkuvaiheessa rutiininomaiselta toimintatavalta. Kaikkiin kohdistuvana toimenä sillä saattoi olla myös ennaltaehkäisevä tavoite siinä mielessä, että sen avulla työntekijöiden oli mahdollista korostaa kiinnijäämisriskin todennäköisyyttä ja kannustaa sitä kautta päihitteettömyyteen. (EOA 3170/2/01; HE 225/2004 vp., 20.) Työntekijät tekivät testejä satunnaisesti ja ennalta ilmoittamatta, mikä kavensi lasten taktikointimahdollisuuksia. Testaukseen kytkeytyi myös peloteulottuvuus, ja sitä käytettiin keinona ylläpitää Tapauslaitoksen sisäisiä valtasuhteita.

Vuosikymmenen lopulla Tapauslaitoksen johtajisto keskusteli laitoksen huume-strategiasta ja huume-testauksen periaatteista. Kokouksessa ”seuloja päätettiin ottaa jatkossa seuraavilla perusteilla:

- joukkoseulat, johtoryhmä päättää erikseen koska ja keneltä
- jos on sovittu hoito- ja kasvatuseuvotteluissa
- jos työntekijä epäilee mahdollista käyttöä
- kontrolliseulat” (Kokousaineisto 1999)

Kokouskirjaus avaa huume-testauksen päätöksentekoa ja sen toteuttamiseen oikeuttaneita asiayhteyksiä. Joukkoseulonta edellytti johtoryhmätasoisista päätöistä, kun taas yksittäisessä tilanteessa ”kusitestin” ottamisen ratkaisi työntekijä henkilökohtaisen epäilynsä ja arvionsa pohjalta. 1990-luvulla voimassa ollut lastensuojelulainsäädäntö ei antanut käytännölle oikeudellista perustaa eikä päätöksentekokehystä. (Esim. HE 225/2004 vp.) Yleinen toimintatapa oli, että lapsen testausmahdollisuudesta informoitiin ja/tai sovittiin lapsen hoito- ja kasvatuseuvottelussa sosiaalityöntekijän, lapsen, lapsen vanhempien ja laitostoimijoiden kesken. Vaikka tapauskohtaisen harkinnan ja sopimusmenettelyn ulottuvuudet olivat olemassa, testejä tehtiin pitkälti laitostavallan

kehyksessä. Se mahdollisti lasten asemoimisen alisteiseen, vaikkakin jossain määrin neuvoteltavissa olleeseen, positioon.

Tapauslaitoksen johto linjasi positiivisen seulatuloksen seurauksia samassa kokouksessa, josta siteerasin aiemmin testien ottamisen periaatteita koskevaa kohtaa:

”jos näyte on positiivinen, seuraa vähintään yhden viikonlopun poistumiskielto laitoksesta ilman aikuista. Lisäksi kontrollinäyte tulee olla puhdas, ennen ”vapaata” liikkumista laitoksen ulkopuolella. Lisäksi hoito- ja kasvatusneuvotteluissa voi sopia tiukemmistakin ”seurauksista”

- *yllä oleva pykälä lähtee siitä, että kaikki antavat näytteet pyydettyä.* Asiaan ei ole vaihtoehtoja.
- *pissanäytteet otetaan valvotusti viimeistään seuraavana päivänä laitokseen tulosta ja näytteet kuljetetaan tarvittaessa laitoksesta pääsääntöisesti kuitenkin tiistai-aamuisin” (Kokousaineisto 1999)*

Työntekijät määräisivät positiivisesta testituloksesta erilaisia lapsen liikkumismahdollisuuksia rajanneita seurauksia. Niitä toimeenpantiin siihen asti, kunnes seulat todistivat huumausaineen poistumisen lapsen elimistöstä eli seulat olivat puhtaat. Seulat otettiin valvotuissa olosuhteissa, yleensä erillisessä ”kusivessassa”. Käytännössä työntekijän tuli varmistua, ettei lapsi päässyt manipuloimaan antamaansa näytettä tai hyödyntämään toisen virtsaa omanaan. Tämä oli usein mahdollista vain siten, että työntekijä seurasi näytteenannon katsomalla lähietäisyydeltä. Yksityisyyden ja intimitetin suojan näkökulmasta nämä tilanteet olivat hankalia ja kiusallisia sekä lapselle että työntekijälle. (Hoikkala 2011, 264–265; Pösö 2004a, 99.)

Huumetestauksen käyttöönoton aikaan työntekijät pitivät testauksen vapaaehtoisuutta lapsen oikeusturvan näkökulmasta keskeisenä (Kokousaineisto 1993), mutta kuten muun muassa edellisen aineisto-otteen pohjalta voi todeta, lapsen tosiasiallinen vapaaehtoisuus oli kyseenalaista ja näennäistä. Kieläytyminen ei ollut lapselle kaikissa tilanteissa todellinen vaihtoehto, koska se tulkittiin pääsääntöisesti positiiviseksi seulatulokseksi. (STM 1998, 22, 35; Kouvonen 2009.)

Toisaalta lapsi saattoi myöntää avoimesti päihteiden käytön ja kieltäytyä seulan antamisesta sen perusteella, jolloin systeemi kyseenalaistui. Myöntäessään käytön ja kieltäytyessään seulan antamisesta, lapsi asetti työntekijän epävarmaan asemaan suhteessa toimintaa ohjanneisiin periaatteisiin. Vaikka lapsen päihteidenkäytön myöntämistä voisi lähtökohtaisesti pitää myönteisenä asiana, seulan antamattomuudesta seurasi esimerkiksi kahden viikonlopun kestävä poistumiskielto. Tällöin Tapauslaitoksen toimintaperiaatteet ja siihen kuulunut huumetestaus asetettiin ensisijaiseksi suhteessa lapsen omaan kertomaan: systeemin noudattaminen oli tärkeämpää kuin luottamus lapsen sanaan. (Ks. myös Hytönen 2016, 168.) Joissakin toisissa yhteyksissä tämäntyyppistä toimintatapaa perusteltiin sillä, että työntekijät epäilivät lapsen peittelevän yhden aineen käytön myöntämisellä muiden, ja yleensä kovempien, aineiden käyttöä.

Oikeusturvakysymysten näkökulmasta merkitystä oli sillä, että näytteet lähetettiin joko kokonaan analysoitaviksi tai tietyissä tilanteissa varmistettaviksi laboratorioon. Tapauslaitoksessa toimittiin tällä tavalla erityisesti silloin, kun pikaseulan tulos oli epäselvä tai muutoin kiistanalainen. Jälkimmäisiä tilanteita olivat esimerkiksi sellaiset, joissa lapsi vannoi käyttämättömyyttään positiivisesta tuloksesta huolimatta. Mahdollisen huumeidenkäytön todentamisen näkökulmasta tämä oli tärkeää niin lapselle kuin työntekijälle.

6.3. Vierihoidto ja eristäminen rajoja asettavina suojelukeinoina

1990-luvun alussa Tapauslaitoksen henkilökunnan keskusteluissa korostuivat pohdinnat uudentyyppisen osaston perustamisesta ja muista keinoista, joilla laitoksessa lisääntynyt levottomuus ja väkivaltaisiksi kehkeytyneet tilanteet saataisiin hallintaan. He pitivät ongelmallisena sitä, että vaikka Tapauslaitoksen ”tehtävänä on antaa perusturva siellä oleville lapsille ja jos joku oppilas saa väkivaltaisen kohtauksen, ei aina pystytäkään takaamaan toisten oppilaiden turvallisuutta aikuisten turvallisuudesta puhumattakaan”. Tapauslaitoksen työntekijät kokivat, ”ettei ole keinoja kohdata väkivaltatilanteita sopivilla menetelmillä ja keinoilla”.

”Meille sijoitetaan yhä vaikeammin hoidettavia nuoria. Tälläkin hetkellä meillä on muutamia nuoria, jotka vaativat erilaista hoitoa kuin meillä on mahdollisuus tarjota.” (Kokousaineisto 1994)

Ammatillisten työskentelysuhteiden organisoitumisessa vahvistuivat hoitavan vallan ideat, kun Tapauslaitoksen rajoittavien toimien perusteluissa lisääntyivät erityisesti psykologiseen diskurssiin kuuluneet sanoitukset. Käytäntöjen kehittämistyössä tehtiin selkeä ero rangaistusajatteluun ottamalla siihen nimenomaisesti kantaa ja selventämällä näiden kahden käytäntöjä ohjanneen ajattelutavan eroja kirjallisesti. Rajojen asettaminen tulkittiin eri asiaksi kuin rankaiseminen (ks. myös Hermalampi ym. 1985, 43). Rangaistuskäsite oli lähes hävinnyt työntekijöiden arkisista kirjauksista.

Samaan aikaan käynnistyi keskustelu eristämiskäytännöstä. Ensivaiheessa työntekijät eivät kuitenkaan pitäneet ”eristyskoppia” parhaana vaihtoehtona, vaan korostivat läsnäolon ja väkivaltatilanteiden ennakoivan lukutaidon merkitystä:

”Eristyskoppia ei kannateta, oma huone on parempi. Mitä enemmän ollaan tilanteessa osastolla, sen parempi. Jos pystyy vaistoamaan etukäteen väkivallan merkit, niin silloin ei väkivalta kasva. Hoidollisesti eristys ei ole hyvä. Osastohoito on parasta.” (Kokousaineisto 1991)

Väkivalta-asian käsittelyä jatkettiin toisessa henkilökunnan kokouksessa vielä samana vuonna:

”eristystoimenpiteessä on vähän ”sivuun menemisen makua” eli kun asiat eivät suju pannaan lapsi sivuun ja pois silmistä. Laitoksessa ei ole nyt käytössä. Laitoksessa nuoret ovat jo niin isoja ja vahvoja, että eristykseen saanti olisi vaikeaa, ainakin jos paikalla on vain naistyöntekijöitä.” (Kokousaineisto 1991)

Tapauslaitoksessa osastoprofilointi nähtiin hallinnan keinona ja yksi osasto suunnattiin toimintaperiaatteiltaan ”intensiivisen hoidon ja kasvatuksen osastoksi” (Toimintakertomus 1994), jolle valikoitiin lapsia seuraavin perustein:

”Perusteena siirroille on ollut aggressiivisuus, hajoittamiset, hatkaamiset, autovarkaudet yms. Yleensä ottaen vaikeahoitoisuus, joka on vaatinut enemmän aikuista ja enemmän rajoittamista tilan ja toimien suhteen.” (Kokousaineisto 1995)

Osaston suunnitteluvaiheessa sen ominaispiirteiksi mainittiin pieni lapsimäärä ja tehtäväksi ”toimia jonkin jatkuvasti päällä olevan tilanteen pysäyttäjänä”. Osastoa suunniteltiin ”suljetuksi” siten, että sieltä ”ei olisi mahdollista poistua ’noin vain’, vaan ovet ja ikkunat olisivat suljettuja”. Ulkopuolella liikkuminen tapahtuisi aina aikuisen seurassa. Työntekijät arvioivat, että ”eristystä osastolla ei välttämättä tarvitsisi olla, se kun itsessään jo olisi melko kontrolloitu paik-

ka”. (Kokousaineisto 1994) Osastolle muodostettiin myös ”ansaintaperiaatteella” toimiva järjestely eli ”kun saavuttaa luottamusta, saa myös oikeuksia”. Tässä osasto totesi käyttävänsä yksilöllistä harkintaa. (Kokousaineisto 1996)

Tapauslaitoksen tilanne ei kuitenkaan ottanut helpottuakseen ja työntekijät kaipasivat sellaisten hoitomuotojen kehittämistä, ”joilla voitaisiin vaikuttaa nuoriin, jotka eivät tahdo kiinnittyä hoitosuhteeseen vaan pakenevat itseään vahingoittavaan käyttäytymiseen”. Toiminnan kehittämiseksi tuli painetta myös Tapauskunnan suunnalta suunnittelemattomasti keskeytyneiden sijoitusten vähentämiseksi. Laitoksen johto punnitsi intensiteetiltään erilaisia keinoja, kuten suljettuun hoitoon verrattavissa ollutta pitkäaikaista vierihoitoa, muun muassa ”hatkailukulttuurin” lopettamiseksi. Ongelmallisena pidettiin ajanmukaisen ja toimivan eristystilan puutetta, koska ”näin vaikeaa työtä ei voi tehdä ilman eristystä” (Kokousaineisto 1995):

”talossa on muutamia vaikeita oppilaita, joiden hoito ei pelaa ja jotka turhauttavat työyhteisöä. Eristämisasiä on käsittelyn alla. Vierihoitoa on myös kehiteltävä, mutta erillisenä projektina. Olisi perustettava erillinen työryhmä pohtimaan vierihoidon järjestämistä. Asian edistymistä parantaisi ulkopuolinen työnohjaaja.” (Kokousaineisto 1995)

Seuraavana vuonna Tapauslaitoksen erityistyöntekijä perusteli erillisen eristystilan tarvetta seuraavasti:

”Vaativa hoito- ja kasvatustyö edellyttää ammattitaidon, laitoksen kulttuurin ym. lisäksi selkeät rajat, jotta nuoren muita tai itseä vahingoittava käyttäytyminen voidaan pysäyttää. Ääritilanteissa nuori täytyy ottaa erilleen, jotta hän ei pääse siirtämään pahaa oloaan muiden nuorten tai aikuisten kannettavaksi. On myös tärkeää, että laitoksessa on rajat, jotka estävät nuorta pakenemasta häntä itseään vahingoittavaan käyttäytymiseen. Laitokseen on perinteisesti sijoitettu vaikeahoitoisia nuoria. Laitoksessa työskentelevien aikuisten täytyy voida työskennellä turvalisissa olosuhteissa, jotta he pystyvät turvaamaan sijoitettujen nuorten kehityksen.” (Kokousaineisto 1996)

Sekä vierihoito- että eristysasian selvittämistä varten perustettiin työryhmä, johon kuuluivat alun perin johtajat, psykologi ja yksi osastolähiesimies. Sitä täydennettiin myöhemmin kaikkien osastojen edustajilla, ”jotta eristys- ja vierihoitoasioiden kehittämisessä tulisi osastojen mielipiteet riittävän hyvin huomioitua” (Kokousaineisto 1995). Työryhmä haki oppia ja esimerkkiä Tapauslaitoksen ulkopuolelta:

”Niissä laitoksissa joissa on käyty tutustumassa, eristys ja vierihoito kulkevat enemmän tai vähemmän käsikädessä. Eristystä käytetään mm. hatkakierteen katkaisemiseksi, häiriköivän oppilaan eristämiseksi muista oppilaista. Eristys ei saisi olla rangaistus.

(Tapauslaitoksessa) on valmiutta/halukkuutta. Selvitettävänä on mm. hallinnolliset asiat, fyysiset puitteet, vaikutus eristettävään, vaikutus eristämispäätöksen tekemään työntekijään, käytännön toimet kuten kuka ja miten valvotaan. (--)

(Tapauslaitoksessa) täytyy muodostaa oma malli sen mukaan mitä voitu oppia muilta, suoraa mallia ei voi olla. Tärkeintä on kaikkien sitoutuminen asiaan.” (Kokousaineisto 1995)

Lapsen osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia aiempaa intensiivisemmin rajaamaan tarkoitettujen toimenpiteiden päätöksenteossa ja kirjaamisessa vedottiin lastensuojelulain 32.1 §:ään, jonka mukaan johtoryhmä linjasi, että

”laitoksen on pidettävä asianmukaisesti kirjaa lapsen poistumiskiellosta ja muista oleskelun tai liikkumisen rajoituksista, em. rajoituksiksi tulkitaan vierihoito ja palvelukielto, rajoituksista ilmoitetaan toimistoon, missä niistä pidetään kirjaa (päättöluettelo)” (Kokousaineisto 1996)

Idea vierihoidon kehittämisestä ei ollut kuitenkaan uusi siinä mielessä, että Tapauslaitoksessa oli tehty niin sanottuja vierihoidokokeiluja lasten omilla osastoilla aiemminkin ja sitä varten profiloitiin yksi osastokin (Suunnittelu-ryhmä 1994). Vierihoidoksi, vieressä hoitamiseksi, työntekijät kutsuivat toimintatapaa, jossa työntekijä oli tiiviisti nuoren kanssa kaikissa arkiaskareissa. (Ks. myös Inkinen 1997; Tiusanen 1999.) Tiivistä vieressä olemista he pitivät esimerkiksi keinona estää lapsen karkaaminen (Kokousaineisto 1994). Tällaista menettelyä kuvattiin päivittäisraportissa:

”Tehdään (nimi) kanssa pieniä kodinomaisia askareita. En ole päästänyt läheltäni mihinkään. Seuraavana päivänä (nimi) oli epätietoinen, mitä hänen asioistaan on päätetty. Mitä merkitsee vierihoito. Liikkumis- ja soittokielto ei jää 3 päivään vaan jatkuu automaattisesti ainakin ensi tiistaihin. Tietää NYT. Seuraavana päivänä puhututtaa, että mitä hänen pitää meille osoittaa, mihin milläkin asialla ja toimenpiteellä pyritään. (lapsen nimi) kaipaa asioiden toistoa koko ajan” (Päivittäisraportti 1995)

Vierihoidon systematisointi ja sisällöllinen kehittäminen käynnistyi vuonna 1995, jolloin tehtävään asetettu työryhmä selvitti vierihoidon perusedellytyksiä ja mm.

”minkä tasoiseen vierihoidokokeiluun laitoksessa olisi lähitulevaisuudessa mahdollisuus ja minkälaisia muutoksia se edellyttäisi – talous, henkilöstökysymys, työvuorot, fyysiset tilat etc.” (Kokousaineisto 1995)

Sitä kuvattiin vähintään yhden viikon kestäväksi, yksilöllisesti määräytyväksi lyhytaikaiseksi hoitojaksoksi, jonka perusteluna on ”päihde-, karkailu- ja rikoskierteessä oleminen”. Vierihoidon nähtiin tavoitteelliseksi toiminnaksi, jonka avulla oli mahdollista

”epäsuotuisan kehityksen/tilanteen pysäyttäminen, vuorovaikutussuhteiden vahvistaminen omahoitajaan ja muihin merkittäviin ihmisiin osastolla, sisäisen kontrollin harjoittelu ulkoisen kontrollin avulla” (Kokousaineisto 1995)

Työntekijöille oli selvää, että tavoitteellisen vierihoidokäytännön vakiinnuttaminen edellytti sisältökysymysten (kuten ennakkovalmistelut) ja toimenpiteeseen ryhtymisen perusteiden pohdintaa (kuten vierihoidoneuvottelun järjestäminen nuoren, vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa) sekä käytännöllisen toteutuksen edellytyksiä (päiväohjelman rakentaminen, opetuksesta huolehtiminen, vierihoidon päättäminen). Tavoitteena pidettiin, että vierihoidojakson ”aloittamisesta sovitaan aina yhteisessä neuvottelussa”, jossa nuori ja vanhemmat sekä työntekijät olisivat paikalla ja

”mikäli johtaja ei neuvottelussa tarvitaan hänen lupa ennen vierihoidon aloittamista. Vierihoidon on perusteltava hoidollisista syistä, ei rangaistussyistä.” (Kokousaineisto 1995)

Vierihoidokäytäntöä koskeneessa keskustelussa työntekijät toivat usein esiin, että sitä ei tule toteuttaa eikä perustella rangaistussyistä vaan ”hoidollisista syistä”. Lapsen positioitumista vierihoidokäytäntöön työntekijät pohtivat useasta näkökulmasta: Miten vierihoidon kannattaisi perustella? Entä jos lapsi vastustaa vierihoidon? Millaisia muiden lasten reaktiot voivat olla? Työntekijät hakivat vierihoidon oppia sitä aiemmin toteuttaneista muista laitoksista ja sitä käytiin esittelemässä Tapauslaitoksen henkilökuntakokouksessa vuonna 1995.

Vierihoidon liittyvän tunnetyöskentelyn käsittelyssä työnohjauksen merkitystä korostettiin.

Käytännöllisenä toteutuksena vierihoidon tarkoitti sitä, että

”osasto on vierihoidon aikana nuoren osalta suljettu. Apu pysyvä paikalla. Vuorossa oleva työntekijä kiinnittää erityistä huomiota nuoreen (toiminnan suunnittelu nuorelle, mahdolliset tutkimukset ja keskustelut, omahoitajan rooli korostuu). Liikkuminen osaston ulkopuolella kontrolloidaan (saatetaan kouluun, koulusta, ulkoilutetaan aikuisen seurassa)” (Kokousaineisto 1995)

Tilallinen sulkeminen, tupakoinnin ja muiden lasten liikkumisen kontrollointi, puheluiden kuuntelu ja vaatteiden takavarikointi kuuluivat vierihoidon ideaan. Työntekijät pitivät vierihoidon toteuttamisen edellytyksenä riittävää työvoimaa. Vierihoidon tuli tapahtua lapsen omalla osastolla etupäässä omien työntekijöiden toteuttamana siten, että tarvittaessa muut osastot tukevat vierihoidon osastoa (Kokousaineisto 1996). Lapsikohtaisissa kirjauksissa vierihoidon kuvattiin ”intensivisempänä hoitotyönä”, jolloin lapsi oli ”aikuisten seurassa osastolla ja sai yksityisopetusta osaston yhteydessä olevassa yksityisopetusluokassa.” (Lapsiaineisto)

Juuri ennen vuosituhannen vaihdetta toteutetun noin parin viikon mittaiseksi suunnitellun vierihoidonjakson käytännöllistä toteutusta kuvattiin näin:

”aamupala klo 8, koulutehtäviä, vapaa-aikana voi katsoa telkkaria, osallistuu ruoan valmistukseen ja kattamiseen sekä siistimishommiin, tupakoi terassilla sukkasilleen eli kengät ja päälitakki on otettu talteen (kenkiä ei säilytetä eteisessä), ohjaaja aina terassilla mukana, jos muita oppilaita pihamaalla niin voi tuprutella myöhemmin, ei oppilaita vierailulle, ruokailut kaikki osastolla, voi soittaa äidille, isälle ja sosiaalityöntekijälle (ohjaaja näppäilee numerot ja valvoo puhelut) muita puheluita ei yhdistetä, oppilaspuhelin pois päältä, kirjeitä eikä tekstiviestejä voi lähettää, kymmeneltä normaalisti huoneeseen, keskustelua pojan kanssa – siitä poika tykkää!!” (Päivittäisraportti 1999)

Vierihoidon käytännön kehittämisen ja kokeilujen aikaan Tapauslaitoksessa selvitettiin myös eristyskäytännön palauttamisen mahdollisuutta. Eristystä oli toteutettu edeltävällä vuosikymmenellä ensin Tapauskunnan johtosäännön perusteella ja vuonna 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain ja -asetuksen (aineistossani muotoilu ”lain ja asetuksen”) mukaan siten, että toimeenpano tapahtui henkilökunnan harkinnan mukaan joko eristyshuoneessa (putkassa) tai yksittäishuoneessa (nuori ei saa poistua huoneesta eikä huoneesta saa

käydä muita lapsia).⁸⁰ Vuorokauden mittaiseen eristyshuone-eristämiseen oli turvauduttu 1980-luvun loppupuolella esimerkiksi ”mittavan karkukierteen katkaisemiseen”, jotta ”henkilökunta saa edes mahdollisuuden keskustella ja vaikuttaa lapsen tilanteeseen” (Lapsiaineisto). Suhtautuminen eristykseen oli sisällöllisiltä perusteluilta ”perinteisempää” siinä mielessä, että niissä ei korostunut niin selkeästi psykologisoiva puhetapa. Päätöksentekoon suhtauduttiin siten, että

”vain lukon taakse ilmoitettavat selvät eristämistapaukset johtajalle, muissa ”lievemmissä tapauksissa” kyse normaaliin osastoelämään kuuluvista toimenpiteistä.” (Kokousaineisto 1988)

”Asianmukaisten eristystilojen” rakentamista koskeva keskustelu vauhdittui 1990-luvun alkupuolella, jolloin työntekijät kaipasivat keskustelua eristysmahdollisuuksista esimerkiksi itsetuhoisesti käyttäytyvien lasten kohdalla (Päivittäisraportti 1994). Itsetuhoisesti tai hallitsemattomasti käyttäytyvien kontrolloa pidettiin haasteellisena tavanomaisissa osasto-olosuhteissa. Intensiivisten työskentelymuotojen ideoinnissa ehdotettiin myös varsinaisille eristystiloille vaihtoehtoisia ”rauhoitumiskämppejä”, mutta selkeäksi tavoitteeksi kuitenkin asetettiin ”ainakin yhden eristystilan” saaminen, jotta voitaisiin ”päästä paremmin työstämään nuoren vaikeuksia.”:

”Vaikeiden käytöshäiriöisten ja hajanaisten nuorten hoitoon kuuluu kehitysjaksoja, jolloin mielestä poissuljettujen – dissosioitujen – raivotilojen työstäminen osaksi muuta persoonallisuutta on keskeinen osa hoitoa. Tarvitaan tila, jossa työntekijät ja nuoret voi kriisitilanteen jälkeen yrittää yhdessä työstää siihen johtaneita ja taustatekijöitä.” (Kokousaineisto 1995)

Erillinen eristystila nähtiin myös vierihoidon toteuttamisen edellytyksenä:

”Vierihoito on intensiivinen hoitomuoto, jossa tarvitaan välillä ”rauhoitumistilaa”, jossa nuorta tuetaan kohtaamaan omia kokemuksiaan sen sijaan, että pyrkisi pakenemaan niitä ulkoisin ärsykkeisiin ja toimintaan. Esimerkiksi kun nuori palaa karkureissulta huonossa kunnossa on tärkeää, että hän voi rauhoittua ja selvittää itse tai aikuisen kanssa omia kokemuksiaan.” (Kokousaineisto 1997)

---

⁸⁰ 1980-luvun alkuun sijoittuneissa eristämistilanteissa eristäminen saattoi tapahtua poliisiputkassa.

Eristystilan rakentaminen ja käyttöönotto edellytti kuitenkin keskusteluja ”rakennuksista vastaavan arkkitehdin ja rakennusmestarin sekä työsuojelun ja mahdollisesti vielä lääkärinkin kanssa” (Kokousaineisto 1995). Näitä keskusteluja käytiin ja Tapauslaitos sai kaipaamansa eristystilan. Johtaja antoi toimintaohjeet koskien lapsen eristämistä hoitotoimenpiteenä alkusyksystä 1997 seuraavasti:

”Lapsen eristämisen perusteluna on aina se, ettei hän käyttäytymisellään pääse vahingoittamaan omaa kehitystään, terveyttään tai ympäristöään. Eristäminen toimii rajana, jonka tarkoituksena on estää lapsen kontrolloimattoman käyttäytymisen vahingolliset seuraukset. Eristäminen ei siten ole, eikä saa olla, lapseen kohdistettu rangaistusmenettely. Eristämisen perusteet: lapsi on käyttäytymisellään vaaraksi omalle terveydelleen ja kehitykselleen tai on vaaraksi muille ihmisille, tai yksi tai useita lapsia on kiihdyksissä tai päihteissä ja tilanteen rauhoittaminen ei muuten onnistu. Eristämisestä, mikäli lapsi/nuori vastustaa, päättää laitoksen johtaja ja asiasta täytetään eristämispäätös-lomake. Eristäminen voi tapahtua joko omaan huoneeseen tai eristyshuoneeseen.” (Toimintaohje 1997)

Sukupolvisuhteiden rakentamisessa painotettiin ponnekkaasti hoidollista diskurssia ja ajatteluperinnettä, ja eroa rangaistusajatteluun tehtiin alleviivaamalla eristämisen tavoitetta: ”Eristäminen korvaa lapselta itseltään puuttuvan itsesäätelykyvyn. Se ei siten ole eikä saa olla lapseen kohdistettu rangaistusmenettely.” Hoidollisuus tarkoitti käytännössä sitä, että ”aikuinen työskentelee eristettynä olevan lapsen kanssa aktiivisesti eli käsittelee lapsen kanssa hänen vahingollisen käyttäytymisensä vaikuttimia, vaihtoehtoisia ja rakentavia mahdollisuuksia tulevaisuuteen.”

Tapauslaitoksessa eristäminen tunnistettiin lapsen yksityisyyteen kajoavaksi käytännöksi, jonka toteuttamiseen liittyi väärintoimimisen mahdollisuus. Aineistoni perusteella laitoksessa tunnettiin hyvin eristämistä koskeva lainsäädäntö. Voimassa olleeseen sääntelyyn ja päätöksentekoperiaatteisiin viitattiin laitoksen sisäisissä ohjeistuksissa, joissa korostettiin eristämisen turvallista toteuttamistapaa sekä eristämisen kohteena olevan lapsen että siinä mukana olevien työntekijöiden näkökulmista. Käytössäni olleen aineiston valossa eristämisprosessin hyvin tarkka kirjallinen ohjeistaminen oli uusi piirre Tapauslaitoksen hallinnan suhteissa, kuten seuraavista vuonna 1997 annetuista eristämiskäytäntöä koskevista toimintaohjeista käy ilmi:

”1) lapsi tai nuori käyttäytyy siten, että perustelut mahdolliselle eristämiselle täyttyvät: *työntekijät ovat tilanteessa pitäneet neuvonpitoa ja yhtenä ratkaisuna on eristäminen. Soitto johtajalle, tilanneseostus ja mahdollinen eristämispäätös paikkoineen ja määräaikoineen. Suunnitelma, kuka/ketkä suorittavat eristämiseen viennin, tilanteessa täytyy olla riittävä määrä työntekijöitä, ettei aiheuteta turhaa paniikkia eikä vahinkoa kenellekään. Samalla täytyy olla varauduttu aikuisen mukanaoloon eristämistilassa koko eristämisen ajan;*

2) lapselle tieto ratkaisusta *(jos on mahdollista puhekontaktiin) ja siten viivyttlemättä itse eristämiseen: eristämiseen viennissä pitää olla tarvittava määrä aikuisia. Toiset asiakkaat tulee hoitaa pois, niin ettei eristämiseen viennissä aiheudu turhaa vastakkainasettelua. Kuljetuksessa eristykseen saa ja tuleekin käyttää tarvittavaa fyysistä kontaktia;*

3) eristämishuoneessa: *lapsi tulee tarkastaa ja ottaa mahdolliset vahingoittamisvälineet pois (tulitikut, tupakat, teräaseet). Eristämishuoneen ovi lukitaan tarvittaessa. Hygieniasta on huolehdittava koko ajan tarpeen mukaan. Työntekijä on jatkuvasti paikalla vähintäänkin eristämishuoneen eteisessä. Eristämisen tulee olla aktiivista työskentelyaikaa, jossa eristämiseen johtanut tilanne selvitetään ja pyritään löytämään malleja erilaiselle käyttäytymiselle. Eristämisen lopettamista ei tehdä ennen johtajan kanssa käytyä keskustelua. Eristämispäätös voi olla korkeintaan 24h eikä sitä voi jatkaa ilman erityisiä perusteluja ja silloinkin korkeintaan 48h;*

4) eristuksen lopettaminen: *lapsen on oltava siinä tilassa, että hänen kanssaan voi tehdä yhteisymmärryksessä sopimuksia jatkotoimenpiteistä. Tilanteessa on oltava kaksi oman osaston työntekijää;*

5) jälkihoito: *eristämiseen liittyvistä asioista keskustele johtaja, omaohjaaja ja lapsi (mm. oikaisuvaatimuksen mahdollisuuden kertominen). Hoito- ja kasvatusneuvotteluissa asian esille ottaminen. Ainakin ao. osastolla asian käsitteleminen lasten kanssa yhdessä. Eristämispäätöstä tehneiden työntekijöiden keskustelu johtajan kanssa;*

6) lomake: *eristämispäätös on päätösluettelopäätös, joka lähetetään sosiaalityöntekijälle välittömästi, liitetään aktiin ja toimitetaan sovitusti vanhemmille.” (Toimintaohje 1997)*

Edellisessä ohjeistuksessa on useita huomionarvioisia kohtia, kuten lapsen oikeusturvakeinoihin viittaaminen oikaisuvaatimusmenettelyn osalta. Ohjeis-

tuksessa huomioidaan Tapauslaitoksen yhteisöllisyys ja se, että yhden lapsen eristäminen saattaa koskettaa osaston muitakin lapsia. Salassapitosäännösten näkökulmasta eristämistilanteen käsittely osastolla muidenkin lasten kanssa on tietenkin ongelmallinen, mutta yksilöön kohdistuvat rajoittamistoimenpiteet toteutuvat monista lapsista ja työntekijöistä koostuvissa yhteisöissä ja tulevat sitä kautta jossain määrin yhteisiksi asioiksi. (Ks. myös Hoikkala 2014.)

Eristyslomakkeena käytettiin Suomen kunnallisliiton lomaketta (nro 3574.86), joka oli Sosiaalihuollin laitoksen vuonna 1986 vahvistama. Käytössäni oli 59 eristystilanteen päätöslomakkeet, joiden mukaan valtaosa eristyksistä toteutettiin eristyshuoneessa ja vähemmistö lapsen omassa huoneessa. Eristykseen johtaneissa tilanteissa korostui uhkaava tai väkivaltainen käyttäytyminen joko toisia ihmisiä tai omaisuutta kohtaan sekä päihtymystilan hallinta. Eristyksen vaikutusten arviointi oli satunnaista, mutta joissakin päätöksissä viitattiin esimerkiksi hoidollisten rajojen asettamisen tärkeyteen.

Toisaalta eristystä käytettiin tilanteissa, jossa lapsi itse toivoi pääsyä ”erkkaan”. Tämän vuosituhannen alussa esimerkiksi tyttö, joka ”itkee, on turhautuneen ja väsyneen oloinen”, halusi erkkään rauhoittuakseen. (Päivittäisraportti 2002) Toisessa tilanteessa lapsi itse halusi vapaaehtoisesti rauhalliseen tilaan ”voimakkaan päihtymyksen ja vieroitusoireiden pelossa” ja ”jossa aikuinen läsnä” ja jolloin hän ei kokenut ”kykenevänsä olemaan huoneessaan”. Tällaiset tilanteet eivät olleet lastensuojelulain mukaisia eristämistoimia. Ne oli kirjattu tarkkaan, koska ne tapahtuivat eristämistilassa. Lapsi saattoi siten kokea eristämistilan ja aikuisen läsnäolon turvallisemmaksi ympäristöksi kuin oman huoneen. Eristystilaa kutsuttiin ”erkan” lisäksi myös ainakin ”sviitiksi”, ”buduksi” ja ”putkaksi”.

6.4. Huolenpidollis-hoidollisten rajoittamiskäytäntöjen vahvistuminen

Olen edellä kuvannut Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöissä tapahtuneita uudelleensuuntauksia 1990-luvun aikana. Tapauslaitoksen arkeen toi levottomuutta lisääntynyt päihteiden, erityisesti huumeiden, käyttö, väkivaltaisiksi kohtaamisiksi eskaloituneet tilanteet ja runsas lasten karkailu. Lasten ja työntekijöiden väliset suhteet olivat ajoittain todella tulehtuneet ja vastakkainasettelut käsin kosketeltavia. Tapauslaitoksessa oli kuitenkin aitoa kiinnostusta kehittää hoito- ja kasvatustyötä ja ottaa käyttöön uusia toimintatapoja, kuten huumetestaus.

Tulkintani mukaan Tapauslaitoksen hoito- ja kasvatuskäytännöissä sekoittuivat perushuolenpidollisen ja psykologishoidollisen diskurssin sekä kuritavan vallan muodostelmasta tutut alistavan vallan elementit. (Foucault 2005b; Vehkalahti 2008, 2009.) Huumetestaus toi lasten ja työntekijöiden sukupol-

visuhteiden muotoiluun uudentyyppistä ”objektiivisuutta”, koska kliinis-tek-ninen testaus mahdollisti huumekäyttöepäilyn todentamisen aiemmasta poi-kenneella tavalla. Lääketieteelliseen tietoon nojautunut tekniikka toimi uutena apuvälineenä sosiaalisen ja terveydellisen ongelman hallinnassa, ja sillä oli vai-kutuksensa lasten ja työntekijöiden luottamussuhteiden hallintaan. Intensiivi-sembpiä työskentelysuhteita mahdollistaneita vierihoitoa ja eristämistä perustel-tiin hoidollisina toimenpiteinä. Niiden kehittäminen pohjautui vahvasti haluun luoda turvalliset puitteet sekä lapsille että työntekijöille. Toisaalta selkeiden rajojen asettamiskeskusteluissa olivat läsnä myös kurinpitokasvatuksesta tu-tut rangaistusajattelun vivahteet ja lapsen yksityisyyden suojan loukkaukset, josta esimerkkinä voi pitää lapsen huoneen oven poistamista. Tätä voi tulkita yhteen vetäen meneillään olevaksi perinteisen kurinpidon ja professionaalisen vallankäytön siirtymäksi. (Sosiaalhallitus 1990, 61–62.) Vallankäytön dilemma tunnistettiin ja hoidollisen ja huollollisen vallankäytön selväpiirteisten rajojen suhde perusoikeuksiin ulottuvaan vallankäyttöön oli keskustelun alla jo 1980- ja 1990-luvun taitteessa yleisemmin laitoshoidon kentässä (emt. 63–64).

Yhteiskunnallinen tilanne

Tapauslaitoksen rajoittamiskäytännöissä 1990-luvulla tapahtuneet muutok-set ajoittuvat yhteiskunnallisesti epävarmaan tilanteeseen, jossa suomalaisen hyvinvointivaltion toimivuutta testattiin. Suomea koetteli niin kansallisval-tioiden rajat ylittänyt toinen huumeaalto kuin syvä taloudellinen lama. (Esim. Satka ym. 2007.) Muun muassa nämä tekijät myötävaikuttivat yhteiskunnal-lisen epävarmuuden lisääntymiseen. Huumeekysymys, nuorten rikollisuus ja mielenterveysongelmat näkyivät kansallisissa keskusteluissa (Harrikari 2019, 310), mutta myös kuntatasolla. Lastensuojelulaitoksissa vakavoituneen huu-mekysymyksen taustalla nähtiin huumeiden kokeilukynnyksen alentuminen, niiden saatavuuden helpottuminen ja aineiden hintojen lasku (STM 1998, 72).

Huumausainepoliittiset ratkaisut heijastuivat lastensuojeluun ja sen myö-tä myös Tapauslaitokseen. Huumausainepoliittisen toimikunnan mietinnössä (STM 1997, 19) Suomen todettiin valinneen rajoittava huumausainepoliitiikka. Nuorten huumeekysymyksessä varhaista puuttumista pidettiin toimivana mal-lina: puuttumalla varhain ongelmiin tavalla, joka ei ole leimaava ja jonka nuori itse voi hyväksyä, uhkaavan kehityksen suuntaa voidaan muuttaa ja ehkäistä sosiaalinen vajoaminen (emt. 24–26). Varhaista puuttumista tarjottiin vaihto-ehdoksi vanhan sukupolvijärjestyksen ylläpitämiseen. (Harrikari & Hoikkala 2008; Harrikari 2019, 310; Satka 2011.) Huumausainepoliittinen työryhmä linjasi, että ”alle 18-vuotiaiden huumehoito ja kuntoutus toteutetaan aina las-tensuojelulain velvoittamalla tavalla ja lakiin sisältyvän kokonaisvaltaisen psy-kososiaalisen hoitönäkemyksen mukaisesti” (STM 1997, 58). Samassa yhtey-dessä toimikunta toi esiin, että tahdosta riippumattoman hoidon soveltamista koskevaa käytäntöä ja sen merkitystä hoitoprosessissa tulee jatkossa arvioida

(emt. 62–63). Alaikäisten huumeekysymyksen hoitaminen asemoitiin siten lastensuojelun ratkaistavaksi.

Julkisen sektorin leikkaukset ja talouden epävakaus kohdistui myös lastensuojelutoimintaan. Se ulottui Tapauslaitokseen ja loi osaltaan painetta toiminnan maksimaaliselle tehostamiselle: Tapauslaitoksen oli kehitettävä keinoja vastata myös päihteitä käyttävien ja paljon karkailevien lasten tilanteisiin, jotta (kalliilta) uudelleensijoituksilta voitiin välttyä. Tapauslaitoksen ylläpitäjätahon silmissä esimerkiksi runsaat karkumatkat ja niistä aiheutuneet poissaolovuorokaudet olivat tuskin kovin myönteisiä ja laitoshoidon tehokkuutta osoittavia seikkoja.

Pakotteiden ja rajoitteiden normatiivinen kehys sekä lapsen asemoituminen

Harrikarin (2019, 305) mukaan 1980-luvun yhteiskunnallinen ilmapiiri oli luonut suotuisat olosuhteet sukupolvisuhteiden, suojelukysymyksen ja sen hallinnan radikaalille muutokselle. 1990-luvulla lapsen huollon yleisiä periaatteita lastensuojelun laitoshuollon kontekstissa linjattiin laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, lastensuojelulaissa ja vuonna 1991 ratifioidussa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. Sopimus saatettiin voimaan Suomessa sellaisenaan laintasoisena säädöksenä (SopS 59 ja 60/1991).

Mainituissa laeissa korostettiin hyvän hoidon ja kasvatuksen merkitystä sekä ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellista valvontaa ja huolenpitoa sekä lapsen kohtelun asianmukaisuutta. Ruumiillinen kuritus oli kokonaan kielletty vuonna 1984 voimaan tulleen lapsenhuoltolain (LHL 361/1983) myötä ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen alistaminen, kaikki lapseen kohdistuvat väkivallan muodot, mukaan lukien ruumiillinen kurittaminen, laiminlyönti ja loukkaava kohtelu olivat kiellettyjä. Myös 1990-luvulla toteutuneen perusoikeusuudistuksen myötävaikutus lapsen perusoikeuksien vahvistamiseen oli keskeinen. Sääntelyllä pyrittiin vahvistamaan lapsen yhteiskunnallista ja oikeudellista asemaa. Selvää oli, että laajassa kehyksessä kaiken institutionaalisen sijaishuoltotoiminnan tuli lähtökohtaisesti olla lapsen koskemattomuutta, yksityisyyttä ja turvallisuutta kunnioittavaa. 1970-luvulla ilmaantunut lapsen edun käsite sinetöitiin lastensuojelutoimia ohjaavaksi periaatteeksi lain tasolla (LsL 683/1983).

Tässä luvussa analysoimieni rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen normatiivisessa sääntelyssä oli tapahtunut muutos varhaisempiin vaiheisiin verrattuna sikäli, että lastensuojelun pakotteista ja rajoitteista oli säädetty ensi kertaa vuoden 1983 lastensuojelulaissa (683/1983) ja sitä täsmentäneessä asetuksessa (1010/1983). Ne loivat oikeudellisen pohjan aiemman ohjesääntöpohjaisen normiston sijaan. Vuonna 1984 voimaan tullutta lastensuojelulakia säädettyäessä kaikista lastensuojelulaitoksissa käytössä olleista pakotteista ja rajoituksista otettiin säännökset lakiin. Lain esitöissä todettiin, että niiden käyttö oli tapah-

tunut tavanomaiseen kasvatustuuseen ja laitostaan vedoten (KM 1982). Uusi lastensuojelulaki sisälsi siten laintasoisia säädöksiä rajoittamistoimista, jotka koskivat yhteydenpidon rajoitusta, ratsauksia, haltuunottoja, liikkumavapauden rajoitusta ja eristystä. Niiden käyttö oli mahdollista vain, ”jos lapsen huolto lastensuojelulaitoksessa sitä edellyttää ja jos kieltä tai rajoitus on lapsen edun mukainen”. Lainsäädännön terminologian mukaiset ”pakote”, ”rajoite” ja ”erityinen rajoite” eivät kuitenkaan näkyneet keskeisinä käsitteinä Tapauslaistason aineistossa, vaan työntekijät viittasivat erilaisiin seuraamuksiin niiden varsinaisilla nimillä, kuten ”eristykseen”.

1980- ja 1990-lukujen taitteessa kiinnostus lastensuojelun pakkotoimia kohtaan oli selkeä. Sosiaalishallitus oli selvittänyt lastensuojelulain mukaisten pakotteiden, rajoitteiden ja erityisten rajoitusten käyttöä vuotta 1986 koskien (Kivinen 1989). Lopputulema viittasi kyseisten toimenpiteiden käytön kirjavuuteen. Tarja Kivinen (1989, 132) totesi niitä käytettävän kasvatuksellisin tarkoituksin tai laitoksen yleistilanteen rauhoittamistarkoituksissa tai molemmista syistä. Hän piti myös kirjaamiskäytäntöjen sääntelemättömyyttä ongelmallisenä lapsen oikeusturvan näkökulmasta samoin kuin valvonnan vähäisyyttä. Pakkokeinonormiston tarkennus erityisesti perusoikeuksien ja ihmisoikeuksia koskevan sopimuksen näkökulmista olivat tärkeitä (emt. 132). Kyseisten käytäntöjen seuranta oli lääninhallitusten vastuulla, mutta systemaattinen seuranta oli ohutta. (Ks. myös Barty 1989.)

Erilaisia pakkokeinoja selvitettiin sosiaalishallituksen asettamassa työryhmässä 31.8.1988–28.2.1990 välisenä aikana. Työryhmä määritteli pakon toimenpiteiksi, jotka tehdään vastoin henkilön nimenomaista tahtoa tai siitä riippumatta sekä tilanteiksi, joissa henkilölle ei tarjota vaihtoehtoisia huollon mahdollisuuksia. Lastensuojelussa vastentahtoinen huostaanotto oli tahdonvastainen toimenpide (Sosiaalishallitus 1990, 11). Julkaisussa tuotiin vahvasti esiin se, että lastensuojelulaitoksella ei ole mitään erityistä valtasuhdetta lapsiin nähden ja lapsen perusoikeussuojaan – henkilöön, yksilöllisyyteen, intimitettiin ja henkilökohtaiseen omaisuuteen – ei ollut sallittua puuttua muutoin kuin laissa säädetyin edellytyksin (emt. 26–28). Lastensuojelulaitoksessa olevan lapsen tarpeellisen hyvään kasvatuskäytäntöön kuuluvan valvonnan ja huolenpidon toteuttamisessa tuli noudattaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakia (361/1983). Todettiin painetta alistua mitä monimuotoisimman vallankäytön, kontrollin, alistamisen, nöyryyttämisen ja ohjailun kohteeksi ja vedottiin muun muassa sosiologiseen laituskritiikkiin ja laitostaan (Sosiaalishallitus 1990, 52). Pakotteiden ja rajoitteiden käytön edellytykset olivat tarkastelussa myös valtioneuvoston lastensuojelua koskeneessa selonteossa 12.10.1989. Lisäksi lastensuojelulaitosten pakkotoimia käsiteltiin 1992 järjestetyssä asiantuntijaseminaarissa, jota koskeva julkaisu oli nimeltään ”Häiriintyneen lapsen ja nuoren asema suomalaisessa yhteiskunnassa” (STM 1992, 13).

Matti Kaivosojan (1996) psykiatrian alaan kuuluva väitöskirja käsitteli lastensuojelun piirissä olleiden lasten kokemuksia erilaisista pakkotoimista. Hänen informanttinsa kertoivat kokeneensa kaavamaisuutta, spontaaniutta ja arvaamattomuutta sekä mielivaltaista pakottamista ollessaan pakkotoimien kohteina. Lastensuojelussa heidän tapaamisiansa oli rajattu, postia tarkastettu, lähettämiskieltoa käytetty, kotilomia peruttu sekä kulkurajoituksia ja huonearesteja asetettu. (Emt. 129.) Samassa tutkimuksessa kuitenkin todettiin, että vanhat autoritaariset laitokset oli tunnistettu toiminnaltaan ennustettavamiksi kuin uudentyyppiset kodinomaiset yksiköt (emt. 185).

Vuoden 1983 lastensuojelulaki (683/1983) ja sitä täsmentänyt asetus selkeyttivät monin osin lastensuojelulaitosten toimintaa. Sekä Tapauslaitoksessa että Tapauskunnassa uuteen sääntelyyn suhtauduttiin vakavasti. Tapauskunta ohjeisti laitoksiaan asiassa:

”Pakotteilla ja rajoituksilla sekä erityisillä rajoituksilla tulee olla lapsen kannalta huollollista merkitystä. Toimenpiteisiin ei voida liittää rangaistuksenhuonteista elementtiä eikä voida määrätä laajempaa kuin lapsen hoito tai huolto välttämättä edellyttää. Jokaisen laitoksen tulee huolehtia siitä, että erityisten rajoitusten ja kieltojen osalta laitoksessa on vahvistetut toimintaohjeet ja johtajien tulee huolehtia, että laitoksen vakituinen ja väliaikainen henkilökunta on tietoinen mainituista ohjeista ja säännöistä.” (Toimintaohje 1999)

Lapsen edun kääntyminen Tapauslaitoksen hoito- ja kasvatustoimintaa sekä tutkimiani rajoittamiskäytäntöjä ohjaavaksi periaatteeksi oli käynnissä. Lapsen oikeudellista asemaa ja etenkin YK:n lapsen oikeuksien sopimusta koskeneet keskustelut eivät vielä näkyneet kovin vahvoina Tapauslaitoksen arkisessa dokumentaatioissa, vaan vierihoidon ja eristämiskäytäntöjä perusteltiin selkeämmin psykologisesta diskurssista käsin. Työntekijät kyllä selvittivät tutkimieni rajoittamiskäytäntöjen oikeudellista perustaa, ja olivat tietoisia olemassa olevasta oikeussääntelystä, mutta niiden toimeenpanoa ei vielä perusteltu lapsen oikeuksien diskurssista käsin.

Lainsäädännön määrittelemien normien ja arkielämän tilanteiden yhteensovittaminen tunnistettiin haastavaksi ja joissakin tilanteissa vaikeasti tulkittaviksi. Hoito- ja kasvatustyöntekijöiltä edellytettiin aiempaa tehokkaampaa juridis-diskursiivisen kehyksen tuntemista ja soveltamista sekä erilaisten arkisten tilanteiden tulkintaa oikeudellista näkökulmaa vasten. (Ks. myös Sinko 2004.)

Lapsen oikeutta yhteydenpitoon korostettiin lastensuojelulain (683/1983) 24 §:ssä. Myös sijaishuollon aikana lapselle oli turvattava kehityksen kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet, oikeus tavata vanhempiaan ja muita läheisiä henkilöitä sekä pitää heihin yhteyttä. Yhteydenpidon rajoittamisesta tuli tehdä kirjallinen päätös. Yhteydenpidon kontrollointia kännykän käytön

rajoituksella pidettiin vuosituhanen vaihteessa yleisesti hyväksyttävänä esimerkiksi tilanteissa, joissa epäiltiin välineen käyttämistä karkumatkatarkoitukseen tai rikolliseen toimintaan kuten huumekauppoihin. Sopimuksellisuus oli yleinen käytäntö eli kännykkäkontrolli perustui pitkälti lapsen hoito- ja kasvatusneuvotteluissa tehtyihin sopimuksiin puhelimen käytöstä samaan tapaan kuin huumetestaus.

Hoito- ja kasvatustyön sekä rajoittamistoimenpiteiden opilliset kehykset

Lastensuojelulaitosjohtajana ja aktiivisena sijaishuollon sisältökysymysten pohtijana tunnettu Juha-Matti Rautiainen (1991, 34) totesi 1990-luvun alkupuolella, että

”tämän päivän lastensuojelulaitosten toiminnassa korostetaan hoidollisia ja huolenpidollisia tavoitteita siinä määrin, ettei perinteiselle kurikasvatukselle jää entisessä määrin tilaa. Tieteelliseen tutkimukseen perustuva tieto rangaistusten heikkouksista ja jopa vahingollisuudesta kitkee rangaistusten käytön viimeisiä mahdollisuuksia nykypäivän lastenkotitoiminnassa.”

Rautiaisen esille tuomat ajatukset hoidollisista ja huolenpidollisista tavoitteista tulivat selvästi esiin aineistossani. Esimerkiksi Tapauslaitoksen eristämiskäytännön perusteluissa näkyi psykologinen käsitys, jonka mukaan ulkoista kontrollia pidettiin merkittävänä sisäisen kontrollin ja hajanaisen minän koostamisen keinona. Selitysmalliin, jossa lapsen tilannetta lähestytään varhaisen vuorovaikutuksen häiriönä (Tervonen-Arnkil 1999), kytkeytyy ajatus työntekijän roolista lapsen tunteiden, traumaattisten tai kaltoinkohtelun kokemusten säiliönä (container) ja niiden työstäjänä yhdessä lapsen kanssa. (Myös keskustelu Isossa-Britanniassa, esim. Ruch 2007; Steckley 2010, 121.) Suomalaisena sovelluksena sillä on yhteys vaativahoitoisten lasten hoitomenetelmiä koskevaan käsitteelliseen jäsentämiseen ja teoretisointiin, joka oli 1990-luvulla näkyvää (Tervonen-Arnkil 1999). Varhaisessa vuorovaikutuksessa häiriintyneiden lasten ja nuorten laitoshoidon kehittämisprosessin kuvaus julkaistiin teoksessa *Rajat ja rakkaus* vuonna 1985 (Hermalahti ym. 1985), jossa avattiin perusteellisesti teoreettista pohjaa. *Lapsi laitoksessa* -julkaisua (Kyrönseppä & Rautiainen 1993) luonnehdittiin kattavaksi kokonaiskuvaukseksi ajan laitoshoidosta ja -kasvatuksesta. 1980-luvun lopulla laitosten tavoitteet, käytetyt hoitomenetelmät ja arkipäivän käytännöt oli todettu usein jäsentymättömiksi (Sosiaalhallitus 1987, 66).

Ruumiillisen kurituksen kielto ja lapsen ihmisoikeuksien korostaminen muuttivat Harrikarin (2019, 298–299) tulkinnan mukaan perustavasti suomalaisen yhteiskunnan sukupolvijärjestystä ja sukupolvisuhteiden hallinnan

tapoja. Sijoitetun lapsen kehollisuus ja rajoittamistoimenpiteiden ruumiillisuus oli kuitenkin selkeänä hoito- ja kasvatustyön ulottuvuutena tutkimassani Tapauslaitoksessa, jossa otettiin käyttöön lapsen kehoon hyvin konkreettisella tavalla kajoavia käytäntöjä – huumetestaus, vierihoito ja eristäminen. Lapsen yksityisyys ja ruumiillinen koskemattomuus sekä käytäntöjen lasta mahdollisesti loukkaavat piirteet olivat väistämättömiä kysymyksiä. Joissakin lapsen toiminta- ja osallistumismahdollisuuksia rajaamaan pyrkineissä käytännöissä oli selkeä fyysinen kontakti, kuten kiinnipitotilanteissa tai lapsen siirtämisessä eristyshuoneeseen. Tästä näkökulmasta on kiinnostavaa, että aineistoni valossa tätä teemaa problematisoitiin Tapauslaitoksessa niukasti.

Sukupolvisuhteiden hallintaan tarvitaan uusi laitos- tai osastotyyppi

Tarve sijaishuollon toteuttamiseen entistä suljetummassa ympäristössä vahvistui 1990-luvun alkupuolella sekä kansallisella että paikallisella tasolla. Tapauskunnassa pohdittiin kysymystä erityisesti sellaisten lasten kohdalla, joiden elämäntilanne vaati pysäyttämistä kuljeskelun, kouluvaikeuksien, päihteiden väärinkäytön, rikollisuuden tai tuhoisan käyttäytymisen takia. Tapauskunnan laitoshuollon kehittämistä koskevassa suunnitelmassa (1993) tarkasteltiin suljettua hoitoa huolenpidolliseen ja hoidolliseen näkökulmaan kytkettynä.

”Laitoksissa ei ole tarkoituksenmukaisia fyysisiä rakenteita, jotka yhdessä ammattitaitoisen henkilöstön kanssa voivat asettaa riittävät rajat lapsen tuhoisalle käyttäytymiselle ja estää lapsen aktiiviset yritykset pakoilla lastensuojelullista huolenpitoa ja hoitoa. (--) voisivat hyötyä sellaiset lapset, joiden elämäntilanteelle on korostuneen tyypillistä itse-tuhoinen päihteiden käyttö, rikosten tekeminen ja kuljeskelu. (--) henkilöstö mitoitettu vähäiseksi, koska hoidolliset ja kasvatukselliset tavoitteet on jätetty taka-alalle näiden nuorten hoito- ja kasvatusyrityksiin kohdistuvan aktiivisen vastustuksen/pakoilun vuoksi.”

Suunnitelmassa avattiin suljettuun hoitoon sisältyviä jännitettä:

”(suljettua hoitoa) On vastustettu sillä perusteella, että se on mielletty historiallisiin tosiseikkoihin nojautuen luonteeltaan pääasiassa säilyttäväksi ja rankaisevaksi. Tänä päivänä suljettu huolto on kuitenkin mahdollista toteuttaa lastensuojelulaitostoimintaa ohjaavan ajattelun ja toimintatapojen kehittymisen vuoksi lapseen kohdistuvana huolenpitona ja hoitona. Työtavat ovat kehittyneet ryhmän ohjaamisesta ja ryhmäkasvatuksesta hoidolliseksi toiminnaksi. Hoidollisuus ilmenee yksilöllisyytenä tavoiteasettelussa, menetelmien käytössä ja erityisesti siinä, että keskeisenä vaikuttamisen välineenä pidetään lapsen ja hoitajan välistä

läheistä, tunnepitoista ja luottamuksellista vuorovaikutusta. Nykyaikainen lastenlastenkotitoimintaa ohjaava viitekehys korostaa keskittymistä lapsen epäsosiaalisen käyttäytymisen taustalla oleviin kehityshäiriöihin ja mielenterveyshäiriöihin. Lapsen hyvinvoinnin ja sosiaalisen selviytymisen katsotaan olevan hänen sisäisten valmiuksiensa ja ominaisuuksiensa sekä olosuhteiden funktio. (--) Suljetun osaston tulee toimia hoidollisin ja huolenpidollisin perustein, ei rankaisevin.”

1990-luvun alkupuolella myös erilaisissa moniammatillisissa keskusteluissa haluttiin muutosta ”selvästi psyykkisten tapausten hoitamiseen lastensuojelulaitoksissa, samoin huumenuorten hoitoonohjaukseen”. Näitä kysymyksiä pohtineen ryhmän näkemyksen mukaan

”olisi tehtävä laitoshoidon toimintamallien selkiyttäminen eli miten hoidetaan mielenterveysongelmaiset ja miten sopeutumattomat. Pitäisi olla kehyssojimus, jossa lääkehoitovastuu olisi lääkäreillä ja muu hoito- ja kasvatusvastuu laitoksen johtajalla. (--) Vastentahtoinen hoito on mahdollista sairaalassa. Tarvitaan yksityiskohtainen suunnitelma katkaisuhoidosta suljetulla osastolla, jatkuvuus- ja normaaliusperiaate ovat tärkeitä.” (Työryhmämuistio 1993)

Vuonna 1995 julkaistussa suomalaista lapsipolitiikkaa linjanneessa selonteos-
sa (STM 1995) ja sitä edeltäneessä muistiossa (STM 1994, 32) edellinen tilannekuva ja tarve sen ratkaisemiseksi tuotiin esiin erityisesti päihteitä käyttävien ja hoitoon kiinnittymättömien karkailevien nuorten kohdalla.

”Pieni mutta kasvava joukko nuoria jää nykyisen palvelurakenteen ja säädösten vuoksi vaille tarvitsemaansa hoitoa ja kuntoutusta. Lastensuojelulaitoksissa ei kyetä auttamaan esimerkiksi kaikkia huumeita käyttäviä nuoria. Heitä palvelisi suljettu hoitoyksikkö, jossa yhdistyisivät lastensuojelun, päihdehuollon ja lääketieteen asiantuntemus ja jonne nuori voitaisiin ääritilanteessa määrätä hoitoon tahdostaan riippumatta. Samoin jotkut toistuvasti karkailevat nuoret tarvitsisivat hoitokontaktin luomiseksi lyhyen jakson suljetussa hoitoyksikössä, jossa toimisi moniammatillinen ja erityisen pätevä henkilöstö. Nykyisissä säännöksissä ei ole luotu suljetun hoidon toteuttamiseen sopivaa menettelyä, joka samalla takaisi riittävästi nuoren oikeusturvan ja täyttäisi ihmisoikeussopimusten vapaudenriistoa koskevat määräykset. Lastensuojelulakiin olisi siksi tarpeen luoda samanlaiset menettelysäännökset kuin mielenterveyslain mukaisessa tahdosta riippumattomassa hoidossa.” (STM 1995, 39.)

Selonteon seurauksena sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 1996 työryhmän selvittämään lastensuojelun sijaishuollossa käytettäviä pakkotoimenpiteitä. Tämän pakkotoimityöryhmäksi nimetyn asiantuntijaryhmän tehtävänä oli selvittää sopivia puuttumistoimia siten, että eri toimijoiden oikeusturva toteutuisi ajanmukaisen lainsäädännön edellyttämällä tavalla. (STM 1998; HE 225/2004 vp.) Keskustelussa olleeseen suljettuun hoitoon työryhmä otti kantaa seuraavasti:

”Toimeksiantonsa mukaisesti työryhmä on arvioinut suljetun hoidon tarvetta ja tehnyt asiaa koskevia ehdotuksia. Käsitettä suljettu hoito ei kuitenkaan voi ottaen huomioon uusi perusoikeussäännöstömme ja kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteemme sekä ehdotetun hoidon ja huolenpidon luonne ja tavoite pitää perusteltuna eikä hyväksyttävänä. Työryhmä ehdottaakin suljetun hoidon sijasta käytettäväksi käsitettä erityinen huolenpito.” (STM 1998, 57.)

1990-luvun alkupuolella Tapauskunnan yhteisiä toimintaratkaisuja ”huumeongelman hoidossa” ei vielä ollut. Laitostoimijoita ohjeistettiin käsittelemään päihdekysymystä yhteisöllisesti ja kartuttamaan työntekijöiden osaamis pohjaa. Huumeekysymyksen hallinnassa yhteistoiminta muiden viranomastahojen kanssa, kuten huume-poliklinikan, nähtiin välttämättömäksi. (Toimintaohjelma 1997) Sijaishuoltoyksiköihin sijoitettujen lasten ja nuorten päihteenkäytön seurantaan kehitettiin lomakkeistoja, kuten tilannemäärittely- ja päihdeseurantalomakkeet, joita täytettiin lapsikohtaisesti myös Tapauslaitoksessa (Päivittäisraportti 1997). 1990-luvun puolivälin jälkeen Tapauskunnassa tehtiin lopulta ehdotus päihdeongelmaisten nuorten hoitoon erikoistuneen lastensuojeluyksikön perustamisesta, koska päihkeitä käyttävien lasten ja nuorten hallinnan suhteisiin tarvittiin uusi laitostyyppi.

6.5. Yhteenvedo

Tässä murroskohdassa Tapauslaitoksen työntekijöitä ajoi käytäntöjen muuttamiseen tulkintani mukaan laitoksen arjessa yleistyneet huumeaineet sekä karkailu ja laitoksen sisäinen levottomuus. Laitoksen työntekijät olivat ajoittain keinottomia hallitsemaan lasten vertaissuhteissa sekä lasten ja työntekijöiden välisissä suhteissa ilmennyttä väkivaltaa. Tapauslaitoksessa oli karkailevia lapsia, joiden hoito tuotti haasteita. Yhtenä päihdekysymyksen hallintakeinona he ottivat käyttöön huume-testauksen hankkimalla siihen sopivan välineistön. Rajojen asettamiskysymykseen he etsivät keinoja poliisiviranomaisilta, mutta myös osastokohtaisella profiloinnilla sekä vierihoito- ja eristämiskäytäntöjen kehittämällä. Tapauslaitoksessa haettiin tietotaitoa

toisista laitoksista, jonka pohjalta työntekijät loivat Tapauslaitokseen sopivat menettelyt. Laitokseen tehtiin uusi tila turvallisen eristämisen, ja tarvittaessa vierihoidon, mahdollistamiseksi. Rajoittavien käytäntöjen sääntelypohjan muodosti tuolloin voimassa ollut lastensuojelulaki ja -asetus. Siinä ei erikseen säädetty huumetestauksen mahdollistavasta henkilönkatsastuksesta, joten huumetestauksen käytännön sääntelypohja oli tulkinnanvarainen. Vierihoidokäytäntöä toteutettiin todennäköisesti liikkumavapauden rajoittamispykälän perusteella.

1980- ja 1990-luvun taitteessa keskustelu pakon käyttämisestä erilaisissa institutionaalisissa olosuhteissa oli vilkasta. Lapsia rajoittavia käytäntöjä tarkasteltiin myös lastensuojelun ja psykiatrian piirissä. 1990-luvun alussa voimistuivat näkemykset suljetun hoidon tarpeesta lastensuojelupalveluissa. Keskusteluissa nostettiin esiin myös toive vastentahtoisesta laitoshoidosta tilanteissa, joissa lapsen tuhoava käytös esimerkiksi päihteillä sitä olisi edellyttänyt. 1990-luvulla tapahtui myös perusoikeusuudistus. Valtiovallan johdolla tarkasteltiin sijaishuollon pakkotoimia, jonka yhteydessä suljetun hoidon käsite arvioitiin perus- ja ihmisoikeussääntelyn vastaiseksi. Työryhmä ehdotti erityisen huolenpidon käsitteen käyttöönottoa lastensuojelulaitoksissa toteutettavan ”suljetun hoidon” tilalle. Käsite ja erityisen huolenpidon käytäntö sinetöitiin lastensuojelulain osittaisuudistuksella vuonna 2006. Kentän väki oli kuitenkin jo ottanut käyttöön ammatilliskäytännöllisesti suljetumpia toimintamalleja. Yhteistyö psykiatrian ja päihdepalvelujen kanssa nähtiin erittäin tärkeäksi, koska kyseisten palvelujen tarve arvioitiin saatavuutta suuremmaksi.

7. Lastensuojelulaitoksen rajoittavat käytännöt kurinpitovallan ja hoivaavan vallan yhdistelminä

Tässä luvussa tarkastelen tutkimieni rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen muuntautumista paikantamalla joitakin keskeisiä jatkumojä ja katkoksia koko tutkimusajanjakson kattavasta perspektiivistä. Analyyttinen taso vaihtuu siten, että vertailen edellisessä kolmessa empiirisessä luvussa tekemiäni havaintoja ja kokoa yhteen elementtejä, jotka yhdistävät ja erottavat siirtymiä. Lukua orientoi nykyisen historian ideaan kytkeytyvä kiinnostukseni 2000-luvun alun käytäntöjen problematisointiin ja siihen, miten menneisyyttä voi hyödyntää nykyisen ymmärryspohjamme valottamisessa. Kuten johdannossa toin esille, tutkimukseni käynnistyminen liittyi 1.11.2006 voimaan tulleeseen lastensuojelulain osittaisuudistukseen. Kiinnostuin tuolloin ruohonjuuritasoisten käytäntöjen ja niiden sääntelyn välisestä dynamiikasta sekä siitä, milloin ja miten kyseisessä osittaisuudistuksessa ”uusina” käytäntöinä säännellyiksi tulleet menettelytavat olivat kentälle ilmaantuneet. Lisäksi pohdin lasten perus- ja ihmisoikeuksia rajoittaneiden käytäntöjen diskursiivista konstruointia, kuten esimerkiksi erityisen huolenpidon käsitteen ja käytännön käyttöönottoa suljetun hoidon sijaan. Tässä luvussa keskityn vuoden 2006 lastensuojelulain osittaisuudistusta edeltävään aikaan, mutta johtopäätösluvussa reflektoin tutkimukseni mahdollista antia myös sen jälkeisten tapahtumien tarkasteluun.

Tarkastelen ensimmäisessä alaluvussa jatkuvuuksia ja katkoksia yksittäisissä rajoittamis- ja kurinpitokäytännöissä ja Tapauslaitoksen rajoittamisilmiössä yleensä, toisessa niiden käsite- ja tietämyskytköksiä, ja kolmannessa niihin liittyviä lapsi- ja aikuiskäsityksiä. Selkeytän murtumia ilmentäviä elementtejä sekä vakiintuneiden ja uudentyypisten toimintatapojen välisiä suhteita. Kutsun edellisissä empiirisissä luvuissa analysoimiani ajanjaksoja ensimmäiseksi (luku 4), toiseksi (luku 5) ja kolmanneksi (luku 6) murroskohdaksi ajallisesti varhaisimmasta uusimpaan.

7.1. Sukupolvisuhteissa tapahtuva rajoittaminen

Tulkitsen Tapauslaitoksen rajoittamista ja kurinpitoa yhteiskunnallisen vallan käyttönä ja tapana, jolla julkisen vallan vastuulla olevia lapsia kohdellaan. (Myös esim. Harrikari 2019; Satka ym. 2011.) Sekä valta- ja voimasuhteet että lasten ja ammattikasvattajien asemoituminen ovat vaihdelleet Tapauslaitoksen arkisen järjestyksen tuottamisen strategioissa. Foucault’n valtanäkemysä soveltaen Tapauslaitoksen ammattikäytännölliset työskentelysuhteet näyttävät rakentuneen rankaisevan ja kurittavan sekä suojelua ja huolenpitoa korostaneen hoivaavan vallan käsitteistön ja toimintatapojen ympärille. (Esim.

Foucault 2005b; Vehkalahti 2008, 2009.) Aineistossani näitä erilaisia vallankäytön muotoja ja niiden toteuttamistapoja on kuvattu eri tavoin, joskaan niiden tarkkarajainen erottelu ei kaikilta osin ole mahdollista.

Tapauslaitoksessa rajoittamista ja kurinpittoa on *perusteltu* niin rangaistuksellisten kuin huolenpidollistenkin argumenttien pohjalta. Käytäntöjä on oikeutettu rangaistuksellisilla, kasvatuksellisilla ja käyttäytymisen normalisointiin pyrkivillä tavoitteilla, mutta erittäin keskeisesti myös lapsen suojelemiseen tähdänneillä perusteluilla. Arkisen laitokasvatuksen ammatillistamistavoitteet näkyivät normalisoivan ja psykologisoivan vallan keinojen lisääntymisenä, kuten tarkkailutoiminnan systematisoitumisena sekä psykologisten testausmenettelyjen ja lapsen tilannekuvan diagnosointiin pyrkineiden toimintatapojen lisääntymisenä ensimmäisen ja toisen murroskohdan aikana. (Harrikari 2019, 367.)

Yksittäisiä rajoittamis- ja kurinpitotoimenpiteitä tarkasteltaessa selkeimmät muutokset tulevat esiin ruumiillisen kurittamisen ja hiustenleikkuurangaistuksen lopettamisessa 1950-luvun alussa sekä huumetestauksen ja intensiiviset työskentelysuhteet mahdollistaneiden ja hoidollis-huolenpidollisesta diskurssista perustelunsa saaneiden vierihoitomenettelyjen käyttöönotossa 1990-luvulla. Tapauslaitoksen sukupolvijärjestystä pidettiin yllä tutkimusajanjakson alkuvaiheissa kurinpitovallasta tutuin elementein kurittavilla rangaistuskäytännöillä ja kaikkiin lapsiin samalla tavalla sovelletulla kohtelulla massakasvatuksen kehyksessä, todennäköisesti hyvin samaan tapaan kuin monissa muissa aikansa lastensuojelulaitoksissa. (Esim. koulukotikasvatuksesta Haikari 2009, 92–93; Kyppö 1989.) Käytännöillä oli rangaistusulottuvuuden ohella kasvatuksellisia ja lapsen käytöstä oikaisemaan pyrkineitä tavoitteita. Vierihoidoajattelu sen sijaan kristallisoi tavoitteen luoda fyysisesti ja emotionaalisesti turvallisia tiloja ja työskentelymahdollisuuksia sijaishuoltotehtävän toteuttamiselle. (Steckley 2010, 125.) Konkretisoin kurinpitovallan ja hoivaavan vallan sekoittumista keskittymällä tarkemmin kuritus- ja eristämiskäytäntöjen tarkasteluun. (Ks. myös Vehkalahti 2009, 122–132.) Ne näkyvät aineistossani viimesijaisimpina ja äärimmäisimpinä puuttumiskeinoina sekä käytäntöinä, joissa muuntumiset tulevat esiin.

Olen edellä tulkinnut ruumiinkuritusta yhtenä kurinpitovallan toteutusmuotona ja nykysilmälasein katsottuna klassisena alistavan vallankäytön tekniikkana. Ruumiinkuritus alettiin nähdä viime vuosisadan keskivaiheilla enenevässä määrin myös sijaishuoltokeskusteluissa lapsen yksityisyyttä loukkaavana ja epätarkoituksenmukaisena keinona sillä saavutettuihin tavoitteisiin nähden. (Esim. KM 1946, 31; KM 1947, 29.) Ruumiin kuritus kuului vielä silloin perhekasvatuksen käytäntöihin ja lapsen hillittyä kurittamista pidettiin yhteiskunnassamme kasvattajien oikeutena ja velvollisuutena (esim. KM 1982, 5; Saurama 2002, 115). Tutkimuslaitokseni kurituskäytännön muodollinen lopettaminen tapahtui ohjesääntömuutoksen myötä, joskin laitoksen henkilökunta

oli käytännön toimivuutta pohtinut jo etukäteen ja siten jossain määrin orientoitunut siitä luopumiseen. Käytössäni olleessa aineistossa loppuivat tällöin myös kurituksesta kertoneet merkinnät. Näin ollen aineistollani on mahdollonta ottaa kantaa siihen, tapahtuiko lapsen kurittamista sen muodollisen kieltämisen jälkeenkin kuten esimerkiksi Hytönen ym. (2016, 166) ovat tuoneet esiin.

Tutkimusaineistoni perusteella kurituskäytännön päätyminen myötävaikuttii rajoittavien toimintatapojen, lasten ja työntekijöiden välisten sekä henkilökunnan keskinäisten työnjaollisten suhteiden uudelleenlaiseen muokkautumiseen. Naislähikasvattajien kyky luoda ja ylläpitää riittävä auktoriteettiasema ilman viimesijaista kurinpalautusmahdollisuutta asettui kyseenalaiseksi. Asiantilaa ratkottiin muun muassa vahvistamalla miestyövoimaa arkisessa osastokasvatuksessa, jolloin nais- ja miestyöntekijöiden valta-asemia määriteltiin uudelleen (Pösö 1993, 117). Lisäksi Tapauslaitoksen kasvatuskeinoihin sopeutumattomat siirrettiin koulukoteihin, joissa kurittaminen ja ”kovemmat otteet” olivat vielä tuolloin mahdollisia. Lastensuojelulaitoskenttä oli jakautunut ja koulukodit olivat viimesijaisimpia internaatteja, joihin sosiaaliministeriön päätöksellä lähetettiin ”kaikkein vaikein aines”. (Esim. Kyppö 1989; Harrikari 2004a.) Lapsen poislähtettäminen on ollut senkin jälkeen yksi vastaus keinottomuuteen ja ammatillisen toiminnan rajojen riittämättömyyteen Tapauslaitoksessa.

Tapauslaitoksessa kurittaminen korvattiin lapsen fyysisellä erottamisella muista lapsista ja lasten sosiaalisten suhteiden tiiviimmällä kontrollilla. Tutkimusaineistoni valossa eristämiskäytäntö sisälsi useita murtumakohtia. Suhdautuminen siihen oli ambivalenttia eikä sen käyttöä pidetty ongelmattomana. (Myös esim. Vehkalahti 2009, 126–128.) Varhaisimpana murrosajankohtana eristysten yleistymistä selittää osaltaan vitsakuritusmahdollisuuden poistaminen, jolloin siitä tuli selkeästi viimesijainen rangaistus- ja kurinpitokeino. 1970-luvulla työntekijät sen sijaan välttivät määrätietoisesti etenkin eristyshuone-eristyksiä, jonka myötä eristämiskäytäntö hävisi lähes kokonaan. Ajallisesti tuoreimmassa kohdassa eristäminen sen sijaan otettiin uudelleen käyttöön Tapauslaitoksessa, kuten olen luvussa 6.3. kuvannut.

Tapauslaitoksessa eristäminen ei ole ollut kaikissa tapauksissa totaalista eristämishuoneeseen tai ”putkaan” sulkemista, vaan sitä on toteutettu myös lapsen asuinhuoneessa tai osittaisena vapaa-aikaeristykseenä lapsen koulu- tai työruutiinien ulkopuolella. Ajalliselta kestoaltaan eristämisen maksimiaika lyhenyi kuudesta vuorokaudesta 48 tuntiin. Eristäminen oli käytännöllisenä toteutuksena sisällöllisesti erilaista: kun 1950-luvulla korostettiin eristyksenaikaista toimintaa lähinnä tuottavan työnteon tai esimerkiksi kirjallisuuden lukemisen muodossa, myöhemmissä vaiheissa alkoivat painottua turvallisuus- ja pysäyttämisenäkökulmat sekä eristämistoimenpiteeseen johtaneiden asioiden vuorovaikutuksellisen käsittelyn tärkeys. (Ks. eristämiskäytännöstä myös Laitala & Puuronen 2016, 166–171; Pösö 2004a, 41, 105–106.)

1990-luvun eristämiskäytäntö erosi edeltäjistään merkittävällä tavalla. Toki sitä käytettiin edelleen hallitsemattomien tilanteiden fyysisenä pysäytys- ja turvaamisinterventiona (jolloin pyrittiin estämään lasta vahingoittamasta itseään tai muita), joka onkin yksi eristämiskäytäntöön ajasta toiseen sisältynyt elementti. Vuoden 1983 lastensuojelulain esitöissä lastensuojelulaitoksen eristämiskäytäntöä tarkasteltiin verrannollisena poliisin putkaan ja sairaalaan, ja sen tarpeellisuutta lastensuojelulaitoksessa toteutettava käytäntönä perusteltiin suhteessa niihin. (KM 1983, 10.) Esitöissä korostettiin eristämisen käytön tarkoituksenmukaisuutta vain hoidollisessa tarkoituksessa. Tällä tehtiin eroa rangaistus- ja kurinpitoluonteisuuteen sekä eristämisen mahdolliseen käyttöön kasvatustarkoituksessa. (Emt.) Sittemmin eristämisen tarpeellisuutta alettiin perustella enenevästi keinona aikaansaada huolenpidollinen työskentelysuhde lapseen (Tervonen-Arnkil 1999a, 28–34).

Aineistoni valossa erilaisuus näkyi tiiviimpänä ja tavoitteellisempana eristyksenaikaisena työskentelynä. Tosin toimenpiteen läpinäkyvyyttä ja tämän tulokinnan tekemisen mahdollisuutta lisäsivät muuntuneet dokumentointikäytännöt ja lapsen oikeusturvanäkökulmien hiljattainen vahvistuminen (esim. KM 1983, 10–12), joiden myötä eristämisen toteuttamistapaa ja sisältöä kuvattiin aiempaa eksplisiittisemmin niin kirjallisessa päätöslomakkeessa kuin lapsen asiakirjoissa. Tarkemman kirjaamisen tavoitteena oli myös tukea valvovia viranomaisia työssään (emt., 11). Tapauslaitoksen viimeisen tarkasteluajankohdan eristämiskäytännölle ominaista oli johtajavetoinen päätöksentekorakenne: sen käyttö oli mahdollista ainoastaan päivystävän johtajan luvalla. Tämä menettely oli hyvin sopusoinnussa lainsäädännön kanssa, mutta tulkintani mukaan sillä pyrittiin myös kitkemään eristämisen epätarkoituksenmukaista käyttöä.

Aineistossani eristämistilanteet näyttäytyivät rajuina ja ammatillisesti erittäin vaativina työtehtävinä. Lasten kokemusmaailmassa Tapauslaitoksen eristämiskäytäntö on voinut saada monenlaisia merkityksiä samaan tapaan kuin esimerkiksi Pösö (2004a, 105) on koulukotitutkimuksessaan tuonut esiin. Lapsen näkökulmasta suojelevaksi ja huolenpidolliseksi tarkoitettu toimenpide on voinut tuntua, ymmärrettävistä syistä, esimerkiksi pakottavalta rangaistukselta ja hyvin intiimin yksityisen alueelle kajoamiselta. Ammatillisena käytäntönä eristäminen kiteyttääkin rajoittamistoimiin elimellisesti sisältyvän ristiriitaisuuden – suojelun, hoivan ja kontrollin yhteen punoutumisen paljaimmillaan.

”Sopivan” valvonnan toteuttaminen näyttää aineistoni perusteella aina olleen laitostyöntekijän hoito- ja kasvatustoiminnan paradoksaalista ydintä: on täytynyt suojata ja kontrolloida, mutta ei liikaa välttyäkseen ylilyönneiltä. Lapsen näkökulmasta kyse on voinut olla yksityisyyttä loukkaavasta käytännöstä, työntekijän näkökulmasta hänelle delegoidun ammatillisen tehtävän toteuttamisesta. Arkisessa toiminnassa laitostyöntekijä on joutunut punnitsemaan toiminta- ja ratkaisuvaihtoehtoja keskenään jännitteisten vaihtoehtojen

väliltä: arvioimaan ennakoivasti sekä puuttumisen että puuttumatta jättämisen mahdollisia seurauksia yksittäisille lapsille ja laajemmalle yhteisölle.

Ne *poikkeavuuden ilmiöt ja lasten käyttäytymisen muodot*, joihin rajoittamis- ja kurinpitokäytännöillä on eri aikoina pyritty vaikuttamaan, näyttävät olleen samantyyppisiä vuosikymmenestä toiseen. Usein kyse on ollut joko lapsen itsensä tai muiden Tapauslaitoksen toimijoiden turvallisuuden ja hyvinvoinnin takaamisesta – suojelutehtävän toteuttamisesta, mutta myös normien rikkomisen rankaisemisesta ja ongelmalliseksi tulkitun käyttäytymisen sanktiomisesta. Keskeisiä puuttumista aiheuttaneita ilmiöitä ovat olleet luvaton liikkuminen ja karkailu (ks. keskustelusta eri aikoina esim. Lehtonen & Telén 2013; Saari 1965; Isoniemi 2019), väkivalta eri muodoissaan (ks. keskustelusta eri aikoina esim. Helasvuo 1954; Honkatukia ym. 2004) ja eri toimijoiden välisiin suhteisiin paikantuvana ilmiönä sekä tupakka ja päihteet (ks. esim. Hoikkala 2011; Pösö 2004a, 99–101; Söderlund 2016; Takkunen 2019, 59–62). Tapauslaitos ei ole ollut väkivallasta vapaa yhteisö: aineistoni valossa väkivalta sekä lasten keskinäisissä että lasten ja työntekijöiden välisissä suhteissa on kaikki murrosajankohdat lävistävä ilmiö. (Ks. väkivaltakeskustelusta esim. Hytönen ym. 2016; 87–128; Honkatukia ym. 2004.) Tapauslaitoksen työntekijät ovat yrittäneet ratkoa ”karkailun ongelmaa” (Saari 1965) niin rankaisevin kuin lapsen pysäyttämistä ja rajojen asettamista korostavasta diskurssista ammentavin keinoin vaihtelevin tuloksin.

Lasta rajoittavien toimien *tunnusmerkistöön* on kuulunut koko ajan suomalaisen laitostyöntekijöiden ulkomaisista malleista siirtynyt vähimmän puuttumisen periaatteen ensisijaisuus ja tietynlainen portaittainen eteneminen lievimmästä tiukempaan vaihtoehtoon. (Vehkalahti & Hoikkala 2013, 465–468.) Nämä periaatteet tulivat esiin niin ruohonjuuritason toimissa kuin niitä säännelleissä ohjesäännöissä ja lainsäädännössä. Seuraamushierarkiassa on edetty esimerkiksi ansaittujen etuisuuksien vähentämisestä tai poistamisesta ankarampina ja puuttuvimpina pidettyihin kuritusrangaistukseen ja eristämiseen. Rajoituksen tai kurinpitotoimen määräytymisessä työntekijät ovat kiinnittäneet huomiota muun muassa teon luonteeseen ja vakavuuteen. Murrosajankohdat eroavat siinä, missä määrin työntekijät ovat huomioineet lapsen yksilöllisyyden, tilannekohtaiset erityispiirteet ja käytettävissä olleet toimintavaihtoehdot. Päätöksentekotavat ja muodolliset rakenteet muuntuivat ajankohdasta toiseen. Lasten osallistuminen näihin prosesseihin oli selkeintä keskimmäisenä ajankohtana.

Tutkimieni käytäntöjen yhtenä jatkumona on niiden *fyysinen luonne*. Niillä puututaan merkittävällä tavalla lapsen ruumiilliseen toimijuuteen, mutta myös esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin. Tutkimissani käytännöissä on usein kyse lapsen asettamisesta ”aloilleen” ja fyysisten toimenpiteiden kohdistamisesta lapsen kehoon. Ruumiillisen kurittamisen ja tukanleikkuun kieltämisen jälkeen Tapauslaitoksessa luotiin uudentyyppisiä lapsen kehoon kohdistuvia

kontrollikeinoja. (Pösö 2004a, 99–101.) Ulkoisen olemuksen muokkaus esimerkiksi stigmatisoivaa ja objektivoivaa pukeutumista käyttäen, huumetestaus, tiiviissä läheisyydessä tapahtuva vierihoito ja fyysinen kiinnipito sisältävät kaikki kehoon ja lapsen ulkoiseen olemukseen kohdistuvan kontrolliulottuvuuden. (Ks. kehokeskustelusta Honkasalo & Pekkarinen 2019, 180–182.) Toisaalta niihin samanaikaisesti liittyvää vuorovaikutuksen ulottuvuutta on vahvistettu. Lasten näkemyksissä esimerkiksi kiinnipito voi olla kehojen ja puheen samanaikaista kohtaamista, jolloin kiinnipito ei ole pelkästään fyysinen mykkä toimenpide (esim. Hoikkala 2014, 57–58).

Sosiaalisten suhteiden rajaaminen on ulottunut myös Tapauslaitoksen ulkopuolisiin suhteisiin, kuten lapsen perhe- ja kaverisuhteisiin. Se, missä määrin Tapauslaitoksen lapset ovat voineet itse olla määrittelemässä tärkeitä läheissuhteitaan ja erilaisia yhteydenpitotapoja ja -keinoja, ei ollut tässä tutkimuksessa systemaattisen tarkastelun kohteena. (Esim. Laakso 2019, 75.) Aineistoni valossa näyttää kuitenkin siltä, että lapsilla on ollut mahdollisuus pitää yhteyttä perheisiinsä esimerkiksi vierailujen muodossa koko tutkimusajanjakson ajan. Etenkin lapsen hyvinvoinnin kannalta haitallisina pidettyjä kaverisuhteita on kontrolloitu eri tavoin. Merkittävä muutos sosiaalisten suhteiden hallinnassa tapahtui 1990-luvun loppupuolella lasten omien matkapuhelinten yleistyttyä ja lasten aiempaa autonomisemman yhteydenpidon lisääntyttyä, johon työntekijät etsivät uudentyyppisiä kontrollikeinoja.

Tutkimukseni kohteena olleet rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt eivät ole toteutuneet irrallaan Tapauslaitoksen *yleisestä arkisen järjestyksen hallinnasta*, kuten lasten ja työntekijöiden toiminnallisten alueiden ja fyysisten tilojen erottelusta ja lasten osastokohtaisesta jaottelusta sekä lasten ja työntekijöiden sitoutumisesta ajallista vuorokausi- ja vuodenaikarytmiä mukailleeseen päiväjärjestykseen. (Foucault 2005b, 232–262.) Tapauslaitoksen sisäiset ja ulkoiset rajat olivat selkeät ja työntekijät hyödynsivät erilaisia tilallisia rajaamisratkaisuja mukaan lukien lukittuja ovia arkisen kontrollin toteuttamiseen. (Ks. lastenkodin aika-tila-poluista Törrönen 1999.) Tapauslaitoksessa on pidetty selkeitä osasto- ja laitoskohtaisia normistoja ja aikuisjohtoista järjestystä turvallisuutta luovana tekijänä. (Harrikari 2004a, 244.) Yksi Tapauslaitokselle ominainen toimintakulttuurin piirre oli edellä mainituista keinoista neuvottelu ja konfliktien hallinnan strategioiden yhteisöllinen suunnittelu, joskin lasten mukanaolo näissä keskusteluissa vaihteli eri aikoina. Lasten ja laitoshenkilökunnan vuorovaikutuksen voi tulkita keskeiseksi sukupolvijärjestystä tuottavaksi ja ylläpitäväksi tekijäksi. (Paju 2013, 87.) Viimeaikaisessa tutkimuksessa sijaishuoltopaikan aikuisten ja lasten väliset toimivat suhteet on todettu merkityksellisenä tekijänä sijoitettujen lasten hyvinvointiin liittyvissä kokemuksissa (Laakso 2019, 77).

Sekä yksittäisen lapsen tilannekohtainen rajaaminen että yhteisöllisen järjestyksen ylläpitäminen on toteutunut lasten ja laitосkasvattajien välisissä

kohtaamisissa laitosolosuhteissa lukuun ottamatta tilanteita, joissa avuksi on tarvittu ulkopuolisia ”kurinpitotoimijoita” kuten poliisiviranomaisia. Lähikasvattajat, mutta myös johtajat ja erityistyöntekijät psykologit mukaan lukien, osallistuivat Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitotehtäviin. Lasten ja ammattikasvattajien suhteiden muodostumisessa sekä fyysisen että emotionaalisen turvallisuuden mahdollistamisessa toimijoiden keskinäisen etäisyyden säätelyllä ja vuorovaikutussuhteilla näyttää olleen keskeinen asema. Lasten ja ammattikasvattajien keskinäissuhteiden tiivistämisessä tapahtuneet muutumat tulivat esiin sellaisissa konkreettisissa asioissa kuin yhteisruokailujen käyttöönotossa ensimmäisen murrosajankohdan aikaan ja sittemmin omaohjaajatyöskentelyn vakiintumisessa toisen tarkasteluajankohdan aikaan. Samalla on vahvistettu tietynlaista kotitapaisuuden ideaa (Laakso 2009) vastavoimana jäykälle ja toimijoiden etäisyyttä korostaneelle laitospolitiikalle. Lapsen ja työntekijän etäisyys oli Tapauslaitoksen 1950-luvun alun kasvatuslaitoksessa kustodiaaliseen kehikseen sijoittuvaa ennemminkin kuin intensiivisen vuorovaikutuksen varaan rakentunut laitosyhteisö (Pösö 1993, 142–143).

Lastensuojelulaitoksessa tapahtuvalle rajoittamiselle on ominaista yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden yhtäaikainen huomiointi. (Myös esim. Törrönen 1999; Törrönen 2006.) Yksilöllisten ja yhteisöllisten suhteiden ja dynamiikan rakentuminen ovat olleet vahvasti läsnä Tapauslaitoksen arkisen järjestyksen tuottamisessa. Vaikka rajoittavat toimenpiteet yksittäisinä interventioina kohdistuvat pääasiassa lapseen yksilönä, ne toteutuvat yhteisössä ja kollektiivisesti jaetuissa olosuhteissa. Yksilöllisestä toimenpiteestä muodostuukin laitosolosuhteessa usein yhteisöllinen asia, jolla on vaikutuksensa esimerkiksi lapsen yksityisyyden suojaan liittyviin kysymyksiin. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa käsiteltyä yhteisödemokraattista toimintatapaa voi kyseenalaistaa lapsen yksityisyyden rikkovana käytäntönä, koska lapset osallistettiin samaan laitokseen sijoitettujen lasten asioiden käsittelyyn. Samaan aikaan se paljastaa jotain hyvin olennaista laitosyhteisöllisestä olosuhteesta. Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden dynamiikka on kytkeytynyt etenkin Tapauslaitoksen lasten keskinäissuhteiden valvontaan ja sääntelyyn läpi vuosikymmenten.

7.2. Rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen diskursiiviset kehikset

Tutkimuksessani keskityin Tapauslaitoksen paikallisia käytäntöjä kehystäneen ajattelun ja laitostoimintaa organisoineiden diskursiivisten suhteiden pinnalliseen hahmotteluun varsinaisten diskurssien systemaattisen analysoinnin sijaan. Nykyisen historiaa soveltaneet tutkijat ovat analysoineet esimerkiksi kulttuurisia, yhteiskunnallisia, tieteellisiä, institutionaalisia ja ammatillisia diskursseja tarkastellessaan keskeisten avainhetkien mahdollistumisedel-

lytyksiä genealogisin menetelmin. (Esim. Dean 1994; McGregor 2014, 772.) Analyysini ei tavoittele genealogista tasoa, vaan sovellan nykyisen historiaa ainoastaan heuristisesti.

Tutkimusajanjaksolla Tapauslaitoksessa siirryttiin rangaistusperusteisesta kurikasvatuksesta huolenpitopainotteiseen rajoittavaan laitostoimintaan, kuten edellisessä luvussa kuvasin. Sijaishuollon hoito- ja kasvatusideologiassa tapahtuneet muuntumiset tulivat käsitteellisesti näkyviin rangaistus- ja kurinpitojohdannaisesta käsitteistöstä luopumisena sekä pakotteita ja rajoitteita perustelleen huolenpidollisen käsitemaailman omaksumisena. (Ks. myös Kelly 1992.) Rangaistuskäsite hävisi Tapauslaitoksen ohjesäännöstöstä toisen murrosajankohdan aikaan. Yksittäisistä toimenpiteistä esimerkiksi kokoaikaisen eristämisen käsite on säilynyt melko muuttumattomana vuosikymmenten kuluessa. Sen sijaan vapaa-aikaeristyksen käsite korvautui liikkumavapauden rajoituksella toisen murroskohdan aikaan. Käsitteellinen eronteko vahvisti eristämisen ja liikkumisvapauden rajaamisen käytännöllisen toteuttamisen ja merkityksen erilaisuutta. (Ks. myös KM 1983, 9–10.) Uudemmassa käsitteistössä henkilönkatsastuksen käsite korvasi huumetestauksen vuoden 2006 lastensuojelulain osittaisuudistuksen myötä.

Kansallisten keskustelujen diskurssimuutokset heijastuivat Tapauslaitoksessa asteittain tapahtuneisiin siirtymiin. Suojelu- ja parantamiskasvatopin ja lapsen yksilöllisyyden tärkeyttä korostaneet ajattelutavat vahvistivat käsityksiä tehokkaiden käsittelymenetelmien soveltamismahdollisuuksista laitostkasvatuksessa sotavuosien jälkeisenä aikana (Harrikari 2004a, 233), ja ne heijastuvat Tapauslaitosaineistossa hyvin. Parikymmentä vuotta myöhemmin näkyivät suojelukasvatus- ja pahantapaisuusdiskurssit korvautuneen keskustelulla sosiaalisesta sopeutumattomuudesta, erityiskasvatuksesta ja yksilöllisestä hoidosta (emt., 243) sekä esimerkiksi sosiaalihuollon periaatekomitean (KM 1971) määrittelemillä periaatteilla ja huolenpitoajattelulla. 1990-luvulla vahvistui diskursiivinen sitoutuminen hoivaavan vallan ja huolenpidon käsitteistöihin sekä käytäntöjen psykologisoivaan perustelemiseen perinteisemmän kasvatusturssin rinnalla. Vuosisadan loppupuolella yleistyneet käsitteet korostivat hoidollista intentiota, joiden ilmaantumista ja mahdollistumista on selitetty muun muassa suomalaisella palvelujärjestelmän hyvinvointiorientoituneella mallilla ja yhteiskunnallis-kulttuurisella kontekstilla. (Ks. erityisen huolenpidon osalta Pösö ym. 2010.)

Tapauslaitoksen järjestyksen ylläpitämiseen liittyi kontrolloivaa työtä, johon kietoutui niin suojelun ja turvallisuuden ylläpidon, huolenpidon ja ohjauksellisen kasvatuksen elementtejä. Vuorovaikutuksen merkitys on lisääntynyt välittävän kasvatuskulttuurin yleistymisen myötä. ”Tavanomaisen” kasvatuksen konstruktio on kulkenut kansallisissa diskursseissa pitkään (esim. KM 1966; KM 1983; HE 225/2004 vp; HE 237/2018 vp). Esimerkiksi vuoden 1983 lastensuojelulain esitoissa tavanomaiseen hyvään kasvatuskäytäntöön katsottiin

kuuluvan ”sellaiset kiellot ja rajoitukset, joita lapsen tarpeellinen valvonta ja huolenpito edellyttävät”. Lapsen alistaminen, ruumiillinen kurittaminen tai muu lasta loukkaava kohtelu eivät enää kuuluneet lapsen huolenpitoon. Tämä muotoilu sinetöitiin myös lainsäädökseksi, vuonna 1983 säädetyn lastensuojelulain (361/1983) 1 §:n 3 momenttiin. Lastensuojelulaitoksessa toteutettu valvonta, huolenpito ja erityisten rajoitusten toimeenpano tuli tehdä muutoin kuin ”alistamisen hengessä” (KM 1983, 9).

Skotlantilaistutkijat (Steckley & Kendrick 2008c, 161) erottavat lastensuojelulaitoskäytännöissä fyysisen ”säilöamisen” sekä relationaalisen ja terapeuttis-orientoituneen rajoittamisen. Aineistoni valossa Tapauslaitoksen työntekijät ovat perustelleet fyysisten rajoitusten välttämättömyyttä rangaistus- ja kurinpitonäkökulman ohella turvallisuusaspektilla. Tietynlainen fyysisen ”säilöamisen” ulottuvuus on läsnä Tapauslaitoksen rajoittavissa käytännöissä, mutta relationaalisen rajoittamisen ulottuvuus on saanut enenevässä määrin jalansijaa ensimmäisen murroskohdan jälkeen: vuorovaikutuksen ja tunteiden käsittelyn tärkeyttä korostava ja ihmissuhteissa tapahtuva rajoittaminen on Tapauslaitoksen keskusteluissa ja aineistossani läsnä ainakin 1970-luvulta lähtien. Lapsen ja ammattikasvattajan suhde lähti muuntumaan jo ensimmäisen murrosajankohdan aikaan, jolloin Tapauslaitoksessa käynnistyi siirtymä massakasvatuksen kehyksestä yksilöllisen kohtelun tärkeyden aiempaa selkeämmin tunnistaneseen suuntaan. Vuorovaikutussuhteiden, luottamuksen ja lasta kunnioittavan kohtelun merkitys arkisen hoito- ja kasvatustyön ydinelementtinä vahvistui näkyvimmin yksilöllisen omaohjaajamenetelmän käyttöönoton myötä. Yksittäisiin rajoitustilanteisiin liittyvän keskustelun ja niiden purkamisen tavoitteeksi alkoi hahmottua jaetun ymmärryksen saavuttaminen ja siten epistemologisen ”säilöamisen” (esim. Steckley 2010) mahdollistaminen. Keskustelu ja neuvottelu alkoi saada tilaa yhä enenevässä määrin.

Erja Saurama (2002, 102–104) on todennut psykiatrisen, oikeudellisen ja lastensuojellisen diskurssin hakeneen paikkaansa lastensuojelun diskursiivisessa muodostelmassa ajallisesti tämän tutkimuksen ensimmäisen tarkasteluajankohdan aikaan. Tunnistan tämän kolmisyhteyden myös oman aineistoni valossa. Ensinnäkin ”oikeudellisen” ja muodollisten sääntelysuhteiden näkökulmasta tarkasteltuna toimijoiden oikeuksia ja lainsäädännön keskeisyyttä korostava juridis-diskursiivinen valta on korvannut laitosvaltaoppiin ja ohjesääntötasoiseen muodolliseen sääntelyyn perustuneen lastensuojelulaitoskäytännön. Laitostyöntekijöiden arkiset toimet eivät periaatteessa olleet sattumanvaraisia. Tapauslaitoksen sisäistä järjestyksenpitoa sekä lasta rankaisevia ja rajoittavia toimia ohjattiin kahden ensimmäisen murrosajankohdan aikana normihierarkiassa lainsäädäntöä alempitasoisilla ohjesäännöillä, joiden määrittelyssä kunnallis- ja keskushallinto oli merkittävässä asemassa. Vuoden 1983 lastensuojelulaki oli merkittäväällä tavalla erilainen edeltäjäänsä vuoden 1936 lastensuojelulakiin verrattuna, koska siinä oli yksityiskohtaiset säännökset

lapsen vapauksien rajoittamisen mahdollistaneista perusteista. Lastensuojelulain esitöissä korostettiin kyseisten toimenpiteiden huollollista ja hoidollista luonnetta sekä pyrkimystä pois rangaistuksenomaisuudesta (HE 13/1983 vp, 31–32). Sitten oikeudellisen diskurssi on entisestään vahvistunut. Palaan siihen tutkimukseni viimeisessä luvussa.

Toiseksi sijaishuoltotyön opillisen tietämispohjan näkökulmasta psyko-logisilla ja psykiatrisilla diskursseilla on merkittävä asema. Sotien jälkeisenä aikana Tapauslaitokseenkin alettiin kaivata psykiatrasta ja psykologista tietä-mystä arkisen kasvatustyön tueksi. Opin omaksuminen ruohonjuuritason kas-vatustyöhön otti kuitenkin aikansa ja esimerkiksi Margit Törnudd (1956, 81) kiinnitti väitöskirjatutkimuksessaan huomiota ”mentaalihygienisen osaamisen” vähäisyyteen lastenkodeissa. Myöhempinä ajankohtina ne muodostivat keskei-sen tietopohjan myös Tapauslaitoksen hoito- ja kasvatustoiminnalle, joskaan niihin suhtautuminen ei ole ollut varauksetonta sosiaalityön toimijoiden kes-kuudessa. (Pekkarinen 2010, 168.)

Lastensuojelu ja psykiatria jakavat yhteistä asiakaskuntaa ja institutionaa-linen kädenvääntö siitä, kumman palvelun vastuulle ”yhteiset” lapset kuuluvat (ks. myös Heino ym. 2018), on tämänkin tutkimuksen aineistossa yksi jatkuva teema. Samalla kysymys ”vaikeimman aineksen” hallinnasta on säilynyt. En-simmäisen murrosajankohdan aikaan yhtenä ratkaisuvaihtoehtona pidettiin erillisen psykopaattilaitoksen perustamista (KM 1946, 11). Sitten pienem-pien ja suljetumpien osastojen perustamistarve on tuotu esiin useissa kansalli-sissa keskusteluissa (esim. KM 1966, 81). Vaikeahoitoisuuden käsite oli jo vuo-den 1983 lastensuojelulain esitöissä (KM 1982, 86), mutta tämä diskurssi on saanut hegemonisen asemansa tällä vuosituhatvuo-ten, jolloin vaativahoitoisuus on vakiintunut sekä sijaishuollon asiakaskuntaa koskevia puhetapoja että eri-laisten palvelujen sisältöjä organisoivaksi periaatteeksi. (Esim. Hoikkala 2006.)

Tapauslaitoksessa on jouduttu sopeuttamaan toimintaa sinne sijoitettujen lasten tilanteiden mukaan ja vastaamaan yhteiskunnassa marginaalisiltakin näyttäytyviin ilmiöihin sen asiantuntemuksen ja osaamisen varassa, mitä kul-loinkin on ollut käytettävissä. Nuorten päihteidenkäyttö on ehkä konkreettisin esimerkki tästä. Lasten vaativuutta korostanut puhetapa nousi aineistossani esille silloin, kun Tapauslaitoksen keinot vastata sinne sijoitettujen lasten ja nuorten tilanteisiin osoittautuivat rajallisiksi ja riittämättömiksi. Tapauslaitok-seen sijoitettujen lasten ja heistä huolta pitäneiden ammattikasvattajien väliset suhteet kiteytyvät vallankäytön kysymykseen. Etenkin silloin, kun kasvatuksel-linen tila ja sen rajat ovat tulleet haastetuiksi, Tapauslaitoksen työntekijät ovat kaivanneet mahdollisuutta toteuttaa sijaishuoltotyötä selkeämmin suljetussa ja tiiviimmän työskentelyn mahdollistavissa olosuhteissa.

Jos ammattikäytännöllisen rajaamisen yhtenä ominaispiirteenä pidetään työskentelysuhteiden tiiviyyttä (Pösö 2004a, 105), sitä tavoiteltiin Tapauslaitok-sessa useaan otteeseen eri ajallisina kohtina: toisen murrosajankohdan alku-

puolella suunnitelmia perustaa erillinen yksikkö päihteitä käyttäville lapsille, toisen ja kolmannen kohdan intensiiviosastosuunnitelmia ja tuoreimpana hoitoon sitoutumattomille, karkaileville ja päihteitä käyttäville lapsille suunniteltuna osastona. Tulkitsen näitä ideoita aikansa vaihtoehtoisina tapoina lapsen hyvinvoinnille haitallisten kierteiden katkaisemiseen. Niiden ytimessä oli mahdollisuus pysäyttää lapsi sekä luoda selkeät ja turvalliset olosuhteet työskentelylle. Tapauslaitoksen työntekijät etsivät nähdäkseni ratkaisuja tilallisesti ja vuorovaikutuksellisesti tavanomaista intensiivisemmästä tavasta toteuttaa sijaishuoltotyötä. Suunnitteludokumenteissa he tekivät eroa represiiviseen kurinpitovaltaan tunnistaessaan tilalliseen ja toiminnalliseen sulkeamiseen mahdollisesti liittyvän rangaistuksellisuuden sekä miettiessään keinoja sen välttämäksi.

Suunnitelmat myötäilivät ajalle ominaisia käytännöllisdiskursiivisia kehyksiä, mutta toimintamuotojen perussisältöjä koskevissa kuvauksissa on samankaltaisuutta nykymuotoisen erityisen huolenpidon käytännön kanssa. (Kekoni ym. 2008; Pösö ym. 2010; Tarvainen & Kekoni 2015.) Samankaltaisia elementtejä sisältävien käytäntöjen uudelleen käsitteellistäminen näyttää olevan laitostoiminnalle ominainen piirre, jonka tunnistaminen ja avoin käsittely lasten ja ammattikasvattajien kesken on välttämätöntä yhä uudelleen. Barbara Kelly (1992, 153) muistuttaa kaunistelevien käsitteiden käyttöön liittyvästä vaarasta, jolloin rangaistuelementtejä sisältävä laitospäätöksien orientaatio voi peittyä ja hyväksyttävämpinä pidettävät retoriset ilmaisutavat verhota represiiviset toimintatavat. Vaikka ammatilaiskäsitteistössä rangaistusjohdannaiset käsitteet ja puhutavat ovat aineistoni perusteella selkeästi vähentyneet ja vaihtuneet huolenpitokäsitteistöön sisältyvillä sanastoilla, etenkin lasten kokemusmaailmassa ne saattavat edelleen saada rangaistuksen leiman. Nähdäkseni lasten ja työntekijöiden kokemusmaailmojen yhteensovittaminen edellyttää työntekijöiltä eettisesti kestävästä ymmärryksestä toimintansa perusteista ja tavoitteista sekä taitoa avata niitä lapsille ymmärrettävillä tavoilla. (Laakso 2019.)

Muuttuneet laitoskasvatusdiskurssit ovat synnyttäneet uusia osaamis- ja asiantuntijuusalueita, ja muokanneet Tapauslaitoksen työntekijöiden ammatillista tietämystä. Tapauslaitoksen paikalliskulttuuriset perinteet ja vakiintuneet toimintatavat ja ajattelumallit ovat siirtyneet kasvattajasukupolvelta toiselle, mutta samalla ne ovat muokkautuneet uudelleen. Samalla vanhempien ja nuorempien työntekijäskupolvien toimintatavat ovat sekoittuneet. Uusien ajattelu- ja toimintatapojen käyttöönottoa ovat edistäneet Tapauslaitokseen eri aikoina tulleet uudet ammatilliset toimijat, kuten kuraattori, psykologi ja muut erityistyöntekijät, jotka ovat tukeneet lähikasvattajien sopeutumista niihin. Myös lähikasvattajien koulutustaustassa ja -tasossa tapahtuneet muutokset ovat näkyneet tavoissa suhtautua rajoittamiseen ja kurinpitoon (esim. ryhmätyömenetelmien lisääntyminen 1970-luvulla ja seikkailupedagogisesta ajattelusta ammentaneet toiminnallisuuden muodot 1990-luvulla). Aineistoni

valossa Tapauslaitoksen johtajilla on ollut keskeinen asema laitoksen ammatillisten käytäntöjen suuntaamisessa, vaikka en tuo heidän toimintaansa kaikilta osin eritellysti esiin.

7.3. Muuttuvat käsitykset lapsista ja ammattikasvattajista laitostyössä

Tapauslaitoksen toiminnallisen tietämysperustan muokkautuminen oli yhteydessä lasten ja ammattikasvattajien välisten valtasuhteiden rakentumiseen ja heidän keskinäissuhteiden järjestämiseen lastensuojelulaitostyössä. (Esim. Alanen 2001a; Harrikari 2019; Moilanen 2015; Pekkarinen 2010; Steckley 2010.) Analysoimissani murroskohdissa vakiintuneet tavat ja sukupolvijärjestys muokkaantui ja asemoi uudelleen lasten ja työntekijöiden valtadynamiikkaa. Muutokset työssä tai sitä määrittäneessä ohjesäännössä tarkoitti muuntumia toimijoiden asemassa ja toimintatilassa samaan tapaan kuin Jäppinen (2013) ja Virokannas (2017) ovat tutkimuksissaan todenneet. Aineistoni perusteella lapsen asemaan kiinnitettiin Tapauslaitoksessa huomiota ja laitoksen toimintaa ohjattiin määrätietoisesti ja ajan uusimpien diskurssien mukaisesti. Esimerkiksi vuonna 1953 Tapauskunnan lastensuojelulaitosten johtajille lähettämä kirje (ks. luku 4.4.) osoittaa, että lapsen aseman alisteisuus laitososuhteissa tunnistettiin ja siihen kiinnitettiin huomiota paikallisessa ohjaustoiminnassa.

Tutkimuksessani on vähemmälle huomiolle jäänyt sen tarkastelu, miten lapsen vanhemmat ja muut läheiset ovat asemoituneet muokkautuneissa sukupolvisuhteissa. Lapsen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen kajoaa perheen yksityisyyteen ja muokkaa perhesuhteita merkittäväällä tavalla uudelleen. (Esim. Enroos ym. 2016.) Tutkimieni käytäntöjen sääntelyssä tapahtuneet muutokset ovat tarkoittaneet myös lapsen ja huoltajan sukupolvisuhteiden muuntautumista. Näin ollen lapsen asema ei ole muokkautunut uudelleen pelkästään suhteessa ammattilaistoimijoihin vaan myös suhteessa läheisiin, erityisesti lasten huoltajiin. Tämä tulee esille esimerkiksi yhteydenpitokäytäntöjen ja -periaatteiden muutoksissa.

Lasten yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneet muutokset ovat heijastuneet myös Tapauslaitokseen sijoitettujen lasten aseman muotoutumiseen. 1950-luvulla vahvistunut psykososiaalinen lapsikäsitelmä ja uusi lapsipsykiatria (esim. Satka 2003) vahvisti käsityksiä lapsesta kehittyvänä yksilönä yksilöllisine tarpeineen. Psykologisten suhteiden merkityksen ymmärtäminen heijastui vähitellen ammatillisen laitostatuksen periaatteisiin ja vahvasti mahdollisuuksia siirtyä massakasvatuksen kehyksestä yksilölliseen kasvatukseen. Siirtymä näkyi Tapauslaitoksessa yksilöllisen tarkkailun tehostumisena, jonka välille kuului myös lapsikohtaiset osastokonferenssit. Tapauslaitoksessa

lapsi asettui tarkkailutoiminnan systematisoinnin myötä tarkkailtavan lapsen positioon ja osastotyöntekijän perinteiseen valvovan kasvattajan rooliin tuli uusi juonne. Oletuksena oli myös se, että kasvattajat pystyisivät hyödyntämään tekemiään havaintoja ja tulkintoja tavoitteellisen kasvatustyön tukena ja sitä kautta vahvistamaan ammatillista laitoistyötä.

Saurama (2002, 28) toteaa ajatuksen lapsesta tahtovana subjektina alkaneen orastaa 1950-1970 -luvuilla. Tapauslaitoksessa lapsen aseman muutos näkyi 1970-luvun alun laitosedemokratiakokeiluissa sekä lasten osallistumis- ja toimintamahdollisuuksien selkeässä vahvistamisessa. Yksilöllisyyden ja lapsen osallisuuden tunnistamisen kautta lapset pääsivät mukaan sekä omien että yhteisöllisten asioiden käsittelyyn Tapauslaitoksessa. Osallisuusoikeuksista ei vielä tuolloin puhuttu, mutta asiakaskeskeisyyden idea oli vahva. Keskustelu sosiaalihuollon ja suojelukasvatuksen merkityksestä loi otollista pohjaa Tapauslaitoksen lasten ja työntekijöiden sukupolvisuhteiden demokratisointiyrityksille ja sosiaalihuollon uudet periaatteet omaksuttiin nopeasti. (KM 1971.) Myös lasten roolia laitosasioden päätöksentekoprosesseissa lisättiin radikaalilla tavalla ja vastaavasti lähikasvattajien rooli kaventui. Huolenpitokehykseen asettuvassa valta-asetelmassa lasten ja työntekijöiden suhteet olivat tasavertaisemmat kuin kurinpitovallan kehityksessä. Tämän myötä Tapauslaitoksen sukupolvisuhteisiin syntyi niin merkittäviä haasteita, että niiden tasoittamiseen tarvittiin lasten ja työntekijöiden perinteisemmän valta-asetelman palauttamista. (Ks. luku 5.4.)

Tapauslaitoksen lasten ja ammattikasvattajien välisten suhteiden uudelleenmuokkautumiseen on tulkintani mukaan vaikuttanut etenkin ammattikasvattajien autoritaarisen valta-aseman haastaminen. Yksilöllisyyttä ja tavoitteellisuutta painottavassa laitospäätöksessä lapsi asemoituu osapuolena ja oman elämänsä subjektina eri tavoin kuin kasvatettavana ja kontrolloitavana alisteisessa asemassa olevana kohteena ja objektina. (Ks. myös Bardy 1989, 22.) Samalla laitospäätökseseen on sisällynyt ajatus yhteiskunnallisiin normeihin sopeutumisesta (esim. Vehkalahti 2008, 2009), jolloin myös lapsen ja yhteiskunnan suhde on tullut muotoiltavaksi. Moilanen & Kiili (2020) ovat luonnehtineet lastensuojelun suojeluvalvonnassa olleen lapsen asemaa kaksoisalistaiseksi, koska lapsi oli alisteisessa asemassa sekä lapsi-aikuissuhteessa että valvottava-valvoja-huoltosuhteessa. Tällainen kaksoisalistaisuuden konstruktio soveltuu myös lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen aseman tarkasteluun.

Lasten ja laitospäätöksijien suhteissa tapahtuva rajoittaminen on ytimeltään pysynyt samana siinä mielessä, että Tapauslaitoksen kasvatustyöntekijät ovat toteuttaneet sitä heille suodun muodollisen mandaatin turvin. Heillä on ollut sekä ”oikeus” että ”velvollisuus” toimia niin. Tämän mandaatin alaa on määritelty aikansa muodollisissa sääntelysuhteissa, ensin pääasiassa ohjesäännöissä ja sittemmin lainsäädännössä. Lastensuojelulaitoskäytännöissä lapsi on siirtynyt laitospäätöksijän alaisuudesta itselliseksi oikeuksiensa haltijaksi 1980-luvulta käynnistyneiden lainsäädäntöuudistusten myötä. Tätä ennen ra-

joittamis- ja kurinpitokäytännöt perustuivat laitosvaltaoppiin, vaikka kunnalliset ohjesäännöt periaatteessa säätelivät sekä laitostoimintaa että yksittäisiä toimenpiteitä. Laitosvalta erityisenä vallanalaisuussuhteena loi perustan lastensuojelulaitosten rajoittamis- ja kurinpitokäytännöille ennen kuin niistä säädettiin lastensuojelulaissa. Tällöin vallankäyttö perusteltiin laitoksen sisäisillä säännöillä. (Esim. Tuori 1990, 140.)

Vaikka perusoikeusuudistus, YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja muu kansainvälinen ihmisoikeussääntely ovat kiihdyttäneet oikeudellistumiskehitystä viimevuosisadan lopussa, lapsen subjektiivisiin oikeuksiin kiinnitettiin huomiota jo 1970-luvulla. Lapsen oikeusajattelu alkoi vahvistua silloin. (Esim. Harrikari 2019; Pulma 1987, 243; Pekkarinen 2010; Satka ym. 2002.) Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen aseman ja oikeuksien turvaamiseen kiinnitettiin huomioita vuoden 1983 lastensuojelulain esitöissä (KM 1982, 17), koska varhaisempi lainsäädäntö ei sellaisia säännöksiä sisältänyt. Sijaishuollon toteuttamisessa keskiöön nostettiin lapsen oikeus jatkuviin ja turvallisiin ihmissuhteisiin, oikeus pitää yhteyttä läheisiin sekä oikeus häntä itseään koskevaan tietoon, joiden arvioitiin olevan keskeisiä lapsen oikeuksien sekä hänen kasvunsa ja kehityksensä turvaavia periaatteita (KM 1982, 81).

Suorat viittaukset lapsen oikeuksien diskurssiin ovat aineistossani vähäiset, mutta välillisesti siihen kytkeytyminen tuli näkyviin esimerkiksi lapsen osallistumismahdollisuuksia vahvistaneissa käytännöissä. Tapauslaitoksessa 1970-luvun kokeilut olivat hyviä esimerkkejä sekä huomion kiinnittämisestä lapsen asemaan että liberalistiseksi hallinnan tavaksi tulkittavissa olevista käytännöistä. (Ks. esim. Kouvonen 2011.) Tällä hetkellä oikeusdiskurssin vahvistuminen ja lasten yksilöoikeuksien tunnistaminen on muokannut uudelleen työntekijän perinteistä kasvattaja-asemaa sekä muovannut lasten ja ammattikasvattajien suhteita jälleen uudelleen.

8. Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä luvussa esitän kokoavat johtopäätökset tutkimuskysymyksiin sekä arvioin tutkimusprosessia ja tutkimukseni rajoja. Tutkimuksessani olen ollut laajasti ottaen kiinnostunut siitä, millaisin muuttuvin strategioin lapsia ja nuoria on lastensuojelulaitoskontekstissa hallinnoitu toisen maailmansodan ja vuosituhannen vaihteen välisenä aikana. Tutkimuksessani kysyin ensinnäkin, millaisia rajoittamisen ja kurinpitämisen käytäntöjä lastensuojelulaitoksessa on eri aikoina ollut ja miten ne ovat organisoituneet oman aikansa yhteiskunnallisissa suhteissa. Toiseksi kysyin, miten niiden sääntely on muuttunut.

Tarkastelussa olen nojautunut Dorothy E. Smithiltä (1987) omaksumaani käsitykseen, jonka mukaan lastensuojelulaitoskäytäntöjä on mahdollista ja tarpeellista jäsentää kahden erilaisen todellisuuden – päivittäisen eletyn ja koetun todellisuuden sekä tätä arkista todellisuutta järjestävien hallinnan suhteiden – kytköksenä. Michel Foucault’n nykyisen historiasta omaksuin näkemyksen, jonka mukaan historia voi evästää nykyisyyden tarkastelua ja ymmärrystä nykymaailmassa esille tulevista ilmiöistä. (Esim. Skehill ym. 2013.)

Tutkimusstrategiana olen soveltanut yhden tapauksen tutkimusasetelmaa, jossa Tapauslaitokseksi kutsumani lastensuojelulaitos ja sen rajoitus- ja kurinpitokäytännöt ovat muodostaneet tutkittavan tapauksen. Olen analysoinut kyseisiä käytäntöjä kolmeen eri ajalliseen kohtaan kiinnittyen aikansa yhteiskunnallisissa hallinnan suhteissa sekä tulkinnut niitä ja niissä koko ajanjaksolla tapahtuneita muuntumia erilaisia valtamuotoja yhteen kietovana yhdistelmänä.

8.1. Rajoittaminen, kurinpito ja sukupolvisuhteiden murtumat

Asetin tehtäväkseni hyvin paikallisen ilmiön ja arkisen praksiksen, Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen, sekä niissä ja niiden sääntelyssä tapahtuneiden muutosten tarkastelun aikaan sijoittuvassa ja yhteiskunnallisten suhteiden lävistämässä toimintaympäristössä. (Kuronen 1999.) Aineistoni valossa kyseiset käytännöt ja niiden sääntely ovat muuttuneet, osin perustavanlaatuisesti ja osin hienosyisemmin muokkaantuen. Sääntelymuutokset ovat tarkoittaneet lastensuojelulaitoksen arkisen työn sekä lasten ja aikuisten keskinäissuhteiden muuttumista, jota olen jäsentänyt sukupolvisuhteen (Alanen 2001a) käsitettä soveltaen. Tiedostan ei-positivistisiin selitysmalleihin nojautuvien ontologis-epistemologisten tutkimusvalintojeni rajat ja painotan, että muutoksia mahdollisesti aikaansaaneista tai niitä vauhdittaneista tekijöistä olen voinut esittää vain *mahdollisia* tulkintoja.

Tarkastelunäkökulmani on ollut tutkimustehtäväni ja perspektiivisen historian tutkimuksen idean (esim. Skehill 2004) mukaisesti rajattu. Se on koh-

distunut sekä kansallisessa että kansainvälisessä keskustelussa latautuneeksi ja herkäksi tunnistettuun ilmiöön. (Esim. Hytönen ym. 2016; Enell ym. 2018; Sköld 2015; Steckley 2010.) Ilmiön laajuudesta ei kuitenkaan ole täsmällistä tietoa, koska tutkimistani käytännöistä ei kerätä kansallisesti kumuloituvaa määrällistä tietoa. Tämä on merkittävä rakenteellinen puute tietoperustaisen lastensuojelun kehittämisen näkökulmasta. (Myös Huhtanen & Pösö 2018.) Samalla on tärkeää muistaa, että lastensuojelun laitoshoidon on paljon muutakin kuin rajoittamista ja kurinpittoa (esim. Laakso 2009; Pösö 2004b) eikä Tapauslaitoksenkaan arkinen elämä ole typistynyt kokonaisuudessaan tässä raportissa käsiteltyihin teemoihin.

Tutkimukseni osoittaa, että lastensuojelun rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt ovat olleet toisen maailmansodan jälkeisenä aikana jatkuvan tarkastelun kohde niin yksittäisessä lastensuojelulaitoksessa kuin yleisemmin yhteiskunnassa. Esimerkiksi julkinen keskustelu lastensuojelulaitoksen rajoittamisen ja kurinpidon keinoista on ollut jatkuvaa ja niitä kärkevästi kyseenalaistavaa. (Esim. Sirén 1967.) Tutkimani käytännöt ovat olleet liitoksissa yleiseen laitostoihintaan lastensuojelun institutionaalisessa kentässä sekä sijaishuollon hoito- ja kasvatuskäytännöissä tapahtuneisiin laajempiin liikehdintöihin, kuten laitostyön ammatillistumiseen, modernisoitumiseen ja oikeudellistumiseen. (Esim. Harrikari 2019; Pekkarinen 2010; Pösö 1993; Vehkalahti 2008, 2009.) Myös sellaiset tekijät kuin laitokseen ohjautuneet lapset ja tulkinnot heidän tilannekuvistaan ja keskeisistä ongelmistaan, laitostoihintaan suunnatut resurssit sekä henkilökunnan saatavuus ja pätevyys ovat olleet kytköksissä arjessa konkretisoituihin laitostoihintoihin. Lisäksi yleiset elämäntapojen muutokset ovat heijastuneet ruohonjuuritasoihin toimiin (esim. Harrikari 2019, 364), samoin kuin yhteiskunnallis-kulttuurinen suhtautuminen lastensuojelulaitoksiin.

Tutkimukseni tulokset puhuvat sen puolesta, että rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöihin sisäänrakennettu ristiriitaisuus on Tapauslaitoksessa tunnistettu ja tunnustettu. Arkisen kasvatuksen, rajoittamisen ja kurinpidon ehtoja, muokkaustarpeita ja niiden tarkoituksenmukaisuutta koskevat keskustelut voi tulkita menneen ajan ammattilaistoihimien problematisoivaksi ja reflektoivaksi suhtautumistavaksi aikansa toimintatapoja kohtaan. Niiden perusteella Tapauslaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöt näyttävät jatkuvasti paikallisesti uudelleen neuvoteltuina. Työntekijät ovat etsineet tarkoituksenmukaisia toimintatapoja haasteellisiksi koetuissa tilanteissa sekä puntaroineet eri väliintulomuotojen vahvuuksia, heikkouksia ja reunaehtoja usein keskenään ristiriitaisia intressejä yhteensovittaen ja moraalista järkeilyä (Pösö 2012) hyödyntäen. Osaa ratkaisuihin voinee jälkikäteen arvioituna pitää vähintään kyseenalaisina. Ajasta, paikasta ja laajemmista yhteiskunnallisista olosuhteista irtautuva tarkastelu on kuitenkin altis anakronistisille ja menneitä tapahtumia nykyisyyden mittareilla arvottaville tulkinnoille, ja historiantutkijat kehottavat kiinnittämään tähän erityistä huomiota (esim. Kalela 2000). Olen pyrkinyt vält-

tämään tämän huomioimalla yksittäisten toimijoiden välisissä kohtaamisissa realisoituneiden tapahtumien sekä niitä mahdollistaneiden ja ehdollistaneiden tekijöiden samanaikaisen tarkastelun.

Edellä sanottu ei sulje pois rajoittamisen ja kurinpitämisen käytännöllisten toteutusten erilaisuutta sekä niihin liittyvien yksilötasoisten kokemusten ainutkertaisuutta. (Esim. Hytönen ym. 2016; Pösö 2004a; Laakso 2019.) Tapauslaitokseen sijoitetut lapset ovat olleet riippuvaisia laitostyöntekijöiden kasvatustoiminnan asianmukaisuudesta, ammattimaisuudesta ja erilaisten tilanteiden käsittelytaidoista. Rajoitus- ja kurinpitotilanteet ovat rakentuneet tilanteissa mukana olleiden toimijoiden välisissä kohtaamisissa, jolloin myös vääränlaiselle ja osapuolia loukkaavalle (mieli)vallankäytölle on jäänyt mahdollisuus. Tutkimusaineistoni mukaan ammattikasvattajien toimintatavat ovat vaihdelleet tunnepitoisista purkauksista ja esimerkiksi lapsen yksityisyyttä loukkanneista ja lasta satuttaneista menettelyistä toiminnalliseen ”halvaantumiseen” ja keinottomuuteen hallitsemattomiksi koetuissa tilanteissa. Tältä osin tulokset tukevat vastaavia havaintoja aiemmin näkyviksi tehneitä tutkimuksia (esim. Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016).

Lapsen autonomian ja itsemääräämisoikeuden sekä institutionalisoituneen vallankäytön rajan häilyvyys on liittynyt tutkimuksessani etenkin tilanteisiin, joissa työntekijät eivät ole saaneet esimerkiksi katkaistua lapsen hyvinvoinnille haitallista käytöstä kuten päihde- tai rikoskierrettä. Silloin kun lapsen autonominen toimijuus on arvioitu hänelle itselleen vaaralliseksi, lastensuojelulaitoksen keskeiseksi tehtäväksi on asettunut lasta omalta käytökseltään vahingoittavan käyttäytymisen estäminen suojelevan kontrollin keinoin. Käytännössä tämä on tarkoittanut myös vastentahtoisia sekä lapsen osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia merkittävästi kaventavia toimia. (Esim. Pekkarinen 2010; Kekoni ym. 2008.) Tähän kiteytyy lastensuojelulaitoksen ammatillisen auttamistyön jännitteinen sekä tuen ja kontrollin elementit yhteen kietova ydin, jota Foucault’n tuotannosta ammentavat tutkijat ovat käsitteellistäneet hoivavana valtana. (Esim. Vehkalahti 2008, 2009.)

Lastensuojelun kaltoinkohtelun historian tutkijat ovat viitanneet kaksinkertaisen kaltoinkohtelun käsitteellä tilanteisiin, joissa siirto kaltoinkohtelevista olosuhteista yhteiskunnallisen huollon piiriin ei ole suojannut lasta sijaishuollon aikaisilta kaltoinkohtelukokemuksilta. (Hytönen ym. 2016.) Tutkijoiden mukaan tämä on voinut tarkoittaa esimerkiksi sijaishuollon aikaisten yksilöllisten tarpeiden ohittamista. Nähdäkseni käsite soveltuu myös sellaisten tilanteiden kuvaamiseen, joissa sijoituksen taustalla olleisiin tekijöihin tai sijaishuollon aikana syntyneisiin tarpeisiin ei saada muutosta sijaishuollon aikana yrityksistä huolimatta.

Aineistoni perusteella lähihistorian aikana tapahtuneita muutoksia ja siirtymäprosesseja näyttää yhdistävän erisuuntaisuus ja -tahtisuus. Tapauslaitoksessa käytäntöjen muokkautumiset ovat saaneet alkunsa sekä laitoksen

sisäisistä liikehännöistä (kuten esimerkiksi pyrkimys välttää eristämisen käyttöä) ja tarpeesta etsiä uusia järjestyksen ylläpitämisen ja arkisia lasten hallinnan keinoja (kuten esimerkiksi huumetestausta) että normatiivisen sääntelyn ja ohjauksen tasolla ensin tapahtuneista muutoksista. Muodollisen sääntelyn ja arkielämässä konkretisoituvien käytäntöjen suhdetta voi tässä mielessä pitää dynaamisena ja vastavuoroisena: diskursiivinen sääntely saa syötteitä eletystä ja koetusta arkielämästä ja päinvastoin. Kuten myös aiemmassa tutkimuksessa on tuotu esiin (esim. Kekoni ym. 2008), esimerkiksi erityistä huolenpitoa edeltänyt ”suljettu” laitoshoido ja huumetestausta olivat kentällä käytössä ennen niiden säädöspohjan selkeytymistä. Tämä asiointi kyllä tunnistettiin (esim. STM 1998), mutta siitä huolimatta sijoitetut lapset asetettiin vuosiksi sääntelyn näkökulmasta epäselvään tilanteeseen. (Ks. myös esim. Nieminen 2004a, 2004b.)

Tutkimustulokset myötäilevät aiemmissa historiatulkinnoissa (esim. Harrikari 2019; Hämäläinen 2007; Pekkarinen 2010; Pulma 1987; Vehkalahti 2008, 2009) tunnistettuja lastensuojelussa tapahtuneita paradigmanmuutoksia, jotka tässä yhteydessä suhteutuvat niin yksittäisiin rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöihin kuin sukupolvien välisten valtasuhteiden rakentumiseen. 1950-luvulla tapahtunut laitostoiminnan ammatillistuminen ja modernisoituminen näkyi kasvatustoiminnan sisällöllisenä kehittämisenä ja pyrkimyksinä nostaa lapsi yksilöllisine tarpeineen keskeisempään asemaan. Paradigmanmuutosta indikoivat myös lapsen ruumiillisesta kurittamisesta ja nöyryyttävästä tukanleikkukäytännöstä luopuminen. (Myös Vehkalahti 2004.) Lapsen osallistumismahdollisuuksia sekä omien että yhteisöllisten asioiden käsittelyssä vahvistettiin määrätietoisesti 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, jolloin suhtautuminen lapseen toimivana subjektina ja suhteessa aikuiseen tasavertaisempana osapuoleksi alkoi vahvistua. Laitokseen sijoitetun lapsen oikeudellinen asema suhteessa tässä tutkimuksessa tarkasteltuihin rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöihin selkiytyi vuonna 1983 säädettyjen lapsenhuoltolain (361/1983) ja lastensuojelulain (683/1983) myötä, jolloin lapsi irrotettiin laitostavallanalaisuudesta uudenlaiseen asemaan.

Sotien jälkeisenä aikana vallalla olleen kurikasvatuserinteen mureneminen ja korvautuminen ensin yhteisökasvatuksen periaatteita myötäileillä kasvatuskäytännöillä ja sittemmin psykologisoivan hoivaavan vallan diskurssista perustelunsa saaneilla hoito- ja kasvatuskäytännöillä tapahtui vaihteittain ja osittain päällekkäin. Tutkimusaineistoni osoittaa tarkastelemieni käytäntöjen olleen yleisesti ottaen luonteeltaan erilaisia niin kurinpidollisissa ja rankaisvassa kuin välittävissä ja hoidollisissa toimintakulttuurissa. Niissä laitokseen sijoitettu lapsi ja siellä työskentelevä ammattikasvattaja sekä muut laitostäytäntöihin kytkeytyneet toimijat (kuten lapsen läheiset ja lapsen sijoituksesta vastaava lastensuojeluviranomainen) ovat asemoituneet erilaisiin keskinäissuhteisiin, alistavasta kurittajasta yksilöllistä tunnettyä tehneeseen omaohjaa-

jaan. Lapsen kokemusmaailmassa suojeluksi tarkoitetut toimet ovat kuitenkin saattaneet tuntua rangaistuksilta. (Esim. Hytönen ym. 2016; viimeaikaisesta keskustelusta esim. Vario ym. 2010.)

Tutkimieni käytäntöjen selkeä lakitasoinen sääntely on pitkän ajan tarkastelussa suhteellisen tuore asia, kuten esimerkiksi Harrikari (2019) on todennut. Lapsen oikeuksien haltijana oli viitattu jo 1970- ja 1980-luvuilla lapsilainsäädäntövalmistelussa (Hakalehto 2016b, 1191 teoksessa Pollari 2019, 37), mutta kyseinen lapsikäsitys sinetöitiin Suomessa näkyvästi vasta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen voimaanssaattamisen myötä vuonna 1991. Perusoikeusuudistus vahvisti sellaista käsitystä lapsesta, jonka mukaan perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat alaikäiselle samalla tavalla kuin aikuiselle. (Nieminen 2004a, 2004b.)

Laitoskäytäntöjen ulkopuolisessa kontrollissa ja laillisuusvalvonnassa on kiinnitetty huomiota lapseen kohdistuneiden rajoittavien käytäntöjen toimeenpanon ja sääntelyn ongelmakohtiin (esim. EOA:n toimintakertomukset; EOA 31.12.2002), mutta myös viitattu sijaishuoltotyön haasteelliseen yhteiskunnalliseen tehtävään (esim. koulukotien kasvatustyöhön liittyen EOA 1965, 115). Tarkastuskäynneillä tehdyt havainnot ovat johtaneet keskushallinnolta pyydettyihin toimenpiteisiin muun muassa 1960-luvulla koulukotien ruumiillisen kurittamisen kieltämisprosessissa (emt. 117) ja 1980-luvun alun koulukotien ohjesäännön kurinpitomääräysten arvioinnissa (EOA 1982, 109). Kyseisiä käytäntöjä ja niissä havaittuja epäkohtia on käsitelty myös kansallisessa kehittämistyössä (esim. KM 1946; KM 1947; KM 1958; KM 1966; HE 13/1983 vp; STM 1998) ja niitä on pyritty eri tavoin oikomaan keskus- ja paikallishallinnon ohjaavin keinoin (esim. Sosiaaliministeriö 1965; Tapauslaitoksen aineistolähteet). Paikallisesti organisoitunut kunnallinen sosiaalihuolto on toiminut kansallisen lapsi- ja perhepolitiikan suodattimena sekä kansallista ja laitospohjaista lastensuojelua yhteensovittavana tasona. Kuntakytkös on tässä tutkimuksessa tuonut laitostoiminnan organisointiin oman perinteensä ja ajatusmuotonsa (kunnallisesta lastensuojelusta esim. Moilanen 2015; Pekkarinen 2010). Tällä ulottuvuudella on todennäköisesti ollut myös vaikutusta paikallisten käytäntöjen muokkautumiseen ja muokkautumistahtiin.

Tutkimieni käytäntöjen ja sukupolvisuhteiden murtumakohtien tarkastelu on tarpeen liittää myös lastensuojelun yhteiskunnalliseen tehtävään ja käsityksiin siitä, miten lastensuojelun sijaishuollon ajatellaan operoivan yksityisen ja julkisen välisellä sosiaalisen alueella (Donzelot 1980) ja millaisia odotuksia siihen kohdistetaan. Lastensuojelulaitoksella on vaativa – ja kenties ajassa yhä vaativammaksi muuttunut – suojelu- ja kontrollitehtävä. Tämä tehtävä on myös kiistanalainen. Laitoshoidon pidetään keinona vastata sosiaaliin ongelmiin ja haavoittuvissa tilanteissa olevien lasten tarpeisiin mahdollisimman ammattimaisissa ja kodinomaisissa olosuhteissa. Samalla laitoshoidon toimivuutta on epäilty vuosikymmenestä toiseen. (Esim. Pösö 1993; Pekkarinen 2017; Sallnäs 2000; Tarvainen 1954; Vehkalahti 2008, 2009.)

Lastensuojelun laitostoiminnan keskeinen sisällöllinen ydin liittyy sen luonteeseen eettisesti vaativana, työntekijöiltä paljon ammatillista osaamista ja inhimillisiä taitoja, edellyttävänä muutostyönä. (Esim. Laakso 2019, 76.) Lastotyöntekijältä edellytetään kykyä herkistyä lapsen yksilölliselle tilanteelle ja toimia tilannekohtaisesti luovalla tavalla (emt.) muun muassa tilanteissa, joissa lasta joudutaan rajaamaan. Lastensuojelulaitoksille on määritelty perhehoitoa laaja-alaisemmat rajoitustoimivaltuudet ja lapsen perusoikeuksiin kajoavien rajoitustoimenpiteiden käyttömahdollisuudet, jolloin lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä on muotoutunut sijoitettavia lapsia erotteleva periaate. (Esim. Skehill & Hoikkala 2014.) Voi siis ajatella, että lapsen perusoikeuksien rajaaminen edellyttää vankkaa ammatillista osaamis pohjaa.

Sukupolvisuhteiden ja konkreettisten rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen muotoutumisessa myös lasten sijoituksista vastanneilla työntekijöillä, kuten huoltosuhteiden vastuuhenkilöillä ja sittemmin sosiaalityöntekijöillä, on ollut asemansa (esim. Pekkarinen 2010), vaikka heidän roolinsa päivittäisen lastotyön osapuolena ei ole tässä raportissa näkyvästi esillä. Tämä selittyy osaltaan sillä, että lastensuojelun sosiaalityö ei ollut varsinaisen tarkastelun kohde. Esimerkiksi Hytönen ym. (2016) ovat tuoneet esiin sosiaalityöhön liittyneitä epäkohtia ja sen toimimattomuutta ensimmäisen lastensuojelulain aikaan. Sosiaalityöntekijän asiantuntijapositiona lapsen asioista vastuussa olevana viranomaisena ja julkisen vanhemmuustehtävän hoitajana (Helavirta 2016) on etenkin tällä vuosituhanella vahvistettu. Sosiaalityöntekijän asemaa on selkeytetty merkittävällä tavalla suhteessa lastensuojelulain mukaisiin rajoitustoimenpiteisiin ja niiden asianmukaisen toteutumisen seurannassa. (Esim. Hoikkala ym. 2017.) Jatkotutkimuksessa olisi tärkeää paneutua sosiaalityöntekijän aseman tarkasteluun osana lapsen perusoikeuksia rajoittavien laitostoimenpiteitä ja siinä rakentuvia sukupolvisuhteita.

Tällä hetkellä lastensuojelulaitostyön sisällöllinen määrittely tapahtuu merkittävällä tavalla kuntien hankintakäytännöissä, joiden myötä on syntynyt sisällöllisesti ja intensiteetiltään erilaisia laitospalveluja tavanomaisesta lastenkotihoidosta erikoistuneisiin ja johonkin erityisalaan profiloituneisiin vaativiin palveluihin. Kansallisessa keskustelussa on korostettu terapeuttisesti orientoituneen laitoshoidon mallia (Eronen & Laakso 2016; Timonen-Kallio ym. 2017) ja kansainvälisessä keskustelussa muistutetaan erittelevien näkemysten tärkeydestä (esim. Whittaker ym. 2015). Erosen & Laakson (2016, 4) mukaan terapeuttisen orientaation kehittäminen edellyttäisi rakenteellisia muutoksia, kuten työntekijöiden työotteen kehittämistä, yksiköiden koon pienentämistä, työntekijämäärän lisäämistä suhteessa lapsiin sekä panostusta lasten kanssa säännöllisesti työskenteleviin erityistyöntekijöihin.

Samalla sijaishuoltokenttää organisoivat hallinnan suhteet ovat muokautuneet osittain uudelleen kiihtyneen yksityistämisen ja palvelujen hankinta- ja kilpailutusikäytäntöjen vakiintumisen myötä. (Esim. Heino 2014, 298–300;

Porko ym. 2018.) Uusliberalistista markkinalogiikkaa myötäilevästä palvelutuotannon tavasta näyttää tulleen yksi toimialan ohjaavista periaatteista (esim. Harrikari 2019; Hämäläinen 2007; myös Lundström ym. 2018) sekä kansalliset ja ylikansalliset suhteet yhdistävän hallinnan koneiston (Smith 1990b, 2) osa.

Tutkimieni käytäntöjen näkökulmasta tämä asetelma on kiinnostava etenkin siksi, että Suomessa kaikki lastensuojelulaitokset ovat rajoitustoimivallan osalta tasavertaisessa asemassa. (Huhtanen & Pösö 2018, 229.) Tilanne poikkeaa maista, joissa rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain tietyissä lastensuojelulaitoksissa ja joissa rajoitustoimenpiteet perustuvat ainakin osittain sijoituksen taustalla olevaan sijoituspäätökseen. (Enell ym. 2018.) Kuten Huhtanen ja Pösö (2018, 229) toteavat, Suomessa eroa ei ole tehty suostumukseen ja vastentahtoisuuteen perustuvien huostaanottojen välillä vaan samankaltainen mahdollisuus rajoittaa lapsen perus- ja ihmisoikeuksia säilyy riippumatta huostaanottopäätöksen luonteesta. Sijoitus avohuollon tukitoimena on erotettu muista sijoituspäätöksistä tutkimieni käytäntöjen suhteen, koska kyseisissä sijoituksissa lastensuojelulain mukaisten rajoitusten soveltaminen ei ole sallittua.

8.2. Tutkimusvalintojen arviointi ja tutkimuksen rajat

Asemoin sosiaalityön oppialaan kuuluvan tutkimukseni lapsuuden institutionaalisten käytäntöjen lähihistorian tutkimuksen genreen. Täydennän olemassa olevia historiatulkintoja ja tuon niihin paikallisen ja ylipaikalliset yhteiskunnalliset suhteet yhdistävän ja noin puolen vuosisadan ajalle paikantuvan tulkintahorisontin. Dorothy E. Smithin (esim. 2005) institutionaalisen etnografian käsitteitä ja metodeja soveltava tutkimukseni tarjoaa oheen teoreettisesti ja metodologisesti innovatiivisen näkökulman. Tarkoituksenani oli syventää tarkastelua myös foucault'laisella genealogisella analyysillä, mutta jouduin käytännöllisten syiden takia sulkemaan sen ulkopuolelle loppuvaiheessa.

Valitsin tutkimusstrategiaksi yhden tapauksen tutkimusasetelman. Sen eräänä vaaranpaikkana pidetään haavoittuvuutta (Yin 2003, 53), mutta tässä tutkimuksessa tämä vaara ei todentunut. Pidän tapaustutkimukseni kohteen valintaa onnistuneena aineiston saavutettavuuden, kattavuuden ja sisällöllisen rikkauden näkökulmasta. Sekä Arkistossa että Tapauslaitoksessa säilynyt materiaali oli runsasta ja se soveltui nähdäkseni erittäin hyvin tutkimieni käytäntöjen aineistolähteeksi. Aineiston avulla on ollut mahdollista rakentaa ainutlaatuinen ja tutkimistani käytännöistä joitakin keskeisiä ominaisuuksia paljastava tutkimusraportti. Se on tarjonnut myös jossain määrin mahdollisuuden tutkimani ilmiön pitkittäistarkasteluun. Tässä tutkimusraportissa olen halunnut kunnioittaa paikallisen empirian mahdollisimman autenttista esittämisen tapaa huomioiden kuitenkin tutkimuseettiset sitoumukset.

Tutkimukseni luotettavuuden arvioinnissa pidän tärkeänä sitä, että käytössäni oli lastensuojelun institutionaalista tehtävää varten tuotetut alkuperäislähteet. Samalla tunnistan, että lastensuojelun dokumentit ovat aina osittaisia sekä niiden kirjoittajien lähtökohdista ja intresseistä käsin laadittuja. (Esim. Eronen 2008.) Olen tietoinen siitä, että tutkimani dokumentit eivät sisällä kuvauksia kaikista arjen tapahtumista. Aineistokokonaisuuden luotettavuutta pyrin varmistamaan myös siten, että aineistonkeruuvaiheessa luin ristiin eri aineisto-osioita ja hyödynsin eri aineistotyyppisiä sekä rakensin niiden pohjalta tarkkapiirteisen kokonaiskuvan analyysivaiheessa.

Nähdäkseni tutkimusprosessiin sisältynyt aineistonkeruuvaihe Tapauslaitoksessa oli yhden tapauksen tutkimusstrategiaa soveltaneessa tutkimuksessa vahvuus siinä mielessä, että kyseisen työvaiheen aikana minun oli tutkijana mahdollista testauttaa havaintojani ja alustavia tulkintojani laitoksen työntekijöillä sekä suhteuttaa niitä kokonaisasetelmaan. Samalla pystyin tarkentamaan aineisto-osioiden tehtävää ja tuottamisen tapaa sekä syventämään ymmärrystäni arkisten käytäntöjen rakentumisesta.

Tutkimusaineiston keruun prosessi ei jälkikäteen arvioiden ollut välttämättä kaikkein tehokkain ja systemaattisin. Usean eri aineistotyyppien käyttö tarkoitti moninkertaisen aineiston keräämistä. Keskittyminen rajattuihin aineistolähteisiin olisi todennäköisesti systematisoinut prosessia ja helpottanut analysointivaihetta. Saatavilla olleen aineiston runsaus ja rikkaus vei kuitenkin tuolloin kokemattoman ja aiheelleen omistautuneen tutkijan mukanaan. Tarvittavien rajausten tekeminen osoittautui vaikeaksi. Prosessissa syntyi lopulta varsin laaja ja monitasoinen, mutta myös rosainen, aineistokokonaisuus. Aineiston keruun rajaamattomuus todennäköisesti venytti tutkimusprosessia.

Pidän tutkimukseni tulosten yleistettävyyshmahdollisuuksia rajallisina. Tutkimusstrateginen valintani sulki ulkopuolelle laitospoikkeuksien rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen tarkastelun ja eri laitosten käytäntöjen keskinäisen vertailun. (Vrt. esim. Pösö 1993.) Toisaalta tämän tutkimuksen tapauksena ollut laitos edustaa kunnallisen lastensuojelun historiaa ja siitä näkökulmasta todennäköisesti selkeämmin laitosten valtavirtaa verrattuna sijaishuoltojärjestelmässä oman saarekkeensa muodostaneisiin koulukoteihin.

Tutkimukseni rajat liittyvät myös valitsemaani tarkastelunäkökulmaan. Kytkin sen ennen kaikkea laitostyöntekijän toimintapaikkaan (esim. Smith 2005), jolloin monet muut vaihtoehdot sulkeutuivat ulkopuolelle. Rajoittamisen ja kurinpidon teemaa olisi ollut mahdollista tarkastella myös esimerkiksi lasten läheisten ja lasten perhesuhteiden tai vielä selkeämmin lapsen itsensä näkökulmasta. Tekemäni valinnat ja rajaukset eivät mahdollistaneet myöskään lasten yksilötasoisiiin sijoitusyhteyksiin ja taustoihin paneutumista eikä myöskään sen tarkastelua, millaisia yksilöllisiä seurauksia tai esimerkiksi ei-aiottuja seurauksia tutkimillani käytännöillä on ollut.

Tutkimukseni teema on sensitiivinen ja puhutteleva sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Ilmiön tarkastelussa on tapahtunut paljon tutkimukseni käynnistymisen jälkeen ja olen tutkijana asemoitunut jossain määrin uudelleen suhteessa tutkimiini käytäntöihin. Lastensuojelun sijaishuollon historialliset kaltoinkohteluselvitykset ovat vakiintuneet yhdeksi tiedontuotannon muodoksi ja totuuskomissiotyyppinen työskentely on yleistynyt. Tutkimusprosessin aikana pääsin seuraamaan hyvin läheltä Suomessa toteutettua lastensuojelun menneisyyselvitysprosessia. (Hytönen ym. 2016.) Osallistuin sen esiselvityksen valmisteluun (STM 2013b) ja toimin myöhemmin selvityshankkeen ohjausryhmässä Lastensuojelun Keskusliiton hallituksen nimeämänä jäsenenä.

Tutkimuksessani laajojen yhteiskunnallisten muutosten tarkastelu jää suppeaksi, vaikkakin olen pyrkinyt tuomaan esille niiden heijastumia Tapauslaitoksen käytäntöihin. Sukupolvisuhde erottautui kaikkein keskeisimpänä yhteiskunnallisena suhteena, ja jatkotutkimuksen tehtäväksi jää muiden merkittävien valta- ja yhteiskunnallisten suhteiden selvittäminen. Esimerkiksi yhteiskuntaluokan lähempi käsittely olisi lisännyt analyttistä syvyyttä. Myös hallinnollis-organisatoristen suhteiden tarkastelu jäi vajaaksi johtuen osittain Tapauslaitokseni anonymisointiin liittyneistä tutkimuseettisistä valinnoista.

Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää myös lasten ikä-, sukupuoli- ja kulttuurikysymysten syvällisempi tarkastelu (esim. Enell ym. 2018). Lapsen ikä oli sukupuolen ohella pitkään rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjä organisoivien tekijä muodollisessa sääntelyssä. Aiemmassa tutkimuksessa on tunnistettu sukupuolittuneiden lastensuojelulaitosten ja laitostytäntöjen olemassaolo (esim. Pösö 1993, 256–257; Harrikari 2018) ja tarkastelin niitä tämän tutkimusprosessin aikana 1920-luvun rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjen osalta historian tutkija Kaisa Vehkalahden kanssa (Vehkalahti & Hoikkala 2013). Analyysimme vahvisti käsityksiä laitostytäntöjen sukupuolittuneisuudesta, mutta toi esille myös muiden rajoitus- ja kurinpitokäytäntöjä organisoivien tekijöiden huomioimisen tärkeyden. Tutkimieni käytäntöjen analysointi sukupuolen huomioivasta näkökulmasta olisi ollut jossain määrin mahdollista viimeisimmän murrosajan kohdan aikaan, mutta aineistonkeruuvaiheessa suljin tämän vaihtoehdon pois. Niin ikään kulttuurisensitiiviset näkökulmat rajautuivat tämän tutkimuksen ulkopuolelle. (Ks. esim. Hytönen ym. 2016; Pekkarinen 2010.) Pidän näiden näkökulmien tarkastelua tärkeänä. Kuten Marjatta Bardy (1989, 43) on todennut, lastensuojelusta tarvitaan vivahteikas kuva valottamaan niin yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä kuin yksilöllisiä prosesseja.

8.3. Tutkimuksen viestit nykyisiä rajoitustoimenpiteitä koskevaan keskusteluun

Yksi tutkimukseni käynnistymiseen vaikuttanut pohdinnallinen juonne kytkeytyi siihen, miten 1.11.2006 voimaan tulleen lastensuojelulain osittaisuudistuksen säädökset tulisivat muuttamaan sellaiset ajan saatossa vakiintuneet laitoskäytännöt, joiden arvelin olevan ristiriidassa uuden sääntelyn kanssa. Käytössäni olleilla aineistoilla olen voinut tulkita normatiivisen ohjauksen transformaatiovoimaa ainoastaan tutkimukseni käynnistänyttä lainmuutosta edeltäneiden murrosvaiheiden suhteen. Vaikka en voi vastata nykykäytäntöjä koskevaan keskusteluun käytössäni olleilla tutkimusaineistoilla, pidän lastensuojelulaitosten rajoitusten ja rajoitustoimenpiteiden ympärillä nykyhetkessä käytävän keskustelun lyhyttä kommentointia tarpeellisena ennen kaikkea siksi, että olen tässä tutkimuksessa tarkastellut ja analysoinut niiden edeltäjiä.

Tarja Pösön (2004a) vuosituhannen vaihteessa esittämä kysymys siitä, miten rakentaa sekä suojelutehtävän velvoitteet että perus- ja ihmisoikeudet sekä ammatillisesti että juridisesti täyttävä lastensuojelun laitoshuoltotyö siten, että kaltoinkohtelukokemusten syntymiseltä vältytään, on edelleen ajankohtainen. Lastensuojelulaitokseen sijoitetun lapsen oikeudellinen asema oli tuolloin muuttunut merkittävällä tavalla. Lapsia ei nähdä enää pelkästään suojelun tai hoivan kohteina, sillä lasten omia juridisia oikeuksia korostetaan heidän hyvinvointinsa turvaajina (Pajulammi 2014, 76). Vuosituhannen vaihteen aikaa voi perustellusti luonnehtia lapsioikeudelliseksi paradigmamuutokseksi, kuten aiemmissa tutkimuksissa on esitetty (esim. Harrikari 2019; Hämäläinen 2007; ks. myös esim. Hakalehto & Toivonen 2016; Falch-Eriksen & Backe-Hansen 2018).

Oikeudellisen sääntelyn lisääntyminen lastensuojelussa (esim. Harrikari 2019; Sinko 2004) on tullut näkyviin esimerkiksi siinä, että lastensuojelun työntekijöiltä edellytetään vahvempaa oikeusnormien soveltamistaitoa (Hakalehto 2016a, 53). Myös laitostyöntekijöiltä edellytetään prosessuaalisesti oikeiden menettelytapojen noudattamista sekä arkisissa tilanteissa taitoja punnita eri perus- ja ihmisoikeuksia keskenään yksilö- ja tilannekohtaisesti ja lapsen edun periaatetta noudattaen. Tämä käy ilmi esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastustoiminnassa (esim. EOAK/5377/2018, EOAK/1353/2018, EOAK/4099/2018, EOAK/1605/2018), jonka toteuttamisessa hyödynnetään nykyään myös sijaishuollon kokemusasiantuntijoita oikeusoppineiden rinnalla. Samalla selontekovelvollisuuden vahvistaminen ja läpinäkyvyyden lisääminen sekä lasten ja työntekijöiden tasavertaisuuden vahvistaminen on nähty keskeisiksi keinoiksi aiempien epäkohtien toistamisen estämisstrategiassa. (McGregor 2014, 771.) Sijaishuollon valvonnan tehostamista ja lasten omakohtaisten näkemysten selvittämistä pidetään keskeisenä tässä samassa strategiassa. (Ks. esim. Hoikkala ym. 2017; Pålsson 2018; ks. myös Valvira 2013b.)

Timo Harrikarin (2019) mukaan yksityiskohtaisten rajoitustoimenpidesäännösten kirjaaminen lakiin on lastensuojelun historian pitkässä linjassa tärkeä merkkipaalu. Uudistuksessa ja sen jälkeisessä keskustelussa on korostettu, että perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista vain laissa säädetyn edellytyksin. Arkisen laitostyön näkökulmasta uudistus on tarkoittanut ennen kaikkea siirtymää kohti tilannekohtaista päätöksentekoa sekä vahvempaa yksilöllisen ja lapsen edun periaatteen huomioivan harkintavallan käyttöä. (Esim. Harrikari 2019.) Suomalaisessa käytännössä korostuu näin ollen lapsi- ja tilannekohtaisen harkinnan ja päätöksenteon malli, jossa rajoitusratkaisut tehdään yksittäisissä tilanteissa rajoitustoimenpiteiden yleiset ja erityiset edellytykset huomioon ottaen. (Esim. Pollari & Murto 2016.) Erityisesti siksi, että rajoitustoimenpiteitä toteuttaville työntekijöille jää paljon harkintavaltaa, kyse on ammatillisesti vaativasta ja moraalisen järjelyn taitoja edellyttävästä tehtävästä. (Pösö 2012, 91.) Vaikka asianosaisten oikeusturvakeinojen merkitystä ja esimerkiksi virheiden korjaamismahdollisuutta hallinnollis-oikeudellisissa prosesseissa on viime vuosina korostettu, rajoitustoimenpiteiden kohteiksi asemoituneiden lasten tekemät valitukset ovat toistaiseksi vähäisiä. (Kallio-maa-Puha ym. 2020.)

Kysymys on olennaisesti siitä, miten hyvin arkisesta huolenpitotyöstä vastaavat ammattikasvattajat saavat sijaishuollon arkisen todellisuuden ja lapsioikeusdiskurssista ammentavan ajattelun sovitettua yhteen. Lähihistorian valossa tilannetta ei voi pitää siinä mielessä uutena ilmiönä, että myös aiemmat laitostyöntekijäsukupolvet ovat joutuneet sopeuttamaan toimintaansa ja etsimään aiemmasta poikenneita tapoja hallita sukupolvijärjestystä sallituin keinoin.

Laitostyöntekijöiden perusoikeussäännöksiä ja lastensuojelulainsäädäntöä koskevaa ymmärrystä on pidetty ainakin jossain määrin puutteellisenä. (Esim. Kannala 2013, 110.) Lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen punnintaan liittyvä ammatilliskäytännöllinen ja kokemuspohjainen tietämys voi olla edelleen ohutta, jolloin työntekijät saattavat ajautua – osin myös tahottomattaan – kiperiin ja lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta ongelmallisiin tilanteisiin. Työntekijöiden oikeudellisten kysymysten hallitsemiseen kohdistuvat odotukset voivat synnyttää ontologisen turvattomuuden tunnetta, jolloin vakiintuneen ja uudentyyppisen toimintatavan yhteensovittaminen osoittautuu hankalaksi. Timo Harrikari (2019) viittaa vastaavaan tilanteeseen juridis-diskursiivisen ja kurinpitovallan kamppailuna. Asiantila saattaa näyttäytyä myös sellaisena, että osassa sijaishuoltoa tehdään edelleen siirtymää laitosvaltaopin jäänteitä sisältävistä toimintatavoista kohti lasta kunnioittavaa ja lapsen oikeudet tunnistavaa toimintatapaa. Samalla on tunnistettava se, että lastensuojelulaitosten lasten arkinen rajaaminen on monimuotoista ja sen aukoton sääntely lainsäädännöllä voi olla mahdotonta. (Esim. Takkunen 2019; Tuori 1990, 146.)

Lastensuojelulaitosten rajoitustoimenpiteitä voi perustellusti pitää eettisesti haastavina ja monimutkaisina käytäntöinä (Steckely & Smith 2011, 190). Tarja Pösön (2013) humanistisen lastensuojelun ideaa seuraten on tärkeää pohdita, miten rakentaa sijaishuollosta rajoitustietoista, mutta ei rajoitusvetoista, turvallisen arjen mahdollistavaa elämää, jossa lasten yksilöllisiin tarpeisiin ja tilanteisiin voidaan vastata oikeudellisesti ja eettisesti kestäväällä tavalla. Sen pohjalta on mahdollista rakentaa lapselle hyvää suojeltua lapsuutta sijaishuollossa.

9. Lähteet

- Ahlbeck-Rehn, Jutta (2005) Pienuuden suuruus – mikrohistorian ja diskursianalyysin välimaastossa. Esimerkkinä yksittäinen dokumentti. Teoksessa Marja Andersson, Anu-Hanna Anttila & Pekka Rantanen (toim.) Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 255–273.
- Annola, Johanna (2011) Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Anneli & Zechner, Minna (2009) Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) Hoiva: Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino, 16–53.
- Alanen, Leena (2001a) Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 97–116.
- Alanen, Leena (2001b) Explorations in generational analysis. Teoksessa Leena Alanen & Berry Mayall (toim.) Conceptualizing child-adult relations. London & New York: RoutledgeFalmer, 11–22.
- Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Alanen, Leena & Mayall, Berry (toim.) (2001) Conceptualizing child-adult relations. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Alhanen, Kai (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault’n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojelevalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Bardy, Marjatta (1989) Uhkat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2/1989. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Bergenlöv, Eva (2009) Drabbare barn. Åga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid. Lund: Nordic Academic Press.
- Berridge, David & Brodie, Isabelle (1998) Children’s Homes Revisited. Jessica Kingsley Publishers: London.

- Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (toim.) (2017) *Child Welfare Removals by the State: A Cross-Country Analysis of Decision-Making Systems*. New York: Oxford University Press.
- Campbell, Marie L & Gregor, Frances (2002) *Mapping Social Relations. A Primer in Doing Institutional Ethnography*. Ontario: Garamond Press.
- Campbell, Marie L & Rankin, Janet (2017) Nurses and electronic health records in a Canadian hospital: examining the social organization and programmed use of digitised nursing knowledge. *Sociology of Health and Illness* 39 (3), 365–379.
- Castel, Robert (1994) “Problematisation” as a Mode of Reading History. Teoksessa Jan Goldstein (toim.) *Foucault and the Writing of History*. Oxford: Basil Blackwell, 237–252.
- Chambon, Adrienne (1999) *Foucault’s Approach: Making the Familiar Visible*. Teoksessa Adrienne Chambon, Allan Irving & Laura Epstein (toim.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press, 51–81.
- Dahl, Tove Stang (1985) *Child Welfare and Social Defence*. Oslo: Norwegian University Press.
- Day, Andrew & Daffern, Michael & Simmons, Pam (2010) Use of Restraint in Residential Care Settings for Children and Young People. *Psychiatry, Psychology and Law* 17 (2), 230–244, DOI: 10.1080/13218710903433964
- Day, David M. (2002) Examining the Therapeutic Utility of Restraints and Seclusion with Children and Youth: The Role of Theory and Research in Practice. *American Journal of Orthopsychiatry* 72 (2), 266–278.
- Dean, Mitchell (1994) *Critical and Effective Histories: Foucault’s Methods and Historical Sociology*. London: Routledge.
- DeVault, Marjorie L. (2008) Conclusion. Teoksessa Marjorie L. DeVault (toim.) *People at Work. Life, Power, and Social Inclusion in the New Economy*. New York and London: New York University Press, 289–301.
- DeVault, Marjorie & McCoy, Liza (2002) *Institutional Ethnography. Using Interviews to Investigate Ruling Relations*. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Research*. London: Sage, 751–775.
- DeVault, Marjorie & McCoy, Liza (2006) *Institutional Ethnography: Using Interviews to Investigate Ruling Relations*. Teoksessa Dorothy E. Smith (toim.) *Institutional Ethnography as Practice*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 15–44.

- Donzelot, Jacques (1980) *The Policing of Families: Welfare versus the State*. London: Hutchinson.
- Ekholm, Elina (2013) "Mä en olisi tässä nyt". Nuorten kokemusasiantuntijoiden mielipiteitä Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. HDL raportti 1/2013. Helsinki: Helsingin Diakonissalaitos.
- Enell, Sofia & Gruber, Sabine & Vogel, A. Maria (2018) *Tvångspratiker på institution. Teoretisk och historisk inramning*. Teoksessa Sofia Enell, Sabine Gruber & Maria A. Vogel (toim.) *Kontrollerade unga. Tvångspraktiker på institution*. Lund: Studentlitteratur, 19–36.
- Engeström, Yrjö (1967) Uuden koulukasvatuksen ideologiaa. Teoksessa Hannu Taanila (toim.) *Kouludemokratiaa*. Helsinki: Tammi, 31–55.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2016) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Ericsson, Kjersti (2015) *Children's Agency. The Struggles of the Powerless*. Teoksessa Johanna Sköld & Shurlee Swain (toim.) *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'. International Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 42–54.
- Erikson, Lars D. (toim.) (1967) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi.
- Eronen, Tuija (2008) Lastenkoti dokumentoituna, kerrottuna ja yhdessä muisteltuna. *Janus* 16 (1), 19–34.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus: Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpaperi 44/2016. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Eräsaari, Risto (2007) Konteksti. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 149–170.
- Eßer, Florian (2018) Touch in residential child care: staff's bodies and children's agency. *European Journal of Social Work* 21 (2), 285–295, DOI: 10.1080/13691457.2017.1289898
- Falch-Eriksen & Backe-Hansen Elisabeth (2018) *Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy*. Palgrave Macmillan. Open access: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-319-94800-3.pdf>
- Feldman, Wulff (1969) *Laitos hoitoyhteisönä*. Julkaisu no 48. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

- Ferguson, Harry (2007) Abused and Looked After Children as 'Moral Dirt': Child Abuse and Institutional Care in Historical Perspectives. *Journal of Social Policy* 36 (1), 125–139.
- Foucault, Michel (2000, alkup. 1994) Question of Method. Teoksessa James D. Faubion (toim.) *Power. Essential Works of Foucault 1954–1984. Volume 3*. London: Penguin Books, 223–238.
- Foucault, Michel (2003, alkup. 1997) Society Must Be Defended. *Lectures at the Collège de France 1975–1976*. New York: Picador.
- Foucault, Michel (2005a, alkup. 1969) Tiedon arkeologia. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, Michel (2005b, alkup. 1975) Tarkkailla ja rangaista. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava. Teos ilmestynyt ensimmäisen kerran Otavan kustantamana 1980.
- Frost, Nick & Mills, Sue & Stein, Mike (1999) *Understanding residential child care*. Aldershot: Ashgate & Arena.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums: Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates*. Chicago: Aldine.
- Goffman, Erving (1969) Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Helsinki: Marraskuun liike.
- Haikari, Janne (2009) Latu auki elämään. Sippolan koulukodin historia 1909–2009. Kouvola: Sippolan koulukoti.
- Hakalehto, Suvianna (2016a) Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari, 22–57.
- Hakalehto, Suvianna (2016b) Lapsen oikeuksien sopimuksen lapsikäsituksesta. *Lakimies* 114 (7–8), 1187–1198.
- Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (2016) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari.
- Hammersley, Martyn & Gomm, Roger (2000) Introduction. Teoksessa Roger Gomm, Martyn Hammersley & Peter Foster (toim.) *Case Study Method. Key Issues, Key texts*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Harrikari, Timo (2004a) Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. *Julkaisuja* 48. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura.
- Harrikari, Timo (2004b) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. Teoksessa Mark-

- ku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura, 21–60.
- Harrikari, Timo (2004c) Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisena seuraamuksena. *Nuorisotutkimus* 22 (2), 34–50.
- Harrikari, Timo (2012) Lapsuuden ongelmallistuminen, lasten suojelullistaminen ja lastensuojelullistaminen – hallintateoreettinen näkökulma lastensuojelun ajankohtaiseen virtaan. Teoksessa Markku Jahnukainen, Tarja Pösö & Hanna Heinonen (toim.) Lasten erityishuolto ja kasvatusta Suomessa. Helsinki/Tampere: Lastensuojelun Keskusliitto & Vastapaino, 57–92.
- Harrikari, Timo (2018) Lastensuojelu poikakysymyksenä. Historiallista tarkastelua hallintateorian valossa. Teoksessa Antti Kivijärvi, Tuija Huuki & Harry Lunabba (toim.) Poikakysymys. Tampere: Vastapaino, 76–102.
- Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussääntelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.
- Harrikari, Timo & Hoikkala, Susanna (2008) Nuorten hyvinvointipolitiikka – Pahoinvointiin puuttumista ja riskien hallinnointia? Teoksessa Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoiain neuvottelukunta & Stakes, 71–81.
- Harris, Robert & Timms, Noel (1993) *Secure Accommodation in Child Care. Between Hospital and Prison or Thereabouts?* London and New York: Routledge.
- Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun pirallinen tehtävä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 286–309.
- Heino, Tarja & Forsell, Martta & Eriksson, Pia & Känkänen, Päivi & Santalahti, Päivi & Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Helasvuo, Kaarlo (1954) Laitospoikien keskinäisestä väkivaltaisuudesta. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja IX. Jyväskylä: Jyväskylän kasvatustieteellinen korkeakoulu.
- Helasvuo, Kaarlo (1961) *Huollon kenttä*. Hämeenlinna: Karisto.
- Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino

- & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 188–223.
- Helén, Ilpo (2005) Genealogia kritiikkinä. *Sosiologia* 42 (2), 93–109.
- Helenius, Sirpa (1980) Yhteisökasvatuksesta ja sen toteuttamisesta Jyväskylän kaupungin poikien oppilaskodissa vuosina 1971–1979. Yhteisökasvatuksen kokeilu- ja tutkimusprojekti. Sosiaalihallituksen julkaisuja 3/1980. Helsinki: Sosiaalihallitus.
- Hermalahti, Ritva & Kalliomaa, Jouko & Kyllönen, Kurt & Kyrönseppä, Ulla & Päivärinta, Merja (1985) Rajat ja rakkaus. Varhaisessa vuorovaikutuksessa häiriintyneiden lasten ja nuorten laitoshoidon kehittämisprosessin kuvaus Naulakallion vastaanottokodissa. Julkaisu 78. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Hoikkala, Susanna (2006) Onko lastensuojelun laitoshuollon asiakkaista tullut vaikeahoitoisia ja erityisen huolenpidon tarpeessa olevia lapsia? *Nuorisotutkimus* 24 (2), 83–87.
- Hoikkala, Susanna (2011) Ratsauksia ja kusitestejä. Päihde- ja huumekontrolli lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 243–278.
- Hoikkala, Susanna (2014) *Kiinnipito lastenkodissa*. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Hoikkala, Susanna & Kojo, Raija & Tervo, Jaana & Aaltonen, Teija (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. Työpaperi 19. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hoikkala, Susanna & Pösö, Tarja (2019) The documented layer of children's rights in care order decision-making. *Child and Family Social Work* 2019, 1–8.
- Honkasalo, Veronika & Pekkarinen, Elina (2019) Marginaalien vaiettu vastarinta. Tutkimus nuorista kahdessa laitoksessa. Teoksessa Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola (toim.) *Hiljainen vastarinta*. Tampere: Tampere University Press, 163–196.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, 151–188.

- Hottinen, Anja (2013) Containment measures in adolescent psychiatric care – focus on mechanical restraint. *Annales Universitatis Turkuensis D* 1052. Turku: Turun yliopisto.
- Huhtanen, Raija & Pösö, Tarja (2018) Restriktiva åtgärder i den finska barnvården: Ett stöd för barns rättigheter eller för inlåsning av barn? Teoksessa Sofia Enell, Maria Gruber & Maria A Vogel (toim.) *Kontrollerade unga: Tvångspraktiker på institution.* Lund: Studentlitteratur, 213–234.
- Hukkanen, Raija (2002) Psychosocial Problems of Children Placed in Children's Homes. *Sarja D*, osa 524. Turku: Turun yliopisto.
- Hukkanen, Raija & Sourander, Andre & Santalahti, Päivi & Bergroth, Lasse (2005) Have psychiatric problems of children in children's homes increased? *Nordic Journal of Psychiatry* 59 (6), 481–485.
- Husa, Sari (1995) Pitääkö pahaa piiskata? *Kasvatus* 26 (4), 359–372.
- Husa, Sari (1996) Voidaanko lapseen kajota? Ruumiillisen koskemattomuuden oikeus? *Janus* 4 (4), 356–380.
- Huoltotilasto (1952) Köyhäinhoito, lastensuojelu, irtolais- ja alkoholisti- sekä raittiushuolto vuonna 1950. Suomen virallinen tilasto. Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja: tutkimus Suomen Lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Inkinen, Anu (1997) "Muuta vaihtoehtoa ei sitten ollut..." Vierihoidtoprojekti eräässä koulukodissa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Isoniemi, Sami (2019) Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta. *Acta Wasaensia* 423. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (1998) *Theorizing Childhood.* Cambridge: Polity Press.
- Jokela, Ulla (2011) Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. A Tutkimuksia 34. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina – sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucaultin perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 47–66.
- Jäppinen, Maija (2015) Väkivaltatyön käytännöt, sukupuoli ja toimijuus. Etnografinen tutkimus lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden auttamistyöstä Venäjällä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 2015:3. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kannala, Pieti (2013) Laitosvallasta lapsen perusoikeuksien ja oikeusturvan toteuttamiseen lastensuojelulaitoksissa. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kaarninen, Mervi (2008) *Punaorvot 1918*. Minerva: Helsinki, Jyväskylä.
- Kaipio, Kalevi (1977) *Antakaa meille mahdollisuus*. Johdatus nuorten yhteisökasvatukseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (2010) Johdanto. Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta*. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka & Selin, Jani (2009) Järjestys ja metodi. työttömien pakkotöiden historia Suomessa foucaultlaisten tutkimusmenetelmien näkökulmasta. *Sosiologia* 46 (1), 20–34.
- Kalela, Jorma (2000) *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (2003, 3. painos) *Matkalla nykyaikaan*. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki: WSOY.
- Kaivosoja, Matti (1996) Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991–1993. *Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja* 1996:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Pösö, Tarja & Toivonen Virve-Maria (2020) Error Correction of Restrictive Measures: Appeals Made by Young People in Care. *Young*, 1–16. <https://doi.org/10.1177/1103308820914810>
- Kastari, Irma (1965) *Sotasiirtolaisten laitoshuolto*. Helsinki: WSOY.
- Kauranen, Ralf & Rantanen, Pekka (2005) Foucault, genealogia, arkeologia. Teoksessa Marja Andersson, Anu-Hanna Anttila & Pekka Rantanen (toim.) *Kahden muusan palveluksessa*. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 215–249.

- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36. Helsinki: Stakes.
- Kelly, Barbara (1992) *Children inside. Rhetoric and practice in a locked institution for children.* London and New York: Routledge.
- Kendrick, Andrew & Hawthorn, Moyra (2015) Dilemmas of Care: Social Work and Historic Abuse. Teoksessa Johanna Sköld & Shurlee Swain (toim.) *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'.* International Perspectives. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 172–180.
- Kendrick, Andrew & Steckley, Laura & Lerpiniere, Jennifer (2008) Ethical issues, research and vulnerability: gaining the views of children and young people in residential care. *Children's Geographies* 6 (1), 79–93.
- Kettunen, Pauli (2005) Käsitedhistoria nykyisen historiana. Teoksessa Klaus Lindgren (toim.) *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2005.* Helsinki: Helsingin ja Turun yliopistot, 10–22.
- Kiili, Johanna (2006) Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Tutkimuksia 150. Helsinki: Stakes.
- Kivinen, Tarja (1989) Viimeinen pari verkosta ulos. Selvitys lastensuojelun tilasta ja kehityksestä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 11/1989. Helsinki: Sosiaalihuolto.
- Kouvonen, Petra (2009) Vulnerable, Guilty or on Their Own? Institutional Identities of Substance Abusing Children and Families within Finnish Child Welfare. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 26 (6), 486–502.
- Kouvonen, Petra (2011) Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta.* Tampere: Vastapaino, 205–242.
- Kuoppala, Tuula & Forsell, Martta & Säkkinen, Salla (2019) Lastensuojelu 2018. Tilastoraportti 23/2019. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: Terveystietokeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Kuronen, Marjo (1999) *The Social Organisation of Motherhood. Advice Giving in Maternity and Child Health Care in Scotland and Finland.* PhD thesis. University of Stirling.
- Kuronen, Marjo (2014) Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia.* Helsinki: Gaudeamus, 81–98.

- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kyppö, Ensio (1989) Ne kovimmat pojat. Jyväskylä: Alea-kirja.
- Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha-Matti (1993) Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY.
- Kyrönseppä, Ulla & Rautiainen, Juha-Matti & Airio, Tuomo (1993) Omahoitajamenetelmä. Lastensuojelun laitoshuollon neuvottelukunnan julkaisuja 3. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityöstä. Acta Universitatis Tamperensis 1444. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laakso, Riitta (2019) ”Ne näki musta” Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Raportti 1/2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (2007) Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus, 9–38.
- Laitala, Marjo (2019) Omapäisesti laitosvaltaa vastaan. Teoksessa Outi Autti & Veli-Pekka Lehtola (toim.) Hiljainen vastarinta. Tampere: Tampere University Press, 245–268.
- Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa (2016) Yhteiskunnan tahra. Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset. Tampere: Vastapaino.
- Lastensuojelun Keskusliitto (1972) Lastenkotien sisäinen toiminta. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisuja 49. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Lastensuojelun Keskusliitto (1977) Lastensuojelun kehittäminen – ongelmia ja kannanottoja. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisuja 51. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Layder, Derek (2006, 2. painos) Understanding Social Theory. London: Sage.
- Layder, Derek (1998) Sociological practice. Linking theory and social research. London: Sage.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo

- kehittämishaasteena. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 414. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehto-Salo, Pirkko & Kuuri, Ari & Marttunen, Mauri & Mahlanen, Auvo & Toivonen, Veli-Matti & Toivola, Pirjo & Närhi, Vesa & Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) POLKU-tutkimus. Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa. Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma. Aiheita 16. Helsinki: Stakes.
- Lehtonen, Irma & Telén, Janne (2013) Hatkassa. Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Levin, Claes (1998) Uppfostringanstalten. Om tvång i föräldrars ställe. Lund: Arkiv förlag.
- Levin, Claes (2004) Nuorisokodit Ruotsissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 263–289.
- Levy, Allan & Kahan, Barbara (1991) The Pindown Experience and the Protection of Children. The Report of the Staffordshire Child Care Inquiry 1990. Staffordshire: Staffordshire County Council.
- Linna, Pirkko (1988) Psykiatris-yhteiskunnallisesta työstä kasvatus- ja perheneuvonnaksi. Kasvatus- ja perheneuvolan asemasta ja tehtävistä suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomen kasvatusneuvolain liiton tutkimus osa I–II. Helsinki: Suomen kasvatusneuvolain liitto.
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie & Shanks, Emilie (2018) Stability and change in the field of residential care for children. On ownership structure, treatment ideas and institutional logics. Nordic Social Work Research 10 (1), 39–50. DOI: 10.1080/2156857X.2018.1541016
- Manninen, Marko (2013) Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Tutkimus 112. Helsinki: Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos.
- Malinen, Antti & Hytönen, Kirsi-Maria & Oksanen, Johanna (2017) Lastensuojelun hallinnosta sen tekijöiden, kohteiden ja kokemusten historiaan. Kasvatus ja aika 11 (1), 84–100.
- Markkola, Pirjo (2008) Lähdekritiikki – niin hiljaista ettei sitä huomaa. Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 168–177.
- Markkola, Pirjo (2016) Mitä opittavaa historian tutkimuksella ja sosiaalityön tutkimuksella on toisistaan? Julkaisematon esitelmä sosiaalityön tutkimuksen päivillä, Jyväskylä 11.2.2016.

- Mayall, Berry (2002) *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from children's lives*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.
- McCoy, Liza (2008) *Institutional Ethnography and Constructionism*. Teoksessa James A Holstein & Jaber F Gubrium (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. New York: The Guilford Press, 701–714.
- McGregor, Caroline (2014) Why is history important at moments of transition? The case of 'transformation' if Irish child welfare via the new Child and Family Agency. *European Journal of Social Work* 17 (5), 771–783.
- Melander, Ilmari (1939) *Lapsen huollosta*. Yksityisoikeudellinen tutkimus I. Vammala.
- Moilanen, Johanna (2015) *Tutkimus Lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksista*. Relationaalinen näkökulma. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 533. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2020) Suojeluvalvonnasta tukihenkilötoimintaan – lasten ja aikuisten muuttuvat suhteet lastensuojelussa. Teoksessa Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön käännteet*. SoPhi 144. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 221–254.
- Morrow, Virginia (2008) Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies* 6 (1), 49–61.
- Myers, Tamara & Sangster, Joan (2001) Retorts, Runaways and Riots: Patterns of Resistance in Canadian Reform Schools for Girls, 1930–60. *Journal of Social History* 34 (3), 669–697.
- Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (2009) *Johdanto*. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–14.
- Neill, A. S edited by Albert Lamb (1992) *The New Summerhill*. Penguin Books.
- Niemi, Minna (2010) *Moraalijärjestyksestä tuottamassa*. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen, Liisa (2004a) Lapsen perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. *Lakimies* 102 (1), 591–621.
- Nieminen, Liisa (2004b) *Koulu lasten perus- ja ihmisoikeuksien turvaajana – vai rajoittajana?* *Oikeus* 33 (3), 277–297.
- Nunno, Michael A. & Day, David M. & Bullard, Lloyd B. (2008) *For Our Own Safety. Examining the Safety of High-Risk Interventions for Children and Young People*. Washington DC: Child Welfare League of America.

- O'Neill, Theresa (2001) *Children in secure accommodation: A gendered exploration of locked institutional care for children in trouble*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Ojakangas, Mika (1997) *Lapsuus ja auktoriteetti. Tutkimus pedagogisen vallan historiasta ja kasvatuksen mahdollisuudesta auktoriteetin lopun jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Paju, Elina (2013) *Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pajulammi, Henna (2014) *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.
- Pasanen, Timo (2001) *Lastenkodin asiakaskunta tutkittavana*. Ann. Univ. Turkuensis C 170. Turku: Turun yliopisto.
- Pekkarinen, Elina (2017) *Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä*. Julkaisuja 187. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Pekkarinen, Elina (2015) *Näkymättömiksi suojellut lapset*. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino, Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 264–300.
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2013) *Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite*. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (3), 337–342.
- Philp, Mark (1979) *Notes on the Form of Knowledge in Social Work*. *Sociological Review* 27 (1), 83–111.
- Piirainen, Veikko (1974) *Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan: sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta*. Hämeenlinna: Karisto.
- Platt, Jennifer (1992) *“Case Study” in American Methodological Thought*. *Current Sociology* 40 (1), 17– 48.
- Pollari, Kirsi (2019) *Lapsipotilaan päätöksentekokyky ja sen arviointi*. Acta Universitatis Lapponiensis 387. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pollari, Kirsi & Murto, Liisa (2016) *Jotain rajaa? – Rajoitustoimenpiteiden perusteita lastensuojelussa ja kehitysvammaisten lasten erityishuollossa*. Teoksessa Suvianne Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari, 200–235.

- Porko, Petta & Heino, Tarja & Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. Työpaperi 21. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Prout, Alan & James, Allison (1997) A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: FalmerPress, 7–33.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuulaivasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (toim.) *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 7–264.
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. *Acta Universitatis Tamperensis* 383. Tampere: Tampere University Press.
- Pösö, Tarja (2004a) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Tutkimuksia* 133. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (2004b) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelun tänään*. Helsinki: Tammi, 202–213.
- Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järjely & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Pösö, Tarja (2013) Samalla puolella suuntana tulevaisuus. Esitys Valtakunnallisilla sijaishuollon päivillä 1.–2.10.2013. Tampere.
- Pösö, Tarja & Huhtanen, Raija (2017) Removals of children in Finland: A mix of voluntary and involuntary decisions. Teoksessa Kenneth Burns, Tarja Pösö & Marit Skivenes (toim.) *Child welfare removals by the state: a cross-country analysis of decision-making systems*. New York: Oxford University Press, 18–39.
- Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (2004) Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti. Julkaisuja* 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 5–18.

- Pösö, Tarja & Kitinoja, Manu & Kekoni, Taru (2010) Locking Up for the Best Interests of the Child – Some Preliminary Remarks on 'Special Care'. *Youth Justice* 10 (3), 245–257.
- Pålsson, David (2018) The Prerequisites and Practices of Auditing Residential Care. On the Licensing and Inspection of Residential Homes for Children in Sweden. *Stockholm Studies in Social Work* 38. Stockholm: Stockholm University.
- Raftery, Mary & O'Sullivan, Eoin (1999) *Suffer the Little Children. The Inside Story of Ireland's Industrial Schools*. Dublin: New Island Books.
- Rautiainen, Juha-Matti (1991) Rangaistus lastenkotihoidossa ja -kasvatuksessa. *Lapsen maailma* 12/1991, 32–35.
- Rosenqvist, A. R. (1929, 2. painos) *Kurinpito ja kasvatustapa kodissa ja koulussa. Käsikirja vanhemmille ja opettajille*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Roy, Camille & Castonguay, Ariane & Fortin, Maxime & Drolet, Christine & France-Choquette, Geneviève & Dumais, Alexandre & Lafortune, Denis & Bernard, Paquito & Geoffrion, Steve (2019) The Use of Restraint and Seclusion in Residential Treatment Care for Youth: A Systematic Review of Related Factors and Interventions. *Trauma, Violence & Abuse*. First Published 23 May 2019. DOI: 10.1177/1524838019843196
- Ruch, Gillian (2007) Reflective Practice in Contemporary Child-care Social Work: The Role of Containment. *British Journal of Social Work* 37 (4), 659–680.
- Saari, Erkki (1951) *Pahantapaisuus yksilön sopeutumattomuuden oireena. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja VI*. Jyväskylä: Gummerus.
- Saari, Erkki (1961) *Laitoskasvatus. Eräs epäsosiaalisten lastenkäsittelymenetelmä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Saari, Erkki (1965) *Karkailun ongelma*. Pieksämäki: Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino.
- Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Suvianne Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari, 134–163.
- Salomaa, J. E. (1947, 2. painos) *Yleinen kasvatusoppi*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Sallnäs, Maria (2000) *Barnavårdens institutioner: framväxt, ideologi och struktur*. Stockholm: Stockholm Universitet.

- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan kirjallisuus, Sarja Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto, 261–339.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work*. Publications of Social and Polical Sciences and Philosophy. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Satka, Mirja (2000) Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin välineenä. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi, 35-67.
- Satka, Mirja (2003) Finnish conceptions of children and the history of child welfare. Teoksessa Christine Hallet & Alan Prout (toim.) *Hearing the voices of children: Social Policy for a new century. Future of Childhood Series*. London: Falmer Press, 73–88.
- Satka, Mirja (2009) Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (1), 17–32.
- Satka, Mirja (2011) Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 61–94.
- Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (2011) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Helsinki: Vastapaino.
- Satka, Mirja & Harrikari, Timo (2008) The Present Finnish Formation of Child Welfare and History. *British Journal of Social Work* 38 (4), 645–661.
- Satka, Mirja & Harrikari, Timo & Hoikkala, Susanna & Pekkarinen, Elina (2007) The Diverse Impacts of the Neo-liberal Social Policies on Children's Welfare and Social Work with Young People: The Finnish Perspective. *Social Work and Society* 5 (3).
- Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016) *Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona*. Teoksessa Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) *Käytäntötutkimuksen taito*. Helsinki: Heikki Waris -instituutti & Matilda Wrede -institutet, 8–30.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (2005) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus.

- Satka, Mirja & Mason Jan (2004) Deconstructing post World War II conceptualisations of children and child-adult relations. *The International Journal of Critical Psychology* 11 (2004), 87–11
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna (2004) Lasten mukaan ottamisen ja ulosjättämisen paikat. Suomalaisen sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* Jyväskylä: Minerva Kustannus, 125–148.
- Satka, Mirja & Moilanen, Johanna & Kiili, Johanna (2002) Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (3), 245–259.
- Satka, Mirja & Skehill, Caroline (2012) Michel Foucault and Dorothy Smith in case file research: Strange bed-fellows or complementary thinkers? *Qualitative Social Work* 11 (2), 191–205.
- Saurama, Erja (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Saurama, Erja (2005) Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia, 259–276.
- Siippainen, Anna (2018) Sukupolvisuhteet, hallinta ja subjektifikaatio. Etnografinen tutkimus lasten ja aikuisten suhteista vuorohoitopäiväkodissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sinko, Päivi (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Sipilä, Jorma (1989) *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi.
- Siltanen, Anja-Riitta (1990) Rangaistuksesta kuntoutukseen, eristyksestä perheterapiaan. *Julkaisuja* 21. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Sirén, Pirkko (1967) Ei kotia, ei koulua. Teoksessa Lars D. Eriksson (toim.) *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi, 78–107.
- Skehill, Caroline (2003) Social Work in the Republic of Ireland: a history of the present. *Journal of Social Work* 3 (2), 141–159.
- Skehill, Caroline (2004) *History of the Present of Child Protection and Welfare Social Work in Ireland*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Skehill, Caroline (2007) Researching the history of social work: exposition of a history of the present approach. *European Journal of Social Work* 10 (4), 449–463.
- Skehill, Caroline & Hoikkala, Susanna (2014) Genealogy as a Tool for Analyzing Child Welfare Discourses and Practices at Moments of Transformation:

- A Methodological Discussion. Teoksessa Timo Harrikari, Pirkko-Liisa Rauhala & Elina Virokannas (toim.) *Social Change and Social Work. The Changing Societal Conditions of Social Work in Time and Place*. Farnham & Burlington: Ashgate, 157–174.
- Skehill, Caroline & Satka, Mirja & Hoikkala, Susanna (2013) Exploring innovative methodologies in time and place to analyse child protection documents as elements of practice. *Qualitative Social Work* 12 (1), 75–72.
- Sköld, Johanna (2015) Apology Politics: Transnational Features. Teoksessa Johanna Sköld & Shurlee Swain (toim.) *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. International Perspectives. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 13–26.
- Sköld, Johanna (2016) The truth about abuse? A comparative approach to inquiry narratives on historical institutional child abuse. *History of Education* 45 (4), 492–509.
- Sköld, Johanna & Swain, Shurlee (2015) Introduction. Teoksessa Johanna Sköld & Shurlee Swain (toim.) *Apologies and the Legacy of Abuse of Children in 'Care'*. International Perspectives. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–9.
- Smith, Dorothy E. (1987) *The Everyday World as Problematic. A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Dorothy E. (1990a) *The Conceptual Practices of Power. A Feminist Sociology of Knowledge*. Toronto: University of Toronto Press.
- Smith, Dorothy E. (1990b) *Texts, Facts, and Femininity. Exploring the relations of ruling*. London and New York: Routledge.
- Smith, Dorothy E. (1999) *Writing the Social. Critique, Theory and Investigations*. Toronto, Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Smith, Dorothy E (2001) Texts and the Ontology of Organizations and Institutions. *Studies in Cultures, Organizations and Societies* 7 (2), 159–198.
- Smith, Dorothy E. (2005) *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. Lanham & Oxford: AltaMira Press.
- Sourander, Andre & Ellilä, Heikki & Välimäki, Maritta & Piha, Jorma (2002) Use of holding, restraint, seclusion and time-out in child and adolescent psychiatric hospital treatment. *European Child and Adolescent Psychiatry* 11 (4), 162–167.
- Stake, Robert E. (1995) *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.

- Steckley, Laura (2010) Containment and holding environments: Understanding and reducing physical restraint in residential child care. *Children and Youth Services Review* 32 (1), 120–128.
- Steckley, Laura (2012) Touch, Physical restraint and Therapeutic Containment in Residential Child Care. *British Journal of Social Work* 42 (3), 537–555.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2005) Physical Restraint in Residential Child Care: The Experiences of Young People and Residential Workers. Työryhmäpaperi konferenssissa Childhoods. Oslo.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2008a) Physical restraint in residential child care: The experiences of young people and residential workers. *Childhood* 15 (4), 552–569.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2008b) Young people's experiences of physical restraint in residential care: Subtlety and complexity in policy and practice. Teoksessa Michael A. Nunno, David M. Day & Lloyd B. Bullard (toim.) *For Our Own Safety. Examining the safety of High-Risk Interventions for Children and Young People*. Washington DC: Child Welfare League of America, 3–24.
- Steckley, Laura & Kendrick, Andrew (2008c) Hold on. Physical restraint in residential child care. Teoksessa Andrew Kendrick (toim.) *Residential Child Care. Prospects and Challenges*. Jessica Kingsley Publishers: London and Philadelphia, 152–165.
- Steckley, Laura & Smith, Mark (2011) Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice. *Ethics and Social Welfare* 5 (2), 181–195.
- Suometsä, Saara (1963) Lasten laitoshoido. Nykyiset kehityssuunnat ja keskeiset ongelmat. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisu N:o 35. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Söderlund, Terja (2016) Hallinnan pyrkimys sijaishuollon institutionaalisissa käytännöissä. Tupakanpoltoon puuttumisen käytännöt lastensuojelulaitoksessa. Ammatillinen lisensiaatintutkimus. Itä-Suomen yliopisto.
- Takkunen, Saara (2019) Lastensuojelulaitosten kasvatussäännöt. Pro Gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Tarkkinen, Hanna & Forsberg, Hannele (2013) Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet asiakirjojen valossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (6), 661–669.
- Tarvainen, Lauri (1946) Yhteiskunnallinen huolto. Turku: Aura.
- Tarvainen, Lauri (1954) Lapsen sosiaalinen huolto. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisu N:o 15. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

- Tarvainen, Merja & Kekoni, Taru (2015) Erityistä huolenpitoa. Lastensuojelun erityisen huolenpidon käsite ja käytäntö hoivatutkimuksen kentällä. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2), 173–180.
- Tervonen-Arnkil, Kaisa toim. (1999) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Tervonen-Arnkil, Kaisa (1999a) Lapsen eristäminen huolenpitona lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Kaisa Tervonen-Arnkil (toim.) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 28–34.
- Timonen-Kallio, Eeva & Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeutin laitostusmallin mallinnus. Työpäperi 23. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos.
- Timperi, Hannu (1970) Lastenkoti – tehtävän ja toiminnan tarkastelua. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisuja 45. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Tiusanen, Tapio (1999) Vierihoidon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Kaisa Tervonen-Arnkil (toim.) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 21–27.
- Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Tuori, Kaarlo (1990) Oikeus, valta ja demokratia. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf
- Törnudd, Margit (1956) Värnlösa barn i samhällens vård. Helsinki: Työväen kirjapaino.
- Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.

- Törrönen, Maritta (2006) Community in a children's home. *Child & Family Social Work* 11 (2), 129–137.
- Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja* 2012:6. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.
- Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (3), 302–309.
- Valjakka, Eeva (2016) *Vain lakiko lasta suojelee?* Turku: Turun yliopisto.
- van Drenth, Annemieke & de Haan, Francisca (1999) *The Rise of Caring Power: Elizabeth Fry & Josephine Butler in Britain and the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vehkalahti, Kaisa (2004) *Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa*. Vihti: Vuorelan koulukoti.
- Vehkalahti, Kaisa (2008) *Daughters of Penitence. Vuorela State Reform School and the Construction of Reformatory Identity, 1893–1923*. Turku: University of Turku.
- Vehkalahti, Kaisa (2009) *Constructing Reformatory Identity. Girls' Reform School Education in Finland, 1893–1923*. Oxford: Peter Lang.
- Vehkalahti, Kaisa (2010) Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (2010) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 140–162.
- Vehkalahti, Kaisa (2015) Se virallinen tarina? Lastensuojeluarkistojen hiljaisuuksia. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino, Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 234–263.
- Vehkalahti, Kaisa (2016) Dusting the archives of childhood: child welfare records as historical sources. *History of Education* 45 (4), 430–445.
- Vehkalahti, Kaisa & Hoikkala, Susanna (2013) Gender and discipline in the Finnish reformatories of the 1920s. *Journal of the History of Childhood and Youth* 6 (3), 457–481.
- Vehkalahti, Kaisa & Rutanen, Niina & Lagström, Hanna & Pösö, Tarja (2010) Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (2010) *Lasten*

- ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, 10–23.
- Virokannas, Elina (2003) Seulat ja ”huumenuoren ura”. Huumetestien saamat merkitykset hoitoyksikön asiakkaiden puheessa. Yhteiskuntapolitiikka 68 (3), 257–270.
- Virokannas, Elina (2017) Rajoitettuja avun saannin kokemuksia ja hallinnan suhteita huumeita käyttävien naisten keskusteluissa hyvinvointipalvelujärjestelmästä. Janus 25 (2), 111–126.
- Väyrynen, Sanna (2009) Nuorten kokemuksia huumeiden käyttöön puuttumisessa. Teoksessa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Julkaisuja 96. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura, 107–123.
- Whittaker, James K. & del Valle, Jorge F. & Holmes, Lisa (2015) Therapeutic Residential Care For Children and Youth. Developing Evidence-Based International Practice. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Yesilova, Katja (2009) Ydinperheen politiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Yin, Robert K. (2003) Case Study Research. Design and Methods. Third Edition. Lontoo: SAGE Publications.

Lait ja asetukset aikajärjestyksessä

- Köyhäinhoitolaki (145/1922)
- Lastensuojelulaki (52/1936)
- Lastensuojeluasetus (2013/1936)
- Laki sosiaalihuollon hallinnosta (34/1950)
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
- Lastensuojelulaki (683/1983)
- Lastensuojeluasetus (1010/1983)
- YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59 ja 60/1991)
- Arkistolaki (831/1994)
- Suomen perustuslaki (731/1999)
- Laki holhoustoimesta (442/1999)
- Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)
- Asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta (1030/1999)

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

Laki lastensuojelulain muuttamisesta (583/2006)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Laki lastensuojelulain 50 §:n muuttamisesta (316/2010)

Laki lastensuojelulain muuttamisesta (542/2019)

Hallituksen esitykset

HE 13/1983 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi.

HE 225/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 317/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta.

HE 237/2018 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta.

Komiteamietinnöt

KM 1905a Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi I. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö.

KM 1905b Ehdoitus suojelukasvatuksen järjestämiseksi II. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Osakeyhtiö.

KM 1921: 15 Yhteiskunnan lasten- ja nuorisonsuojelu. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KM 1946: 1 Kasvatus- ja työlaitoskomitean mietintö. I Kasvatuslaitokset. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KM 1947: 7 Lastenkotikomitean mietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KM 1958: 1 Koulukotikomitean mietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KM 1966: B 2 Nuorisolaitostoimikunnan mietintö. Helsinki.

KM 1971: A 25 Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I. Yleiset periaatteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1972: B 135. Suojelukasvatustoimikunnan mietintö. Helsinki.

KM 1973: A 86 Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö II. Perheiden ja alaikäisten huollon järjestämistä koskevat ehdotukset. Helsinki:

KM 1982: 67 Lastensuojelutoimikunnan mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1983: 77 Lastensuojelutoimikunnan mietintö II. Ehdotus lastensuojeluasetukseksi.

Työryhmämuistiot ja selonteot

Sosiaalihallitus (1987) Huolenpitotyöryhmän muistio. Sosiaalihallituksen julkaisuja 7/1987. Helsinki: Sosiaalihallitus.

Sosiaalihallitus (1990) Pakosta pois. Sosiaalihuollon pakkokeinoja selvittäneen työryhmän muistio. Nro 4/1990. Helsinki: Sosiaalihallitus.

STM (1992) Häiriintyneen lapsen ja nuoren asema suomalaisessa yhteiskunnassa. STM:n monisteita. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (1994) Lapsipoliittisen selontekotyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 24. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (1995) Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. Valtioneuvoston Selonteko Eduskunnalle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (1997) Huumausainepoliittinen työryhmä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (1998) Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2013a) Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

STM (2013b) Epäkohdat ja kaltoinkohtelu lastensuojelun sijaishuollossa 1930- ja 1980 -lukujen välisellä ajanjaksolla. Selvitystyön suunnitelma. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Eduskunnan oikeusasiamies

EOA (1965) Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1964. Helsinki 1965.

EOA (1982) Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus toiminnastaan vuonna 1981. Helsinki 1982.

EOA 31.12.2002, Dnro 3170/2/2001.

EOAK/5377/2018, 20.5.2018.

EOAK/1353/2018, 3.7.2018.

EOAK/4099/2018, 18.3.2019.

EOAK/1605/2018, 18.3.2019.

Kierto- ja yleiskirjeet

Sosiaaliministeriö (1965) Aloite. Eräitä laitostoimintaa koskevia ohjeita. N:o Hvo 33853/976 – 65. 8.6.1965.

Sosiaalihallitus (1968) Kiertokirje. Tapausneuvottelukäytäntö 4.9.1968.

Sosiaalihallitus (1970) Aloite. Tapausneuvottelujen järjestäminen suojelukasvatuslaitoksissa. 30.4.1970.

Sosiaalihallitus (1975) Yleiskirje. Lasten ja nuorten huoltolaitosten henkilökunnan pätevyysvaatimukset. B 34/1975.

Aluehallintovirastot ja Valvira

Etelä-Suomen Aluehallintovirasto (2013) Selvitys kunnallisista lastensuojeluyksiköistä. Henkilöstön koulutus ja määrä sekä yksikön käyttämät rajoitustoimenpiteet. Julkaisematon koonti.

Stenroos, Marja-Leena (2015) Valvonnan ja lupahallinnon havaintoja sijaishuollosta. Esitys Lastensuojelun Keskusliiton lastensuojelun neuvottelukunnan kokouksessa 10.11.2015.

Valvira (2013a) Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympäri-vuorokautisissa palveluissa: lastensuojelussa, vammaispalveluissa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa. Helsinki: Valvira.

Valvira (2013b) Lasten itsemääräämisoikeuden toteutuminen lastensuojelun sijaishuollossa. Ohje 3/2013. Dnro 1731/05.00.00.01/2013.

Tutkimus valottaa lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytäntöjä vuosina 1950–2000. Tarkastelu kohdistuu laitospäytäntöissä ja niiden sääntelyssä tapahtuneisiin muutoksiin yhdessä lastensuojelulaitoksessa. Tapaustutkimuksen lähtökoh- tana ovat lastensuojelulaitoksen työntekijät. He ovat avainase- massa arkipäivän toiminnan ja sääntelyn yhteensovittamisessa sekä muutoksiin sopeutumisessa. Analyysi avaa laitostyönte- kijöiden toimintapaikasta käsin lastensuojelulaitoksen arkielä- mää. Tutkimus tulkitsee muutosta rangaistuspainotteisesta ku- rinpitovallasta huolenpitoa korostavaan hoivaavaan valtaan. Samalla lasten ja työntekijöiden sukupolvisuhteet muuttuvat laitostoiminnan yleisen ammatillistumisen, demokratisoitumi- sen ja oikeudellistumisen myötä.

Socca

Pääkaupunkiseudun
sosiaalialan osaamiskeskus

*Heikki Waris -instituutti on osa
Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskusta Soccaa.*